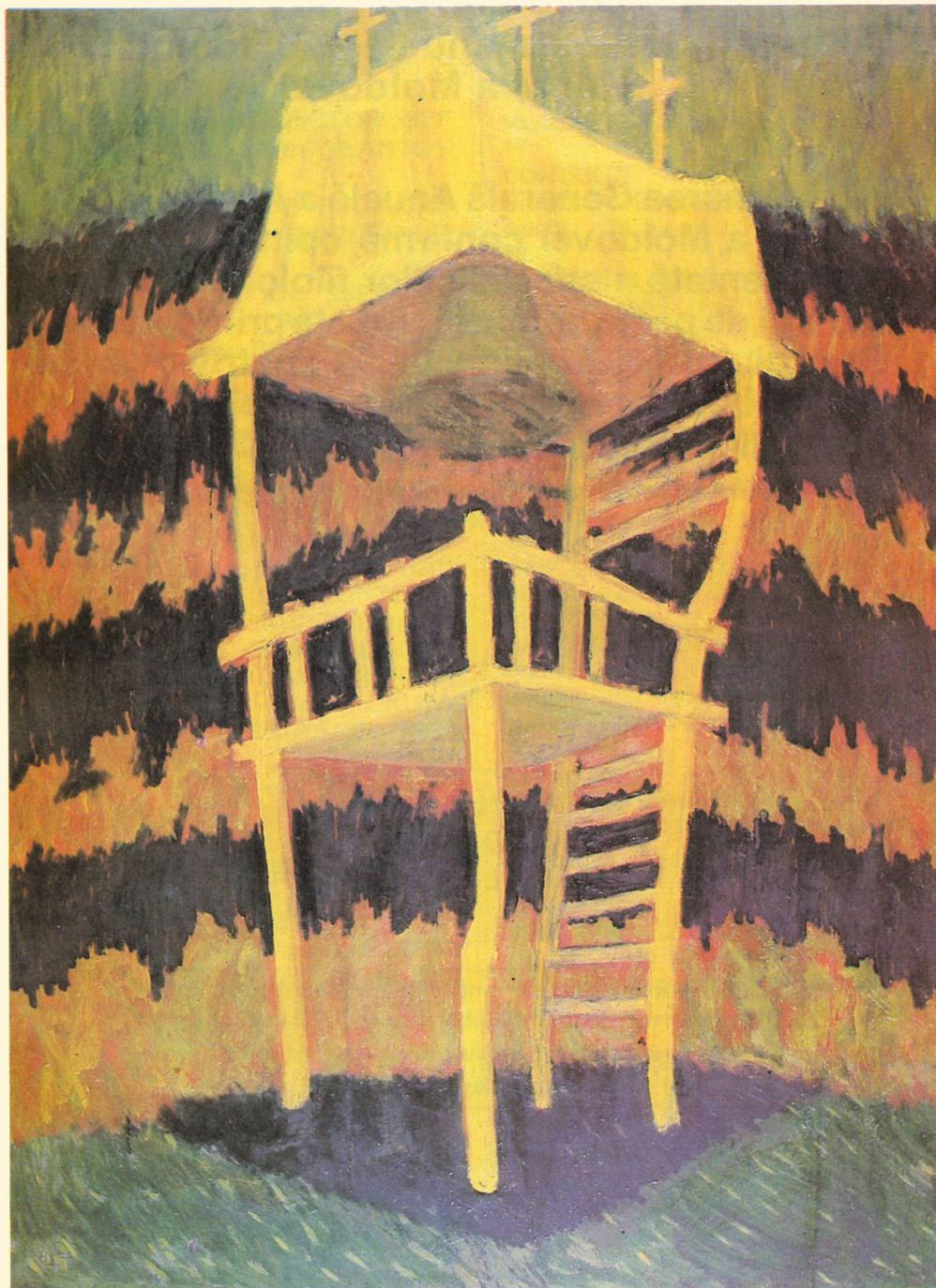

LIMBA Română

Nr. 2 (26) 1996 ANUL VI CHIȘINĂU

**CONSECVENȚĂ,
CURAJ
ȘI PROBITATE CIVICĂ**

DECLARAȚIA
Adunării Generale Anuale a Academiei de
Științe a Moldovei

Adunarea Generală Anuală a Academiei de Științe a Moldovei confirmă opinia științifică argumentată a specialiștilor filologi din republică și de peste hotare (aprobată prin Hotărârea Prezidiului A.Ș.M. din 9.09.94), potrivit căreia denumirea corectă a limbii de stat (oficiale) a Republicii Moldova este *LIMBA ROMÂNĂ*.

Prezenta Declarație urmează a fi dată publicității.

28.02.96

**CONTINUĂ
ABONAREA
LA REVISTA "LIMBA ROMÂNĂ"!**

Prețul unui abonament pentru jumătatea a doua a anului (trei numere) este de 7,89 lei, inclusiv cheltuielile poștale.

Revista poate fi procurată la sediul redacției.

Prețul unui exemplar — 2 lei.

LIMBA ROMÂNĂ

Revistă
de știință
și cultură filologică

Fondator:
colectivul redacției

Nr. 2 (26) 1996
martie—aprilie

REDACTOR ȘEF
Alexandru BANTOȘ

SECRETAR DE REDACȚIE
Leo BORDEIANU

COLEGIUL DE REDACȚIE
Ana BANTOȘ
Eugen BELTECHI (Cluj)
Silviu BEREJAN
Vladimir BEȘLEAGĂ
Valentina BUTNARU
Augustin BUZURA (București)
Gheorghe CHIVU (București)
Mihai CIMPOI
Anatol CIOBANU
Ion CIOCANU
Ion CONȚESCU
Eugen COȘERIU (Tübingen)
Nicolae DABIJA
Traian DIACONESCU (Iași)
Boris DRUȚĂ
Stelian DUMISTRĂCEL (Iași)
Ion EȚCU
Ion HADÂRCĂ
Ion IACHIM
Dumitru IRIMIA (Iași)
Dan MĂNUCĂ (Iași)
Ion MĂRII (Cluj)
Nicolae MĂTCAȘ
Vasile MELNIC
Ion MELNICIU
Vasile TĂRĂȚEANU (Cernăuți)
Petru ȚARANU (Vatra Dornei)
Vasile ȚĂRA (Timișoara)
Ion UNGUREANU
Grigore VIERU

SUMAR

COMEMORĂRI. ION DUMENIU: 60

Repere pentru o eventuală biografie
4

Nicolae MĂTCAȘ. Sfințească-ți de-a
pururi lumina...

5

Ion CIOCANU. Colegul nostru, prieten
cu adevărul

9

STAREA DE VEGHE

Vitalia PAVLICENCO. Între politică și
lingvistică

11

Vasile MELNIC. Chiriași în propria țară

15

CONTEXTE

Vitalie CIOBANU. Intelectualul și
cetatea

18

CLASICII ȘI NOI

Nicolae MĂTCAȘ. Sadoveanu
despre rusificarea Basarabiei de
pînă la 1918

21

DIASPORA ROMÂNEASCĂ

"Patria pentru mine este locul unde
m-am născut..."

Dialog: Alexandru BANTOȘ — Ion
CEPOI

30

Cărți cu tematică basarabeană în
biblioteca dlui Jon Cepoi

41

ANTOLOGIA "L.R."

Vasile GĂRNEȚ. Neumă (I); stampă;
neumă (II); cîmpia Borges; stampă;
semne pentru inițiați; contemplînd o
mocirlă; stampă; summer '93

45

OPINII ȘI ATITUDINI

Petru BUTUC. Cîteva precizări în
legătură cu "noua" reformă
ortografică

49

ÎN GRĂDINA LIMBII NOASTRE

Ion MELNICIU. Cum ne adresăm?
Un cartonaș galben pentru...
exprimare

53

Stelian DUMISTRĂCEL. Expresii și
mentalități

56

Gheorghe COLȚUN. Frazeologismele adverbiale: semnificații și valori

59

OBÎRȘII

Ilie DĂN. Unele aspecte ale lexicului românesc de origine latină

66

George RUSNAC. Matrice etemice și etememice poliglote (rediscutarea etimologiei rom. *talpă*)

74

EVOLUȚIA LIMBII ROMÂNE

Maria PETRICĂ. Particularități moldovenești în romanul *Manoil* de D. Bolintineanu

77

ANIVERSĂRI. CONSTANTIN CIOPRAGA: 80

Dan MĂNUCĂ. Sensul vieții

82

Alexandru HUSAR. Un "suflet frumos"

85

SCRIITORII CONTEMPORANI

Ruxanda TUDOREANU. Prezentul dramatic în romanele lui Augustin Buzura

90

ANALIZE ȘI INTERPRETĂRI

Ana BANTOȘ. Sacru și profan în poezia lui Lucian Blaga

96

Petru GOLBAN. Problema caracterului exponențial al scrisului și personalității lui Ion Creangă

104

PERMANENȚA CLASICILOR

Valentina CRĂCIUN. Lexicul reliefului în creația lui V. Alecsandri

106

Mihaela CERNĂUȚI-GORODEȚCHI. Realitatea basmului. Câteva scurte considerații (cu aplicație la texte de Eminescu și Creangă)

111

ARTA LECTURII

Valeriu OROS. Între "Valul Marconi" și "Galaxia Gutenberg"

115

PROFILURI

Cornel SIMIONESCU. Victor Ion Popa

118

RECONSTITUIRI

Irina DIGODI. Institutul social român din Basarabia

122

VIAȚA CĂRȚII

Lăcrămioara CHIHAI. Cărți vechi românești din *Donația Hasdeu* în patrimoniul Bibliotecii Centrale Universitare "M. Eminescu" din Iași

125

PREZENTĂRI ȘI RECENZII

Mihai VACULOVSCI. *Travesti* de Mircea Cărtărescu — roman modern

129

Dumitru CRUDU. Andrei Bodiu: *Poezii patriotice*

133

Iulian CIOCAN. Emilian Galaicu-Păun: *Gesturi (Trilogia nimicului)*

134

REVISTA REVISTELOR

Leo BORDEIANU. *Contrafort* — revistă a scriitorilor tineri

136

Tamara RĂILEANU. *Revistă de lingvistică și știință literară*

138

IN MEMORIAM

Ion UNGUREANU. Icoana unui om minunat

139

Florica DIMITRESCU. Ultimul mare cercetător străin al limbii române: Alf Lombard

141

DIALOGUL ARTELOR

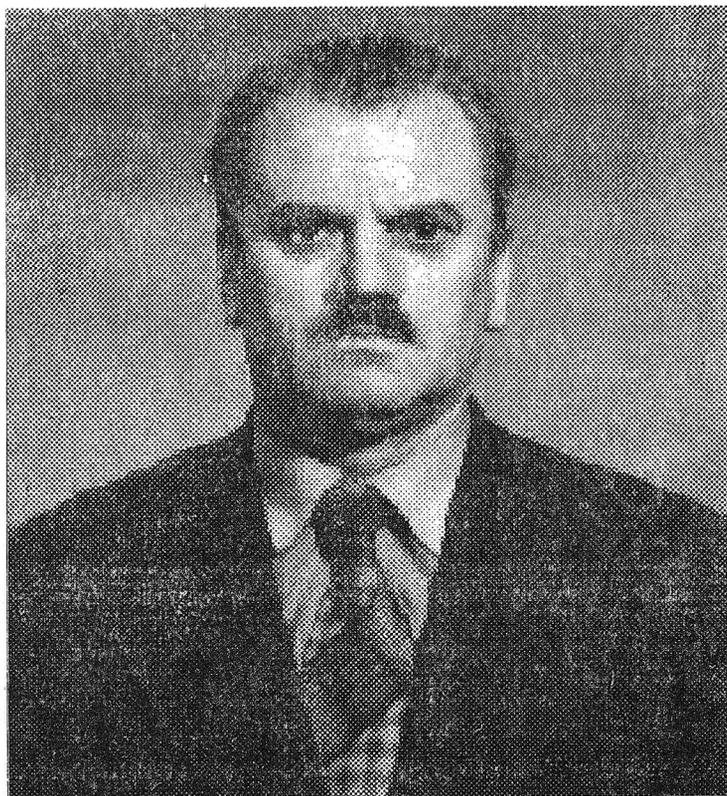
Valentin IARMENKO. Gheorghe Oprea

143

Copertele: Gheorghe OPREA.
I. Clopotnița, IV. Smerenie, Sărutul,
Harabaua.

Alte lucrări de același autor: pag.
20, 54, 57, 70, 101, 123, 126.

*Dedicăm
acest număr de revistă
memoziei
lui Ion DUMENIUK,
fondatorul
publicației noastre,
primul ei redactor șef,
care la 5 mai,
anul curent,
a și împlinit
vârsta de 60 de ani.*

ION DUMENIUK
5.05.1936—3.11.1992

REPERE PENTRU O EVENTUALĂ BIOGRAFIE

În cele aproape trei decenii (1963—1991) de activitate pedagogică și științifică, Ion Dumeniuk, profesor de lingvistică generală, membru al Consiliului director al societății "Limba noastră cea română", redactor-șef al revistei "Limba Română" (apare la Chișinău), Director General al Departamentului de Stat pentru asigurarea funcționării limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova, a parcurs calea de la asistent al catedrei pînă la profesor universitar și este azi unul dintre liderii notorii ai mișcării literelor românești din Basarabia, un militant recunoscut pentru readucerea alfabetului latin în Republica Moldova, pentru reînvierea limbii române ale cărei funcții sociale au fost reduse considerabil drept urmare a politicii de rusificare promovate timp de decenii de către regimul comunist unional și autoritățile promoscovite locale, străine de interesele și aspirațiile națiunilor din provinciile fostului imperiu sovietic.

Dl Dumeniuk a participat nemijlocit la elaborarea proiectelor de legi adoptate la 31 august 1989, iar, prin sondajul sociolingvistic organizat și efectuat cu participarea D-sale, precum și prin cele vreo 20 de articole publicate doar în răstimpul dintre noiembrie 1988 și august 1989, a contribuit eficient la trezirea conștiinței naționale a românilor basarabeni, a demascată manevrele forțelor antinaționale, încercările pseudopatrioților de a menține așa-zisul specific moldovenesc, de a zădărnici procesul de revenire la adevărul istoric și științific.

După istoricul august 1989, sesizînd intenția unor factori de decizie de a impune în republică un sistem de scriere "latin moldovan", dl Dumeniuk s-a încadrat activ în munca de propagare în mase a normelor ortografice și ortoepice ale limbii române, imprimînd în acest scop, la TVNM, 41 de prelegeri **Învățăm a citi și a scrie cu caractere latine** (termenii alfabet român, limbă română fiind pe atunci încă un tabu) și publicînd în săptămînalul "Viața satului" un serial de note cu titlul generic, **Cine le paște le cunoaște**, precum și un **Îndrumar de ortografie**. A colaborat, de asemenea, la scrierea cărții **Norme ortografice, ortoepice și de punctuație** al cărui titlu l-a modificat (împreună cu dl. Mătcaș), adăugînd **ale limbii române**, oficializînd astfel glotonimul normal ce va fi adoptat apoi ca titlu pentru noua revistă filologică concepută și redactată de D-sa.

În general activitatea dlui Dumeniuk a fost dominată de străduința D-sale de a pune la dispoziția studenților, învățătorilor și celor interesați manuale, programe analitice, alte materiale didactice, studii filologice avînd un pronunțat caracter aplicativ, practic. A elaborat două manuale școlare, un manual de limba română (de tip fără profesor) pentru populația rusofonă, a publicat, pentru prima dată în limba română, programe și manuale de lingvistică generală (**Introducere în lingvistică**, 1980, ediția a doua — 1987; **Lingvistică generală**, 1985).

De la susținerea doctoratului (1970) și pînă în prezent, a ținut la facultățile de litere, filologie germano-romanică și ziaristică următoarele cursuri de bază și opționale: **Lexicologia limbii române**, **Istoria limbii române**, **Teoria și practica traducerii**, **Redactare literară**, **Introducere în lingvistica romanică**, **Introducere în studiul contrastiv al limbilor**, **Morfologia contrastivă a limbilor rusă și română**, **Istoria concepției ortografice**, **Introducere în știința limbii**, **Curs de lingvistică generală**, **Limbă și societate**.

Lista lucrărilor publicate de dl Dumeniuk include peste 100 de titluri, inclusiv studii de lexicologie, gramatică, stilistică și traducere, articole de cultivare a limbii, de popularizare a științei limbii, în special a problemelor legate de reintroducerea alfabetului latin, proclamarea românei drept limbă de stat a republicii etc.

A prezentat referate și comunicări la congrese, simpozioane, conferințe științifice universitare, interuniversitare, regionale, unionale și internaționale, a avizat doctorate, are doi doctoranzi.

Nicolae MĂTCAȘ
Chișinău

SFINTEASCĂ-ȚI DE-A PURURI LUMINA...

Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus, constata, nu fără regret, probabil, în **Georgicele** sale Vergiliu. "Aman ce fuge timpul — ca lăstunul", îi prelua, la un capăt de mileniu doi, gîndul regretatului Petru Zadnipru.

Mai ieri, profesorul universitar Ion Dumeniuk nu avea nici cincizeci. Își lăsase, ca o parodie, barbișon de academician pentru a părea mai solid. Trăgea din trabuc și făcea cîte o escapadă prin limanul Nistrului la deschiderea sezonului de vînătoare, mai mult de dragul contemplării lumii celor ce nu cuvîntă, căci, vorba magului de la Mircești, "vînătorul e poet". Și iată-l deja ajuns la șizeci de ani.

Parcă-i aud în receptor vorba molcomă și tărăganată, românească desigur: "Noroc, frate-iepure!" (Își însușise formula-mi de salut dintr-un dialog din proiectatul ghid de limbă română pentru autodidacți — manual care s-ar putea să mai zacă și azi, dacă n-o fi făcut picioare, prin vreunul din seifurile Ministerului Învățămîntului). După care urma o punere la punct aproape contabilicească a activității pe care aveam a o desfășura în doi în ziua (eventual, săptămîna) respectivă: cînd, unde, cum, cine, rezultatul final, efectul.

Cum despre Dumeniuk-profesorul și savantul am mai avut ocazia să relatez cîte ceva, m-aș referi la cîteva momente ce-l caracterizează pe Dumeniuk-omul și cetățeanul.

Dumeniuk era în toate omul lucrului făcut temeinic, gospodărește. Nu era fulgul de pădăie care să se încînte și să-și ia zborul la orice ofertă, oricît de ispititoare. Îmi amintesc azi cu cît greu a fost convins de doi-trei oameni în care credea să preia organizarea Departamentului de Stat al Limbilor. Parcă știa că-i vor trebui luni și ani de zile pentru a-i da viață și vigoare, parcă presimțea că această muncă de istov, în rutina mentalității de grotă a unor funcționari de la noi care, în aparenta-le inofensivitate, pun stavilă celor mai temerare porniri, îi va apropia clipa fatală. În schimb a acceptat cu entuziasm conducerea și reorganizarea fostei reviste incoloră "Limba noastră" în una selectă, nobilă, de zile mari și de suflet românesc — "Limba Română". Revista l-a înaripat, l-a ajutat să-și manifeste toate capacitățile organizatorice și intelectuale. Această pască proaspătă bine crescută din sfînta zi a Învierii Domnului, dar și pîinea noastră cea de toate zilele care este "Limba Română", este, într-un fel, cîntecul de dragoste, dar și cîntecul de leabădă al profesorului, savantului, cetățeanului, românului Ion Dumeniuk. Cînd o veți lua în mîină, aburindă, scoasă proaspăt din cuptorul bine călit din Casa Presei de pe Pușkin, nr. 22, să știți că în sufletul ei este și un strop

din căldura și respirația sufletului lui Ion Dumeniuk.

Dumeniuk-cetățeanul era omul curajului total. Se părea că nu există cetăți, chiar în condițiile numeroaselor redate de indiferentism și de bîlci provincial de la noi, pe care Domnia sa nu le-ar putea cuceri. Deși, pînă la urmă, tot ele l-au dat gata. Însă aceasta mai pe urmă. Numai dînsul și, probabil, Constantin Oboroc știu cîte zile din viața lui a făcut anticameră, ca membru al Guvernului ce era, și la premierul agrarian Andrei Sangheli, dar și la premierul democrat Valeriu Muravșchi. Dînsul își fixa cu răbdare de proscris într-un jurnal intim de cîte ori i-au pierdut demersurile prin sertarele ascunse din Cancelaria Guvernului alde Gherasim Lupoi și Sofia Bolduratu. Dar nu s-a lăsat pînă n-a spart cele mai ferecate uși și pînă n-a ajuns la "dumnezeul" țării care a emis cunoscutul decret prezidențial privind măsurile de redresare a situației limbii de stat și de evidențiere a rolului pe care urma să-l aibă în viața republicii Departamentul de Stat al Limbilor.

Dumeniuk-omul de știință respingea cu hotărîre lucrul făcut de mîntuială, prospăiala. Aspiranții la titluri științifice prin teze sau monografiile umflate ca balonașele de săpun, dar subțirele ca fond, îi mai poartă și astăzi pică pentru adevărurile spuse verde-n ochi. Dar și admirația nerecunoscută că într-o lume de cumătrism și relații mai există cîte-o făptură din vremile-apuse care se mai bate cu morile de vînt.

Încă de pe cînd bacilul corupției de abia începea să ne amenințe că ne va inunda casele precum ține s-o facă în zilele noastre virusul HIV, de pe cînd nu fojgăiau la tot pasul mituirea și pervertirea, omul integru și incoruptibil care era Ion Dumeniuk avertiza asupra consecințelor maligne ale acestora. Dînsul ținea la curățenia numelui de profesor universitar, prin tot comportamentul personal întărind-i nimbul și strălucirea. Gîndiți-vă și dumneavoastră: pe o insuliță a șerpilor, cum pare că este republica noastră, unde nu există localitate în care să nu ai un cunoscut cu care să

nu fi stat la un pahar de vorbă, unde, practic, este exclus ca în timpul examenelor de admitere la facultate să nu-ți vină bob sositor cineva cu rugămintea să-i ajuți cumva odrasla să nu se emoționeze, trebuia să fii un Ion Dumeniuk pentru a-ți menține calmul, dar și îndrăzneala de a-i aminti solicitantului că e vorba de o instituție de stat, și nu de una particulară, și că tu, profesorul, în calitate de funcționar al statului, ești dator, prin chiar statutul tău, să-i ajuți pe toți a nu se emoționa și a-și demonstra cunoștințele în concursul de valori reale, dar să promovezi numai valorile, să asiguri realizarea principiului obiectivității și al echității, al justiției într-un stat pe care ni-l dorim stat de drept.

Dumeniuk-educatorul nu suferea minciuna, falsul, fățarnicia, lașitatea. Era intransigent, deși sufletul și tactul de pedagog îl trădau. Se zice că în timpul unui examen la **Introducere în lingvistică** (materie destul de grea și inaccesibilă oricărui student în anul întâi) un neofit ar fi încercat să tragă cu coada ochiului prin manual. Hotărît, ca de obicei, să-l expulzeze fără cruțare din sală pedagogul din ei îi șopti ceva și temutul profesor îi propuse, la un moment, studentului cu pricina să deschidă manualul la pagina respectivă, să citească tare, iar apoi să comenteze cele citite. "Ei, vezi că știai?", îi spuse surîzător profesorul, spre marea mirare a celorlalți. De ce nu mi-ai spus că ai nevoie să-ți amintești de ceva, ci ai vrut să-mi joci festa?". Studentul acela, ca și cei din jur, n-a mai îndrăznit, pe parcursul anilor de studii, să-și înșele profesorii, iar profesorul Dumeniuk a mai dat țării cîțiva oameni integri. Alt moment: atunci cînd venerabilul său fost șef de catedră, la comanda defunctului C.C. al P.C.M., scrisese un articol de tristă amintire multiplicat în toată presa republicană, iar un alt coechipier de vîrstă, dar și de crez publicase cîteva materiale, în care era denaturată istoria limbii române și a scrisului latin, Ion Dumeniuk n-a ezitat să apară în public cu două materiale zdrobitoare (**Alfabetul și manipularea**

opinie publice și Știința limbii și alfabetul).

Într-o altă situație, extrem de critică, pe când se decidea destinul revenirii la grafia latină și unii dintre colegii noștri, mai de frica C.C.-ului, mai de teama administrației, mai de pericolul de a-și pierde un ordinar post de șefuleț, o cam tuliseră prin buruieni, Dumeniuk-nesolidarul cu ei nu s-a sfiit să-i întrebe franc și nominal "Dumneavoastră cu cine sunteți, stimați modelatori ai sufletelor umane?" și să le ceară să-și confirme poziția prin semnătură.

Rîdea de caracterul de iepure al unora din colegi care tremurau când vedeau urechile lupilor din C.C. Chiar avea de gînd să-și publice jurnalul intim în care erau vizați mulți dintre "eroii" de mai tîrziu. Nu l-am lăsat s-o facă și nu știu dacă am procedat corect.

Nefiindu-mi nici mie cu totul străin spiritul ordinii și disciplinei (în rîndul subalternilor mă bucuram chiar de reputația de tipicar), trebuie să recunosc totuși că Ion Dumeniuk rămîne și în această privință un exemplu de disciplină și punctualitate. Disciplină înțeleasă, întîi de toate, ca autodisciplină, exigență față de sine. L-ar fi sfîșiat gîndul neexecutării în termen a vreunui angajament. De aceea nu-ți puteai îngădui să nu faci la timp ceea ce convenisei cu el, necum — o, sacrilegiu! — să te lași furat cumva de gîndul de a-l trage pe sfoară. Riscînd să-i pierzi încrederea cîștigată, de altfel, cu greu, te expuneai riscului de a-l pierde ca tovarăș, prieten. Ce mult suferea directorul de Departament cînd un extrem de talentat colaborator și un foarte bun profesionist se cam dase în prietenie cu Bacus și-l cam dădea de sminteală, cît de greu s-a luptat bietul director cu sine să aleagă între ordine și genialitate iresponsabilă!...

Dumeniuk era omul onoarei, cavalerul cuvîntului dat și al cuvîntului îndeplinit. Prietenii apropiați a avut puțini, cunoscuți — mai mulți, admiratori — și mai mulți, adversari — foarte mulți. L-au stimat însă toți, chiar cei care s-au temut

de el. Pentru onestitate, probitate, curaj.

A fost un temerar. N-a fost omul dispoziției de moment, al impulsului nestăpînit, al aventurii. Totul era chibzuit, calculat în detaliu, cu clarviziune. Țin minte că o lume întregă se indignase în 1989 la apariția, la un moment dat, în presa oficială a unei anchete în care cititorii erau solicitați să-și exprime punctul de vedere privind oportunitatea revenirii la grafia latină și nu știa că, de fapt, inițiatorul acestei "diversiuni" fusese chiar Ion Dumeniuk. Ion înțelegea că numai o pledoarie generală a maselor ar fi argumentul suprem pentru asigurarea triumfului cauzei. O simțise, ca secretar al grupului de lucru pentru elaborarea proiectului de lege privind revenirea la grafia latină, din tertipurile la care recurgeau în cele două comisii parlamentare însărcinate cu discutarea proiectului deputații de pe atunci gen Raisa Kocetkova, Iliia Bogdesco ș.a. Și numai cînd saci nenumărați cu corespondență și răspunsuri în sprijinirea scrisului latin au început a inunda anticamerele Academiei de Științe, Comisiei interdepartamentale, Prezidiului fostului Soviet Suprem, lumea cu sufletul la gură a răsuflat ușurată. Multă lume, repet, chiar unii colegi de-ai Domniei sale, nici azi nu știe că numai intervențiile prompte și întemeiate, numai insistențele secretarului celui de-al doilea grup de lucru pentru elaborarea proiectelor de legi cu privire la limbi ne-au adus cu o oră mai devreme în casele noastre roua crinilor latini.

"O luptă-i viața, deci te luptă" — acest adagiul al înaintașului său nășăudean i-a fost crezul de-o viață al lui Ion Dumeniuk. Ucraineanul Dumeniuk a luptat cu vitregiile vieții. Și-a învățat melodiosul și largul cît stepele dintre Don și Nipru grai matern ucrainean în sînul familiei, a învățat în clasele primare, "fără-ntristare și lene", volnicul ca o Volgă și pătrunzătorul ca înghețurile Siberiei grai velicorus, ca numai după aceea să se apropie de miraculosul viers al spațiului mioritic și să se confunde cu el, cînd i-a simțit aroma și măreția,

să stea scut pentru apărarea lui și să-și dea viața pentru el, ca un adevărat fiu al acestui pământ.

Ion Dumeniuk a fost — ba nu, este! — omul luptei pentru triumful adevărului istoric și științific. În numele acestui adevăr și-a confruntat floreta, în primul rînd, cu toată puzderia de mediocrități și nulități din tabăra interfrontiștilor și mancurților de la noi, fără a menaja nici anumite somități din lumea științifică și culturală de aiurea gen Prea Fericitul Patriarh al Moscovei și al întregii Rusii Alexie II, acad. D.S. Lihaciov, istoricul și etnologul L.N. Gumiliov ș.a., somități care, sub paravanul unor fraze frumoase și seducătoare despre așa-zisul ideal general uman, promovau, de fapt, la o comandă venită — nu contează — din exterior sau din interior — ideile tradiționale, păgubitoare pentru cauza minorităților naționale din fostul Imperiu Sovietic, ale șovinismului velicorus.

Așa cum preveneam, acum șase ani, în — incredibil! — ultima noastră lucrare comună, **Coloana infinită a graiului matern**, această luptă continuă. Abia acum ne dăm seama, tocmai fizicește simțim, cît de mult ne lipsesc pe baricade un Ion Dumeniuk, un Grigore Vîrtosu, un Ilie Ilașcu alături de Grigore Vieru, Dumitru Matcovschi, Nicolae Dabija, Leonida Lari, Silviu Berejan, Alexandru Bantoiș, Andrei Strâmbeanu, alături de puținii, vreau să zic, care se mai avîntă, temerari, în luptă cu lașitatea, cu trădarea națională, în luptă cu ignoranța crasă și agresivă.

Să fie omenește și creștinește oare că unii dintre noi am cam început a-l uita? Dar oare nu e de-a dreptul păgînește să încerci a-i diminua meritele cîștigate prin trudă cinstită? "Dar ce mare personalitate a fost Ion Dumeniuk în știința lingvistică? Ia s-a ridicat și el pe valurile mișcării generale de eliberare națională de la 1988—1989!" Își da cu părerea deunăzi, neîntrebat și neluat în seamă de nimeni, malițios și cu invidie cum îi sade bine românului printre alte seminte, de pe fața pămîntului, un fost coleg de breaslă de-al omagiatului, sârăcuț și cu duhul, dar și cu

zestrea-i științifică și civică. Să ne întristeze oare o atare atitudine, cînd zeci, sute de mii de muritori de rînd care l-au cunoscut pe Ion Dumeniuk în aula universitară, dar și în sala de ședințe a Parlamentului, la radio și televiziune, la întîlnirile cu cadrele didactice și cu oamenii muncii din fabrici și de pe ogoare, în Piața Marii Adunări Naționale și la Teatrul de Vară, în paginile presei și la conferințe și simpozioane naționale și internaționale, în cărți și în manuale și care i-au simțit vibrația sufletului pentru cauza lor, pentru triumful idealului național al românilor (ca și al conaționalilor săi ucraineni), la fel ca și puținii lui prieteni pe care i-ar mai fi luat, fără ezitare, la orice oră de zi sau de noapte, în recunoaștere, îi poartă în memorie chipul curat, neîntinat de veninul invidiei și al ranchiunei și nici de scurgerea timpului. Mi-s martori Prea Fericitul Patriarh al Lingvisticii contemporane Eugen Coșeriu, care cu orice ocazie nu uită să-și amintească de frații săi basarabeni Ion Dumeniuk și Ilie Ilașcu și să ne implore să ne rugăm Domnului pentru eliberarea de păcate a primului și pentru eliberarea de după gratii a celui de-al doilea, la fel cum se roagă la Sfînta liturghie din fiecare duminică pentru izbăvirea sufletelor lui Ion și al Doinei Aldea-Teodorovici și ale tuturor eroilor neamului românesc din Basarabia și pentru salvarea vieții eroului-martir Ilie Ilașcu și a camarazilor săi de credință prea cuviosul părinte Galeriu de la biserica Sfîntului mucenic Silvestru din București, la fel cum n-a uitat în sfînta zi a Învierii de anul acesta Prea Fericitul Patriarh Teoctist să-și amintească de numele martirului Ilie Ilașcu. Auzi-le-ar gîndul și ruga Domnul nostru Isus Hristos și înzili-i-ar și de aici înainte întru luminarea noastră și salvagardarea neamului!

Sfîntească-ți de-a pururi lumina chipul tău, Ioane!

Ion CIOCANU
Chișinău

COLEGUL NOSTRU, PRIETEN CU ADEVĂRUL

Cu toate că l-am cunoscut încă la universitate, nu mă încumet nici acum să afirm că l-am știut bine. L-am admirat în calitate de interpret la domră al unor melodii care-i palpitau în sînge, cerîndu-și exteriorizarea. Și chiar în calitate de cîntăreț cu vocea sa puțin răgușită, deloc artistică. Desigur, l-am știut mai îndelung și mai adînc aplecat asupra manualelor, studiilor, controverselor în probleme de limbă. Moldovenească, trebuie să spun, dar nu spre bucuria și susținerea dușmanilor înrăiți ai limbii noastre române sau rătăciților inconștienți, ieșiți chiar dintre ai noștri; limbă moldovenească în sensul în care de la 1812 încoace, mai ales de pe la 1860, înaintașii noștri, pe deplin conștienți că suntem români și vorbim limba română, se bucurau ori de cîte ori aveau posibilitatea să vorbească, să scrie, să apere limba poporului băștinaș de pe meleagul nostru zicîndu-i moldovenească în anii, deceniile și veacul cînd domina tiranic — în toate sferele vieții — limba rusă. Cine cuteza să-i spună limbii noastre pe nume, adică română, risca să nu fie publicat, editat, promovat în funcție etc. Moldovenească în sensul în care și Alexei Mateevici a numit-o în majoritatea cazurilor astfel pînă la revoluția rusă din februarie 1917, el, profundul gînditor și inspiratul scriitor, care știa prea bine, dar în condițiile afurisite de pînă la acea revoluție burghezo-democratică n-avea posibilitatea obiectivă de a spune ceea ce a spus cu toată convingerea abia la congresul învățătorilor moldoveni din Basarabia la 25 mai 1917: "Da, suntem moldoveni, fii ai vechii

Moldove, însă facem parte din marele trup al românismului, așezat prin România, Bucovina și Transilvania. Frații noștri din Bucovina, Transilvania și Macedonia nu se numesc după locurile unde trăiesc, ci și zic **români. Așa trebuie să facem și noi**" (Alexei Mateevici, **Opere**, vol. I, Chișinău, Editura "Știința", 1993, p. 453). Celor care ar încerca să și-l ia și pe colegul la care mă refer drept susținător al glotonimului "limba moldovenească" le răspund simplu, fără înconjur: în secolul trecut și mai încoace nu ne era permis să rostim numele corect al limbii materne.

Colegul — pe nume Ion Dumeniuk (cu *k*, deoarece în buletin era scris ucrainean) — înțelegea just, spre deosebire de rătăciții "noștri", de ce ne feream de gestul absolut normal de a ne iubi fierbinte limba maternă și de a o folosi în toate sferele de activitate. Citez din cartea sa, trăită și scrisă în colaborare frățească cu un alt luptător neobosit pentru adevărul științific și istoric — Nicolae Mătcaș: "Mișcarea interfrontistă trîmbează la tot pasul că platforma ei politico-ideologică ar fi internaționalismul și încearcă să camufleze faptul că acțiunile ei concrete sunt îndreptate contra naționaliștilor, că internaționalismul pe care îl profesează este în realitate o continuare a politicii și ideologiei de mare națiune" (Ion Dumeniuk, Nicolae Mătcaș, **Coloana infinită a graiului matern**, Chișinău, Editura "Hyperion", 1990, p. 298).

În continuare Ion Dumeniuk se exprimă încă mai clar și cu mai multă fermitate în condei: "Oare chiar să nu știe candidatul în istorie Solonari (deși e încă tînăr) că **numai moldovenii constituie în republică o națiune**, că găgăuzii alcătuiesc o poporație, iar ceilalți (inclusiv ucrainenii, rușii, bulgarii ș.a.) nu sunt decît reprezentanți ai altor națiuni ce se află în afara republicii?" (p. 299).

Posibil ca unor cititori, chiar dintre cei de bună-credință, să li se pară că am luat-o prea de departe. Dar nu e așa. Ion Dumeniuk își argumenta serios orice afirmație, își întemeia solid orice punct de vedere sau concluzie. El știa să aleagă grîul de

neghină, să vadă fața adevărată a așa-zisului internaționalist, a cărui unică dorință era să păstreze — dacă s-ar fi putut, pentru vecie — dominația tiranică a rușilor și a limbii ruse aici, în Republica cu circa 65 la sută de români din întreaga populație. “De români?” parcă-l văd întrebînd pe vreun neștiutor și, mai ales, pe vreun nedoritor de a ști. Da, de români, și iată de ce afirm aceasta. Revin pentru un moment la faptul că pînă la revoluția burghezo-democratică din februarie 1917 și Alexei Mateevici întrebuița glotonimul “limba moldo-venească”. Ion Dumeniuk nu pescuia, asemeni rătăciților “noștri” de azi, cine și de cîte ori întrebuițase glotonimul acesta, ci le amintea pseudosavanților ruși, dar și unora autohtoni, că Alexei Mateevici n-a pregetat să se folosească de cea mai mică posibilitate pentru a rosti adevărul adevărat despre noi și despre limba noastră. În acest scop el citează din scrisoarea lui Mateevici către profesorul bucureștean Ion Bianu din 10 aprilie 1913: “Sunt **român** din Basarabia... M-a atras totdeauna cu o putere deosebită folclorul **românilor noștri**... Cuvîntul român la noi nici nu se întrebuițează; rușii cred că “români” și “moldoveni” sunt două vițe **cu totul deosebite**...” (p. 304).

Asemeni lui Alexei Mateevici, colegul nostru Ion Dumeniuk avea conștiința nestrămutată că este necesar să cunoaștem și să propagăm adevărul științific și istoric, altfel zis — “trebuie să explicăm mereu și cît mai accesibil că există români bănățeni, crișeni, maramureșeni, bucovineni, transilvăneni, olteni, munteni, dobrogeni, moldoveni, basarabeni (adică români originari din Banat, Crișana, Maramureș, Bucovina, Transilvania, Oltenia, Muntenia, Dobrogea, Moldova, Basarabia), înșă toți se includ în termenul generic **români**... și că termenii “popor moldovenesc” și “limbă moldo-venească” au fost impuși românilor basarabeni spre a legifera ruperea lor de cealaltă parte, mult mai mare, a arealului romanic nord-dunărean (pe care Alexandru I și succesorii săi nu au reușit să-l alipească la Imperiul

Rus). Căci lăsînd neschimbate etnonimul **români** și lingvonimul **limba română**, presa sovietică, manualele și sutele de studii istorice, filologice etc. s-ar fi văzut nevoite să scrie, de exemplu, că românii de pe teritoriul dintre Nistru și Prut au fost ocupați în 1918 de către români, că românii din Basarabia timp de 22 de ani au luptat contra ocupanților români, că la 28 iunie 1940 românii din partea dreaptă a Nistrului au fost în sferșit eliberați de sub jugul românilor etc., etc.” (p. 304—305).

Mă adresez — și pe această cale — tuturor celor care vor să ne respecte neamul: luați exemplul de la colegul nostru, ucrainean de origine, dar frate bun cu adevărul! Înțelegeți o dată pentru totdeauna că nu mai e chip să îndurăm minciuna, falsul! Citiți — măcar acum, cu extrem de regretabilă întârziere — articolele și studiile lui Ion Dumeniuk, ale aceluia care n-a avut nici un interes politic sau de altă natură să susțină cutare idee sau concluzie. Adică a avut un interes: științific, istoric. Este interesul pe care colegul nostru l-a exprimat cu o limpezime și cu o fermitate pe care de mult ar fi fost cazul să ni le însușim și noi, băștinașii, care nu trebuie să așteptăm să vină savanții de altă origine etnică (Ruben Budagov, Samuil Berștein, Rajmund Piotrowski, Stanislav Semcinski etc.) să ne deschidă ochii asupra apartenenței noastre etnice și lingvistice. Să ni le însușim neapărat și de la Ion Dumeniuk, prieten cu adevărul, coleg care a înțeles just și a exprimat limpede că “în cazul moldovenilor de dincoace de Prut marea operă de revitalizare a limbii materne este realizabilă **numai o dată cu formarea conștiinței de apartenență la unul și același neam și la una și aceeași limbă — poporul român și limba română**” (p. 304).

Este cea mai recomandabilă formă de cinstire a memoriei colegului dispărut la o vîrstă cînd talentul său de om de știință se afla în plină înflorire. Și cea mai convenabilă nouă, românilor basarabeni, care nu trebuie să continuăm a orbeca prin întunericul în care doresc să ne țină unii savanți și politicieni certați cu adevărul.

Vitalia PAVLICENCO
Chişinău

ÎNTRE POLITICĂ ŞI LINGVISTICĂ

Este indiscutabil că în R.Moldova problema limbii române continuă să fie încadrată în raportul "Politică-Lingvistică", raport ce a căpătat un caracter artificial şi total nociv. La sigur, este de prisos, pentru cei ce cunosc adevărul, invocarea acestei realităţi şi e păcat că mai sîntem nevoiţi să consumăm energii cu discuţii sterile pe marginea unei axiome. Ce e de făcut într-o atare situaţie? Cît mai poate ea dura şi cum îi putem grăbi soluţionarea?

Pentru a încerca să dăm un răspuns, ar fi cazul, probabil, să consemnăm două aspecte pe care, în opinia noastră, le comportă astăzi limba română în R.Moldova: unul — de ordin politic, şi altul — de ordin lingvistic practic. Primul depinde de oamenii politici şi de electorat. Al doilea — de fiecare dintre noi, pentru care conştientizarea folosirii unei limbi corecte trebuie să însemne un efort permanent, nu numai pentru că limba e principalul instrument de comunicare, dar şi pentru că e instrumentul nostru de lucru.

Primul aspect vizează adevărul cert că numai contextul politic, încă defavorabil promovării adevărului ştiinţific, mai împiedică astăzi consfinţirea lui în Constituţia Republicii Moldova. La şantajul privind un referendum, ţinut în rezervă de majoritatea parlamentară, diriguată în Legislativ de deputaţii alogeni, referendum în care să se pronunţe prin vot populaţia cu o mentalitate modelată în şcoala propagandistică sovietică, se mai poate recurge. De aceea conştientizarea de către cetăţenii autohtoni a adevărului ştiinţific se va produce simultan cu conştientizarea adevăratelor realităţi politice din re-

publică şi cu votarea forţelor politice democratice. Forţe care nu numai că ar putea promova în societate, la toate nivelurile, alte valori — în plan istoric şi cultural — şi alte principii — cu adevărat democratice —, dar care nici nu ar mai permite primatul falsului, al minciunii. Forţe care, în plus, ar crea şi condiţiile pentru ca populaţia să depăşească vechea mentalitate şi să poată înţelege că în spaţiul de la est de Prut forma literară a limbii este limba română.

În acest sens, deşi, evident, sprijinim poziţia Preşedintelui Mircea Snegur, care a cerut Parlamentului modificarea Art. 13 din Constituţie, adică introducerea denumirii de "limbă română" pentru limba de stat din R.Moldova, regretăm întreaga perioadă de după 1990, pierdută, în opinia noastră, cînd acest adevăr nu a fost promovat nici constant, nici insistent, de către instituţia Preşedinţiei. Amintim de această instituţie a Puterii pentru că alte vîrfuri rămîn total reacţionare, ele nu au făcut şi nici nu vor face acest lucru, bineînţeles, pentru că răspund altor interese şi comandamente politice. Dacă oficialităţile ar fi făcut-o, populaţia ar fi înregistrat, pe parcursul a circa cinci ani, o schimbare de mentalitate. Însă, în cazul actualilor guvernanţi, promovarea identităţii adevărate a neamului românesc pare să prezinte un pericol real pentru soarta lor, orientată în exclusivitate spre Est.

Am subliniat că, "dacă s-ar fi făcut ceva, era o schimbare". Ne conving de acest lucru rezultatele contactelor stabilite în diferite sfere cu România în aceeaşi perioadă de 5 ani, faptul că elevi şi studenţi învaţă peste Prut, ceea ce produce, încetul cu încetul, schimbarea necesară pentru ca legiferarea denumirii corecte a limbii române în Constituţie să îşi aibă reperul şi în masele largi ale populaţiei.

Deci, corelaţia "Politică-Lingvistică" este încă inevitabilă în cazul R.Moldova, dar numai în sensul implicării condamnable a forţelor ostile neamului românesc în interpretarea adevărilor sfinte şi indiscutabile ce ţin de identitatea noastră etnică, lingvistică, istorică şi culturală.

Prevederea contorsionată, neștiințifică, potrivit căreia "limba moldovenească" este limba de stat în R.Moldova ar putea fi eliminată doar ca urmare a unei schimbări politice, care ar reazeza lucrurile. Aceasta este problema, pentru că a continua dezbaterile în plan teoretic și științific despre unitatea noastră lingvistică este, deja, pur și simplu inutil, după ce atâtea foruri au fost convocate și atâtea personalități marcante s-au pronunțat asupra problemei.

Referindu-ne la cel de-al doilea aspect enunțat mai sus, am invoca, totuși, niște realități legate de așa-zisa limbă moldovenească, pentru că, la fel ca în lingvistică, uzul dictează în multe cazuri. Considerăm că, imediat după proclamarea independenței R.Moldova, pentru promovarea limbii române (care, oficial, nu avea nici atunci această denumire) s-au creat posibilități reale. Avem în vedere mediile de informare (cu cel mai mare impact asupra populației), deși legile privind limba de stat și trecerea ei la grafia latină fuseseră adoptate încă în august 1989. S-au întreprins acțiuni pentru trecerea publicațiilor periodice, a agenției oficiale de presă la grafia latină. Din păcate, acest act a fost interpretat, în mod greșit, și ca o trecere automată la limba română autentică. Spunem aceasta pentru că doar contactele intense stabilite ulterior cu spațiul de dincolo de Prut, incluzând penetrarea presei românești la Chișinău și circuițul de pe piața electronică informațională, au demonstrat că însușirea limbii române și eliminarea așa-zisei limbii moldovenești implică, de fapt, o perioadă de transformări destul de îndelungată.

Astăzi, aruncînd o privire în urmă, vedem altfel evoluția raportului amintit. Fiecare etapă, deși a însemnat incontestabile progrese în lichidarea regretabilei corelații, ar fi putut marca rezultate mai semnificative în promovarea formelor de limbă corecte fără amprenta influenței limbii rusești. Faptul de a declara doar că limba e româna, fără a depune eforturi pentru promovarea ei, nu conduce la efectul scontat. Din păcate, chiar și alogenii, dintre puținii ce se mai apucă să

studieze româna, sesizează deosebirea dintre varianta uzuală "moldovenească" și limba română adevărată, declarîndu-se încîntați de ultima. Dar opinia lor nu ne este necesară ca reper, ci doar ca o concluzie: să facem cele necesare în condiții inadecvate, pentru a depăși o stare de lucruri regretabilă. Ce avem în vedere?

Spuneam încă în articolele publicate în presă prin anii 1987—'88 și mai tîrziu că "limba moldovenească" este, de fapt, limba rusă tradusă prost în românește. Calchierile din limba rusă diferă, fără îndoială, de calchierile din franceză, spaniolă, italiană sau engleză. Cînd o face un traducător consacrat, mai ales din limbile romanice, ele pot servi pentru limba română (ca, de altfel, și pentru alte limbi) drept sursă de îmbogățire a sintagmelor, a expresiilor. E un lucru atestat în istoria limbii. În timp ce limba rusă — un sistem lingvistic avînd, în special, o cu totul altă topică, o cu totul altă intonație, îl ține pe "traducătorul ordinar", — postură regretabilă, în care se află mai toți cetățenii din R. Moldova, — în chingile gîndirii, modelelor, sintagmelor și expresiilor rusești. Pentru a exemplifica, vom aminti că limbajul nostru colocvial, expresiile consacrate din contactele cotidiene, în relațiile de serviciu, în familie, pe stradă, diferă mult de cele din limbajul colocvial românesc. Modul rusesc de gîndire este un morb ce încă stăpînește masiv și nu va putea fi depășit în condițiile în care, din cauza sărăciei generale, un foarte mic segment de populație are acces la publicațiile periodice în limba română, în timp ce periodicele în limba rusă sau "moldovenească", în care este scrisă presa antinațională, inunda piața de ziare la noi. Adică, atîta timp cît un segment considerabil de populație va rămîne lipsit de posibilitatea de contact cu modul de gîndire românesc, prin presă, prin contacte vii, prin TVR, pentru că Televiziunea de la Chișinău promovează forme de limbă deteriorate.

Ca să demonstrăm cum se gîndește rusește, vom aduce un

singur exemplu: recent, parlamentarii "majoritari" de la Chișinău verificau diferența dintre **demitere** și **destituire**, în cazul decretului președintelui Snegur privind ministrul apărării, Pavel Creangă, prin limba rusă — "*sneatie*" sau "*otstranenie ot doljnosti*". Acest lucru este aproape o regulă în elaborarea și redactarea legilor, hotărârilor, diferitelor acte subsecvente. În plus, sînt tratate drept mai credibile versiunile de legi în limba rusă, acestea fiind mai bine înțelese atît de simplii cetățeni, cît și — asta e — de instanțele de judecată. Redactarea actelor oficiale în "limba moldovenească" are un caracter general, îmi amintesc și de un articol publicat în revista **Literatura și arta**, în care se reproduceau modele de decrete românești. Aici există două aspecte de consemnat: primul e că actele legislative se fac după calapod rusesc, poate puțin modificîndu-se pentru unele realități (nu se știe clar care) din R.Moldova. În al doilea rînd, e vorba de o frică programată în fața unei eventuale "concreșteri", ca să-i zicem așa, cu modelele din legislația românească, implicat de frica față de terminologia politică, economică, financiară etc. românească. Adică se interzice, indirect, promovarea limbii române la nivelul circulației oficiale. Iar în prezent, cu adîncirea orientării în sfera de elaborare a actelor legislative spre modelele în tomuri, elaborate sau în curs de elaborare în cadrul Adunării Interparlamentare a Comunității de State Independente, cu sediul și reuniunile la Sankt Petersburg, șansa eliminării așa-zisei limbi moldovenești în favoarea adevăratei limbi române în legislație devine și mai puțin posibilă.

Oricît ar fi de paradoxal, dar pînă la proclamarea limbii noastre ca limbă de stat, cînd legile se făceau rusește, ele erau mai bine traduse decît sînt acum concepute. Atunci le traducea, după modele românești, un cunoscut lingvist și scriitor — Valentin Mîndîcanu —, acum le redactează oricine.

Este de prisos să spunem și că în sfera economică și în cea financiară

își are la noi locul, ca la ea acasă, limba rusă ori o limbă care numai română nu e. Instituțiile de stat au, în cel mai bun caz, o fațadă românească, pentru că în interior totul se macină în limba rusă. În învățămînt se poate face ceva într-un număr infim de școli, deoarece cadrele, deși ca spirit și conștiință au evoluat, au rămas, în marea lor majoritate, cu aceeași pregătire, Puterea nefiind interesată în perfecționarea lor, cu atît mai puțin în România.

Între paranteze fie spus, chiar și denumirea de C.S.I. — Comunitatea Statelor Independente — este greșită. Pentru că nu fac parte din această comunitate toate statele independente (care nici nu sînt ca atare), ci doar unele, o parte, cele apărute în spațiul post-sovietic, deci, corect e Comunitatea de State Independente, — formulă pe care o promovăm în publicația "Mesagerul", iar anterior am promovat-o la Agenția națională "Moldova-pres". Din păcate, și în trecut, dar trebuie să spunem că și în prezent, doritorii de a-și însuși limba română corectă o puteau și o pot face în primul rînd printr-o muncă asiduă de autodidact: condițiile de pregătire a specialiștilor — la facultățile de litere, de ziaristică — nu ofereau atunci, nu oferă nici acum posibilitatea cunoașterii veritabile a limbii române. Nu trebuie să fie de aceea nimic uimitor în afirmația provenind din trista-ne experiență — că cei care au avut ambiția salutară de a învăța limba română au făcut-o mai că așa cum îți însușești o limbă străină — cu modele din presa română (pe atunci mai puțină la Chișinău), cu urechile la posturile de radio, evident, cu lecturi. Astăzi condițiile nu sînt atît de nefavorabile. Astăzi avem altceva — numeroși vorbitori, mai ales din cei ce prestează un exercițiu public — au o anumită suficiență și nu depun eforturi pentru promovarea unei limbi adevărate. Este o suficiență foarte dăunătoare, ce generează o stagnare sau o viteză trenată pe fîgașul recuperării limbii române.

Despre situația în privința stării limbii române la noi pot fi spuse foarte multe lucruri, dar există aici un aspect

delicat. În timp ce în România — unde locuitorii își vorbesc nativ limba — polemicile se desfășoară la cu totul alte niveluri, ceea ce se vede și din emisiunile de cultivare a limbii la TVR —, referirile la formele de limbă incorecte utilizate de cei din sferile politică, știință, cultură, învățămînt, presă scrisă provoacă reacții furtunoase la noi. În emisiunile de cultivare a limbii transmise la radio se spune adeseori că “am citit într-o publicație ceva”, avîndu-se în vedere forme de limbă greșite. De ce nu e numită exact publicația? Ori cel care se ocupă de cultivarea limbii nu e sigur de ce spune, adică nu stăpînește meseria în care se pronunță, ori nu vrea să atingă pe cineva, dar nu e normală nici situația cînd te poți referi la masa de vorbitori, dar nu și la cei care tocmai se ocupă de cultivarea limbii și confundă **legislația** cu **legislatura**. Sau la cei cărora, avînd grade științifice, predînd atîtor generații de studenți, nu le-a reușit un lucru “elementar”: să vorbească fără greșeli, tot elementare, și să nu spună, conferențieri și profesori fiind în domeniul filologiei, “număr” la camera de la hotel sau altceva în genul acesta. Pentru a te ocupa de cultivarea limbii trebuie să fii sigur că ești aproape impecabil, că ai și alte experiențe, nu numai de formare proprie și de instruire a altora într-un mediu neromănesc. În caz contrar, se întîmplă că unii “specialiști”, care merg la simpozioane comune cu lingviștii din România, unde prezintă comunicări în domeniul cultivării limbii, îi “uimesc” pe cei de acolo cu “obiecțiile” lor, care nu au nici în clin, nici în mîneacă, deci, cu procesul de cultivare a limbii. Adică aduc probe care nu sînt probe, dar pe care ei le folosesc pentru că nu cunosc elementar limba, văzînd calchieri după limba rusă acolo unde nu sînt, dar nedepistîndu-le pe cele adevărate, tocmai pentru că le folosesc ei înșiși și pentru că nu au practicat traducerea, redactarea, alte lecturi decît cele pur științifice. Au declarat acest lucru colegii români, șocați de ignoranța văzută, dar care rămîn modești, înțelegători și răbdători. Deși, la drept vorbind, unii,

cum e și telepublicistul-traducător-filolog de mare popularitate George Pruteanu de la ProTV, a rămas îngrozit văzînd cu ce limbă **română** dorim a veni noi în România. Pe de altă parte, constatăm uneori că și românii-români, frații noștri, dau dovadă de neglijență în redactarea reportajelor parvenite din R.Moldova, ba chiar se molipsesc ușor de forme alterate, noi rămînd uneori, de frica oricărui calchieri, mai catolici ca papa de la Roma.

Astfel, cu tot regretul, încă nu avem în R.Moldova limba română pentru care pledăm atît de mult. Este, practic, imposibil să-l convingi pe cineva că mai are ceva de învățat. Fapt fără de care nimeni dintre noi nu va avansa. Adevărul e, după cum cred, că oricine cu o atitudine serioasă față de însușirea limbii și ducînd mesajul, cuvîntul său mai departe, are o răspundere decisivă pentru cultivarea populației. Iar cu cît avansezi, cu atît mai mult te convingi că sînt încă atîtea de învățat! Cele afirmate nu trebuie înțelese ca provenind de la cineva infailibil — primează conștientizarea că numai ambiția sănătoasă de a avansa sistematic ne poate scoate din realitatea lingvistică alterată. Cu cît mai mulți vom înțelege că avem mereu de învățat, cu atît mai repede vom progresa. Precum spunea și dl Mîndîcanu, nu e o rușine să nu știi, e o rușine să nu vrei să știi. Cu alte cuvinte, dacă spui că știi totul, ești pierdut. Să nu ne pierdem, deci, să mergem împreună cu frații de peste Prut spre o reîntregire spirituală, în primul rînd prin limbă, să ne organizăm și politic, pentru a schimba societatea aici, unde Dumnezeu ne-a hărăzit să ne ducem crucea.

Vasile MELNIC
Chişinău

CHIRIAŞI ÎN PROPRIA ȚARĂ

Ne aflăm într-o perioadă de mari frământări sociale, când drumul deschis în 1989, o dată cu revenirea la grafia latină și recunoașterea limbii române ca limbă de stat e mai anevoios ca niciodată. În timp ce se dezbate la nesfârșit problema denumirii limbii noastre, limba rusă își extinde aria de funcționare în societate.

Rusofonii în marea lor majoritate nu vor să ne cunoască limba. Un exemplu elocvent îl constituie situația lingvistică din orașul Bălți, unde la întreprinderi, în celulele administrative, în departamentele de stat, inclusiv la poliția orășenească, se scrie și se vorbește numai rusește. Aceeași situație domină și într-o serie de ministere, departamente și întreprinderi din Chişinău, Briceni, Vulcănești, Soroca, Cahul, Ungheni etc. E dureros faptul că actualul Guvern nu ia măsuri concrete în vederea respectării de către **instituțiile statale** a legilor cu privire la limba oficială. A fost oare cineva pedepsit pentru nerespectarea acestor legi? Nu. A devenit o problemă la nivel de stat românofobia. Se neglijează adevărul științific și istoric. În numele poporului se caută a se justifica falsitatea și neadevărul. În chioșcurile din republică nu există ziare și reviste românești. Cele rusești se găsesc peste tot. E foarte probabil că acest lucru se face intenționat, în cunoștință de cauză, pentru a lega ochii chinuiților oameni, pentru a camufla situația economică extrem de grea din republică: salariile și pensiile, deși mizere, nu se plătesc la timp, prețurile

au crescut enorm, poporul e înșelat și furat de banii depuși la C.E.C., potențialul intelectual este desconsiderat, e atestată o armată întreagă de șomeri, pământurile nu se dau țăranilor, populația nu este asigurată cu medicamente și cele necesare pentru tratament etc., etc. În schimb demnitarii dispun de conacuri, mașini și salarii mari ce li se dau la timp.

Această politică este susținută de purtarea fără jenă a șovinilor rusofoni față de băștinașii majoritari din republică. Interesele obraznice ale rusofonilor își găsesc sprijin în programele partidelor de guvernământ.

Desigur, această stare de lucruri n-a rămas fără răspuns. Revoltele studenților, elevilor, profesorilor, ale miilor de oameni de bună-credință, opiniile publicate în presă — "Literatura și arta", "Țara", "Glasul Națiunii", "Făclia", "Limba Română", "Luceafărul", "Mesagerul" etc. — nu sînt auzite și nici ascultate, ci — din contra — suspectate și chiar persecutate. Principiul dictatorial "Cine nu e cu noi este împotriva noastră" triumfă în toate sferile de activitate. Poate e și firesc, dar unde e acum acea "democrație adevărată" din platforma electorală a guvernanților? Conștiința moldoveanului e mereu constrînsă și nu se știe dacă acest popor muncitor va fi stăpîn în casa lui ori va fi și în continuare **chiriaș în propria țară**.

Idealurile noastre de a avea drepturile unui popor majoritar sînt lezate de etniile rusofone și, de fapt, moldoveanul e pus la stîlpul infamiei. A fost amînată atestarea privind cunoașterea limbii de stat. Aolingvii nu mai respectă legislația lingvistică în vigoare. La instituții și întreprinderi nu se mai studiază limba română, conducătorii de toate rangurile nu mai poartă răspundere pentru această activitate, ei nici nu sînt macăr întrebați ce se face în această direcție. În capitală auzi vorbindu-se aproape numai rusește. La telefon și

se răspunde de cele mai multe ori tot în rusă. Alfabetul latin, consfințit în Constituție, este neglijat. Se scrie, ca și pînă la 1989, cu alfabetul rusesc. Se zice că nici primul-ministru nu scrie (nici nu citește) cu litere latine. Vai de capul nostru, vorba lui N. Dabija.

În școli a fost redus numărul orelor de română, a sporit numărul de ore pentru emisiunile rusești la Radioteleviziune. Dacă luăm în considerare emisiunile în ucraineană, găgăuză, bulgară, idiș etc., bietul și oropsitul moldovean de la țară nu prea are parte de emisiuni suficiente în limba lui maternă. La el acasă e nevoit să asculte mai mult graiuri străine.

În toate țările civilizate angajarea unei persoane începe de la faptul dacă aceasta cunoaște limba statului respectiv. Nu știi engleza, germana, franceza, maghiara etc., nimeni nu te ia la nici o muncă. Cei circa 1 milion de turci din Germania cunosc limba țării. Mille de emigranți ruși din Franța, Anglia, SUA, Germania și din alte state nu solicită cetățenie dublă și nici nu insistă ca rusa să fie decretată aici limbă de stat. Ei și-au însușit limba majorității în mijlocul căreia locuiesc.

Nici un șef mare sau mic din Rusia nu va permite nimănui: armean, georgian, român, tadjic etc., să se încadreze în vreo slujbă (ca șofer, muncitor, medic, inginer, șef de laborator, de catedră) fără cunoașterea limbii ruse. Și e firesc, e corect.

De ce la noi, în Republica Moldova, stat suveran și independent, nu este respectată limba oficială, nu este însușită de persoane din înseși structurile statale — guvern, ministere, departamente, instituții, organizații etc? Obținerea suveranității și independenței statului îi obligă pe conlocuitorii țării la multe, inclusiv la cunoașterea limbii oficiale. Situația însă la ora actuală nu s-a schimbat cu nimic. Continuă procesul de rusificare, și deci de deznaționalizare, de ignorare a legilor lingvistice în vigoare.

În acest sens și ediția rusească a telejurnalului "Mesager" constituie o sursă de informație care contravine Constituției și Legii cu privire la limba de stat. Se vorbește rusește, dar o **subtitrare în limba română lipsește**. Cu grafie latină stă scris într-un colț doar atît — "Mesager". Or, în Constituția Republicii este fixat numai **alfabetul latin**. Numele de persoane sînt date în rusește și adaptate uneori regulilor limbii ruse ("Ivan Ivanovici"), ignorîndu-se legislația în vigoare. Există cazuri cînd poți auzi "pronunții" de felul: Kișiniov, Belțî, Novîie Anenî, Vulkanești, Briceanî, Benderî și chiar "Moldavia" etc. Acest lucru se face conștient, pentru a sublinia faptul că limba rusă și în continuare ocupă o poziție dominantă.

În această ordine de idei apare o problemă principială, pe care o abordează Vlad Pohilă (v. "Țara", 23.1.'96): Avem noi oare, moldovenii de aici, **conștiință națională** ori suntem gata să sărutăm, pentru totdeauna mîna "fratelui mai mare", frate "bolnav de șovinism", care caută în fel și chip să dicteze, să conducă, să ne învețe cum să trăim în casa noastră... Oare să fim cu ochii închiși, cu ochii legați și să nu observăm, să nu înțelegem ce scopuri urmărește acest "frate": vrea cetățenie dublă pentru a dispune de bunurile a două țări — Republica Moldova și Rusia, adică, vorba moldoveanului, dorește să sugă de la două vaci. Facultățile de limbă și literatură rusă de la universitățile din mica noastră republică nu-i sînt suficiente; mai vrea și o Universitate Slavă. Pentru ce? Unde să funcționeze oamenii după absolvirea acestei Universități? E clar ca bună ziua că altul este scopul — propagarea limbii ruse, rusificarea în continuare a autohtonilor.

Unde în altă țară decît în Republica Moldova există atîtea societăți de cultură: rusă, ucraineană etc. A emis vreuna din ele barem un apel de susținere a suveranității și integrității teritoriale a Moldovei; a ripostat oare la apariția în Tiraspol a

deputaților din Duma de Stat și la amestecul lor conștient în problemele Moldovei; au intervenit aceste *foruri de cultură* pentru a normaliza situația școlilor moldovenesci din Transnistria în vederea utilizării alfabetului latin și a pregătirii elevilor pe baza manualelor din Moldova etc., etc? Nu! Ele tac. Le convine tăcerea.

Toate acestea ne permit să concluzionăm că procesul de deznaționalizare continuă, că limba română mai este cenușăreasă în spațiul nostru. Iată de ce astăzi, ca niciodată, din partea Guvernului se cere o politică bazată pe drepturile seculare ale băștinașilor, o politică întemeiată pe dreptul lor la libertate, de a fi stăpîni la ei acasă, de a-și păstra demnitatea și ființa națională, limba și istoria neamului, de a fi gospodari pe pămîntul strămoșesc. Orgoliile, înfumurările, ambițiile politice ale unor lideri de partide nu pot fi admise în continuare. Credem că luarea de măsuri concrete din partea statului contra tendințelor de deznaționalizare și rusificare, de neglijare a legilor lingvistice în vigoare este o datorie civică, patriotică și istorică. În această ordine de idei schimbarea Art. 13 și 118 din Constituția Republicii, recunoașterea adevărului științific și istoric drept unicul adevăr constituie o obligație de prim ordin a Parlamentului față de "ai săi", față de înaintașii neamului nostru, față de înțelepciunea poporului din stînga Prutului.

Numai pe această cale ar putea fi stabilite liniștea și relațiile omenești dintre cetățenii Republicii. Astfel ar fi temperată setea de sînge a unor demnitari și lideri șovini, disprețul lor față de românii basarabeni. Alolingvii ar trebui să înțeleagă că limba nu constituie pur și simplu un simbol al unui popor, ci este expresia naționalității, este inima, sufletul, coloana vertebrală, este viața și ființa sa.

Să nu uităm - sîngele apă nu se face. Avem dreptul la un viitor fără falsitate și minciună.

"Fie în veci păstrată cu sfințenie această scumpă Carte de boierie (limba română — V. M.) a unui neam călit de focul atîtor încercări de pierzanie" (I. L. Caragiale).

P. S. În ziua de 9 februarie 1996 Parlamentul Republicii a respins inițiativa legislativă a dlui Președinte Mircea Snegur privind modificarea Art. 13 și 118 din Constituția Republicii Moldova. Aflarea la putere a partidelor agrarienilor și socialiștilor interfrontiști devine tot mai dezonorantă pentru autohtoni, pentru electorat, care încearcă acum să vadă mai limpede pe cine a ales în Parlament. Așa cum observă revista "Făclia" (17.II.1996), prin verdictul ignoranței semnat de guvernanți "se coace un abces social mare". Și ne întrebăm: ce drept au interfrontiștii, rusofonii parlamentari, în marea lor majoritate necunoscîndu-ne graiul, să ne învețe ce limbă vorbim și care este denumirea ei corectă? Obrăznicie mai mare nici că există!

Așa-numitul război glotonimic, "separatism lingvistic", precum zice Președintele Mircea Snegur, nu este altceva decît declararea unui război intelectualității, în general, și savanților care și-au reafirmat poziția la adunarea generală a Academiei de Științe a Republicii Moldova din 28 februarie a.c., în special.

deputaților din Duma de Stat și la amestecul lor conștient în problemele Moldovei; au intervenit aceste *foruri de cultură* pentru a normaliza situația școlilor moldovenești din Transnistria în vederea utilizării alfabetului latin și a pregătirii elevilor pe baza manualelor din Moldova etc., etc? Nu! Ele tac. Le convine tăcerea.

Toate acestea ne permit să concluzionăm că procesul de deznaționalizare continuă, că limba română mai este cenușareasă în spațiul nostru. Iată de ce astăzi, ca niciodată, din partea Guvernului se cere o politică bazată pe drepturile seculare ale bășinașilor, o politică întemeiată pe dreptul lor la libertate, de a fi stăpîni la ei acasă, de a-și păstra demnitatea și ființa națională, limba și istoria neamului, de a fi gospodari pe pămîntul strămoșesc. Orgoliile, înfumurările, ambițiile politice ale unor lideri de partide nu pot fi admise în continuare. Credem că luarea de măsuri concrete din partea statului contra tendințelor de deznaționalizare și rusificare, de neglijare a legilor lingvistice în vigoare este o datorie civică, patriotică și istorică. În această ordine de idei schimbarea Art. 13 și 118 din Constituția Republicii, recunoașterea adevărului științific și istoric drept unicul adevăr constituie o obligație de prim ordin a Parlamentului față de "ai săi", față de înaintașii neamului nostru, față de înțelepciunea poporului din stînga Prutului.

Numai pe această cale ar putea fi stabilite liniștea și relațiile omenești dintre cetățenii Republicii. Astfel ar fi temperată setea de sînge a unor demnitari și lideri șovini, dîsprețul lor față de românii basarabeni. Alolingvii ar trebui să înțeleagă că limba nu constituie pur și simplu un simbol al unui popor, ci este expresia naționalității, este inima, sufletul, coloana vertebrală, este viața și ființa sa.

Să nu uităm - sîngele apă nu se face. Avem dreptul la un viitor fără falsitate și minciună.

"Fie în veci păstrată cu sfințenie această scumpă Carte de boierie (limba română — V. M.) a unui neam călit de focul atîtor încercări de pierzanie" (I. L. Caragiale).

P. S. În ziua de 9 februarie 1996 Parlamentul Republicii a respins inițiativa legislativă a dlui Președinte Mircea Snegur privind modificarea Art. 13 și 118 din Constituția Republicii Moldova. Aflarea la putere a partidelor agrarienilor și socialiștilor interfrontiști devine tot mai dezonorantă pentru autohtoni, pentru electorat, care încearcă acum să vadă mai limpede pe cine a ales în Parlament. Așa cum observă revista "Făclia" (17.II.1996), prin verdictul ignoranței semnat de guvernanți "se coace un abces social mare". Și ne întrebăm: ce drept au interfrontiștii, rusofonii parlamentari, în marea lor majoritate necunoscîndu-ne graiul, să ne învețe ce limbă vorbim și care este denumirea ei corectă? Obrăznicie mai mare nici că există!

Așa-numitul război glotonimic, "separatism lingvistic", precum zice Președintele Mircea Snegur, nu este altceva decît declararea unui război intelectualității, în general, și savanților care și-au reafirmat poziția la adunarea generală a Academiei de Științe a Republicii Moldova din 28 februarie a.c., în special.

Vitalie CIOBANU
Chișinău

INTELECTUALUL ȘI CETATEA

Care să fie astăzi motivația implicării omului de cultură în politic?... Se vor găsi, probabil, destui indivizi sangvinici, enervați de aceste îndoieli și interogații "gratuite", etalate într-un moment, nu-i așa, deloc potrivit oglindirilor narcisiace, impunând, dimpotrivă, urgența acțiunii, angajamentul concret, fervoarea necenzurată și, mai ales, eficiența și rezultatul neîntârziat. Vacarmul stîrmit de glasurile lor răzbate pînă în locașul celei mai intime singurătăți: "E mult mai util să întreprindem ceva palpabil, să ne înregimentăm într-o mișcare, într-un curent de opinie, să intrăm în staff-ul încă "fierbinte" al vreunui partid proaspăt înjghebat, căci, iată, competiția electorală s-a încins, listele de candidați au și fost întocmite, s-ar putea să nu mai încapi, e înghesuială mare, și-apoi fiecare cu dreptul său natural de a se considera mai "chemat" decît celălalt, cum să califici ca orgoliu absurd evidența clară (tautologia și alte perle de limbaj, sînt indispensabile) a superiorității indiscutabile pe care o deții în fața concurentului "de linie", cum să cedezi (din prostie doar!) în favoarea altui "coleg", dacă știi **sigur** că tu ești mai bun? Nu ar avea de pierdut cauza întreagă? În loc de mijloace, propui să "reflectăm", să ne problematizăm existența și așa prea repede curgătoare, ratînd startul, pierzînd cadența, rămînînd pe margine, acolo unde numai frustrarea și regretele te așteaptă?!".

De bună seamă, vom adăuga noi, frustrarea și regretele unui lov meschin, derizoriu în suferința lui, marcat de o infirmitate fundamentală. Naiva, inactuala, (era să zic atemporală!) ezitare bîlbîtită la

începutul rîndurilor de față provoacă, inevitabil, un torent de întrebări obositoare, zgomotos exprimate, care nu se vor "lămurite", nu au **răbdarea** necesară ascultării unui răspuns. Sînt mai curînd interjecții și detonări emfaticе, mîndre de croiala lor "imparabilă", mînuite în general de oameni obișnuiți să opereze cu certitudini boante, ambalîndu-și egoismul și setea de parvenire în "nobila" preocupare pentru soarta poporului. Și pentru ca tabloul să fie complet, printre ultimii vom detecta și inși "loiali", crezînd sincer în mitul pe care și l-au construit, incapabili să-și perceapă propria ipocrizie.

Totuși să revenim la întrebarea noastră. Acum patru-cinci ani (îți vine greu să accepți că intervalul de timp ce ne desparte a sporit mereu, situînd de-a dreptul în incredibil evenimentele imprimare pe retina memoriei imediate și pe numeroase benzi video) n-am fost obsedați să ne-o punem. Atunci nu aveam nevoie de "argumente" și "justificări". Există o disponibilitate remarcabilă pentru **faptă**, iar elanul maselor (suscitat de intelectuali — a nu se uita!), irupția voinței de libertate a demonstrat că-și împlinise gestația în lungile decenii de oprire sovietică, manifestîndu-se de îndată ce împrejurările au permis. Pentru generațiile născute după război totul se întîmplă pentru **prima oară**, dezideratele anunțate aveau gustul noutății și savoarea fructului oprit. Astăzi, la capătul atîtor tragedii, decepții și umilințe din ultimii ani, minoritatea "luminată" a Basarabiei trebuie să-și afle o nouă rațiune care să-i fundamenteze "imixtiunea" în treburile cetății, o motivație serioasă, elaborată cu maximă atenție și luciditate, dar însuși efortul elaborării ei este istovitor. Intelectualul nostru este mult mai singur în 1996 decît, de pildă, în 1988. El are de înfruntat nu numai autoritarismul puterii mafio-polițienești instalate în statul său "suveran și democratic", profund ostilă omului liber, **gînditorului** hotărît prin forța lucrurilor să-i denunțe ilegitimitatea, ci și apatia din ce în ce mai accentuată a populației autohtone, cu organul revoltei atrofiat,

resemnată în mizeria materială și spirituală la care a condamnat-o separatismul antiromânesc al oficialităților de la Chișinău, o populație dispusă în prezent să se vîndă oricui, pentru o bucată de pâine și o butelie de gaz. Mijloacele de persuasiune din perioada gorbaciovistă s-au erodat. Rezonanța lor a fost compromisă printr-un uzaj public excesiv și reduționist (vezi eliminarea treptată a simbolurilor unirii în beneficiul valorilor "moldovenești"), precum și, în principal, prin blocarea reformelor economice care să evidențieze în planul ridicării calității vieții avantajele ruperii de imperiu. Perdantă în ansamblul ei (cu excepția citorva comilitoni chivernisiți cu funcții de răspundere, aidoma unor robinsoni norocoși, cocoțați pe stînci în urma refluxului) alături de majoritatea cetățenilor, intelectualitatea poartă pe umeri o dublă povară: amărăciunea pierderii propriilor iluzii, însoțită de revelarea erorilor comise, și stigmatul de țap ispășitor în ochii plebei intoxicate cu minciuni, pentru că nu șubrezirea "independenței" deranjează în mod real autoritățile noastre: ele au vizat mereu doar sporirea profiturilor personale și păstrarea puterii cu orice preț, deci cine să răspundă dacă nu intelectualii? — așa se explică prăbușirea generală înregistrată din 27 august 1991 încoace.

În condițiile create, e ușor să exasperezi, să-ți iei lumea în cap, ori să alegi soluția struțului. Sigur, mai rămîne și varianta "pocăinței" la curtea stăpînului, dar aici mă tem că ți-ai terfeli numele fără folos: locurile la ospăț au și fost ocupate de vechile cozi de topor care nu și-au irosit timpul cu probleme "de conștiință"; tovarășii se mențin activi în continuare, între altele, umbînd să distrugă Uniunea Scriitorilor cu liste de alternativă și portdrapele anacronice gen I. Druță.

Un singur reper ne îndeamnă să nu renunțăm, să avem curajul atitudinii juste, tot el asigură și firul continuității cauzei naționale. Este flacăra demnității ce pîlpîie în cușca Românilor întemnițați la Tiraspol, este martirajul lui Ilie Ilașcu, omul care a servit deodată întregii națiuni române

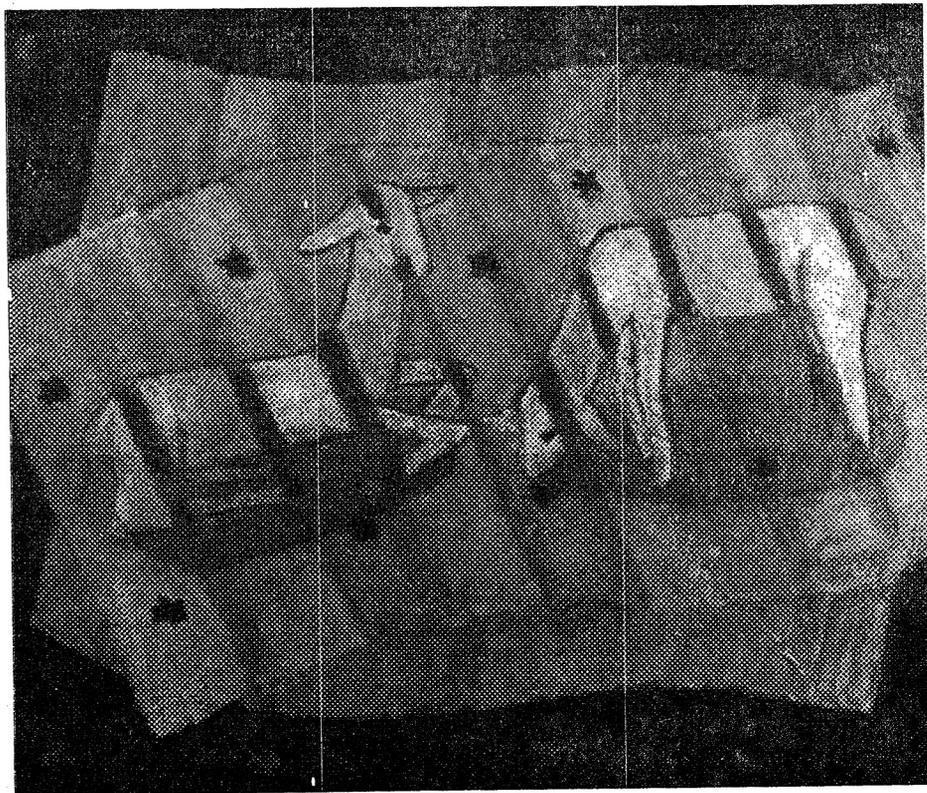
un nesperat, extraordinar exemplu de dăruire și patriotism, echivalent cu acel strigăt sacrificial, cutremurător în sugestivitatea lui, al tinerilor adunați în Piața Palatului, sfidînd gloanțele ceaușiste, în noaptea de 21—22 decembrie '89: "Nu plecăm acasă, morții nu ne lasă!". Astăzi, Ilașcu nu ne lasă să ne ticăloșim, să admitem indiferența criminală ce veștejește totul în jurul ei. Cred că felul (diferențiat) în care percepem mesajul acestui "grup", cu adevărat justițiar, constituie hîrtia de turnesol, indicatorul definitoriu al gradului de înțelegere și participare la drama neamului nostru. De aceea opțiunea implicării în politic, pentru intelectualul autentic, nu poate fi decît una dureroasă și foarte responsabilă. Întrucît este o ființă cugetătoare, sub presiunea necesității, el are să-și conștientizeze, pe lîngă temeinicia noului său demers, eventualele pericole la care se expune. Într-un memorabil interviu televizat, Andrei Pleșu menționa, în legătură cu chestiunea respectivă, că intelectualul deține mai mult principii decît soluții, el oferă mai mult retorică decît pragmatism. Întîrziind în sfera politicului, omul de cultură riscă să-și estompeze contururile personalității, să devină altceva; e nevoie de niște jaloane interioare foarte puternice pentru a rezista.

Ținînd cont de aceste aspecte, zicem noi, intervenția sa are șanse să înnobileze, să readucă moralitatea într-un domeniu "maculant", caracterizat în special prin duplicitate și jocuri de interese. A abandona politicul — zonă prin excelență **ideologică** — în mîinile comuniștilor și ale președinților de colhoz, refractari, cum bine știm, la orice formă de idealism, ar însemna să girăm (prin abstragere) o catastrofă pe termen lung. Emil Cioran amintea undeva: "Uitați-vă la campania electorală din Franța, de pildă: dacă n-ar fi vorba și de o componentă utopică, ar fi o ceartă între băcani". Dar în Basarabia!... Complexitatea activității intelectualului, introspecția (adică ricoșul privirii aruncate în exterior) și recursul la etic, sigur, ne "dezavantajează" față de adversarii

noștri "de stînga". Aceștia nu se încurcă în asemenea "subtilități" și, în consecință, sînt mult mai eficienți, mai operativi, ne vor replica oponentii. Mă întreb însă după care "eficiență" țînjim, unde vrem să ajungem?... Reflectînd, te mai poți considera egal cu tine însuși și păstra neștirbit statutul cîștigat prin vocație. Dincolo de limita firească pîndește trădarea ("trădarea cărturarilor", incriminată de Julien Benda în celebrul său op, cu acest titlu, apărut în 1927), mai gravă decît delictul comun sau diversiunea oricum previzibilă a agrarienilor; și ea va fi judecată ca atare, procurorii nu vor lipsi. Vom ieși deopotrivă din detașarea vinovată a celui ce evită să se "păteze", dar și vom ocoli derapajul dezonorant, atunci cînd vom învăța să ne măsurăm lucrarea după un minim cod de conduită intelectuală, în care logica faptei și coerența atitudinii să fie respectate. (A rămîne consecvent în greșeală este încă de

preferat trepidației angoasate între diverse opinii, cu singura grijă de a nu te afla în pierdere.)

În rest, obiectivele sînt clare. Lupta pentru putere a fost mereu privită, în partea ei "acceptabilă", cel puțin cu suspiciune. Asta pînă să i se fi precizat scopul, finalitatea pentru care cucerirea pîrghiilor de decizie în stat devine vitală. În cazul nostru procesul ar trebui să înceapă prin desculpabilizarea necesară a intelectualității, o dată cu absolvirea poporului de păcatul de a o fi acuzat pe nedrept; prin demistificarea adevărului asupra dezastrului din republică și a scenariilor ticluite spre a ne împinge în abisul răsăritean. După cîte i s-au imputat și i s-au pus în seamă, efortul de prospectare și de analiză al cărturarului basarabean ar veni să confirme datoria sa **reală** față de societate. În timp ce potențații neocomuniști ar suporta consecințele de gloare.

Gheorghe OPREA. Mieii pascali.

Nicolae MĂTCAȘ
Chișinău

SADOVEANU DESPRE RUSIFICAREA BASARABIEI DE PÎNĂ LA 1918

Cine a rostit vreodată cuvîntul "Basarabia", cine a văzut vreodată pămîntul, oamenii, flora și fauna Basarabiei, cine a savurat vreodată farmecul pronunției basarabene, cine a respirat vreodată aerul îmbătător al acestui dumnezeiesc de fermecător și angelic de liniștitor colț de țară românească, acela îi va purta în suflet vraja și dorul nestins pentru toată viața. "Basarabia noastră", "meleguri basarabene", "privești basarabene", "drumuri basarabene" etc. etc. nu sunt niște îmbinări de cuvinte ordinare, ele exprimă o nostalgie sffșietoare, un dor nestăvilnit, o dragoste nețărnută față de acest mirific picior de plai. Mihai Eminescu, Gala Galaction, Nicolae Iorga, Mihail Sadoveanu, Gib I. Mihăescu, Constantin Stere, Alexandru Robot sunt doar cîteva nume dintre multele care și-au exprimat tulburător de explicit această mare dragoste și acest mistuitor dor de mult pătimitul pămînt și de mult pătimitul român al Basarabiei.

Aflîndu-se la doi pași de acest țînut mirabil, împătimitul de călătorii Sadoveanu n-a putut să nu-i bată drumurile hopuroase și uscate în miez de vară, să nu-i viziteze cetățile și mănăstirile cu tăceri de istorie, să nu se cutremure la azuzul unor vocabule și accente străine care se strecuraseră pe neprins de veste de-a lungul atîtor ani de înstrăinare de matcă în vorbirea încă molcomă și curgătoare ca apa Prutului (adică românească) a moldovenilor săi de la est de rîul despărțirii, uitați și de mamă și de Dumnezeu. Deși, formal, n-a pus di-

rect umărul la înfăptuirea Unirii în 1918, marele romancier "se gîndea cu oarecare duiosie la Basarabia"¹, și n-a fost cu totul străin de evenimente. Se știe că la insistența lui Sadoveanu Onisifor Ghibu, care intenționa să plece împreună cu Octavian Goga la Paris, a revenit în Basarabia ca să-și continue opera de făurire a idealului național; la solicitarea acestuia din urmă Sadoveanu a organizat cîteva reprezentații teatrale ale trupei Teatrului Național din Iași și o șezătoare literară la Chișinău; tot Sadoveanu a fost acela care a scris cu entuziasm despre starea de spirit a basarabenilor care aspirau la întregirea neamului², iar imediat după Unire a efectuat în cîteva rînduri călătorii prin Basarabia dezrobită, publicînd mai multe cărți inspirate din realitățile basarabene ori scrise în mod expres pentru basarabeni: **Orhei și Soroca. Note de drum**, Chișinău, 1920; **Drumuri basarabene**, B., 1922 (o reeditare a primei versiuni); **Povestiri pentru moldoveni**, Chișinău, 1920, fapt care i-a permis lui Fănuș Băileșteanu să conchidă că, cel puțin după 1918, "Basarabia [...] a constituit [...] o permanență în cugetarea și creația lui Mihail Sadoveanu"³.

Sadoveanu vede locurile și oamenii Basarabiei dezrobite cu ochi de călător obiectiv, însă cu suflet de român. Suspectat și acuzat tacit, încă în timpul vieții, dar, mai ales, după moarte, de filorusism, ba chiar și de poclonire în fața rușilor cu începere de la 23 august 1944 încoace (ceea ce s-ar putea să nu fie prea departe de adevăr pentru autorul lui **Mitrea Cocor** și deținătorul Premiului Internațional "V. I. Lenin" pentru întărirea păcii între popoare, premiu pe care rușii îl ofereau cu dărnicie în stînga și-n dreapta, însă nu oricui), un lucru este absolut cert: Sadoveanu a admirat marea cultură a marelui popor rus făuritor de valori autentice, fără însă a-l confunda pe acesta cu politicianul perfid și cu ocupantul de o cruzime bestială rus. Fără a fi prin firea lui xenofob, ca și, de altfel, toți

marii intelectuali și oameni de cultură români, Sadoveanu, ca maestru al cuvîntului artistic, dar și ca român de același sînge cu frații săi basarabeni, n-a putut să nu observe și să nu relateze despre consecințele nefaste asupra mentalității și asupra modului de comportare și exprimare a basarabenilor pe care au avut-o cei peste o sută de ani de ocupație și de asimilare forțată rusească, de înăbușire a oricărei încercări de gîndire, simțire și de manifestare românească. Aceste observații subtile ale maestrului penelului artistic n-ar trebui să-l incomodeze nici pe descendentul colonizatorului rus de pe timpuri, descendent născut pe pămîntul Basarabiei și trăitor azi în Republica Moldova, care îi respectă legile și datinile, și nici pe înstrăinatul de propriul său neam "moldovean" de azi, ambii victime ale unei politici și ale unor foste regimuri inumane, ci să le trezească fireasca simțire și înțelegere a faptului că li-i dat să trăiască pe o palmă de pămînt românesc cu un destin nefericit în trecut, dar pe care pot să și-l făurească omenesc în viitor.

Prin sfîntul rost al ieromonahului Veniamin, unul din multele și luminoasele chipuri de înțelepți pe care le-a plăsmuit acest mag al verbului românesc, Sadoveanu evocă tragicele momente de sfîrtecare de către rîvnitorii de pămînturi și bunuri străine a falnicei și mirabilei TERRA MOLDAVIAE și a eroicului neam românesc: "Și din ce am fost noi, neamul românesc, rupt și împărțit în trei din vechi, acum și mai tare ne-au sfîrtecat și ne-au stricat dușmanii. Căci de la anul de la Hristos 1777 s-a pus graniță nouă și-au cuprins nemții pămîntul din miază-noapte al Moldovei, cu mormintele voievozilor de demult și cu scaunul vechi al Moldovei, Suceava, și cu mormîntul lui Ștefan-Voievod-cel-Sfînt de la Putna.

Și-acuma, la 1812, **au cuprins și muscalii jumătate din Moldova, de la Nistru pînă la Prut.** Și zadarnic au plîns și-atuncea moldovenii și plîng și-acuma cu mare glas, nimeni nu-i aude și nimeni nu-i izbăvește. Că

muscalii și cazacii țarului bat pe-ai noștri cu cnutul și cu nagaica și-i ridică din satele lor și-i trimet în nuntru în pustietățile Moscului, pînă la Herson, Cavcaz și Sibir, și-i socotesc ca pe-un neam nevrednic și de unde se arătau la început cu zîmbet și cu blîndeță, acum atîta s-au încrunțat cu dușmănie asupra noastră ca cei mai cumpliți varvari"⁴.

Cînd a venit izbăvirea de la 1918 (izbăvire pe care basarabeni și-au adus-o ei înșiși!), Sadoveanu a fost plăcut surprins că în Basarabia în mare "rusească" (adică rusificată) a mai găsit încă multe semne de menținere a ființei naționale, inclusiv de simțire și de exprimare românească. Astfel, la mănăstirea Cușălăuca din ținutul Sorocei Sadoveanu constată cu satisfacție că "la strana dreaptă, care **înainte vreme era rusească** (aici și în continuare evidențierile ne aparțin — N. M.), **acum se cîntă românește**" (p. 13), deși, nu uită să adauge maestrul, "pe armonioasele și îndrăznețele motive corale ale bisericii rusești" (p. 13). Tot acolo, exprimîndu-și admirația pentru faptul că în biserică se vorbește și se cîntă în limba neamului, de parcă nici n-ar fi fost un veac de dominație a limbii ruse ("Slujba, cîntările, predica urmează așa, **ca și cînd niciodată n-a apăsător asupra acestor locuri domnia unei limbi străine**", p. 13), el rămîne decepționat chiar la ieșirea din lăcașul sfînt cînd își apleacă urechea la modul de exprimare al țaranilor moldoveni din Basarabia, la graiul lor înțesat cu rusisme și calchieri și sprijinit pe o bază de articulație nefirească pentru limba română: "Cu toate acestea, la ieșire, stînd de vorbă cu cîțiva gospodari, **simt în limba lor petele negre** pe care nu se putea să nu le lase o stăpînire de o sută și mai bine de ani" (p. 13). Iată și cîteva mostre de prezență rusească în graiul viu al basarabenilor care reveniseră nu demult la matca străbună: "Poftiți și **zacustîți o leacă**" (p. 50); "Cum se află **sudarinia?**" (p. 55); "— Apoi vrem **svidenteli**, ca să facem **rasporojenie** la **miravoi sud...**" (p. 68). Apropo, la

auzul ultimelor vorbe maestrul e nevoit să recunoască franc și cu profundă durere: "Eu nu înțelegeam nimic. Privesc tăcut și deodată întristat pe urmașul Codrenilor de la Ștefan-Vodă, care stă cuminte în umbră, așteptînd *svidenteli* pentru *miravoi...*" (p. 68). Am putea numai să ne imaginăm cum ar fi reacționat Sadoveanu la exprimarea macaronică a prețișilor urmași de astăzi ai lui Ștefan cel Mare și Sfînt din conducerea Republicii Moldova.

Urechea fină, dar și intuiția de psiholog a romancierului a putut sesiza că, exprimarea de mai sus — "aleasă", pretențioasă, doidora de rusisme — a omului de rînd îl caracterizează pe acesta mai cu seamă în relațiile cu reprezentantul puterii, cu cinovnicul, cu funcționarul (care, de regulă, pe timpul țarismului fie că era rus, fie că vorbea numai în limba rusă), căci ei în de ei, constată Sadoveanu, "nu vorbesc nici de *rasporojenie*, nici de *miravoi*. Dezbat cu vicleană oratorie prețurile în iarmaroc, ori pe subt bolțile dughenilor, **în cea mai curată limbă moldovenească**" (p. 69); "Colonia agricolă" (colonie de evrei aduși de ruși în Basarabia — *N. M.*) **vorbește așa de curat și de colorat moldovenește**, cum nu-mi puteam eu închipui cînd, din castelul ruinat, îi priveam etajele romantice" (p. 69); "**Vorbea așa de curat moldovenește** — ca o gospodină de la țară" (p. 73). Ne convingem încă o dată că veșnicia nu numai că s-a născut la sat, vorba lui Lucian Blaga, ci și s-a păstrat tot acolo.

Firește că limba imperiului rus afectase, întîi de toate, exprimarea nestingherită a locuitorilor de la orașe în sensul că la nivel oficial (inclusiv în școală, în biserică) se vorbea numai rusește, iar la cel neoficial, cînd se recurgea la limba maternă, română, — într-un talmeș-balmeș rus-român din cauza amestecului limbilor, cu repercusiuni nemijlocite maligne și asupra modului de gîndire al basarabeanului umilit. Sadoveanu-realistul, deși cu durere în suflet, n-a pregetat să aprecieze obiectiv această situație, spunîndu-le lucrurilor pe

nume: "expresii sovăielnice", "sforțări de memorie" ("Stăpînul casei îl urmează, cu pilde și prognosticuri sigure, pe care **le colorează cu vorbe rusești și expresii sovăielnice**. El a păstrat de la vechii lui lucrători vorbele curente, însă pentru ideile și noțiunile abstracte caută sprijin străin. Neconținut pare a cere în juru-i cuvîntul care-i lipsește și repetă **cu sforțări de memorie** acea delicată și prea des auzită întrebare rusească, care în limba noastră e o cacofonie", p. 26), "grai amestecat" ("Uneori, aici, în Soroca, urma gazda **în graiu-i amestecat...**", p. 27), "limbă gîngavă" ("Copiii regretă aceste vremuri **într-o limbă gîngavă**", p. 27). Influențele "benefice" ale limbii ruse asupra românei literare din Basarabia (influențe despre care, mai aproape de noi, în perioada sovietică, s-a vorbit cu o simulată venerație), bilingvismul basarabenilor și monolingvismul rusofonilor a generat o exprimare primitivă și schiloadă și o gîndire pe potriwa lor în mediul primilor sau chiar a dus la uitarea sau la o renunțare conștientă la limba maternă.

Aflîndu-se "în mijlocul unei tihnite familii de burju" (p. 25) — deci, nu de niște muritori de rînd! — Sadoveanu face cîteva constatări dezolante ce ar putea fi extrapolate și extinse asupra întregii stări de lucruri în această privință din întreaga Basarabie urbană: "**Se vorbește cu însuflețire și mult rusește**" (p. 25); "**Nu putem însă vorbi moldovenește decît cu doi bărbați...**" (p. 25). Dezastrul e catastrofal în familiile mixte: "**Limba părinților lui morți e pentru el acum turbure**. Căsătorit cu o străină și intrat în neamuri străine, **a pierdut încet-încet această sfîntă moștenire**. Cuvintele vechi din auria tinerețe se trezesc mirate și triste parcă pe buzele lui" (p. 27). Sadoveanu, repetăm, nu e xenofob; ceea ce îl doare e faptul că nenorocitul de basarabean și-a uitat limba părinților, că odraslele acestuia nu numai că nu mai vorbesc graiul bunelilor, al părinților, ci nici nu-l mai concep ca pe ceva sfînt, al lor, pentru ei acest grai e ceva străin, incolor, de

departe: "Copiii lui, din jurul mesei cu ceai, friptură și plăcinte, **ascultă vocabulele noastre moldovenești ca pe ceva ciudat și străin, de dincolo de ocean...**" (p. 26). Sadoveanu vrea să ne prevină că, o dată cu uitarea limbii materne, se uită și rădăcinile, dispare și ființa națională, se pierde și neamul. Precum cuvintele rostite de tatăl lor le sunt străine copiilor care nu-i mai cunosc limba, tot astfel și ei îi sunt străini propriului tată, ca să nu mai vorbim de bunele, străbunele și de neam. Sadoveanu rostește fără menajamente acest adevăr zdrobitor: "Da-da, bătrînii petreceau după moda stăpînîilor vremelnici, cu blăni, samovar și troică. Copiii regretă aceste vremuri într-o limbă gîngavă. Iar **nepoții sunt niște străini**, cu glasuri nevinovate și subțirele" (p. 27). Nepoți-mancurți, nepoți-ieniceri. Mancurți demni de consolat atîta vreme cît mai vor să se regăsească, să revină la graiul strămoșilor. Mancurți demni de oprobriu public cînd devin agresivi, cînd declară ostentativ că nici nu vor să audă de această limbă "țărănească", cînd susțin fără jenă că ei nu mai sunt barem moldoveni, necum români.

Într-o altă familie de moldoveni din tîrgul Sorocăi, "o păreche blajină de moldoveni" care "grăiesc nestricat limba bătrînilor" (p. 28), Sadoveanu remarcă prezența rusească în moda de a se adresa folosindu-se numele și patronimicul sufixat ("Vasile Gheorghevici" și "Ecaterina Andreievna"), dar mai cu seamă în mentalitatea din timpul dominației rusești a acestor părinți care n-au catadicsit să renunțe total la limba maternă ca mijloc de comunicare în familie în numele unui pretins viitor fericit pe care i-l pregăteau singurului lor copil: "Era ambiția micilor *burjui* de a înnobila pe această cale o odraslă, de a face din odorul lor o *barișnia* desăvîrșită..." (p. 31). S-o facă domnișoară "desăvîrșită", dar cu ce preț! Căci, spune maestrul, "Liubocica (ce nume neaș! — *N. M.*) lor, e o străină..." (p. 31). Iată cum erau ienicerizați copiii, ruptți nu numai de pămînt, de patrie, de istorie, de neam,

ci și de propriii lor părinți! Parcă puțini dintre aceștia — Ivani fără de țară și Svetlane fără de neam — îi mai avem și azi, la 77 de ani de cînd făcuse scriitorul aceste dezolante constatări?! Uitați-vă în școlile mixte sau rusești din Bălți și Tighina, uitați-vă în genere în orașele noastre rusificate și-i veți observa ușor și fără ajutorul lui Sadoveanu.

Sadoveanu demască viclenia și perfidia imperiului cu pretenția de "luminător" al popoarelor "necultivate": "Ș-am înțeles pe ce se sprijineau blajinii Ruși (după 1940 și-au dezvăluit în toată "măreția" adevărata lor față și adevăratul lor caracter — *N. M.*) ca să întemeieze într-un tîrg ca Soroca trei licee de fete... Am înțeles de ce aud pretutindeni, pe uliți, tineretul vorbind această dulce limbă... **Stăpînirea întreprinsese cu viclenie rusificarea mamelor**" (p. 31). Rusificarea prin școală, cum s-a întîmplat cu Liuba din schița "Trîgoveți moldoveni" ("noi am dat-o la școală rusească, cum se cuvenea, că alta nu era", p. 30). Rusificarea prin luarea la oaste în armata țarului, ai cărei ofițeri habar n-aveau de Basarabia și de cine o populează ("I-am spus eu că noi toți suntem moldoveni din Basarabia, dincolo de apa Nistrului).

— Așa? și ce fel de țară-i aceea? ce pămînt are? cum trăiesc oamenii?... cum i-i văzduhul?", p. 29), prin biserică ("— La strana rusească, zic, cîntăm rusește preasfinte, dar de înțeles nu prea înțelegem", p. 88), prin administrație ("Cinovnicii orașului cea mai mare parte erau ruși", p. 16; a se vedea și schița "Telenești"), prin momeala cu înalte studii în capitală și cu favoruri în societatea aleasă.

"Bun" și ocupantul, dar "bun" și vînzătorul de neam! Prin gura condrumetului său, căpitanul Alexandru (schița "Odrasle boierești"), Sadoveanu fixează disprețul cu care boierii de obîrșie moldovenească rusificați își tratau propriul popor, propriul grai: "În vremea rușilor, cînd toți cei bogați se sileau să liorbăiască ca stăpînii și-și cîrneau rusește (sic! — *N. M.*) nasul cînd

auzeau grai moldovenesc...” (p. 45), “parcă erau de alt neam și de altă lege” (p. 45); “**rămășițele boierimii băștinașe se ruseficau deplin băfind metanii țarului**” (p. 16—17). Celor două odrasle ale vrednicului boier basarabean Bogdan de odinioară din Cuhurești, “străini de neamul lor” (p. 46), le plăcea între cinovnicii ruși, “**între fireturile și trufia rusească**” (p. 45), îi priveau “**de sus pe nenorociții pămînteni**” (p. 46); ei “**se socoteau plămădiți din alt aluat; se uitau pe deasupra capetelor vecinilor lor, își umflau nările, vorbeau muscălește și răsfrîngeau disprețuitor buzele cînd prostul grai al localnicilor le lovea urechile**” (p. 46); “plîngerile noastre în limba părinților nu le-nțelegea. Ținea norodul la ușă cu căciula în mîină. **Vorbea cu asprime în limba celor din Moscova.** [...] Pămîntul nostru nu-l mai cunoștea” (p. 47). Priviți în juru-vă și vedeți: nu cumva maestrul descrie o situație din zilele noastre?

Nu numai odraslele marilor boieri, ci și cele ale micilor burjuii basarabeni care aspirau să pătrundă în tagma nobilimii imitau vorba și portul stăpînilor uși. *Barîșnia* Liuba, despre care a fost deja vorba, nu mai știa nici o boabă din limba română a părinților ei, iar tatăl ei, domnul Vasile (“Vasile Gheorghevici”, cum se spunea după moda rusească), cu o amară leșie pe suflet “își aduce aminte de vremea cînd norodul din Basarabia umbla în straie moldovenești albe, cu bundă și căciulă... **Acum au lăsat oamenii stralele acestea și poartă ciubote mari și blană rusească**” (p. 29). Pîină și mazilii din Ordășei ori Căzănești se fuduleau cu mantaua și cu șapca lor rusească, “încercînd a răspunde într-o rusească încîlcită” (p. 71).

Salvatorul graiului străbun a fost omul de rînd, țăranul de la coarnele plugului. Salvator prin faptul că nu înțelegea rusește (“**Că noi pe muscali și pe cinovnici nici nu-i înțelegem**”, p. 34), că nu știa rusește (“Și la o replică rusească a tovarășului meu mazil, aflai cu altă surprindere că **femeia nu știa**

rusește. Mărturisea cam cu rușine: — **Noi nu știm rusește...**”, p. 73; “Eu nu pricep, zic: *nieznaiu pa ruschi...* eu moldoveancă! **Nici maicile nu știau rusește, toate-s moldovence**”, p. 87), că a avut ambiția și curajul să-și vorbească acasă și în sfîntul lăcaș de-a lungul anilor de ocupație străină graiul strămoșesc: “mahalaua era încă moldovenească... Podgoreni și oamenii din livezi grăiau limba veacului trecut” (p. 17); “... vorbea așa de curat moldovenește — ca o gospodină de la țară” (p. 73); “La Frumoasa, spune fratele Simion, au stătut moldovenii ei în de ei, fără nacaz, fără năpaste și fără străini. Am învățat carte și cîntare moldovenească, ca într-o casă a noastră strămoșească” (p. 90).

Administrația rusească nu l-a prea fericit pe țăranul basarabean cu “lumina” cărții sale rusești, astfel încît n-a avut cum să-i smulgă limba din gură și nici să-i polueze vorbirea (“În țicna satelor lor, nesupărați nici de învățător, nici de cinovnic, **țărănimea grăia moldovenește**”, p. 64). Cînd a încercat s-o facă prin biserică — să-i aducă preoți ruși ori monahi care nu-i cunoșteau graiul (“pe urmă stăpînirea a adus și călugări ruși”, p. 82; “... a vrut un vlădică (rus — *N. M.*) să ne alunge și s-aducă în locul nostru călugări de peste Nistru (ruși — *N. M.*)... Se zbirlea și răcnea la noi: cum de suntem proaste și nu știm muscălește?”, p. 88; “— Am avut năcaz și noi, cînd cu svoboda. S-au ridicat asupra-ne satele de haholi pe care i-au așezat în vremea veche monahii pe moșia mănăstirii. Atunci i-au încălzit la sîn, și-acu au ridicat capul să ne muște. Pentru asta călugării de-acum blastămă pe cei de demult c-au adus limbă străină în țara moldovenească”, p. 90), acesta a ascultat creștinește, dar n-o înțeles niciodată limba străinului, precum de multe ori n-o înțelegea nici cel care predica în rusește (“— La strana rusească, zic, cîntăm rusește prea-sfinte, dar **de înțeles nu prea înțelegem**”, p. 88), fapt care i-a făcut pe unii vlădici să mai tolereze pe ici-pe colo cuvîntul Domnului și în limba păcătoșilor (“La strana stîngă, a rămas

vechea și tradiționala "cîntare moldovenească" de modă bizantină, care mai era tolerată de vlădicii pravoslavnici ai țarismului numai în mănăstiri", p. 13).

Românul basarabeian din mediul rural a păstrat nealterat graiul străvechi în tot ce are acesta mai statornic și mai strălucitor. Românul basarabeian din mediul urban, chiar cu conștiința clară de frate de sînge cu românul din dreapta Prutului, și l-a pierdut în bună parte, mai cu seamă în sensul poluării cu expresii și cuvinte rusești și cu traduceri (calchieri) nereușite din limba rusă. Dar nici unul, nici altul n-au renunțat la apartenența lor națională, inimile lor au tresălit frenetic la auzul dulcelui grai moldovenesc și a preafrumoasei rostiri literare românești. Românul moldoveian din stînga Prutului a știut dintotdeauna că e frate nedespărțit de limbă și neam cu românul moldoveian, muntean, ardelean ș.a.m.d. din dreapta Prutului ("Aveam cunoștință că **sunt moldoveni de dincolo de Prut**", p. 17; "**basarabienii înțelegeau că au de-a face cu oameni de-o lege și de-o limbă...**", p. 65), chiar dacă "apa blestemată" a Prutului îi despărțise cu nemilă timp de mai bine de un veac ("Privind cuibul vechi al războinicilor de odinioară, ne simțeam mazîli, răzeși, moldoveni, nedespărțiți de cei de peste blăstămata apă a Prutului", p. 18; "Turnul acela a fost clădit de o cucoană de neam mare, îndată după ce s-a pus cordon blăstămat peste Prut", p. 20; "Cînd Prutul era graniță, învățau la Kiev. Acuma își isprăvesc studiile la Iași", p. 57). Atunci cînd cu vreo 15—20 de ani pînă la Marea Unire din 1918 o trupă românească de operetă sub conducerea lui A. Bobescu poposise pe meleaguri sorocene, oamenii simpli au alergat cu sufletul la gură la reprezentării "ca să asculte vorbă moldovenească". Tot ei îl ascultau cu răsuflarea oprită povestindu-le "despre Moldova de dincolo de Prut și despre 1812; despre eroica istorie a strămoșilor noștri, despre veacurile de tristețe; despre nefericirea

neamului rupt în patru vînturi, sub stăpîniri străine" (p. 17), în timp ce "șepcile rusești ale cinovnicilor foiau în toate părțile pe alei" (p. 17).

În ce măsură reușise dominația rusească și "apa blestemată" a Prutului să-i înstrăineze pe frați pînă la memorabilul an 1918? În măsura în care marii și micii boieri și funcționărași adoptaseră straiul și vorba rusească, dar mai ales în măsura în care tinerele lor odrasle fuseseră convertite în credință, mentalitate, port, umblet și limbă rusească (așa cum se întîmplase cu feciorii boierului Bogdan sau cu barișnia Liuba a lui Vasile Gheorghievici, bunăoară). Numai aceștia din urmă erau rusificați pe de-a-ntregul, pierduți aproape cu desăvîrșire pentru românism. Și încă o mîină de rătăciți ("adormiți") afectați de o anumită apatie, "mulțimea pasivă de la căminuri peste care o sută de ani de izolare așezase un văl de întunecoasă indiferență" (p. 58).

Cum a venit omul de rînd, românul basarabeian, către marea Unire, la sfînta reîntîlnire cu fratele său de peste Prut? Cum s-a comportat regăteanul român venit să instaleze ordinea românească pe pămîntul românesc al Basarabiei desprinsă din imperiul rusesc și revenite la Patriamamă? Ne-o spune Sadoveanu — sincer, fără ocolișuri, chiar dacă abordează unele aspecte mai delicate, ce ar putea să-i incomodeze și azi pe unii și să le trezească sentimente de jubilară ranchiunoasă altora.

Cunoscutul român basarabeian Simeon Murafa, "mazîl mîndru și moldoveian ireductibil" (p. 51), care cu un an mai tîrziu fusese ucis mișelește de aducătorii "slobodei", îl încredințase pe maestru în timp ce-i făcuse o vizită la Folticeni cu puțin înainte de revoluția rusească și de realizarea idealului secular, că "Prutul nu mai era o graniță" (p. 52) blestemată între frați: "— Bate vînt către noi și **mîni se vor deștepta cei adormiți...**" (p. 53). Declarație care i-a întărit maestrului convingerea că "Basarabia nu era nici pierdută, nici înstrăinată" (p. 52). Iar în anul revoluției rusești, cînd, ca printr-un miracol, căzuse granița

Prutului, la Iași maestrul cu un grup de artiști din România se întâlniseră cu un grup de basarabeni de pe frontul rusec ca să constate cu duioșie în suflet că aceștia nu-și pierduseră deloc sentimentul de români și speranțele reîntregirii: **“După o sută cinci ani, se adunau urmașii celor despărțiți silnic, se recunoșteau emoționați și-și împărtășeau cu ochii în lacrimi nădejdele viitorului”** (p. 48). Intelectualii basarabeni din armata țarului efectuau o activitate enormă de trezire a conștiinței ostașilor basarabeni care luptau de la Marea Baltică pînă-n Carpați pentru idealuri străine, astfel încît, în preajma revoluției ruse, aflați pe frontul românesc, în Carpați, dar și la Odesa, “miile de soldați ai Basarabiei duși la jertfă pentru scopuri neînțelese, — **începeau s-audă limba din văile Carpaților...**” (p. 58). “Deodată, continuă memorialistul, cuvîntul lor de-acasă începea să aibă un înțeles nou și tînr. Deodată amintirile nedeslușite ale trecutului, păstrate în cîntecele și-n istorisirile bătrînilor, izbucniră ca o lumină biruitoare. Frontul basarabeian din Carpați deodată se întoarce, ca să așeze la Nistru bourii granițelor vechi...” (p. 58).

Țăranul basarabeian moș Ștefan, trecut prin ciur și prin dîrmon, vitregit de frați și hăituit de soartă, deprins de la școala vieții cu dictonul “Capul plecat sabia nu-l taie”, circumspect și cu străinul, dar și cu al său (deși își dă seama prea bine că sîngele apă nu se face), îi răspunde în limbaj esopic interlocutorului care-l ispitește în legătură cu noul regim din Basarabia revenită la matca strămoșească: “— Ce să spun? era destul de bine și pe vremea rușilor. Era belșug și nimene nu ne-avea grijă...” (p. 34), ca să continue vorba solomonic: “Acu vremurile-s mai grele — **da tot parcă ni se îmblînzește sufletul cînd auzim pe soldat și pe slujbaș grăind limba noastră... Că noi pe muscali și pe cinovnici nici nu-l înțelegeam!**” (p. 34). Soția lui, mătușa Zamfira, îi surpă toată temelia și așa destul de șubredă a limbajului său “diplomatic”: “— Cînd te gîndești ce era acu doi ani, jaf și ticăloșie, faci

cruce la Maica Domnului și mulțumești pentru rînduiala pe care au adus-o soldații de peste Prut” (p. 34). Frații de pe cele două maluri de Prut, observă scriitorul, “încet-încet se recunoșteau” (p. 65).

De ce oare “încet-încet”? Fiindcă, explică maestrul, rusificarea, înstrăinarea de frate, lucrase. Pentru o parte din românii basarabeni, pe care o veche tradiție și o fină “lucrătură” rusească îi făcuse numai “moldoveni”, românii din regat, deși “de grăit grăiau cam ca moldovenii” (p. 64), erau “niște oameni de departe” (p. 64). Iar cînd au venit în Basarabia, au venit ca soldați, jandarmi și funcționari, românii moldoveni din partea locului numindu-i *romani*: “Pentru marea majoritate a moldovenilor din Basarabia, *romanii* sunt oameni minunați care au venit de dincolo de Prut” (p. 64). “Minunați”, fiindcă veniseră să instaleze ordinea, să lichideze consecințele *slobodei*, ale jafului și ticăloșiilor bolșevicilor, să-i păzească de pericolul invaziei sovietice de peste Nistru. Dar și neatenți, unii dintre ei, pentru că, recunoaște scriitorul, “O ocupație militară aducea în chip firesc și năcazuri. Ofițerii acestor muscali *romani* rechiziționau cam mult și des; unii, tineri fără mustață, grăiau peste umăr și ziceau *tu mazîlilor și răzășilor cărunți*, oameni cu greutate și cu cinste; argumentele solide și neprețuita înjurătură au dezonorat aici-colo înțînirea frățească, după mai bine de o sută de ani de despărțire...” (p. 65). Ba chiar se găsiseră niște ofițerași care “zvîrleau cuvîntul **bolșevic**, ca o palmă, în dreapta și-n stînga, înainte ca într-o țară inamică; aceștia, continuă ironic scriitorul, veneau cu o înaltă știință a nomenclaturii sfinților din calendar; acești copii ai tîrgurilor lepădau cam des bonuri de rechiziție pe petice de hîrtie, iscălite invariabil *Popescu*, numele devenit fantastic între Prut și Nistru” (p. 65). Aceștia uitaseră de recomandarea înțeleptului Iuliu Maniu că față de Basarabia Țara urma să aibă un comportament deosebit, să manifeste o grijă cu adevărat maternă... Aceștia uitaseră că veneau

la frați, și nu la bolșevici; aceștia uitaseră că, deși veneau să-i asigure hotarele, ordinea, veneau totuși într-o Basarabie românească, și nu în una rusească, veneau ca eliberatori, nu ca ocupanți, veneau să ajute, și nu să jefuiască, veneau să protejeze, și nu să batjocorească, erau români în țara lor, nu pe pământ străin, erau alături de frații lor descătușați, și nu de un alt popor înapoiat și vrednic de un tratament plin de dispreț, popor de care ofițerii din armata țarului nici habar n-aveau ce-i cu el și în care parte a lumii locuiește.

Despre unii dintre acești funcționărași români veniți în Basarabia dezrobită din diferite colțuri ale regatului, în speță despre primari și jandarmi, ar mai fi de spus ceva extrem de dureros: aceștia își permiteau chiar să ridice mîna asupra fratelui lor basarabean (ca, de altfel, și cite un jandarm basarabean răătăcit prin regat — asupra olteanului), fără a-și da seama ce crimă fac și ce consecințe nefaste ar putea să aibă urțile lor apucături asupra psihicului și comportamentului ulterior al unor generații întregi de basarabeni. Ce grea și durută trebuie să fi fost acea palmă dată (poate că și cu dreptate) de jandarmul român din regat fratelui român obidit din Basarabia dacă nici gloanțele "eliberatorilor" din 1940 și 1944, nici înghețurile veșnice ale Siberiei, nici gropile cu var nestins de-acasă în care au fost arși de vii, nici cei aproape cincizeci de ani de infern bolșevic n-au reușit s-o șteargă din memoria basarabeanului, dacă ea e transmisă ca o ștafetă din gură în gură din generație în generație — avertisment împotriva umilinței și batjocurii fratricide!.. Imperativul prohibitiv "Nu da, române, în român!", pe care îl adresează cunoscuta poetă basarabeană unor "regățeni" belicoși de astăzi ce încearcă să ridice latul palmei cuvîntului plin de venin deasupra capului unui Vieru, al unei Lari sau al altor intelectuali basarabeni este de asemenea un avertisment serios la adresa celor care atentează contra frăției și memoriei istorice.

Scrie într-o poezie a sa marele lingvist al contemporaneității,

compatriotul nostru basarabean Eugen Coșeriu:

**"Jandarmul român bătea.
Rusul deporta.
Rusul tortura și omora"**⁵.

Basarabeanul a uitat cnutul și nagaica muscalului, torturile și deportările rusului, tureasca cizmei staline, însă n-a uitat bătaia fratelui român din regat. Și aceasta din cauză că rusul i-a fost dintotdeauna și i-a rămas străin, venetic, ocupant. De la el, adică, de la colonizator, nici nu te puteai aștepta la un alt fel de tratament. Dar de la frate... Nu da, române, în român!

Firește că nu tot românul din regat se comporta ca jandarmul de pomină cu fratele său basarabean. De aceea basarabeni au știut să facă distincție între cultură și incultură, între civilizație și mojie, între românul adevărat și bătăranul ajuns la putere. Sadoveanu remarcă faptul cînd spune că basarabeni i-au tratat în două moduri distincte pe românii din regat poposiți pe meleagurile basarabene cu începere din 1918 și pînă în 1940, pe unii botezîndu-i cu dispreț cu numele de "țigani", iar pe ceilalți — drept "oameni minunați", frați de-o mamă și de-un tată. De altfel, același tratament plin de dispreț l-au aplicat basarabeni și față de oamenii de afaceri și micii politicieni venali din regat care "macină vorbe duse de vînt": "Trenul de față, care ne leagă ca pe valuri, aduce foarte mulți dintre aceștia în Basarabia noastră — constată cu amărăciune un interlocutor de-al lui Sadoveanu — și nu suntem deloc bucuroși de dînșii" (p. 21). De dînșii, de "țigani" de mai sus, și nu de toți românii ce vin din regat, cum vrea să-și înșele cititorul un Petre P. Moldovan⁶ și toți cei care au pornit valul de isterie furibundă de românofobie astăzi pe malurile Bîcului! La fel cum, în altă ordine de idei, Sadoveanu este încîntat de idealurile înălțătoare ale tineretului basarabean dornic de libertate, antrenat într-o activitate febrilă de luminare a poporului în spiritul "coborîrii în popor" a revoluționarilor democrați ruși de pe vremuri, și dezamăgit la culme de

tendențele de căpățuire cu lefuri și posturi mari ale celor din regat: tinerii basarabeni "nici o clipă nu se gîndeau la toate funcțiile de toate felurile pe care le cucereau înfrigurați, cu gînduri de grabnică îmbogățire, frații din regat" (p. 59). "Frații", spune Sadoveanu, și nu altă seminiție, alt popor, altă conștiință națională, cum le place să spună alde P. P. Moldovan, V. Stati, A. Lazarev și C⁰! În privința frățietății românilor de pe ambele maluri ale Prutului Sadoveanu a fost întotdeauna categoric: "... ne-am înfrățit cei despărțiți și ne-am găsit iarăși în bătrîna noastră ocină moldovenească" (p. 12); "**Soarta aducea între noi un frate**" (e vorba despre Simeon Murafa — *N. M.*), (p. 52); "... căutam un prilej să-l fac să înțeleagă ce rău făcuse el (un soldat din garnizoana română — *N. M.*) cu toți camarazii lui, **stîrnind dușmănia între frați...**" (p. 74); "Cum ne-auziră grăind moldovenește, se bucurară foarte și **ne îmbrățișară cu dragoste, ca pe niște frați**" (p. 91); "Ca și-n alte părți, și mai mult decît aiurea, găseam **la Frumoasa sufletul curat al țării**" (p. 91). Am explicat cu altă ocazie⁷ de ce "moldoveanul", "olteanul"⁸, "basarabeanul"⁹, într-un cuvînt — românul Sadoveanu, atunci cînd vorbește de Moldova de pe ambele maluri ale Prutului, care pentru el nu este o graniță etnică, folosește în mod curent termenii "moldoveni", "moldovenește", "grai moldovenesc", "limbă moldovenească", "basarabeni", fără însă a-i trece prin gînd vreodată să le opună noțiunii de român și derivatelor acestuia. Toată opera magnifică a romancierului ne demonstrează că Mihail Sadoveanu a avut dintotdeauna convingerea că Basarabia e pămînt românesc și că e locuită de români și încrederea implicită că un popor și o țară nu pot fi despărțiți pe vecie.

NOTE:

¹ Onisifor Ghibu, **Oameni între oameni. Amintiri**, Ed. Eminescu, B., 1990, p. 160.

² Onisifor Ghibu, **op. cit.**, p. 160—162.

³ Fănuș Băileșteanu, "**Basarabeanul**" Sadoveanu. În: Mihail Sadoveanu, **Drumuri basarabene**, Ed. Antares, B., 1994. În articolul de față ne vom folosi de această ediție, apărută, din motive lesne de înțeles, abia la 74 de ani de la cea chișinăuiană din 1922, indicînd, în paranteze, numai pagina.

⁴ Mihail Sadoveanu, **Lacrimile ieromonahului Veniamin**, Institutul de Arte Grafice "Viața Românească", Iași, 1926, p. 133.

⁵ Eugen Coșeriu, "**Jandarmul român bătea**", Revista "Limba Română", nr. 2., Chișinău, 1994 (coperta ultimă).

⁶ Petre P. Moldovan, **Moldovenii în istorie**, Poligraf-Service, Chișinău, 1993, p. 179.

⁷ Nicolae Mățaș, **În ce limbă a sadovenizat Sadoveanu?** // "Limba Română", nr. 1, Chișinău, 1996, p. 35—44.

⁸ Sadoveanu însuși amintește în **Drumuri basarabene**, p. 19, că are strămoși olteni.

⁹ Cum îl numește Fănuș Băileșteanu în prefața citată la cartea **Drumuri basarabene**.

**“PATRIA PENTRU
MINE ESTE LOCUL
UNDE M-AM
NĂSCUT...”**

**Dialog:
Alexandru BANTOȘ —
Jon CEPOI**

Destinul basarabenilor care au emigrat după sovietizarea teritoriului dintre Prut și Nistru completează zbuciumata istorie a Basarabiei. O biografie impresionantă în acest sens, de excepție chiar, are și Jon CEPOI, deși Domnia sa vorbește cu modestie despre îftinerarul propriei vieți. Contactul nemijlocit și îndelungat cu Anton Crihan, Constantin Dardan, Aron Cotruș și alte mari personalități din diaspora (Jon Cepoi a fost timp de 19 ani președintele societății "Viitorul român" din Los Angeles), promovarea consecventă a adevărului despre noi, basarabeni, ne îndeamnă să credem că acest dialog ar putea constitui începutul publicării unor inedite și revelatoare mărturii necesare pentru o mai deplină și mai obiectivă cunoaștere a trecutului și prezentului nostru.

Al. B.: Stimate dle Jon Cepoi, vă aflați la Chișinău tocmai în zilele cînd au fost reluate acțiunile protestatare ale cadrelor didactice, studenților și elevilor. Ce părere aveți despre caracterul acestei greve? Cum este receptat evenimentul de către românii din diaspora?

J. C.: Am urmărit cu atenție și interes puținele informații care au ajuns și în California despre această grevă. Tinerii români-basarabeni cer constituționalizarea numelui autentic al limbii lor materne, dreptul de a studia istoria neamului, adică istoria noastră cea adevărată. E un semn bun pentru Basarabia! Dar, dacă analizezi mai profund starea de lucruri, constăți că e trist totuși că a fost necesară o asemenea acțiune, mai ales acum, cînd republica se

confruntă cu atîtea dificultăți. Mă miră faptul că mai există basarabeni neaoși care consideră că vorbesc "limba moldovenească" și nu româna. Înțeleg bine scopul unor politicieni interesați să perpetueze această absurditate, dar nu mi-am închipuit să fie atît de naivi unii din dragii mei basarabeni, încît să nu-și dea seama care este adevărul istoric și științific și care este minciuna inoculată în conștiința basarabenilor de fostul regim comunist. Mă bucur că greva este făcută de tineri, o dovadă că aceștia își respectă originea și neamul și nu mai vor să accepte minciuna.

Al. B.: Sînteți o personalitate cunoscută în Los Angeles, California, mai puțin însă se știe despre dvs. la noi. Cine este, așadar, Jon Cepoi? Care îi este obîrșia?

J. C.: Sunt originar din satul Ochiul Alb, raionul Drochia, fosta plasă Rîșcani. Părinții mei au fost țărani. Tata a mai încercat și comerțul și a fost și primar cu țărăniștii. Acum, în Basarabia, mai am trei frați la Chișinău și o soră la Rîșcani, și, desigur, nepoți. Pe majoritatea verilor nu i-am văzut de aproape 60 de ani.

Al. B.: Cei care se află departe de pămîntul strămoșesc sînt, de regulă, întrebați sub presiunea căror evenimente și-au strămutat locul și modul de trai. În ce împrejurări ați ajuns în California? Cum a devenit american basarabeianul Ion Cepoi?

J. C.: Am plecat de acasă la vîrsta de 13 ani la Iași, pentru studii. În vîltoarea războiului al doilea mondial am ajuns în mai 1944 în Germania, la o școală militară de specializare. După terminarea războiului nu m-am întors acasă, pentru că auzisem și chiar am fost avertizat de un inginer rus, care se refugiase din U.R.S.S., că dacă mă întorc în Basarabia, nu voi ajunge acasă, ci în Siberia, pentru reeducare. De asemenea, veștile primite din România erau triste și atunci am decis să emigrez în America. Cred că a fost o decizie bună. Am trecut primii zece ani în estul Americii. În 1961 am avut o ofertă de serviciu în California, și aceasta fiind foarte bună,

DI Jon CEPOI împreună cu soția Stela.

am acceptat-o. Astfel am ajuns în Los Angeles, oraș care mi-a plăcut mult și pe care încă îl mai consider cel mai frumos loc din lume.

Al. B.: Care a fost episodul cel mai răscolitor, cel mai șocant, cel mai profund pe care l-ați trăit în viață? Dar în S.U.A.?

J.C.: Tinerețea mi-a trecut într-o perioadă politică, socială și economică cu totul anormală, în circumstanțe de-a dreptul neomenești. Am suportat multe, foarte multe greutăți, accidente, incidente, am înfruntat mari pericole, încît adesea mă mir singur cum de am trecut peste toate. Cred că pot afirma, fără rezerve, că generațiile născute între 1915 și 1925 au fost cele care au suferit cel mai mult în secolul XX. Aceste generații nu au avut parte de cei mai frumoși ani ai lor, și-au petrecut tinerețea pe front, în lagăre de prizonieri, de concentrare, de refugiați, prin spitale etc. Mulți dintre noi am fost martorii unor scene apocaliptice. Am văzut deținuți politici murind de foame. Alții mergînd în coloană spre lagărele de exterminare. Am vizitat mai tîrziu lagărul Dachau și nu puteam suporta mirosul de cadavre. Am văzut camarazi sfîrtecați de bombe, de gloanțe. Personal am evitat clipa fatală... fugind de sub paza gardianului.

Numai astfel am scăpat cu viață și nu am fost împușcat... Evenimentele, desigur, au avut o mare influență asupra mea, dar nu m-au demoralizat, ci, dimpotrivă, m-au întărit sufletește și m-au ajutat să mă acomodez mai ușor printre străini și să-mi croiesc un viitor sigur. Soarta, într-un fel, mi-a «aureolat» intrarea în America. Am avut norocul să cunosc de la început un grup de intelectuali care m-au ajutat să-mi determin direcția vieții. Natural, nu a fost totul, cum se spune, «floare la ureche». Am trecut și în America prin multe încercări. Principalul este că am avut țaria să le depășesc și să-mi continuu drumul ales.

Al. B.: Să evocăm unele detalii despre «adaptarea» dvs. la viața americană. Cu ce «avere» ați plecat în America?

J. C.: Am ajuns în America în mai 1951, cu o valiză în mîină și cu o doză mare de naivitate și ignoranță, fără profesie și fără să cunosc bine limba engleză. Dar am avut multă ambiție și perseverență. O anume experiență deja aveam: din cei șapte ani petrecuți în Germania, jumătate m-am aflat prin spitale, iar restul prin lagăre de deportați, așteptînd să emigrez în America. În altă țară n-am vrut să mă duc. În Germania n-am

putut să obțin o profesie, atât din cauza sănătății, cât și, mai ales, din lipsă de mijloace financiare. Am avut însă mult timp pentru lectură și am citit tot ce am găsit în micile biblioteci ale spitalelor sau lagărelor. Mi-a plăcut mult literatura clasică germană și cred că această literatură a influențat orientarea mea intelectuală. Războiul, cu toate greutățile și suferințele, m-a maturizat repede. De obicei, în astfel de condiții omul devine sceptic, pesimist. Eu însă am ajuns în America cu o viziune și o perspectivă realistă, avînd și entuziasm. Eram, cum se zice, gata să cuceresc America. N-am așteptat cîini cu covrigi în coadă.

A.I.B.: Vă rugăm să ne vorbiți despre cariera dvs. profesională.

J.C. În America am început viața cu \$ 20 și cu o cameră pe care am închiriat-o gratuit timp de o săptămîină. Noroc că după 4 zile am găsit de lucru la o fabrică. Era, de fapt, prima întreprindere în care intrasem vreodată. Lucram de la 11 și pînă la 7.30 p.m., verificînd piese pentru automobile. După 10 zile am urmat un curs de limbă engleză. În toamnă am susținut un examen de maturitate, un fel de bacalaureat, și m-am înscris la Universitatea din Toledo, la seral. Cînd am sosit în America, am contactat Comitetul Național Român. Cum plănuiam să mă înscriu la o instituție de învățămînt superior, le-am cerut sfat membrilor Comitetului, specificînd și condițiile mele financiare precare. Dr. Sabin Manuilă a răspuns în numele Comitetului, îndemnîndu-mă să frecventez o școală de meserii, fiindcă în America meseria este "brățară de aur". Pentru cei de la Comitet "brățară de aur" era politica. N-am mai vizitat acest Comitet decît după terminarea studiilor. Sigur, aș fi preferat să studiez filozofia, medicina sau istoria. La sugestia prietenilor mei americani am urmat ingineria, aceasta considerîndu-se cel mai potrivit lucru pentru un nou-venit în America. Mai tîrziu mi-am dat seama că ei au avut perfectă dreptate. Astfel, cu puțini bani economisiți și cu o bursă de la Universitatea Purdue — una din cele

mai mari instituții politehnice din America — am studiat patru ani. Am învățat lucrînd seara, sîmbăta și duminica. Nu am avut o zi liberă în cei patru ani. Purdue avea și are și acum una dintre cele mai vestite facultăți de astronautică. Aici i-am avut în calitate de colegi pe Virgil Grison și Neil Armstrong, unii dintre primii astronauți americani. Eu am studiat electronica. După absolvire am fost angajat la Compania Westinghouse, de unde se retrase la pensie cu cîțiva ani înainte Nikola Tesla. Am lucrat în telemetrie și microunde. La invitația Companiei Hughes Aircraft am plecat în California, unde am fost angajat la RADAR și microunde pînă în 1971, cînd am acceptat oferta de a lua parte la "developarea" avionului B-1 de la Rockwell International, de unde m-am pensionat acum vreo cîțiva ani. Aș vrea să menționez că tot timpul am lucrat pentru apărarea națională a S.U.A. și deci am avut acces la lucruri secrete, în rîndul lor înscriindu-se misiunile RADAR, avioanele militare despre care nu aveam dreptul să discut cu nimeni în afara serviciului. În anii 1964—1967 am fost într-un lung proces judiciar, care m-a determinat să studiez dreptul și astfel în 1972 am devenit posesorul diplomei "Juris Doctor".

A.I.B.: Durerea cea mare a celor "deșărați", cum afirma Aron Cotruș, este neîndurătorul, neîmpăcatul dor de casă, de ai tăi. Cum s-a manifestat acest dor, cum ați reușit "să-l împăcați"?

J.C.: Dorul "de acasă" este relativ. Depinde de caracterul, de educația și împrejurările în care o persoană a crescut și s-a format, și de abilitatea ei de a se adapta la un mediu nou. La acestea se mai adaugă și succesul profesional, financiar și social al înstrăinatului. Dacă persoana în cauză vine de la țară și a simțit cu talpa brazda de țărîină caldă, dacă a fugit prin roua dimineții cu picioarele goale, dacă a mirosit finul de curînd cosit, dacă a umblat cu colinda și plugușorul, este mult mai nostalgic decît un orășean. Marea cîntăreață de operă Stella Ro-

man, de exemplu, când a revenit în Țară după 30 de ani, a luat cu ea la întoarcere puțin pământ din ograda casei părintești și puțină apă din râul copilăriei pentru a le duce la Hollywood, unde locuia. Dar se mai întâmplă și contrariul. Am întâlnit persoane care nu numai că nu le era dor de țara lor, dar chiar o urau. Am cunoscut și din cei pentru care țara, limba maternă, credința nu înseamnă nimic dacă acestea nu le aduc profit. Părerea mea este că cine și-a iubit țara cu adevărat nu poate să nu-i fie dor de ea, oriunde s-ar afla. Mi-a fost întotdeauna dor "de acasă", de sărbătorile noastre, de oamenii noștri, de văile și dealurile noastre, chiar și de drumurile noastre pline de praf în iulie și împotmolite în glod pînă la genunchi în martie. Am cunoscut conaționali de-ai noștri, veniți de la țară, manifestînd o nostalgie patologică, nemaifiind în stare să funcționeze normal din cauza dorului excesiv "de acasă". Unul care a suferit enorm de mult pentru dorul de țara lui a fost Aron Cotruș. Ura lui față de comuniști din cauza cărora nu se putea întoarce acasă devenise o obsesie, împiedicîndu-l în ultimii ani să scrie efectiv. Poetul gravita din acest motiv doar în jurul unui singur subiect. Cît mă privește, mărturisesc că dorul meu "de acasă" a fost întotdeauna mare, dar l-am "alinat" prin activitatea desfășurată pentru cauza României pe toată durata înstrăinării mele. Am căutat să mă identific cu țara mea, indiferent de locul unde mă aflam. Am încercat să fiu un fel de ambasador al ei. Să o laud și să o apăr cînd era atacată verbal sau în presă, fără motive adevărate. Am plîns cu cei "de acasă", cînd au năboit necazuri peste ei și m-am bucurat și mi s-a umplut inima de lumină cînd am auzit lucruri bune despre țara mea.

Al.B.: Societatea "Viitorul Român" v-a avut în frunte 19 ani. Cum și de ce a fost ctitorită această organizație?

J.C.: Societatea "Viitorul Român" este o bransă a Uniunii și Ligii Societăților Fraternală Române din America de Nord, cu sediul cen-

tral la Cleveland, în statul Ohio.

Aceste societăți fraternală au fost constituite în primii ani ai secolului nostru, majoritatea lor avîndu-și sediul în statele Ohio, Pennsylvania, Michigan, Illinois și New York, unde erau concentrați români. În California au început să se stabilească familii de români în număr mai mare doar după primul război mondial. Cei mai mulți dintre conaționali noștri au sosit în California în ultimii 30 de ani. Societatea "Viitorul Român" a fost fondată de nouă familii de români la 18 aprilie 1926. Scopul societății era de a organiza acțiuni culturale și de a acorda asistență conaționaliilor noștri. Acum 80-90 de ani nu existau ajutoare sociale și nici asigurări. Majoritatea românilor sosiți în America doreau să adune o sumă de bani și să se întoarcă acasă. Dacă unii din ei se îmbolnăveau sau nimereau în accident, singurul ajutor era acordat de prietenii români. Cînd membrii societăților fraternală au învățat limba engleză și au progresat din punct de vedere economic, și-au construit săli de recepții și biblioteci. Mai mult chiar. Au căutat să ajute și pe cei rămași acasă. Cîteva exemple. În 1928, cînd în România s-a celebrat **Unirea**, societățile fraternală din America au trimis o delegație de peste 500 de persoane cu 150 de stindarde. Sever Bocu, președintele comitetului organizatoric al acțiunii, a scris în raportul său final: "Prin participarea românilor din America serbarea unirii a cîștigat în amploare, importanță și istoricitate". În timpul primului război mondial, cu toate că Uniunea și Liga erau în formare, s-au colectat și trimis în România \$ 50.000, îmbrăcăminte și alimente în valoare de peste \$ 60.000. Alte sume și ajutoare au fost expediate în mod individual. Au fost trimise ajutoare la seceta din 1946, la inundațiile din 1968, la cutremurul de pământ din 1977 și la revoluția din 1989. Unul din marile beneficii ale acestor societăți a fost menținerea spiritului și obiceiurilor noastre pe plaiurile americane, precum și crearea în America, și nu numai, a unei imagini cît mai bune a țării noastre. Continuînd o tradiție, în calitate de

președinte la "Viitorul Român", am întocmit diverse programe culturale. Cu sprijinul soției mele, Stela, care era Director Cultural al Societății, am organizat serbări și banchete cu artiști de mare prestigiu din România. Am sărbătorit cu regularitate zilele noastre naționale, în special 27 martie. Activitatea societății a determinat ca Los Angelesul să fie considerat drept centru în care românii sunt uniți și bine organizați. Artiștii români, invitați pentru spectacole, ne făceau o bună publicitate la întoarcere în Patrie. Or, tocmai viața culturală, bogată în evenimente cu participarea unor celebri compatrioți, ne înduioșa sufletele și ne mai tămăduia rănilile noastre de pribegi în lume.

A.I.B.: Ați cunoscut pe parcursul vieții foarte multe personalități marcante ale neamului care, în virtutea unor vitrege împrejurări, s-au pomenit în diaspora. Evocați, vă rog, numele și, în măsura posibilităților, chipurile acestor figuri. Cine dintre românii din diaspora v-a impresionat mai mult? De ce?

J.C.: Într-adevăr, circumstanțele mi-au dat șansa de a cunoaște multe personalități marcante. În 1948 l-am întâlnit la Hanovra, Germania, pe celebrul dirijor Sergiu Celibidache, pe atunci directorul Filarmonicii berlineze, român care a făcut mare onoare țării. Pe un alt mare dirijor, Ionel

Perlea, l-am întâlnit prima dată la New York prin 1958. Contrar "renumitului" său temperament, l-am găsit foarte modest și prietenos. Avea nevoie de cetățenie americană, dar nu vroia s-o piardă pe cea română. Tot în aceeași perioadă, când locuiam la New York, i-am cunoscut pe mulți dintre membrii Comitetului Național Român, printre care Constantin Vișoianu, frații Sabin și Camil Manuilă, Brutus Coste, (fostul ministru la Washington în timpul războiului), Augustin Popa, fost secretar al Partidului Național Țărănesc, Farcășanu și alții. Am fost surprins de naivitatea politică a multora dintre ei. Era prin 1956, chiar pe timpul revoluției maghiare, când John Foster Douglas, ministrul de externe al S.U.A., declarase că "America nu va declanșa război pentru eliberarea statelor satelite din Estul Europei", dar "politicienii" noștri mă îndemneau să obțin o pregătire profesională temeinică și multilaterală. În "cîțiva" ani, considerau ei, ne vom întoarce în țară și va fi nevoie de specialiști cu studii făcute în America. Atunci mi-am dat seama de ce politica interbelică a României a fost atât de slabă.

Cînd în 1944 principesa Ileana ne-a servit cafea și biscuiți în gara Brașov, nu mi-am închipuit că undeva, pe alt continent, voi mai avea ocazia să o revăd. Am întâlnit-o de

Di Cepoi oferind regelui Mihai placa onorifică din partea Societății "Viitorul Român". Los Angeles, 24 ianuarie, 1988.

multe ori, în New York, la Vatra Românească în Michigan, și apoi la mănăstirea ei în Pennsylvania. Întrevederile și conversațiile cu principesa produceau întotdeauna o mare bucurie și o necesară pentru noi mîngiere sufletească. Uniforma de soră la "Crucea Roșie", vorba domoală, însoțită de un zîmbet blajin, completau imaginea ei de mare principesă.

O persoană mult apreciată și respectată, a fost Preasfințitul Arhiepiscop Valerian. Ne-am cunoscut vreme îndelungată și ne-a onorat vizitîndu-ne ori de cîte ori trecea prin Los Angeles. Am avut ocazia să discut pe îndelete diverse probleme, inclusiv personale, legate de viața domniei sale și, trebuie să mărturisesc, n-a șovăit să abordeze direct, fără ezitare, multiplele aspecte ale existenței noastre. Activitatea rodnică a domniei sale desfășurată pe parcursul anilor în favoarea comunității române din America mă obligă să-l calific ca unul din cei mai mari patrioți din diaspora.

Pe Aron Cotruș, figură inedită în literatura română, l-am cunoscut în 1956 la Youngstown, în Ohio. Venise din Spania ca invitat de onoare al Uniunii și Ligii la Congresul bianual al Societăților. După cinci ani l-am întîlnit din nou, numai cu cîteva zile înainte de moartea lui, produsă la Los Angeles. Era bolnav și avea probleme cu inima. Planificasem o serbare pentru 1 Decembrie cu participarea lui, dar atacul de cord i-a curmat viața cîteva zile mai tîrziu. Pentru admirația și respectul pe care le-am avut față de maestrul Cotruș și pentru a asigura păstrarea prețioaselor poezii scrise după sosirea lui în America, am colectat aceste lucrări și le-am publicat pe cont propriu. Titlul cărții este **Aron Cotruș. Antologie selectivă**. Exemplare din antologie mai pot fi comandate la "Viitorul Român". Aron Cotruș în ultimul an al vieții era bolnăvicios, de el s-a îngrijit actrița Paula Gibson (fostă Paula Iliescu), o bună prietenă a noastră. Paula i-a acordat ajutor medical și cele necesare pentru trai. Cotruș a dus-o mai greu înainte de a-l lua Paula

sub ocrotirea ei. Acest lucru se știe bine și nu este adevărat ce s-a scris în Calendarul "Credința" cu referință la problema în cauză.

După sosirea mea în America am citit foarte des — pînă prin 1968 — despre faimosul regizor Jean Negulesco. După 1969 însă, timp de vreo zece ani n-am mai auzit nimic de el. Atunci m-am decis să-l caut și să aflu cu ce se ocupă. L-am găsit în Mirabella, Spania, unde își cumpărase o casă, fără a renunța la domiciliul din Beverley Hills, California. Negulesco mai avea o altă casă și în Londra. Din informațiile furnizate de maestru, din documentarea făcută la Biblioteca **20 Century Fox** și a Uniunii Regizorilor am scris o comunicare, pe care, cu accepția regizorului, am prezentat-o în 1982 la congresul ARA de la Clermont. Am devenit cu timpul buni prieteni și ori de cîte ori Negulesco venea la Los Angeles, ne vedeam, împărtășindu-ne gîndurile și sentimentele. S-a stins din viață în 1993, la 93 de ani. Soția lui, Dusty, locuiește și în prezent în Mirabella. La propunerea mea, Negulesco a fost făcut membru de onoare al ARA în 1984 la Congresul de la Berkeley. Negulesco a fost autodidact, s-a format în Franța, după primul război mondial, fiind influențat de dadaism și suprealism. l-a cunoscut bine pe Modigliani, Tzara, Pescin, Cocteau și Brâncuși.

Primele spectacole după piesele lui Eugene Ionesco le-am văzut prin 1957, pe autor însă l-am întîlnit abia după 20 de ani la Hollywood, și mai tîrziu, în 1983, la Congresul ARA de la Davis. Am fost impresionați de modestia lui, precum și a soției sale Rodica. Așteptam să fie mult mai sarcastic.

Am fost surprins cînd la un congres discutînd cu Edward Teller, (bomba cu hidrogen), mi-a mărturisit că se născuse la Lugoj, dar nu-și amintea nici de Lugoj, nici de Banat. Promova o politică mult mai clară contra Sovietelor decît ceea ce făcea pe atunci guvernul american.

Am urmărit mulți ani în presa din exil activitatea politică anticomunistă a lui Ion Rațiu și deci eram familiarizat

În grădină la familia Cepoi cu Richard Riordan, primarul orașului Los Angeles, și Nick Pausturs (în stînga). Los Angeles, mai, 1994.

cu ideile lui politice. Ne-a făcut plăcere cînd am avut ocazia să-i fim gazdă cîteva zile și să-l ascultăm vorbind la banchetul Societății "Viitorul Român". Și nu ne-a dezamăgit. Putem conchide, fără rezerve, că întreaga lui viață și-a consacrat-o țării. Cinste lui.

Cîteva detalii despre Stella Roman, nume cu care țara noastră se poate mîndri. În 1944, cînd a fost rugată să cînte la radio pentru militari, apoi la un concert la Casa Albă, a introdus în repertoriu și cunoscutele cîntece "Cine mă aude cîntînd" și "Steluța", dedicate românilor din armata americană. După pensionarea de la Metropolitan Opera, s-a consacrat picturii. Aproximativ 150 de tablouri au fost duse din Los Angeles la New York. Unele pînze erau ținute în subsolul casei Luciei Albaneze, o bună prietenă a Stellei.

Pentru sărbătorirea zilei de 24 ianuarie (Unirea Principatelor) și cu ocazia a 40 de ani de la abdicarea Regelui Mihai, l-am invitat pe Maiestatea sa să ia parte la această serbare. Prezența Regelui și a Reginei a dat amploare manifestării. Mii de români au dorit să-l întîmpine pe înaltul suveran, adunîndu-se la bisericile românești din zona Los Angeles. Peste 600 de persoane au

luat parte la ceremonia organizată în onoarea oaspeților la Beverley Hills. Era pentru prima dată cînd Regele a acceptat invitația unei comunități românești din Occident. A fost mulțumit și plăcut surprins de frumoasa primire ce i s-a făcut. Am petrecut cu el trei zile și am avut deci suficientă posibilitate să-mi dau seama cît de mult și cît de bine cunoaște situația din țară, precum și cauzele lipsei de eficacitate a politicienilor din exil. Era mult mai bine informat decît mulți din cei ce se cred lideri ai diasporei. Sinceritatea și prietenia românilor din Los Angeles au asigurat un mare succes vizitei.

Fostul primar al orașului Chișinău (1937—'39), mai tîrziu președinte al Curții de Apel din București, Constantin Dardan, a ajuns în California prin 1970. M-a căutat, avînd adresa mea de la Anton Crihan. Îi plăcea să vină pe la noi și treptat am devenit buni prieteni. Mi-a povestit multe despre membrii "Sfatului Țării", punîndu-mi la dispoziție informații care nu au fost publicate în presă. Era foarte disciplinat și corect.

Pe Anton Crihan îl știam de copil, cînd tata era primar cu țărăniștii, prin 1932—'34. Îi memorizasem imaginea din ziare. Tata primea vreo

20 de ziare și noi, copiii, decupam poze și le lipeam pe pereți. Crihan era cel mai simpatic. Halippa era lesne de remarcat grație "ciocului" său, iar Porfirie Fală putea fi recunoscut după burtă. Cine și-ar fi închipuit că Anton Crihan îmi va fi naș de cununie și că mie îmi va reveni misiunea de a-i "întoarce" corpul neînsuflețit "acasă", așa cum a dorit el. Crihan a plecat din Basarabia, dar a rămas mereu alături de mult pătimitul nostru neam, inima lui n-a părăsit niciodată Sîngerei dragi. Gîndurile, sentimentele lui erau mereu îndreptate spre Basarabia, și mai ales la țărani basarabeni. Pentru "talpa Țării" Anton Crihan a luptat întreaga viață. Mărturie sînt faptele. Dovadă o fac și cărțile sale depozitate acum în Biblioteca Națională din Chișinău, care, sperăm, își vor găsi cititorul.

Citiseam "Ora 25" în germană și în engleză și văzusem și filmul cu Anthony Quinn și îmi făcusem o oarecare imagine despre Constantin Virgil Gheorghiu, însă cînd l-am întîlnit, nu l-am găsit așa cum mi-l imaginaseam cu ani în urmă. Poate că nici el nu mai era în 1985 cel care a fost în 1950. Mi-a lăsat impresia de om sarcastic și superficial.

Mult mai exact mi l-am imaginat, evident, din scrieri, pe Vintilă Horia. Cînd l-am întîlnit, pentru mine a fost o revelație să descopăr omul pe care îl cunoșteam din cărți și pe care îl respectam. El și soția sa, Olga, ne-au primit cu ațîta căldură cînd ne-am aflat în treacăt pe la ei.

Desigur, am cunoscut multe personalități ale exilului, unele marcante, altele cu o reputație mai modestă. Le-am purtat întotdeauna un respect profund pentru performanțele lor științifice, culturale etc. Mulți dintre acești adevărați patrioți, aflați departe de țara lor, nu au căutat cu orice preț faimă sau recunoștință, ci au muncit fără istov, apărînd cu onoare numele de român. În rîndul lor sînt, bineînțeles, și Jean Țăranu și Nicolae Poza din Canada, Aurelio Rautu, Alex. Ciorănescu și Traian Popescu din Spania, Octavian Bârlea și George Ciorănescu din Germania, Nicolae Iliescu și Anghel Rugină din Boston,

Ilie Smultea din Arcade, California, Dumitru Găzdaru din Argentina și mulți alții.

Natural, am cunoscut și americani "marcanți". Pe Richard Nixon l-am întîlnit în 1959 și în 1972, pe H. Humphrey, cînd rușii au intrat în Cehoslovacia. Era pe atunci vicepreședinte al Americii și "mi-a promis" că rușii nu vor intra în România. În 1964, de exemplu, i-am sugerat lui Ronald Reagan să candideze pentru postul de președinte în locul lui B. Goldwater, care, după părerea mea, nu avea șanse să cîștige alegerile. După doi ani am colaborat în cadrul campaniei lui pentru funcția de guvernator al Californiei, iar în 1978 în cadrul campaniei pentru președinte...

Al.B.: Ce înseamnă pentru dvs. Basarabia? Cum s-a conturat imaginea ei în anii de regim sovietocomunist? În ce mod diaspora urmărea situația de la noi? S-au făcut încercări de a influența destinul nostru?

J.C.: Noi, care ne-am format în perioada interbelică, avem știință numai de o singură Românie. Cuvîntul "Basarabia" apărea doar cînd ne refeream la ea ca provincie a Țării. Cînd trebuia să concretizăm o localitate sau alta, apelam la vechea împărțire administrativă. Dacă cineva întreba: "De unde ești?", răspundeam: "Sunt din județul ... Bălți!", de exemplu. Niciodată nu mi-a trecut prin gînd să afirm că sunt din Basarabia. De altfel, aș dori să fac o precizare: noi, basarabeni, am fost prea naivi, strîngînd la piept toți "străinii" care, în virtutea împrejurărilor, ajunseseră la noi. Am fost șocat în 1940, cînd, "refugiindu-se" din România în Basarabia, unii celebrau cu fanfare sosirea trupelor sovietice la Ungheni. Acești reprezentanți ai altor națiuni, cetățeni cu drepturi depline ai României, nu fuseseră niciodată considerați "străini". Oricît de necopt eram, mi-am dat seama că noi vom avea probleme serioase din cauza naivității noastre. Concluzia "a fost verificată" patru ani mai tîrziu de către așa-ziii partizani ce sabotau din spate trupele române în nordul

Basarabiei și în Bucovina. La fel de șocat am fost când am văzut câtă bucurie manifestau "străinii" din orașul Bălți la sosirea trupelor sovietice. Ei, alolingvii, cum sunt botezați azi, o duceau foarte bine în România. Mai mult, majoritatea se refugiaseră din "raiul sovietic" și deci știau ce le poate oferi puterea sovietică. De aceea, noi, în diaspora, după război, am considerat că aveți de înfruntat doi inamici: unul extern — trupele sovietice, — și cel intern — partidul comunist condus de cei ce au celebrat sosirea trupelor sovietice în 1940.

Știam că toată intelectualitatea din Basarabia a fost complet lichidată prin deportări, execuții, refugii și închisori. Speram, dar nu știam ce se va întâmpla, că va apărea o nouă generație, mîndră de obîrșia ei milenară. Speranța noastră era țăranul basarabean, unicul păstrător al limbii și credinței strămoșești. Eram siguri că renașterea națională tot de la țăran va veni. Știam, de asemenea, că inamicii interni vor încerca prin tot felul de minciuni, apelînd la arsenalul lor propagandistic, să deromânizeze populația indigenă. Ne durea mult când auzeam că școlile moldovenești se închideau și în locul lor se deschideau școli în limba rusă. Evenimentele ulterioare, survenite în 1989, au confirmat că ființa unui popor nu poate fi ușor exterminată. Minunea s-a întîmplat, deși mi se pare că în prezent în 1995, pe străzile Chișinăului se vorbește mai mult în limba rusă decît acum doi ani. Și eu care credeam că se va întîmpla tocmai contrariul. Sper că ceea ce are loc azi în Republica Moldova să fie calificat peste ani drept derută de moment. Deși cred, dle Bantș, că a venit timpul să le spunem lucrurilor pe nume: așa cum a fost și cum, din păcate, încă este.

Al.B.: Cum se profilează din Los Angeles situația de azi a Basarabiei? Cum ați caracteriza convulsiile social-politice de la noi?

J.C.: Dvs. știți bine că populația Basarabiei s-a schimbat mult, mă refer la compoziția ei etnică, fapt care a provocat probleme social-politice pe care le cunoașteți mult mai bine decît

noi, cei din diaspora. Aceste schimbări etnice dictează acțiuni ce trebuie întreprinse cu mult tact diplomatic. Chiar mult mai diplomatic decît felul meu de a vorbi acum. E cunoscut faptul că populația autohtonă (moldovenii) a fost supusă unei propagande mincinoase timp de 45 de ani, scopul fiind distrugerea mentalității conaționalilor noștri, lucru care în anumită măsură, cu regret, a reușit. Personal însă nu mi-am închipuit că efectul distructiv al politicii comuniste va fi atât de mare. Oare basarabienii sunt atît de naivi, încît nu își dau seama că o eventuală nouă "cooperatie" cu cei din răsărit va însemna autodistrugere? Mai crede cineva că Stalin a înjghebat o republică moldovenească de dragul moldovenilor din Transnistria?

Al.B.: Ce părere aveți despre făgașul economic urmat acum de Republica Moldova? Cum credeți că ar trebui "regizată" etapa de tranziție la economia de piață, avîndu-se în vedere actuala situație economică (moștenită de la fostul regim), psihologia țăranului basarabean, tradițiile, obiceiurile neamului, capacitatea de muncă proverbială a noastră, adaptabilitatea etc.?

J.C.: Nu cunosc capacitatea industrială a Moldovei, prin urmare, îmi este greu să fac o evaluare. În aprilie 1960 am ținut o conferință la New York referitor la capacitatea agricolă a Basarabiei, conferință care a fost publicată la Cleveland în ziarul *Unionii și Ligii "America"*. Consultasem surse la Biblioteca Congresului din Washington. O scurtă examinare a hărții reprezentînd estul Carpaților Răsăriteni ne oferă imediat certitudinea că zona dintre Prut și Nistru este o parte integrantă legată geografic și economic de Carpați. Schimbul de mărfuri dintre regiunea muntoasă și cea dinspre cîmpie este simplu și firesc. Această poziție a favorizat acum 600—700 de ani dezvoltarea naturală a Principatelor. Basarabeanul a muncit mult și va continua să muncească, pentru a progresa și a merge în rînd cu țăranul din Occident, va avea nevoie de mecanizare. Apa pentru irigare

lipsește, îngrășăminte chimice lipsesc, ploaia naturală este nocivă, iată de ce munca, oricît de multă, nu va putea substitui aceste importante neajunsuri. Va fi nevoie de investiții străine pentru utilizarea sub altă formă a forței de muncă. Este, deocamdată, insuficient "exploatat" turismul. Pivnițele din jurul Chișinăului nu sunt rațional folosite pentru atracții turistice. Este o neglijență mare, deoarece ar fi o bună sursă aducătoare de valută. Deschiderea către Vest trebuie făcută cît mai curînd. Trebuie urgent efectuată o privatizare corectă și onestă. În nici un caz nu trebuie admisă îmbogățirea unora pe spinarea maselor de țărani.

Al.B.: Cum ar putea Republica Moldova ieși mai lesne din impas?

J.C.: Prin unire cu România. Amîndouă ar profita foarte mult de pe urma unirii cît mai rapide, Basarabia însă și mai mult. Sunt necesare aranjamente cu firme mari din America și Europa Occidentală pentru fondarea unor unități de producție rentabile, chiar dacă avantajele financiare ar fi neînsemnate la început. Un pas înainte l-ar constitui introducerea de echipament modern, a unor metode avansate de muncă și organizare a procesului de producție. Modernizarea industriei agricole/alimentare va mări exportul acestor produse și deci va crea posibilități pentru revigorarea economiei.

Al.B.: Cum vedeți destinul de mîine al Basarabiei?

J.C.: Dacă situația de acum este un indiciu al acțiunilor actualului guvern, atunci nu pot presupune ce destin pregătește viitorul apropiat acestui popor atît de încercat. Cei cincizeci de ani de dictatură comunistă au băgat frica în oasele basarabenilor, au întronat supușenia, lipsa de inițiativă, apatia. Vine însă, neapărat vine o generație nouă, nealterată de comunism, curată, onestă, avînd idei noi de organizare și administrare. Resursele Basarabiei sunt atît de limitate, încît va fi necesar un efort enorm pentru a ieși din impasul în care sunteți. Luați exemplu de la Țările Baltice. Și ele au resurse naturale foarte limitate, cu

excepția apei, dar în schimb au mai multă educație, mîndrie națională, perseverență și chiar, pot să adaug, mult mai mult patriotism. Desigur, cum am mai menționat, unirea cu România ar fi cea mai bună soluție...

Al.B.: În ce mod diaspora românească, dar nu numai, ar putea urgenta procesul de integrare a Republicii Moldova în viața social-politică, și mai ales economică, occidentală?

J.C.: Trebuie să clarific o iluzie, un paradox, dacă vreți: de la diaspora românească se așteaptă mult mai mult decît aceasta poate să facă. De exemplu, românii americani au ajuns în America prea tîrziu ca să poată lua parte la distribuirea de pămînt sau alte bunuri materiale coloniale. Mai mult, primele generații care au venit în America erau analfabeți din fosta Austro-Ungarie. Ținînd cont că românii nu sunt nici mari meșteșugari și nici mari negustori, a durat mult timp pînă cînd au avansat economic și social/intelectual, ca să aibă influență în societatea americană. Nu avem nici lobby-ul și nici bogățiile pe care le au alte naționalități în America. Avem profesori buni aproape la toate universitățile importante din lume. Acești profesori, dacă ar fi bine organizați, ar putea forma un fel de lobby pentru imaginea românilor și ar putea organiza congrese și conferințe care ar promova interesele culturale și economice ale Moldovei și României.

Al.B.: Să revenim din sfera economică la cea spirituală. Ce a constituit pentru dvs. literatura în general și cea națională, românească, în special? Cum explicați atașamentul pentru literatură?

J.C.: Cînd ești înstrăinat, cea mai simplă și mai sigură metodă de a păstra legătura cu țara ta este literatura. Prin intermediul ei rămîi fidel obiceiurilor și datinilor strămoșești, comunică cu cei de acasă, te afli în elementul tău. Atunci cînd ești izolat, nu există mai potrivit leac decît o carte bună la îndemînă. Cineva spunea că literatura este hrană sufletească. Cărțile, muzica, sportul, teatrul nu numai ne distrează, ci ne și

deschid orizonturi noi. Ne determină să pătrundem idei, alte concepții. Cărțile ne învață să înțelegem trecutul și să scrutăm mai lesne viitorul. Rîdem de metehnele unora și admirăm virtuțile altora.

A.I.B.: Ce înseamnă pentru dvs. limba maternă — româna? Cum și cît se vorbește limba română în Los Angeles?

J.C.: Limba maternă pentru mine este limba în care am învățat să spun primele cuvinte și să mă rog lui Dumnezeu. Copil fiind, n-am cunoscut altă limbă decît cea română. Mie nu-mi sună în urechi mai bine altă limbă decît limba română, fiindcă este limba în care îmi place să conversez, să aud cîntece și povești. Cu soția mea conversez numai în limba română. În sudul Californiei sunt aproximativ 15.000 — 16.000 de români. Deci aici la noi se poate auzi frecvent limba română.

A.I.B.: Ce părere aveți despre mult-discutata denumire a limbii noastre?

J.C.: De copil am deprins că sunt român, că basarabeni, aidoma românilor de pretutindeni, sunt coborîtori din neamul romanilor și al dacilor, care au dat naștere poporului român și limbii române. Noi eram basarabeni, vorbeam limba română, iar cei din dreapta Prutului erau moldoveni și vorbeau... tot limba română. Dar a venit marele filolog/istoric Iosif Stalin și a declarat că noi suntem moldoveni (și de drept suntem), iar cei din dreapta Prutului sunt români. Într-o secundă a creat două națiuni. A mai rămas ca un alt filolog, tot ca Stalin, să apară și să declare că moldovenii sunt din neamul slavilor, ci nu al românilor. N-am auzit, cel puțin pînă acum, un argument științific că așa-zisa "limbă moldovenească" nu ar fi de origine latină. Știm că românii au ajuns pînă la Nistru și peste. Cred că ar fi o absurditate să se considere limba pe care o vorbesc basarabeni o ramură separată a limbii latine...

A.I.B.: Care sînt trăsăturile definitorii ale unui bun român?

J.C.: Un român își iubește țara, oriunde ar fi, păstrează limba

română, datinile, obiceiurile și face tot ce îi este posibil pentru a-și glorifica Patria. Un bun român se bucură de orice veste bună sosită din țară și îl întristează toate noutățile proaste de acasă. Un bun român combate zvonurile și minciunile despre români, iar critica o face numai în sens constructiv.

A.I. B.: Ce este pentru dvs. Patria, dar Basarabia?

J.C.: Patria pentru mine este locul unde m-am născut, unde vrei să te întorci, de dor, nu pentru interese. Este locul unde îți sunt îngropați părinții și bunicii, unde ai văzut lumina zilei și unde Dumnezeu ți-a hărăzit să trăiești. Sînt cetățean american de 40 de ani și iubesc America, dar asta nu înseamnă că nu pot să iubesc și Basarabia. Cum am mai spus-o, mie mi-a rămas inima în glodul de pe valea Răutului cînd am plecat. Nu pot să uit ultima privire a fratelui care se întorcea spre casă, lăsîndu-mă singur în gara Drochia. Nu l-am mai găsit în viață cînd m-am întors după 40 de ani.

A.I.B.: Ați fost tentat să scrieți, să adunați izvoare tipărite doveditoare ale istoriei și spiritului nostru. Cum veți pune în valoare documentele adunate? În ce măsură Basarabia ar putea "beneficia" de importanțele cărți din biblioteca dvs.?

J.C.: Colecția, de clasici, pe care am avut-o în Germania, a rămas acolo, în primii 10 ani trăiți în America n-am putut colecta nimic valoros. Rodnici au fost în acest sens numai ultimii 30 de ani, cînd m-am străduit să achiziționez tot ce găseam despre Basarabia. Nu am decis ce voi face cu biblioteca. Cărțile, numeroasele mărturii și documente vor fi, probabil, depozitate "UNDEVA", pentru a fi folosite de cei ce doresc să cunoască în toată amploarea dramaticul nostru destin, sperînd că noua generație de români basarabeni își va face lecțiile mai bine ca noi și nu va repeta greșelile noastre.

**Octombrie—noiembrie 1995,
Chișinău—Los Angeles**

Cărți cu tematică basarabeană din biblioteca dlui Jon CEPOI

1. Ancel J. **Les frontières roumaines.** — București, 1935.

2. Arbure Z. C. **Temniță și exil.** — Ed. a 3-a. — București: Editura I. Brănișteanu.

3. Babel A. **La Bessarabie. Étude historique, ethnographique et économique.** — Paris, 1926.

4. **Basarabia românească.** Comemorarea a 64 ani de la realipire. 27 martie 1918 — 27 martie 1982. — Madrid: Editura Carpați, 1982.

5. **Basarabia românească.** Comemorarea a 69 ani de la realipire. 27 martie 1918 — 27 martie 1987. — Köln, 1987.

6. **Basarabia românească.** — Madrid: Editura Carpați, 1983.

7. **Basarabia /** Sub îngr. lui Șt. Ciobanu. — Chișinău, 1926.

8. **Basarabia și Bucovina:** Revistă de istorie, cultură și informare / Îngr. de N. Lupan. — 1990. — Anul I. — Nr. 10—12 (oct.—dec.).

9. **Basarabia:** Diferite articole din ziare din anul 1878, netipărite, și cu ocazia contraserbării centenarului anexării Basarabiei la Rusia, cu cheltuiala fondului societății "Prutul" din Galați și cu o precuvîntare de M. N. Pacu. — București: Editura Minerva, 1912.

10. Basilescu A. **Economie rurală bolșevică în Ucraina de sud-vest.** — București, 1942.

11. **Bessarabiana.** 1812—1912 / Сост. П. Д. Драгановъ. — Кишиневъ, 1912.

12. **Bessarabiana.** — London, 1920.

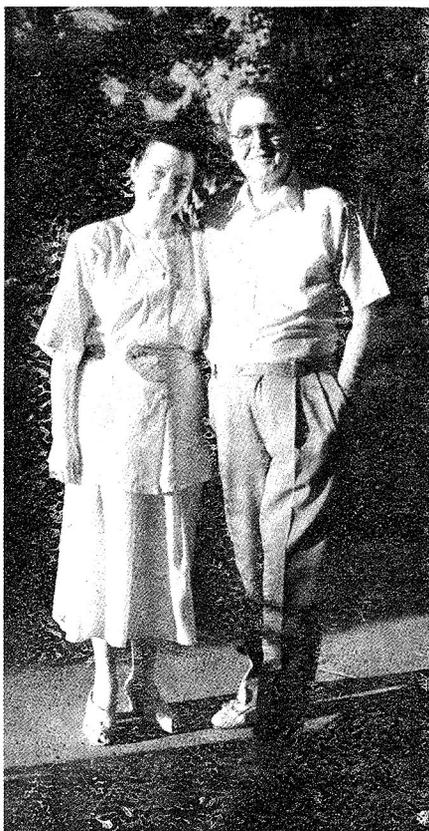
13. Bobeică Al. **Sfatul Țării — stindard al renașterii naționale.** — Chișinău: Universitas, 1993.

14. Boldur Al. **Istoria Basarabiei. Contribuții la studiul istoriei Românilor. Vol. I, Epocile vechi (pînă la sec. al XVII-lea) 1436—1936.** — Chișinău: Dreptatea, 1937.

15. Boldur Al. **Basarabia românească.** — București: Carpați, 1943.

16. Boldur Al. **The enigma of the ulichy-tivertsy people.** — Salonic, 1968.

17. Boldur Al. **1918. Le récit du témoin. (L'union de la Bessarabie avec la Roumanie).** — Roma, 1978.

Jon CEPOI împreună cu Ana BANTOȘ,
autoarea bibliografiei.

Los Angeles, august 1995.

18. Boldur Al. **La Bessarabie et les relations russo-roumaines (la question bessarabienne et le droit international).** — Paris, 1927.

19. Boldur Al. **Great Thrace.** — Madrid: Editura Carpați, 1977.

20. Branenn B. **The soviet conquest of Romania.** — New York, 1952.

21. Brătianu G. I., **La Bessarabie, droits nationaux et historiques.** — București: Inst. d'histoire universelle "N. Iorga", 1943.

22. Brătianu G. I. **La Moldavie et ses frontières historiques.** — deuxième ed. — Bucarest, 1941.

23. Bromberg J. **Toponymical and historical miscellanies on medieval Dobrudja, Bessarabia and Moldo-vlachia.** — Bruxelles, 1937.

24. Buzdugan I. **Cîntece din Basarabia 1906—1916—1921.** — Chișinău: Tipografia Societății Luceafărul, 1921.

25. Buzdugan I. **Miresme din stepă: Poezii.** — București, 1922.

26. Cazacu P. **Notes sur la Bessarabie.** — Bucarest: Cartea românească, 1926.
27. Cazacu P. **Zece ani de la unire. Moldova dintre Prut și Nistru, 1918—1928.** — Tipogr. ziar. "Universul".
28. Cazacu P. **The truth about the question of Bessarabia.** — București: Cultura națională, 1926.
29. Cazacu P. **Moldova dintre Prut și Nistru 1812—1918.** — Iași: Viața rom., 1920.
30. Cazacu P. **Instituția publică numită "Zemstvo".** — Iași, 1921.
31. Cazacu P. **Chișinăul** (extras din "Viața românească"). — Iași, 1921.
32. Cazacu P. **Din Rusia Sovietică.** Extras din "Viața românească". — Iași, 1927.
33. Cazacu P. **Temoignages russes concernant le caractère roumain de la Bessarabie.** — Bucarest, 1944.
34. Cazacu P. **Pourparlers et discussions diplomatiques au sujet de la Bessarabie.** — Bucarest, 1944.
35. Ciobanu Șt. **Cultura românească în Basarabia sub stăpînirea rusă.** — Chișinău: Editura Asociației Uniunea culturală bisericească din Chișinău, 1923.
36. Ciobanu Șt. **Unirea Basarabiei.** — Chișinău: Universitas, 1993.
37. Ciobanu Șt. **Basarabia. Populația, Istoria, Cultura.** — Chișinău: Știința, 1992.
38. Ciobanu Șt. **Cultura românească în Basarabia sub stăpînirea rusă.** — Chișinău: Editura enciclopedică "Gheorghe Asachi", 1992.
39. Cioflec R. **Pe urmele Basarabiei. Note și impresii din revoluția rusească.** — București: "Cultura română".
40. Ciorănescu G., **Bessarabia. Disputed Land between East and West.** — București: Editura Fundației Culturale Române, 1993.
41. Clark Ch. U. **Bessarabia.** — New York, 1927.
42. Crihan A. **O scrisoare către generalul C. Petre-Lazăr.** — Printed in U.S.A., 1975.
43. Crihan A. **Cum s-a făcut Unirea Basarabiei cu România:** cuvîntare ținută și difuzată de postul de radio "Free Europe" din München în zilele de 27 și 28 martie 1968, cu ocazia aniversării de 50 de ani de la unire. — Madrid, 1969.
44. Crihan A. **Romanian Rights to Bessarabia according to certain russian sources.** — California, 1986.
45. Crihan A. **Drepturile românilor asupra Basarabiei după surse rusești,** 1990.
46. Cristescu Șt. **Descîntece din Cornova-Basarabia.** — Hiatus Providence, 1984.
47. **Deux aricles de journaux roumains.** Extrait du rapport adressé a la Croix-rouge belge (Publications de la Delegation bessarabiene)
48. Dima N. **Bessarabia and Bukovina. The Soviet-Romanian Territorial Dispute.** — New York, 1982.
49. Dobrinescu V. F. **Bătălia pentru Basarabia 1918—1940.** — Iași: Junimea, 1991.
50. Draghicesco D. **La Bessarabie et le droit des peuples.** — Paris, 1918.
51. Draghicesco D. Murgoci. **Les roumains d'Ukraine.** — Paris, 1919.
52. Dumitru I. **Forme de etnocid în U.R.S.S.** — München, 1969.
53. Dvoicenco-Markov D. **Demetrius Kantemir and Russia** (Inst. de stud. balcanice). — Salonic, 1971.
54. **Ecouri sovietice la emisiunile lui Nicolae Lupan de la "Europa liberă" privind românismul dintre Prut și Nistru.** — Bruxelles: Editura Nistru, 1990.
55. Eminescu M. **Bucovina și Basarabia.** Studiu istorico-politic prezentat de prof. I. Crețu. — București, 1941.
56. Eminescu M. **Bucovina și Basarabia.** Studiu istorico-politic, München 1981. — București, 1941.
57. **Facts and comments concerning Bessarabia 1812—1940** compiled by a group of Romanian Press Correspondents. — London, 1941.
58. Focas S. **Bessarabia in the Political Order of South-east Europe in the 19-th century** (excerptum) // (Societas Academica Dacoromana, Acta Historica. — Tomus VIII). — Roma, 1968.
59. Forter N. L. and Rostovsky D.B. **The roumanian handbook.** — London, 1931.
60. Frunza I. **Bessarabien. Rumänisehe Rechte und Leistungen.** — Bukarest: Die Dacia — Bucher, 1941.
61. Giurgiu E. N. **Din trecutul și prezentul Basarabiei.** — București, 1928.
62. Ghenzul V. **Cooperăția — în noua ascensiune:** conferință. — Chișinău, 1938.
63. Ghibu O. **Cum s-a făcut unirea Basarabiei.** — Sibiu: Editura "Asociațiunii", 1925.
64. Ghibu O. **Trei ani pe frontul basarabeian.** — Chișinău: Cartea românească, 1927.

65. Ghibu O. **Călătorind prin Basarabia (Impresiile unui român ardelean)**. — Chișinău: Tipografia Eparhială, 1923.
66. Ghibu O. **Sărbătoarea Basarabiei. (Deschiderea celui dintii Sfat al Țării la Chișinău în ziua de 21 Noiembrie 1917)**. — Chișinău: Tipografia Societății Culturale a Românilor din Basarabia, 1917.
67. Ghibu O. **Cu gândul la Basarabia**. — Arad, 1926.
68. Ghibu O. **Ardealul în Basarabia**. — Cluj, 1928.
69. Govora N. S. **Relațiile româno-ruse**. vol. II. — Madrid: Editura Carpații, 1981.
70. Grondijs L. H. **Basarabia**. — București: Editura Cugetarea, 1940.
71. Halippa P., Moraru A. **Testament pentru urmași**. — München, 1967.
72. Haneș P. **Basarabia. Autonomia, neafirmarea și unirea cu România**. — București: Tipografia "Urbana"; Societatea Anonimă, 1919. — (Xerox).
73. Haneș P. V. **Scriitori basarabeni**. — București: Editura casei școlarelor, 1936.
74. Holban E. **Șt. Basarabia românească. Mărturie**. — Paris, 1990.
75. Husărescu Z. I. **Mișcarea subversivă în Basarabia**. — Chișinău, 1925.
76. Iorga N. **Histoire des roumains de Bucovine a partir de l'annexion autrichienne (1775—1918)**. — 2-e édition. — București, 1931.
77. Iorga N. **La Vérité sur le Passé et le Présent de la Bessarabie**. — București—Paris, 1922.
78. Iorga N. **Basarabia noastră**. — Vălenii de Munte, 1912.
79. Kaba J. **Étude politique et économique sur la Bessarabie**. — Paris, 1919.
80. Kaba J. **Bessarabia**. — Washington...
81. Karețki A., Pricop A. **Lacrima Basarabiei**. — Chișinău: Știința, 1993.
82. **Lettre de la "prison des peuples"**. — Bruxelles, 1983.
83. Lupan N. **Pro Basarabia și Bucovina**. — Bruxelles: Editura Nistru, 1985.
84. Lupan N. **Basarabia**. — Madrid: Editura Carpații, 1981.
85. Lupan N. **Basarabia: Colonizări și asimilări**. — Madrid: Editura Carpații, 1979.
86. Loupan N. **Bessarabie — terre roumaine**. — Bruxelles, 1982.
87. **L'occupation roumaine en Bessarabie**.
88. Martone, Emm. de, **What I have seen in Bessarabia**. — Paris, 1919.
89. Martone, Emm. de, **Essai de carte ethnographique des Pays Roumains**. Paris, Librairie Armand Colin / Annales de Géographie. — tome XXIX. — 1920. — nr. 150 du 15 mars 1920.
90. Martone, Emm. de, **Choses vues en Bessarabie**. — Paris, 1919.
91. Martone, Emm. de, **A French testimony on the situation in Bessarabia**. — London, 1931.
92. Mehedinți S. **La Roumanie a la frontière orientale de l'Europe**. — București, 1942.
93. Mehedinți S. **Die geopolitische Lage rumäniens**. — București, 1941.
94. Mosely P. E. **Is Bessarabia next?** // Foreign Affairs, 18. — New York, 1940.
95. Murgoci G. **La population de la Bessarabie**. — Paris, 1920.
96. Nandriș G. **The relations between toponymy and ethnology in Rumania**, 1956.
97. Nandriș Gr. **Bessarabia and Bucovina: the Trojan Horse of Russian Colonial Expansion to the Mediterranean**. — London, 1968.
98. Nicorescu P. **Cetatea Albă**. — Craiova: Editura Ramuri. — (în lb. franceză).
99. Nicu Vi. **Localitățile Moldovei în documente și cărți vechi**. În 2 vol. — Chișinău: Universitas, 1991.
100. Nistor I. **Istoria Basarabiei**. — Cernăuți, 1923.
101. Nistor I. **Bessarabia and Bucovina**. — Bucharest, 1939.
102. Nistor I. **Istoria Basarabiei**. — București: Humanitas, 1991.
103. Nistor I. **Istoria Bucovinei**. — București: Humanitas, 1991.
104. Nistor I. **Românii transnistreni**. — Cernăuți, 1925.
105. Okhotnikov G., Batchinski N. **La Bessarabie et la paix européenne**. — Paris et Prague Association des émigrés bessarabiens, 1927.
106. **Opt luni în Kiev**: Confer. ținută de dl Sever Bocu, 19 martie, 1993.
107. Părdă D. Th. **Problema Basarabiei în lumina principiilor și actelor juridice internaționale**. (Contrib. la cunoașt. raport. politico-diplomatice româno-ruse). — București: Tipografia Școlii Superioare de Război, 1943.
108. Pârvan V. **Inceputurile vieții romane la gurile Dunării**. — București, 1923.

109. Pârvan V. **Considerațiuni asupra unor nume de riuri dacoscitice.** — București, 1923.
110. Palmieri A. **La Bessarabia e la diplomazia dei soviet.** Con prefazione di Al. Em. Lahovary, ministro di Romania a Roma. — Roma: La vita italiana, 1925.
111. Pélivan I. **Le mouvement et l'accroissement de la population en Bessarabie de 1812 a 1918.** — Paris, 1919.
112. Pélivan I. **L'union de la Bessarabie à la mère-patrie-Roumanie.** — Paris, 1919.
113. Pélivan I. **La Bessarabie sous le regime russe, (1812—1918).** — Paris, 1919.
114. Pélivan I. **Les droits des roumains sur la Bessarabie du point de vue historique, ethnique...** — Paris, 1920.
115. Popa-Lisseanu G. **Basarabia. Privire istorică.** — București, 1924.
116. Popovici A., Scott J.B., **The political status of Bessarabia.** — Washington, 1931.
117. Popovschi N. **Mișcarea de la Balta sau inochentismul în Basarabia. Contribuții la istoria vieții religioase a românilor din Basarabia.** — Chișinău: Cartea românească, 1926.
118. **Pro Bessarabia and Bukovina 1918—1958.**
119. Radu C. **La Bessarabie. Données géographiques, ethniques, historiques et politiques.** — Galata, 1944.
120. **Republica Moldova.** — Chișinău: Universitas, 1992.
121. **Rolul organizațiilor militare moldovenești în actul Unirii Basarabiei.**
122. Scorochirja G. **Basarabia.** Conferință ținută la 27 martie 1953 în München, cu ocazia aniversării alipirii Basarabiei în cadrul Asociației Românilor din Germania de Sud, 1955.
123. Smadu N. **Contribuția studiului demografiei la progresul igienei în Basarabia.** — Chișinău: "Cartea românească", 1927.
124. Stoica V. **Bessarabia.** — New York, 1919.
125. **Summary of events in Bessarabia (1917—1918).**
126. Șeicaru P. **Un singuratec: C. Stere.** — Madrid: Editura Carpați, 1956. — nr. 5.
127. Șeicaru P. **Karl Marx. Însemnări despre români.** — Madrid: Editura Carpați, 1965.
128. Ștefănuță P. **Folclor și tradiții populare.** În 2 vol. — Chișinău: Editura Știința, 1991.
129. Suga A. **Die völkerrechtliche Lage Bessarabiens in der geschichtlichen Entwicklung des Landes.** — Bonn, 1958.
130. Tataresco G. **Bessarabie et Moscou.** — Bucarest, 1926.
131. **Terra Moldaviae:** Revistă de știință, artă și cultură. — 1993, Nr. 1.
132. **The Tragic Plight of a Border Area: Bessarabia and Bukovina.** — California, 1983.
133. Țepordei V. **Amintiri din Gulag.** — București: Editura Abeona, 1992.
134. **Unirea Basarabiei. Studii și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917—1918 / Alc. Șt. Ciobanu.** — București: Cartea românească, 1929.
135. Ursu H. I. **Bastionul de răsărit al Europei: Poporul român.** — București, 1941.
136. **Valori și tradiții culturale în Moldova.** (Culegere de studii îngrijită de Andrei Eșanu). — Chișinău: Știința, 1993.
137. Vălimăreanu P. **Prin Basarabia voievodală.** — Freiburg: Colecția Vatra, 1993.
138. Vuia O. **Profesorul Ion Nistor.** — Bruxelles: Editura Nistru, 1987.
139. **68 de ani ai Basarabiei românești.** — Bruxelles: Editura Nistru, 1986.
140. Бергъ Л. С. **Бессарабия. Страна — люди — хозяйство.** — Петроградъ: Огни, 1918.
141. Гросул Я. С., Будак И. Г. **Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1861—1905 гг.).** — Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1972.
142. **Здравствуй, Молдова!** — Кишинев: Тимпул, 1983.
143. **Кишинэу=Кишинев=Kishinev.** — Кишинэу: Тимпул, 1982.
144. **Молдавская ССР.** — Кишинев, 1979.
145. **Норок. сатуле.** — Кишинэу: Карта молдовеняскэ, 1982.
146. **Потечъ питорешть.** — Кишинэу: Тимпул, 1981.
147. **Фолклор дин Бужък.** — Кишинэу: Штинца, 1982.

NOTĂ:

Di Jon Cepoi s-a oferit cu amabilitate să pună la dispoziția celor interesați cărți din biblioteca sa.

Vasile GĂRNEȚ
Chișinău

neumă (I)

mai demult îmi plăcea Bernanos
în minte era o seară fără istoric —
— lumină puțină decolorată —
și noi vorbeam despre paralela
eului cu lumea
rosteam cuvinte din cărți cu sonuri
vrăjitorești
— ah, da, lumina avea atîta putere
cît
să împingă cuvintele noastre (îmi
imaginam
dinamica lor haotică în întunericul
cu care începeam să ne obișnuim
îmi imaginam cum se ciocnesc de
obiectele din casă
și corpul lor se sublimează
începînd să leviteze) —
loana s-a dus la fereastra deschisă
spre grădină
— sufletul ei naturist cerea mereu
o altă
perspectivă — a privit tăcută
dincolo de
pervaz, apoi a luat în mîini gîlă
cu crenguțe de prunus (am vrut
să-i spun cît e de frumoasă în
rochia ei de
organdi alb și cu gîlă în mîini,
dar din locul unde mă aflam
și-n puținătatea luminii din casă
părea mai mult o fantomă)
nu facem altceva decît să ne trecem
în revistă viața a spus ea cu o voce
impregnată de tristețe
nu avem o conștiință a ficțiunii
și nici organ pentru finețea
artificiului
ceva... (a lăsat gîlă și a venit fără
grabă la mine și-n acest timp
știam că-și gîndește fraza pe care
avea
să mi-o spună de-acum cu o voce
bine
lucrată prin exerciții surde)
ceva prin care să pătrundă
miracolul

a spus și mi-a acoperit protector
mîna cu palma ei caldă
de parcă ar fi vrut să nu răspund
de parcă ar fi îndrăznit prea mult
cu vorbele acestea

stampă

dimineața devreme cînd crește
lumina
te gîndesc pe tine loana
cărțile deschise pe masă degajă
înțelepciune
rețete multiple de a supraviețui în
"land-ul nostru leprozat", vorba ta
e mai ușor în doi
uneori chiar și numai gîndul la tine
îmi ajută

neumă (II)

fără solemnitate discutăm cu loana
despre valoarea terapeutică
a iluziei
beam ceai dintr-un uriaș samovar
rusesc
la masa rotundă pe rotile, în locul
cu lumină de la fereastră, un loc
numit
al umorilor noastre
(mi-am zis că e o scenă
despre care îmi voi aduce mereu
aminte
mai și completînd-o de fiecare dată
așa cum faci note pe marginea unui
text
de pildă: în amintirea mea viitoare
masa pe rotile va simboliza spiritul
ambulant al epocii
samovarul rusesc — influența slavă
ceștile albe cu mîner largi
comode și de aceea burghize —
evadarea noastră
în lumea liberă — o primăvară
la Berlin cu Grig și Emil —
și tot așa mai departe)
deci așa stam și discutăm cu loana
în anonimatul trufaș al unei
bucătării
afară era liniște, din cînd în cînd

mai înjura duios vreun românaș
toropit de căldură
dar degeaba, degeaba
normalul avea aceeași presiune
egalizatoare
și comunismul nu se grăbea deloc
să se retragă în literatura
de specialitate

ce regie sticloasă!
singurătatea aceasta ascunde
traume profunde m-am gândit
și simții o dorință să scriu tragic
în numele vostru

cîmpia Borges

iar noi așteptam
ascultam cum respiră tăcerea
cîte unul se uita pe furis
(nu avea o privire ubicuă)
să înțeleagă dacă credem la fel
în ochii lumii păream o echipă
dar aceasta era o sintagmă perversă
cu o patină amară
ca un mușchi înflorit
pe lemnul unei ferestre la umbră

de fapt
noi umblam prin grădini cultivate
căutam nuanțe
criofite — cum ar spune Galgoțiu

cineva (un pleziozaur al vremii)
ne privea cu îngăduință
“ca niște sticle cu vin bun
puse în frapiere sunteți”
spunea el încercînd o comparație
și monta în calea noastră
borne lucitoare din bambus
să ne studiem charisma

observam și alte semne
dar noi recitam pe rînd
din legea pendulei
ne stăpînea așa
un elan filantropic
descriam naivitatea păsărilor
mai visam puțin fauve
transgresam antinomii
loana spunea de exemplu:
“mîine e ziua Minerului”
fiecare înțelegea cît putea
să-nțeleagă

din vorbe de-acestea
și mergeam
un vînt ne bătea în față
găseam o carte citeam:
“acum vă deplasați spre un alt
sentiment
să vă văd cum meșteriți la decoruri”
scria enigmatic acolo

stampă

viață de gherilă a scribului
se împlinesc poate cîțiva ani
de cînd citesc cu voce tare
din Proust
e ceva burghez în întimplarea
aceasta
ceva ce contrazice flagrant oglinda
vieții de-afară
mie însă îmi ajută

uneori e bine să nu ai certitudini
asupritoare
ci să trebuiască mereu să te pipăi
pentru a te convinge că ești cu
adevărat

semne pentru inițiați

am mai spus, eram la un film
în tema lui muzicală am remarcat
trompeta lui Nini Rosso
și loana mi-a strîns mîna —
un semn
de solidaritate între inițiați
mirosul de spray ieftin de măr
din sală
ne-a dat un ușor sentiment
de superioritate față de ceilalți
(noi măcar știm să ne ocrotim
sărăcia
adică o înțelegem mai bine,
m-am gândit eu)
pe urmă am vrut să-i țin
mănușele ei
de culoare bleumarin și am scăpat
jos un ban
care s-a rotit mult, mult
(ca la Tarkovski)
pe lemnul lustruit sunător
al podelelor
trilulilu! a exclamat cineva

parcă vrînd să împartă cu noi
vinovăția declanșării
acelui vacarm (mie chiar
așa mi s-a părut
zgomotul la rotirea banului —
un vacarm
deși, cu sensibilitatea mea,
s-ar fi putut să exagerez)

pe ecran o doamnă cu pălărie
cu boruri mari
și penaj bogat intra fără grabă
într-o biserică
(biserica e catolică, a nuanțat loana
mai târziu)

ceața mînca din zidurile albe
însă detaliul acesta nu dizolva
ideea filmului
peisajul rămînea în continuare bine
regizat
folosiseră tehnica mozaicului:
sub felinare
copii lustruind cizmele unui militar
cu o cravașă în mînă
(nu, nu era o relație dușmănoasă
între ei
era așa, o idilă cu multiple
posibilități de dezvoltare)

apoi clădiri cu coloane
și frontispicii desenate
turnul cu ceas
umbra lui lungă umilind caldarîmul
pieței

pînă la estrada unde concurenți
fluierau artistic
obiecte abandonate, un bătrîn
bătînd cu o nuielușă de alun
într-o cruce de lemn și strigînd
ceva

("da aici cine-i?" mi s-a părut
că întreabă
de fapt, aș fi vrut eu să întrebe)
apoi alte scene
o harpistă într-o pauză de meditație
(rochia ei avea o culoare

muribundă
ceva prevestind parcă o primejdie)
un amator de bridge care striga
că știe cum să zidim rozbombonul
o stație de tren pustie unde regnul
își săvîrșea ritualul despărțirii
din nou cortina muzicală —

trompeta lui Nini Rosso
și regretul nostru că istoria reține
foarte puțin
din toate acestea

contemplînd o mocirlă

și dacă stai și contempli îndelung
o mocirlă
și dacă realizezi ce ți se întîmplă
(procesul absorbției e de neevitat)
și mai ai și curajul să spui
— ca un rest de orgoliu al speciei
gînditoare din care te numeri —
cite pericole te pîndesc în postura
aceasta deloc fericită
înseamnă oare că-ți cultivi —
cu anume voluptate —
o imagine tragică?

să rezumăm simplu: istoria noastră
nu are stil
ce mai înseamnă strigătul meu
în malaxorul
confuziei valahe?
omorul meu — frumos ca un păcat
pe poligonul fără ambiguități
al destinului?

înger sălbatec îmi vor spune
evitînd (ca în Proust) să întîrzie
cu privirea
din teamă să nu pară vulgari

stampă

lente cortegii
un pod peste apă
glasul frumos al flaminului
descrie sapiența...

dinspre leprozerie
un urlet decorează cerul

summer of '93

vara
anul acesta
mai ales serile
am avut curajul de-a ne judeca
singuri
ne detașam de umilință
strigam cu glasul umed mai
androgen ca oricînd
în încăperi capitonate

viața mea în Basarabia, începeam
 descriptiv
 respiră un aer de temniță
 abandonată
 stăm aici și hrănim (nu supăra
 pe nimeni pluralul!)
 o ceremonie exotică neîntreruptă
 subvenționăm dezastrul

e un fel de poor house pământul
 acesta spunea Domenico
 un muzeu al erorilor (palmele
 lui deschise
 îndreptate spre noi îi risipeau parcă.
 elanul
 sentimental și tăcea încurcat)

Tania intervenea în stilul ei sumbru
 sunînd a Cassandra
 astfel aflam că lacrima noastră
 ambulată
 ajunsese la București
 unde luase un premiu simbolic
 pentru noi toți
 și ne rugam ritualic pentru
 sănătatea

făcătorilor de bine
 și pentru acei mulți
 care au sombrat în alcoolism
 și delațiune
 (de fapt noi chiar asta suntem —
 delatori-traducători
 — un adevăr limpede și indiferent
 mai bine să nu ne fi născut
 conchidem cîteodată în intimitate
 dar încă nu s-a aflat ca o șoaptă
 să vertebreze existența cuiva
 și totul rămîne doar un regret pios)

traversăm epoca roșie a tranziției
 vorba preferată a președintelui
 Snegur
 după o vizită în China e “disciplina
 sovestei”
 cum să conciliezi o atare
 sintagmă?
 de fapt cel mai greu e să traduci
 din basarabeană-n română

da, Unirea nu va avea loc nici anul
 acesta
 relua Tania chiar din mijlocul frazei
 tristul refrîn mulat pe fețele noastre
 vom șlefui în continuare
 independența / indiferența
 suveranitatea / subteranitatea
 vom persista în prostie

și tot ea: mai bine să vă povestesc
 o întâmplare petrecută la București
 și relata un captivant story
 cu fularul lui Andrei Pleșu
 profesorul ei preferat
 un fular roșu
 extraordinar! am exclamat noi
 dar Tania ne-a rugat să judecăm
 cele întîmplate
 cu criteriile estetice pure
 fără nici o impregnație politică
 eu am lăudat-o pentru talentul
 ei de a povesti

pe urmă am făcut exerciții
 de memorie
 am recitat versuri din poeți
 americani
 de exemplu: un poem descriind
 un tablou
 cu un nud de femeie coborînd
 scara
 (o scară în spirală din lemn de nuc
 lucitor)
 o femeie spuneam coborînd
 la oameni drăguți
 și cameramani exagerînd cu multă
 competență
 frumusețea ei ce ne stîrnea
 imaginația
 încît am compus un poem
 cu o dinamică inversă
 un poem descriind un tablou
 cu un nud de femeie urcînd scara
 (o scară în spirală din lemn de nuc
 lucitor
 — deci același decor)
 iar jos la capătul treptelor
 lume drăguță ușor frustrată
 și declicul aparatelor de fotografiat
 inveșnicind clipa...

compunerea aceasta colectivă
 a versurilor
 am numit-o pasajul școlăresc
 al existenței noastre
 delirul nostru pitic
 trambulina necesară spre lectură
 singura care ne apără

Petru BUTUC
Chișinău

CÎTEVA PRECIZĂRI ÎN LEGĂTURĂ CU "NOUA" REFORMĂ ORTOGRAFICĂ

*Problema rațiunii de a fi a noii ortografii nu mai e deloc nouă, toate argumentele pro și contra fiind expuse în numeroase materiale publicate și la diverse întruniri științifice din țară și de peste hotare. Evident, continuarea discuțiilor a devenit inutilă. Ambiguitatea situației însă pune mari probleme în fața cadrelor didactice universitare atunci când se confruntă în probleme de ortografie cu studenții sau viitorii studenți, căci mulți știu despre schimbările ortografice preconizate de Academia Română (e vorba de ortografierea lui *î* și a celor 3 forme cu *u* în loc de *î* ale verbului *a fi*: **sunt, suntem și sunteți**). Acest fapt, precum și numeroase solicitări din partea multor profesori de limba română l-au și determinat pe autor, lector superior la Universitatea Pedagogică "Ion Creangă", să ne propună spre publicare un articol în rubrica destinată școlii în care să dea unele explicații privind starea de lucruri în această chestiune.*

"Subsemnații, cercetători în domeniul românisticii și prietenii ai României, reuniți la Colocviul Internațional de Lingvistică Românească de la Tutzing (aprilie 1993), considerăm nejustificată științific și neoportună practic, ... înlocuirea literei *î* (din *i*) cu *â* (din *a*) în interiorul cuvintelor."

Apel votat în unanimitate la Colocviul Internațional de Lingvistică Românească de la Tutzing, Germania, 29 martie — 2 aprilie 1993.

Hotărîrea din 17 februarie 1993 a Prezidiului Academiei Române privind reforma ortografică a produs o mare nedumerire și la noi în Republica Moldova, întrucît necesitatea de a modifica actuala ortografie nu pare îndeajuns de argumentată științific și motivată social. Cu toate acestea, schimbările au demarat nu numai în România, ci și în Republica Moldova. Pentru a pune stavilă haosului ce începe să se instaureze, e nevoie să se știe adevărul despre apariția și discutarea acestei probleme. De aceea prezentăm aici un succint istoric al ei.

Așadar, la 31 ianuarie 1991 Academia Română a lansat o propunere de "îndreptare" a ortografiei limbii române, care prevedea îndeosebi revenirea la *î* din *a* (*â*) în interiorul cuvintelor și păstrarea lui *î* din *i* numai la începutul și sfîrșitul cuvintelor, precum și la înlocuirea logoformelor *sînt, sîntem, sînteți* prin *sunt, suntem, sunteți*. Se preconiza ca discuțiile pe această temă să aibă loc "pe parcursul întregului an, urmînd ca propunerile ce vor fi reținute să fie supuse spre aprobare sesiunii Adunării Generale a Academiei Române pînă la sfîrșitul anului 1991". La 5 octombrie (același an) Academia Română recomandă deja opiniei publice și scrierea cu *î* din *a* (*â*) în interiorul cuvintelor, acceptînd ca formă corectă și varianta *sunt* pe lîngă *sînt*. Cîteva zile mai tîrziu s-a comunicat că rămîne în vigoare vechea ortografie "cu unele amenda-

mente", dar discuțiile pe această temă vor continua și în cursul anului 1992.

La 7 și 8 noiembrie 1991, Institutul de Filologie Română "Al. Philippide" din Iași a organizat o masă rotundă cu tema: "Ortografia limbii române — trecut, prezent, viitor", în cadrul căreia specialiștii din Iași, București, Chișinău și Cernăuți au discutat problemele ortografiei limbii române. Cu acea ocazie a fost înaintată Academiei Române o moțiune, prin care se solicita renunțarea la propunerile de modificare a ortografiei actuale, argumentându-se științific această cerere. Au urmat în tot cursul anului 1992 o serie de articole de protest ale colectivelor de lingviști și ale unor lingviști aparte din țară. Obiecțiile specialiștilor au fost însă ignorate. În consecință, la ședința sa din 17 februarie 1993 Prezidiul Academiei Române a aprobat amendamentele ortografice propuse anterior.

În dezbaterile de atunci ale Academiei Române au atras atenția două lucruri. Primul: din cei doi lingviști membri ai Academiei, unul (Ion Coteanu) a votat contra, iar altul (Emanuel Vasiliu) s-a abținut. Și al doilea: argumentele invocate în sprijinul schimbărilor ortografice au fost mai degrabă de ordin ideologic și politic decât științific. Academia își vedea meritul principal în a anula o reformă ortografică făcută (în 1953) într-o conjunctură politică de esență comunistă, când se îndepărtau elementele de origine latină din limbă, ceea ce, după părerea noastră, este o profanare a adevărului științific.

Se știe că ortografia oficială cu litere latine datează de mai bine de o sută treizeci de ani (din 1860). Istoria anterioară a scrisului românesc ne demonstrează că au existat texte cu litere latine și mai înainte, încă de prin sec. al XVI-lea, dar nu erau sisteme ortografice specifice limbii române, ci adaptări ale ortografiei altor limbi.

După Unirea Principatelor scrierea cu litere latine a fost oficializată și de atunci a început și

discuția largă în legătură cu sistemul care trebuie preferat: cel etimologic sau cel fonetic. De atunci s-a declanșat bine cunoscuta luptă între etimologism și fonetism.

Diversele reglementări oficiale ale ortografiei noastre au mers în tot acest timp spre progresul treptat al principiului fonetic, reducându-se pe parcurs câte ceva din etimologismul inițial. Prima reformă ortografică a fost cea din 1881. S-a făcut o reformă în 1904, apoi alta în 1932, după care a urmat cea din 1953, care reprezintă scrierea actuală, normele în vigoare cu amendamentul din 1965 (privind cuvântul *român* și derivatele lui).

De fapt, reformele din 1881 și 1904, precum și cea din 1932, nu rezolvaseră problema ortografiei limbii române, tributară etimologismului, nu se reușise să se unifice scrierea românească, deoarece unii învățați, care urmăreau adevăratele scrisului la limba reală, foloseau numai *î* din *i* și *sînt*. Printre aceștia merită a fi amintiți M. Sadoveanu, G. Topîrceanu, L. Rebreanu și alții.

În 1953, ortografia a fost parțial modificată, în plin regim comunist, însă ceea ce s-a modificat atunci nu s-a făcut sub influența regimului. Poate doar unele detalii, cum ar fi scrierea cu literă mică, și nu cu majusculă, a unor termeni biblici: *Dumnezeu, Crăciun, Paști* ș.a.

Astăzi, toți specialiștii consideră, pe bună dreptate, că din cele două semne grafice, *î* din *i* (*î*) și *î* din *a* (*â*), are mai multă îndreptățire din punct de vedere științific *î* din *i* (*î*). Argumentul cel mai convingător dintre toate este că scrierea numai cu *î* din *i*, cu excepția ortogramei *român*, se află în strînsă legătură cu exigențele simplității ortografiei și reducerii distanței dintre realitatea fonetică și cea grafică. Litera *î* este mai în măsură să evoce o anume apropiere care există în realitate între sunetul-tip *î* și sunetul-tip *i* în cadrul flexiunii și al familiilor de cuvinte (*cuvînt* — *cuvinte*, *sînt* — *sfințenie* ș.a.).

Din punct de vedere morfologic și derivativ, adică din perspectiva caracterului sistemic al limbii și al reprezentării acesteia în scris, litera *î* asigură corespondența perfectă dintre unitatea sonoră și cea grafică în spațiul gramatical. De exemplu, sunetul *î* final de la infinitivul prezent al verbelor de conjugarea a IV-a (tradițională), care au acest morfem gramatical (*a coborî*, *a hotărî*, *a urî*, *a pîrî* ș.a.), este prezent și în morfemul *-înd* de la gerunziul lor (*coborînd*, *hotărînd*, *urînd*, *pîrînd*); *-ît* de la participiu (*coborît*, *hotărît*, *urît*, *pîrît*); în morfemele flexionare de la prezentul acestor verbe (*coborîm*, *coborîți*; *hotărîm*, *hotărîți*; *urîm*, *urîți*; *pîrîm*, *pîrîți*) și de la mai mult ca perfect (*coborîsem*, *coborîseși*, *coborîse*, *coborîsem*, *coborîseși*, *coborîse*; *hotărîsem* etc.; *urîsem* etc., *pîrîsem* etc.).

Totodată, scrierea cu *î* din *i* (*î*) păstrează mai bine legătura cu morfemul de bază acolo unde intervine alternanța fonetică (*tînăr* — *tineri* — *tinerețe*; (*a*) *vinde* — (*eu*) *vînd*, *vînzător*, *vînzare* ș.a.).

Un plus ar mai fi și faptul că scrierea cu *î* din *i* (*î*) (păstrează similitudinea fonetică a lui *î* din limba populară a unor regiuni cu *i* din limba literară (*a strîca* — *a strîca*, *a ghici* — *a gîci*, *a mînji* — *a mînji*, *a se cuminți* — *a se cuminți*, *singur* — *sîngur* ș.a.).

Scrierea cu *î* din *a* (*â*) reprezintă o inconsecvență grafematică în primul rînd la formarea cuvintelor prin derivare (*a urî*, dar *urățenie*, *urât*; *a hotărî*, dar *hotărâre*; *a izvorî*, dar *izvorâre*, ș.a.). Această inconsecvență este deosebit de evidentă la perfectul simplu al acelorași verbe de conjugarea a IV-a (*coborîi*, *coborâși*, dar *a coborî*).

Întrebuințarea literei *î* din *a* (*â*) reflectă în foarte puține cazuri înrudirea grafematică, cum ar fi, bunăoară, *Vrancea* — *vrancean* (aici existînd, de fapt, intermediarul *vrancean*).

Dacă, bazîndu-ne pe criterii etimologice, am putea motiva scrierea

cu *î* din *a* (*â*) în cuvintele de origine latină în a căror rădăcina a existat sunetul *a* (*manus* > *mână*, *panis* > *pîne*; *cantare* > *cînta* ș.a.), se prezintă ca absolut nejustificată situația cuvintelor în care sunetul *î* provine din alte vocale latine (*ripa* > *rîpă*, *rideo* > *rîde*, *rivus* > *rîu*, *ventum* > *vînt*, *fontana* > *fîntînă*, *obsungia* > *osînză* ș.a.). Conform principiului etimologic, lexemele acestea ar trebui să fie scrise respectiv cu vocalele *i*, *e*, *o*, *u* și, în consecință, să recăpătăm norma ortografică pe care o preconizau latinistii cu mai bine de un veac și jumătate în urmă. Evident că scrierea cu *î* din *a* (*â*) complică pe cît de mult, pe aît de inutil ortografia. S-ar crea o situație cînd cel care va dori să-și însușească scrierea corectă va trebui mai întîi să învețe latina. Unde mai pui că avem și o mulțime de cazuri de scriere cu *î* în împrumuturi — destul de numeroase — din alte limbi ce aveau în limba de origine alte vocale decît *a*. Numai notarea sunetului *î* printr-o singură literă — și aceasta nu poate fi alta decît *î* din *i* — elimină inconsecvența scrierii după criteriile etimologice.

Cît despre o eventuală adoptare a formelor *sunt*, *suntem*, *sunteți* în loc de/sau alături de *sînt*, *sîntem*, *sînteți*, aceasta presupune, de asemenea, cunoașterea unor date din morfologia istorică a limbii române și din istoria limbii noastre literare. Din formele clasice de indicativ prezent *sum*, *es*, *est*, *sumus*, *estis*, *sunt* limba română a moștenit numai: *su* (-s, *îs*) < *sum* și *e* (-i *îi*) < *est*. Formele de plural s-au pierdut, dar ele au fost înlocuite prin formele unui indicativ prezent preluate de la conjunctivul latinesc tîrziu, din care au rezultat: *semu*, *seși*, *sîntu*, forme atestate în textele noastre din secolul al XVI-lea și în graiuri. *Sîntem*, *sînteți* s-au format mai tîrziu, sub influența lui *sînt*. Prin analogie cu verbe ca (*eu*) *cîtesc* — (*ei*) *cîtesc* s-a creat și forma de singular, pers. I: (*eu*) *sînt*, identică cu persoana a III-a plural (*ei*) *sînt*. Cît privește variantele *sunt*, *suntem*, *sunteți*, ele au fost cre-

ate abia la sfârșitul secolului al XVIII-lea de Școala Ardeleană. Forma *sunt* a izvorât și din dificultatea de a găsi pentru sunetul *î* un semn corespunzător. De aceea Timotei Cipariu, un reputat latinist de la mijlocul secolului al XIX-lea, scria *sunt*, dar atrăgea atenția că se citește *sînt*.

Trebuie să subliniem că amendamentul Hotărârii din 17 februarie 1993 (de a accepta ca variantă literară forma *sunt* alături de *sînt*) nu ține de istoria limbii, deci prin el nu se face nicidecum o reparație, o corectare în conformitate cu istoria limbii române.

După părerea noastră, la reforma ortografică trebuia să se procedeze cu o mult mai mare seriozitate, și nu numai sub aspect științific, dar și sub aspectul consecințelor aplicării ei în practică. Astăzi, la ora marilor schimbări sociale și politice, credem că patriotismul exagerat nu este recomandabil în această privință. Sîntem convinși că nu scrierea într-un fel sau altul, cu *â* sau *î*, constituie neapărat dovada că sîntem patrioți. Mult mai importantă ni se pare preocuparea pentru o scriere corectă, pe care s-o poată însuși toți cei care știu, vorbesc și trebuie să scrie românește.

Să notăm în încheiere ce spun despre reforma ortografică din 17 februarie 1993 mari personalități lingvistice pe plan național și mondial (citatele sînt selectate din comunicările prezentate la Colocviul Internațional de Romanistică ce a avut loc între 29 martie și 2 aprilie 1993 la Tutzing, lângă München, Germania).

Prof. dr. Eugen Coșeriu (Universitatea din Tübingen): "Eu voi continua să scriu cu *î* din *il*"

Prof. dr. Valeria Guțu Romalo (Universitatea din București): "... nu pot să mă alătur nici ca parte — rațională — a națiunii "votului academic".

Prof. dr. Mioara Avram (Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan", București): "Prin hotărîrea din 17—11-

'93 se neagă dreptul lingviștilor de a se pronunța în materie de ortografie".

Prof. dr. Stelian Dumistrăcel (Institutul de Filologie Română "Al. Philippide", Iași): "... nici o decizie oficială nu poate infirma un adevăr din domeniul științific și nici nu poate anula dreptul specialiștilor de a-l susține".

Prof. dr. Giuseppe Piccillo (Universitatea din Catania): "După părerea mea, introducerea noului semn *â* (din *a*) este, mai ales, politică irațională. Eu am studiat toate argumentele prezentate de diferitele părți în cauză și sper ca, foarte repede, Academia Română să revină asupra hotărîrii luate".

Prof. dr. Klaus Heitmann (Universitatea din Heidelberg): "caracterul latin al limbii române e așa de evident, încît nu trebuie subliniat printr-o reformă a ortografiei actuale".

Prof. dr. Hans-Martin Gauger (Universitatea din Freiburg): "Alfabetul cu caractere latine a fost introdus în Germania în timpul lui Hitler, dar în 1945, deși ar fi existat toate motivele să se ia distanțele necesare față de acțiunile acestuia, nimeni nu a cerut revenirea la scrierea cu caractere gotice".

Ion MELNICIUC
Chișinău

CUM NE ADRESĂM?

Limba română e printre puținele limbi ale lumii care dispun de numeroase mijloace de exprimare a politeții. E vorba, în primul rând, de pronumele de politețe (**mata, dumneata, dumneavoastră, dumnealui, dumneaei, dumneasa, dumnealor**) și, în al doilea rând, de formulele de politețe: **Domnia sa, Domnia ta, Domniile voastre, Măria ta, Excelență, Preasfinția sa** etc. Bogăția mijloacelor expresive se află în serviciul vorbitorilor dacă aceștia știu să le potrivească reușit în context. Iată un exemplu concludent în acest plan: "Duduia Lizuca nu-i spune lui Patrocle "tu", căci e mai bătrîn și-l stimează; nici "dumneata", cuvînt rece care pune distanță; și nici ceremonialul "dumneavoastră". Ea îi spune "mata", cuvînt care arată perfect sentimentele ei pentru dînsul" (Garabet Ibrăileanu).

Cînd însă vorbitorul nu simte nuanțele de politețe ale acestor pronume, le utilizează la întîmplare. E știut că între oameni există diferite relații: tovarășești, colegiale, prietenești, familiare, intime, oficiale. Prin urmare, și adresarea trebuie să se conformeze relațiilor concrete. Într-un fel ne vom adresa colegilor, prietenilor, și cu totul în alt fel unui profesor, unui necunoscut mai în vîrstă ca noi, unui om de ștat. În familie se admite a spune tatei, mamei, buneilor **tu** sau **mata**, prin aceasta subliniind caracterul familiar, intim al relațiilor dintre membrii familiei. **Tu** vom spune și cunoscuților noștri dacă nu sînt mai înaintați în vîrstă ca noi.

Pronumele **mata, dumneata** ocupă un loc intermediar între **tu** și **dumneavoastră**. Dar și între ele

probăm diferență: **mata** ține de vorbirea populară, iar **dumneata** concordă cu normele limbii literare.

Despre persoanele stimate se cuvine a vorbi cu respect chiar și în lipsa lor, spunîndu-le nu **el, ea, ei, ele**, ci **dumnealui, dumneaei, dumneasa, dumnealor**.

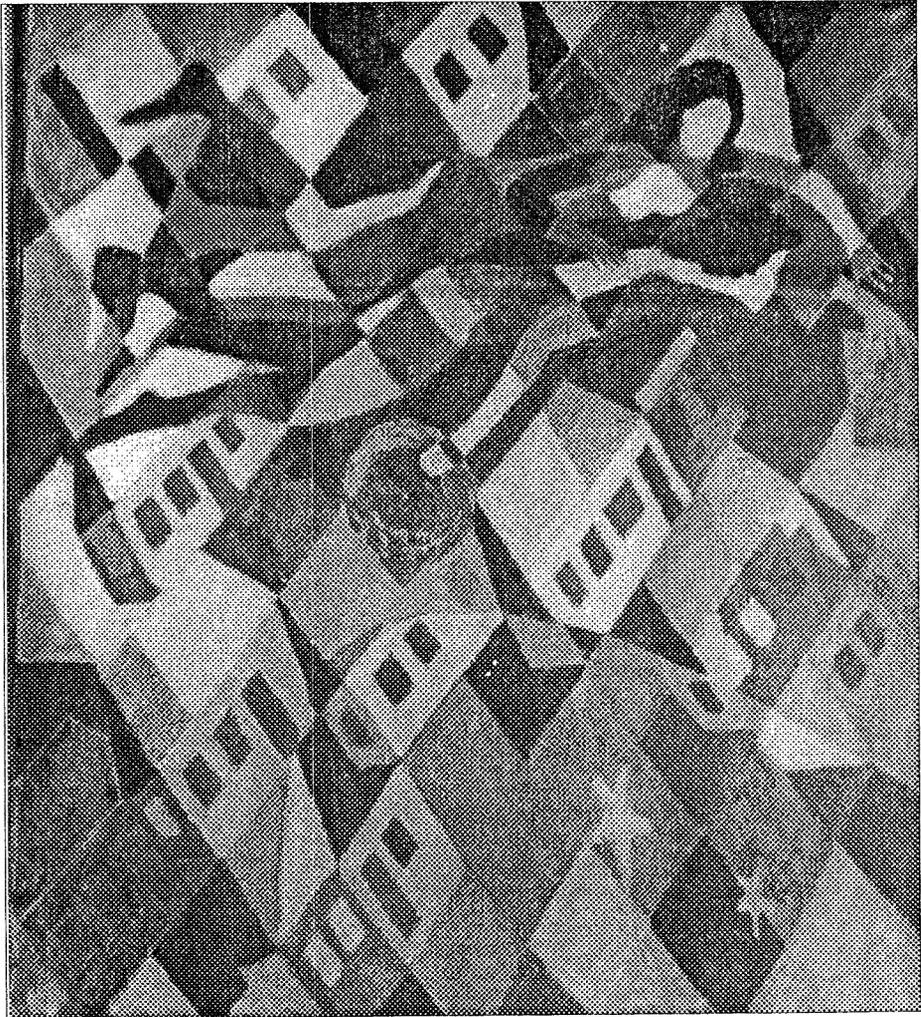
O situație nefirească constatăm și în cazul în care folosim pronumele de politețe fără discernămînt. Elevilor, de exemplu, nu se recomandă să le spunem **dumneavoastră**, chiar dacă sînt din clasele superioare. Dar am auzit de multe ori, în mai multe școli, adresări de felul: "Copii, **dumneavoastră** știți că statul ne asigură cu manuale pe gratis?". Cu totul nefirească este adresarea lui Marcel, coprezentator al poveștii de seară, către micuți: "De la **dumneavoastră**, copii, așteptăm cît mai multe scrisori".

Apropo de pronumele **dumneavoastră** se cere făcută și următoarea remarcă: acesta nu se îmbină reușit cu numele mic. Într-o revistă pentru tineret am atestat următorul exemplu: "Nina, **dumneavoastră** de mult timp lucrați la fermă?". De vreme ce am spus Nina, adică ne-am adresat într-un mod familiar, se cerea folosit pronumele **dumneata** cu verbul la persoana a 2-a singular (lucrezi). Or, e greșit să spunem **dumneata**, iar verbul să-l acordăm cu pluralul (**dumneavoastră**), cum e în exemplul ce urmează: "Aș dori să-mi **prezentați**, în cîteva teze, această venire a **dumitale** pe piscurile multimilenare — cum s-au născut aceste idei, cum s-au așezat ele într-un statut științific?" (Glasul națiunii). Dezacordul este evident: **dumneata să prezentați**. Provoacă nedumerire faptul că autorul interviului în cauză acordă de două ori corect pronumele **dumneata** cu verbul și de patru ori incorect. Concluzia pare a fi univocă: s-a neglijat diferențierea semantico-gramaticală dintre pronumele **dumneata** și **dumneavoastră**. **Dumneata** trebuie acordat cu verbul-predicat ca și pronumele **tu**, iar **dumneavoastră** asemeni lui **voi**, chiar și atunci cînd ne adresăm unei singure persoane: "**Dumneavoastră**, dle director, **ați semnat** contractul?".

Importantă este și scrierea corectă a pronumelor de politețe. Publicațiile periodice de la noi le ortografiază în mod arbitrar. Chiar în același articol de ziar **dumneavoastră** apare scris ba cu majusculă, ba cu minusculă în pofida faptului că normele ortografice ne recomandă scrierea cu minusculă a tuturor pronumelor de politețe, inclusiv **dumneavoastră**. Tocmai de aceea fluctuațiile în scrierea pronumelor cu pricina nu pot fi înțelese. Situația e similară și în cazul formulelor de politețe: **Domnia ta, Domnia sa, Domniile voastre, Măria ta, Măria**

sa, Luminăția ta, Excelența sa etc. Unii mînuitori de condei preferă liberalismul în ortografierea acestora și servesc cititorii cu cele mai diverse aberații: ambele cuvinte scrise cu majusculă sau cu minusculă, ori chiar prin cratimă. Se știe însă că normele ortografice au acceptat o singură variantă — cea care prevede scrierea primului cuvînt cu majusculă, iar a celui de al doilea cu minusculă.

Normele limbii literare sînt legi pentru toți vorbitorii. Respectarea lor este o datorie de conștiință a fiecăruia dintre noi.

Gheorghe OPREA. Poezii.

UN CARTONAȘ GALBEN PENTRU... EXPRIMARE

Deși nu practic sportul, ascult aproape cu regularitate emisiunile sportive transmise la radio sau le privesc pe cele televizate. Dar, recunosc din capul locului, mă interesează nu numai informația propriu-zisă, ci și forma de expresie.

În ultimul timp comentatorii noștri sportivi dau dovadă de o anume exigență față de limbajul sportiv, care pînă mai ieri lăsa mult de dorit. Cu toate acestea, pe ici-colo se mai strecoară și unele greșeli regretabile. Dintr-un comentariu al unui meci de fotbal am reținut două exemple care m-au surprins.

1. Au evoluat personalități de **calibru mare**. Cuvîntul care face expresia nefirească e, desigur, **calibru**. Comentatorul, din cele mai bune intenții, a vrut să scoată în relief calitățile de excepție ale fotbaliștilor vizați și a folosit substantivul dat la figurat. Dicționarele explicative de limbă română atestă și semnificațiile metaforice ale substantivului **calibru**, și așume: **mărime, proporție, calitate**. E lesne de observat că și sensurile figurate se referă la noțiunea de măsură. Pînă și **calitatea** pe care ne-o poate sugera **calibru** pornește de la o dimensiune concepută, prin extindere, și în sens de "calitate". Tocmai din atare considerente calificativul **calibru** (pentru fotbaliști) nu pare a fi potrivit. Cînd spunem despre o persoană că e **de calibru** (și precizăm: mare), avem în vedere dimensiunile lui exagerate, și nu calitățile sale.

În enunțul cu pricina puteau fi utilizate, în mod firesc, alte calificative ale substantivului **personalități**: **marcante, notorii, de primă valoare, de excepție**. La drept vorbind, nici substantivul **personalități** nu

cadrează fericit cu contextul dat. Mai simplu, mai firesc, mai adecvat era să spunem: "Au evoluat fotbaliști cu renume (jucători de excepție, stele ale fotbalului contemporan)".

Aceasta, desigur, e părerea unui simplu suportor, care nu poate pretinde la o formulă ireproșabilă. Cu atît mai mult cu cît preferințele vorbitorilor sînt dintre cele mai diverse. Punctul pe i ar putea să-l pună, probabil, specialiștii în materie de sport, căci e vorba de o anume semnificație terminologică a cuvîntului pe care, s-ar putea întîmpla, să n-o bănuim. Oricum, sintagma ni se pare neobișnuită.

2. În momentul în care un jucător s-a făcut vinovat de încălcarea regulilor prevăzute pentru meciul de fotbal și a fost avertizat, comentatorul sportiv s-a grăbit să ne convingă că arbitru a procedat just: "Cartonașul galben este **binemeritat**". Amatorii de fotbal știu prea bine că un cartonaș galben, arătat de arbitru unui jucător, este un mijloc de avertizare a celui care, intenționat, a încălcat regulile jocului. Prin urmare, determinativul **binemeritat** este incompatibil cu **cartonașul galben**, care, *de facto*, e o pedeapsă.

Binemeritat înseamnă "ceea ce este cîștigat în mod cinstit, după merite". Iar **pedeapsa** nu se cîștigă prin străduință, rîvnă, ea este, pentru oricine, nedorită. Or, îmbinînd două noțiuni incompatibile, obținem un nonsens, după cum, unind plusul cu minusul, ne alegem cu un scurtcircuit, care nicidecum nu este **binemeritat** (corect: **binevenit**).

Dacă acceptăm că expresiile analizate sînt greșeli de exprimare, să considerăm că și calificativul "regretabile" e adecvat situației.

Stelian DUMISTRĂCEL
lași

EXPRESII ȘI MENTALITĂȚI

Luna lui traistă-n băț

Este una dintre denumirile populare ale lui martie din calendarul ciclurilor vegetației, care a fost înregistrată în anchete etnolingvistice din deceniul al patrulea în localități din sudul Moldovei și din estul Munteniei. Inclusă și în **Dicționarul limbii române al Academiei** (s. v. **traistă**), ea a fost considerată ca referindu-se la "vremea când începe lucrul la câmp", pe baza explicației notate de către Iuliu Zanne (**Proverbele românilor**, III, p. 411), ce nu l-a putut contrazice pe învățătorul dintr-o localitate din fostul județ Covurlui (așadar din același areal geografic) care a comunicat-o. Explicația le-a părut convenabilă și redactorilor (probabil **redactorelor**, posibil orășence) autori ai respectivului tom din dicționarul citat.

Dacă ar fi vorba de această situație, prezența **bățului** este suspectă: când mergeau la lucru, la ogoare mai îndepărtate de casă, țărani foloseau fie căruța, fie aveau în mâini unelte, pe coada cărora își atârnavă traista cu mîncare. Traista în **bățul pe umăr** este caracteristica **drumețului**, sau a **ciobanului** ce umblă în urma turmei pe pășune sau pe câmp (localitățile la care ne-am referit mai sus se află în zona căilor de transumanță ale păstorilor transilvăneni spre bălțile Prutului sau ale Dunării). Drumețul cu traista în băț este evocat însă, dintre citatele prezentate în **Dicționarul Academiei**, de cele selectate din Hogaș și Rebreanu (**traista și toiagul** la N. Filimon, O. Goga, M. Sadoveanu

sau V. Voiculescu; vezi și la Creangă: "le-ți, popă, **desagii și toiagul** și pe ici și-i drumul"; Popa Duhu).

Dar, în limba română, există numeroase expresii ce evocă o "drumeție" de cu totul alt gen: cu **traista-n băț** înseamnă "sărac, calic, cerșetor", iar **a-și lua lumea în traistă**, "a pleca supărat" (și, desigur, nu "de bine"!); Așadar, martie "traistă-n băț" înseamnă, din optica grijilor oamenilor pămîntului, **luna sărăciei**, cînd rezervele alimentare s-au terminat, resursele primăverii n-au apărut încă, iar încălzirea timpului le permite celor aflați la strîmtoare să o pornească la drum, în încercarea de a cumpăra sau a găsi ceva de mîncare; ori luna mișcării ciobanilor, cu turmele spre pășune, dată fiind lipsa de nutreț de la sfîrșitul iernii. De altfel, de acest aspect se leagă apariția, alături de numele de **mărțișor**, **luna mărțișorului** (de la obiectul augural purtat din prima zi a lunii), a altor denumiri populare ca luna lui **Marta**, **Marta cu nouă cojoace**, de la **Baba Marta**, o **Baba Dochia**, în postură de ciobăniță (care, după ce-și leapădă cele nouă cojoace, din cauza încălzirii înșelătoare a timpului, îngheață de frig).

Trecînd peste supoziții, că martie **luna lui traistă-n băț** înseamnă **luna sărăciei** ne-o dovedește denumirea metaforică **traistă goală** "vîntul pustiitor de sud-vest" (după cum sublinia V. Bogrea), eventual crivățul, "poreclit și **traistă goală** prin județul Argeș" (semnificație înregistrată de Tudor Pamfile).

Iar astăzi, ca de cînd ne știm, sărăcia nu ne ocolește în această lună, după cum nici **martie din post nu lipsește**.

Galbeni venetici

Pînă a-i lua locul **neamțul**, europeanul din Occident a fost cunoscut mai întîi, în Țările Românești, în ipostaza venețianului; de aceea, mai curînd printr-o explicabilă ignoranță decît dintr-o

precaută “delimitare”, **venetic** “locuitor al Veneției, cetățean al Republicii Venețiene” a ajuns să însemne, în limba română, “străin” (iar, apoi, sarcastic, “pripășit”). De-a valma însă și cu **frîncul**, “occidentalul de rasă latină”, acest nume purtându-l francezul și italianul, în primul rînd (iarăși) **venețianul**, reputat în Orient datorită cruciadelor, dar mai ales ca negustor. Pentru Miron Costin, “Gaspar-vodă era italian, adecă frînc”. De la Veneția se importau obiecte de îmbrăcăminte și diferite scule și arme (“pistoale de veneție” într-o doină publicată de Alecsandri).

Dar mai importanți erau, ca totdeauna, banii. Negoțul Republicii Venețiene pe Marea Neagră a impus valuta “forte” a unei întregi epoci, **galbenul venețian**. Pentru o confruntare de prestigiu, să ne amintim de **paraua turcească (a nu face nici**

două parale semnifică “a nu valora nimic”), în special cînd era și chioară, adică găurită, sau frîntă!

Confuzia privind popoarele și țările din Occident explică sensul general de “tărîm îndepărtat” al termenului **veneție**, evocînd, de asemenea, cetatea italică în discuție, al cărei nume s-a interferat cu derivate pe teren românesc ale adjectivului **vînăt**, ce are, de fapt, aceeași origine — lat. **venetus** “venețian; albastru ca marea”. Desigur, sensul de “firmament”, din versurile populare “Pînă-n sus la **vînăție**, La Sfînta Maică Marie”, este unul rezultat prin extensie și reprezintă o hiperbolă. Pentru că, din amintirile despre peregrinările spre Veneția și spre alte orașe italiene sau europene — ale negustorilor sau ale participanților la diferite misiuni diplomatice, urmărind obținerea de ajutoare împotriva turcilor, după

Gheorghe OPREA. Cloșca cu pui.

pătrunderea lor în Balcani (realități istorice transfigurate într-o tulburătoare proză a lui Vintilă Horia, **Cavalerul resemnării**) — s-a închegat imaginea depărtărilor inaccesibile, a căror situare „geografică” se realizează, în basmele românești, prin referențiale numerice simbolice: „Peste nouă mări, nouă țări și nouă vineții”.

Haine nemțești

Delimitarea s-a făcut pornindu-se de la îmbrăcămintea de tip oriental a boierilor, dominantă pînă în secolul al XIX-lea (această caracterizare a vestimentației de „modă nouă” apare de la Ion Ghica pînă la Arghezi), dar îmbrăcații **nemțește** sînt și colegii de la „Școala domnească”, ai lui Delavrancea, care nu mai purtau hainele obișnuite ale mahalagiilor din Delea Nouă (**Domnul Vucea**), după cum, prin **straie nemțești** se distinge, într-un sat pe măsura celor din zona dinspre munte a Moldovei, un străin ciudat, Chirică (Creangă, **Povestea lui Stan Pățitul**). Aceasta pentru că, după cum scria Ispirescu, „românul, cînd vede pe cineva din neamurile apusene..., îi zice **neamț**!” (înainte fusese **venețianul** — venetic sau **frîncul**).

Dacă, pentru germani, imaginea românului s-a conturat, mai întîi, prin elemente reale sau fantastice din impresii de călătorie și din legendele despre Dracula, informații exacte despre Transilvania și Bucovina au transmis rapoartele funcționarilor chesaro-crăiești (O sinteză valoroasă în studiul **Imaginea românilor în spațiul lingvistic german 1775—1918**, datorat profesorului Klaus Heitmann, de la Heidelberg, apărut recent în traducere românească). Expresiile din memoria limbii române înfățișează modul, divers și contradictoriu, în care a fost receptat gërmanul de către oamenii simpli de la noi: prea puțin locvace (**a tăcea ca neamțul**; românul **se face neamț** cînd se **preface** că nu înțelege) și obiectiv,

chiar cînd este în detrimentul său (**a spune drept, ca neamțul**), avînd unele slăbiciuni (**a lua luleaua neamțului**), „ciudățeni” și curiozități: pentru a se hrăni, acesta cultiva cartofi (de unde **neamț, neamț, cotofleant** — Kartoffelpflanzer); **june nemțesc** i se spune, ironic, în Banat, unui bărbat care nu se însoară niciodată, căci autohtonii au observat că șvabii stabiliți printre ei „se însoară pe la 30—40 de ani”.

Predomină prețuirea: neamțul este tehnicianul, meșterul ce a însoțit aducerea în țară a tot felul de mașini agricole, care a construit căile ferate și a condus locomotivele. Dar, se vede că... **așa i-a fost scris**, deoarece, bunul Dumnezeu, după ce a făcut lumea și **a pus semn** fiecărui neam, „pe țigan l-a învățat să cînte cu cetera și neamțului i-a dat șurubul” (Sadoveanu, **Baltagul**). Deci, la nemți, treburile **merg pe șurub**, adică exact și eficient (chiar dacă șurubul înseamnă și ceva viclenie!). Localnicii însă s-au priceput să potrivească situațiile după „normele” și resursele indigene: unei zone de confruntare a mentalităților îi aparține zicătoarea (înregistrată în **Dicționarul român-german** al lui Teochar Alexi apărut la Brașov în 1906) **lucru cu șurub legat cu funie de tei!**

O ingeniozitate a **teielor și curmeielor** ce nu prea consună cu optica și exigențele unei Europe spre care tindem.

Gheorghe COLȚUN
Chișinău

FRAZEOLOGISMELE ADVERBIALE: SEMNIFICAȚII ȘI VALORI (I)

GENERALITAȚI DESPRE FRAZEOLOGISMELE ADVERBIALE

Frazeologismele adverbiale formează, după cele verbale, o bună parte din tezaurul frazeologic al limbii române. Studiarea detaliată a lor ar contribui la relevarea tuturor trăsăturilor specifice ale acestor "perle" ale limbii noastre. Cu părere de rău, în lingvistica română nu există lucrări ample în care ar fi cercetat fenomenul în cauză.

Academicianul Iorgu Iordan include frazeologismele respective în cadrul locuțiunilor adverbiale, nefăcînd nici o delimitare între frazeologism și locuțiune. Atît unele, cît și altele "sînt formate din cuvinte care, folosite singure, n-au de obicei nimic comun cu adverbele, ele capătă valoare adverbială numai în combinația sintactică respectivă, împreună cu celelalte elemente ale locuțiunii".¹ Iată exemplele prezentate de academicianul Iorgu Iordan: (*atît amar de vreme; ba bine că nu; ba că chiar; calea-valea; cînd colo; cu chiu, cu vai; cu nepusă masă; cu mare ce; c-o falcă-n cer și una-n pămînt; cu orice preț; cu șoșele și momele; cu toptanul; cu ghiotura; cu vai nevoie; cu noaptea-n cap; cu una, cu două; cu vîrf și-ndesat; de-ajuns și de rămas; de-a frunza frăsinelului; de milă, de silă; de unde pînă unde; de voie, de nevoie; fără doar și poate; (nici) în ruptul capului; într-o doară; într-un noroc; nici pe departe; nitam-nisam; teleleu Tănase; vorbă să fie*

etc.² Cam aceleași exemple se întîlnesc și la Al. Philippide.³

Gramatica limbii române (1963) acordă un spațiu și mai redus locuțiunilor adverbiale. Aici se întîlnesc doar cîteva exemple fără a fi supuse unor analize: *cu dinadînsul; cu binișorul; de-a binelea; de-a valma; pe rupte; talmeș-balmeș; punct cu punct; pas cu pas și cot la cot.*⁴

Și în lucrările editate mai recent și dedicate studierii adverbului, locuțiunile adverbiale (și cu atît mai mult frazeologismele adverbiale) sînt lăsate cu totul în umbră.⁵

Una din primele lucrări în care sînt tratate frazeologismele adverbiale aparține lingvistului Vasile Soloviov.⁶ El încearcă să le clasifice din punct de vedere semantic. Astfel se ajunge la concluzia că după conținut, ca și adverbele, frazeologismele adverbiale se clasifică în cinci categorii: de mod, de loc, de timp, de cauză și de scop.⁷

Referitor la clasificarea de mai sus am avea două observații. În primul rînd ultimele două categorii (de cauză și de scop) sînt prezentate doar într-un singur exemplu (*din neabăgare de seamă și cu tot dinadînsul*). Un frazeologism nu poate constitui o categorie aparte, cu atît mai mult cu cît ambele au vădite nuanțe modale. În al doilea rînd, autorul nu face delimitare între locuțiuni și frazeologisme. În calitate de frazeologisme adverbiale de cauză sînt aduse niște veritabile locuțiuni (*din datorie, din prostie*).

Locuțiunile adverbiale au fost studiate și de Gh. N. Dragomirescu.⁸ Autorul încearcă să facă o delimitare a locuțiunilor adverbiale și unele investigații referitoare la formarea și clasificarea locuțiunilor date. Pînă la urmă delimitarea e confuză, deoarece autorul nu face nici o distincție între locuțiunile și frazeologismele adverbiale. *Locu-țiunile la rînd; din greu; din nou* etc. sînt puse pe același cîntar cu frazeologismele *nici în ruptul capului; c-o falcă în cer și una în pămînt*. Formarea locuțiunilor e tratată doar în linii generale, fără a se opera o analiză detaliată. Și mai puțin convingătoare este clasificarea

locuțiunilor. Sînt stabilite următoarele categorii: 1) locuțiuni adverbiale propriu-zise (*de-a rîndul; de-a-ntregul; an cu an; zi de zi; cînd și cînd; calea-valea*); 2) locuțiuni adverbiale proverbiale (*de la Ana la Caiafa, (ca) la botul calului; din gardul Oancei*); 3) locuțiuni adverbiale frazeologice (*trăind și nemurind; făcînd haz de necaz; văzînd cu ochii*); 4) locuțiuni adverbiale care sînt din punct de vedere formal propoziții întregi (*după cît(e) văd; cine știe cînd; cine știe unde; cine știe cine; pentru te miri ce și mai nîmica*).⁹ Deci studiul lingvistului Gh. N. Dragomirescu constituie doar un modest început de cercetare a locuțiunilor adverbiale, căci, după cum mărturisește însuși autorul, articolul n-are pretenția de a fi epuizat problema, n-o are nici pe aceea de a fi dat soluții definitive aspectelor discutate.

Un alt lingvist care a analizat frazeologismele adverbiale este Tudor Cotelnic. Printre aspectele de bază propuse pentru discuție enumerăm: conceptul de unitate frazeologică adverbială, trăsăturile caracteristice ale acestora și stabilirea unor categorii de îmbinări stabile adverbializate.¹⁰

Conceptul de unitate frazeologică adverbială este determinat numai în baza unui frazeologism (*cu noaptea în cap*), iar definiția unității frazeologice adverbiale nu e completă, deoarece la definire se ține cont numai de aspectul gramatical, neglijîndu-se conținutul semantic: "O construcție perifrastică cu înțeles unitar, care din punct de vedere gramatical se comportă ca un adverb se numește unitate frazeologică adverbială".¹¹

Nu sînt evidențiate concret nici trăsăturile caracteristice ale frazeologismelor adverbiale. De asemenea nu sînt clare criteriile de determinare a îmbinărilor stabile adverbializate. Prinusul lingvistului Tudor Cotelnic ține de faptul că el face o clasificare a frazeologismelor adverbiale după gradul de fuziune a elementelor componente. Au fost stabilite trei tipuri de locuțiuni adverbiale. Din prima categorie a îmbinărilor constante adverbiale fac

parte asocierile de cuvinte, în care elementele alcătuitoare se unesc foarte strîns între ele, sensul inițial se pierde cu totul și înțelesul întregului este independent de suma sensurilor termenilor componenți: *la spartul tîrgului; din fir în pâr; în vecii vecilor; la dracu-n praznic; cu nepusă masă* etc.¹² În a doua categorie intră construcții în care fuzionarea elementelor componente este mai puțin completă, din cauză că unele dintre ele își păstrează sensul inițial. Cele mai numeroase locuțiuni din această grupă conservă semnificația proprie cel puțin a unuia dintre elementele componente, celelalte fiind folosite într-un sens "specific", derivat de la sensul de bază: *cu orice preț; de bună seamă; din cap pînă-n picioare; cu tragere de inimă; cu brațele deschise* etc.¹³ Categoria a treia o constituie construcțiile adverbiale mai mult sau mai puțin închegate, în care apar semnificațiile ocazionale ale unor cuvinte, îmbinări necunoscute limbii comune, creații personale ale scriitorilor: *de la Ana la Caiafa; peste nouă mări; peste nouă țări; a treia zi după scriptură*.¹⁴

Clasificarea de mai sus este foarte aproximativă, deoarece nu se propun criterii concrete care ar putea să ne ajute să facem o delimitare netă între cele trei categorii. De exemplu, locuțiunile adverbiale din grupa a treia se deosebesc de cele din grupa a doua prin faptul că "nu se pot inversa și nici nu admit interpolarea elementelor străine".¹⁵ Această trăsătură este specifică nu numai pentru cele din grupa a treia, ci și pentru majoritatea frazeologismelor adverbiale.

În concluzie am vrea să menționăm că frazeologismele adverbiale încă nu au fost studiate profund în lingvistica română. De aceea, în cele ce urmează, ne propunem să analizăm frazeologismele date din trei puncte de vedere: semantic, structural și funcțional.

VALORILE SEMANTICE ALE FRAZEOLOGISMELOR ADVERBIALE

Din punctul de vedere al înțelesului lexical frazeologismele adverbiale românești se divizează în trei macrocâmpuri semantice:

a) Din primul macrocâmp semantic fac parte frazeologismele ce exprimă însușiri, caracteristici ale verbului, numite **frazeologisme de mod**. Ele se mai numesc **calificative**, deoarece corespund frazeologismelor adjectivale calificative, singura deosebire dintre ele constituind faptul că frazeologismele adjectivale arată însușiri ale obiectelor, iar cele adverbiale — "însușiri" ale acțiunilor și stărilor: *de risul lumii; cu sînge rece; cu jalba în proșap; cu pieptul deschis; la mîntea omului* etc.

b) Al doilea macrocâmp semantic îl constituie **frazeologismele adverbiale circumstanțiale**, care exprimă circumstanțele în axa dublă spațio-temporală: *de cînd se băteau urșii în coadă; cînd mi-a crește păr în palmă; cu noaptea-n cap; cît lumea și pămîntul; la capătul lumii (sau pămîntului); peste nouă mări și nouă țări; cît vezi cu ochii (sau cu ochiul)* etc.

c) Frazeologismele adverbiale ce semnifică o cantitate formează al treilea macrocâmp semantic. Ele se numesc **frazeologisme adverbiale cantitative**: *ca nisipul mării (sau de pe vad), cîtă frunză și iarbă; cît ai zice pește; nici cît un vîrf de ac* etc.

În cele ce urmează vom analiza mai întîi frazeologismele adverbiale cantitative, ele fiind supuse cel mai puțin cercetărilor lingviștilor.

FRAZELOGISMELE ADVERBIALE CANTITATIVE

În urma investigațiilor noastre, am stabilit că frazeologismele respective pot fi clasificate în cel puțin patru grupe tematice:

1) Frazeologisme adverbiale ce arată din punct de vedere semantic determinări de ordin cantitativ mare (nedefinit) ale acțiunilor și proceselor:

cîtă frunză și iarbă; cîtă frunză, cîtă iarbă; cîtă pulbere și spuză; cîte în lună și în soare sau cîte în lună și în stele; ca de la cer la pămînt sau ca cerul de pămînt "se zice pentru a exprima o foarte mare diferență între două lucruri"; *"fără număr și fără seamăn"* etc.

Frazeologismele de acest fel sînt utilizate în contexte cu anumite scopuri stilistice:

a) pentru preamărirea unor acțiuni: "Au și început a curge furnicile cu droaia, *cîtă pulbere și spuză, cîtă frunză și iarbă*" (I. Creangă); b) pentru majorarea exagerată a unor cantități deja numite: "Mulți ca frunzele de brad, *Ca nisipul de pe vad*" (V. Alexandri); c) pentru "trecerea în revistă" a păturilor sociale: "Ni spuneți dinioarea că de acum toți au să ieie parte la sarcini, *de la vlădică pînă la opincă?*" (I. Creangă); d) pentru hiperbolizarea unor acțiuni sau lucruri: "S-aude că au venit turcii și tătarii *cîtă frunză și iarbă, prăpădenia pămîntului*" (M. Sadoveanu) etc.

2) Frazeologisme adverbiale ce semnifică determinări de ordin cantitativ foarte mici sau chiar cantități nule, inexistente: *ca (și) cum (cît) te-ar pișca un purice* "foarte puțin, aproape deloc"; *pînă la un bob de linte* "pînă la ultima posibilitate; pînă la ultimul ban"; *pînă la un cap (într-un capăt) de ață* "tot, pînă la cel din urmă lucru"; *nici un capăt (un fir, nici un cap) de ață* "nimic, nici cel mai mic lucru, absolut nimic"; *cîți iepuri în biserică* "nimic, deloc"; *nici (măcar) un băț de chibrit* "nimic"; *cît păr în palmă (cît păr pe broască)* etc. Să urmărim și cîteva contexte: "Dar la o împărăție, *cum te-ar pișca un purice*, nu se mai bagă în seamă" (I. Creangă); "Poruncă dau să se plece toți vistierii, plătind rînduielile pînă la o para și *pînă la un bob de linte*" (M. Sadoveanu); "Numai văru-meu..., fecior de gospodar cinstit, nu luase *nici un capăt de ață*" (I. Creangă); "Odinioară am avut minte *cît păr pe broască*" (M. Sadoveanu).

3) Frazeologisme adverbiale ce au semnificația unor perioade foarte îndelungate de timp: *mult și bine* sau a unor perioade de timp de scurtă

durată, momentane: *cît ai clipi (cît clipești) din ochi (cu ochiul); cît ți-ai lega nojițele; cît te-ai întoarce (te-ai învîrți) într-un picior; cît ai zice pește; cît ai zice mei; cît te-ai freca (te-ai șterge) la ochi; un bob zăbavă* etc.

Valorile stilistice ale frazeologismelor în cauză sînt variate. Ele se utilizează: a) pentru a evidenția că acțiunea personajului are loc din mare stimă față de cei prezenți: "Crîșmărița ... *cît ai bate din palme* ni s-a înfățișat cu o cană mare de lut, plină cu vin de Odobești" (V. Alecsandri); b) pentru sublinierea măiestriei personajului: "Cîte alte lucruri de gospodărie, făcute de mîna lui Chirică *cît ai bate din palme*" (I. Creangă); c) pentru a accentua nivelul înalt de credință al cuiva: "Să nu se dezlipească de stăpînul său *nici cît ai da din amnar*" (I. Creangă); d) pentru minimalizarea timpului unei acțiuni în comparație cu cea din realitate: "În acest timp, Traian Mînecuță ... *cît ai zbate din amnar*, se îmbrăcase cu straietele dăruite" (M. Sadoveanu); e) pentru a ironiza o acțiune efectuată de cineva: "De-acum în dulce stabilitate / Am s-o duc vesel, fără habar, / Servindu-mi țara pe așezate / Iar nu din fugă, *ca cioara-n par*" (V. Alecsandri) etc.

4) Frazeologisme adverbiale ce denumesc noțiuni minime de spațiu, de suprafețe, de entități materiale: (*nici*) *cît (e) negru sub unghie; nici cît un vîrf de ac; (ca) de-o muchie de cuțit; nici cît să pună pe-o măsea; cît o șchioapă; cît puricele* etc. Exemplificăm și în context: "Da și din mîini și din picioare, cum se zice, și folos, *nici cît negru sub unghie*"; "... Lua tot, și oamenilor nu le lăsa *nici măcar cît să puie pe-o măsea*" (P. Ispirescu).

FRAZEOLOGISMELE ADVERBIALE CIRCUMSTANȚIALE

Frazeologismele care exprimă circumstanțe în axa dublă spațio-temporală se numesc frazeologisme adverbiale circumstanțiale. Ele se bifurcă în:

1) frazeologisme adverbiale circumstanțiale de loc și

2) frazeologisme adverbiale circumstanțiale de timp.

Circumstanțialele de loc semnifică diverse aspecte ale spațiului:

— o apropiere imediată: *perete în perete* sau relativ imediată: *la doi pași*;

— o distanță relativ mică: *cît ai arunca cu securea; cît ajunge săgeata*;

— o concretizare a locului: *la fața locului; la tot pasul (la fiecare pas); pe fața pămîntului; în plin cîmp; din prag în prag*;

— o direcție concretă: *din (de la) cele patru vînturi*;

— direcție ambiguă: *încotro vede cu ochii (unde îl duc ochii); încotro (unde, cum) te-a îndreptat Dumnezeu*;

— o suprafață imensă: *cît vezi cu ochii (cu ochiul)*;

— o distanță foarte mare sau exagerat de mare: *peste nouă mări și nouă țări; pînă în pînzele albe; la capătul lumii (pămîntului)*;

— o depărtare hiperbolizată care, în general, nu există: *unde popa nu toacă; unde a dus (surdul roata și) mutul iapa; la dracu-n praznic; la mama dracului; unde și-a înțercat dracul copiii; unde și-a spart dracul opincile; unde și-a pierdut dracul potcoavele* etc.

Iată cum apar unele frazeologisme de mai sus în diferite opere literare: "Li s-a zis să facă cercetare *la fața locului*" (C. Negruzzi); "Lemnele și piatra s-au strîns *din cele patru vînturi* și satul a început să crească" (G. Bogza); "Du-te și tu *încotro te-a îndreptat dumnezeu*" (I. Creangă); "Vestea frumuseții tale a trecut *peste nouă mări și nouă țări*" (V. Alecsandri); "Eu cu așa oameni aș merge *pînă în pînzele albe*..." (Cezar Petrescu); "Haiti! lipsești dinaintea mea și du-te *unde-o dus surdul roata și mutul iapa*, ca să nu mai aud de numele tău" (I. Creangă).

Frazeologisme circumstanțiale de timp numesc și ele diverse aspecte temporale.

— diferite etape ale zilei și

noptii: *în faptul zilei (dimineții, serii); ziua-n amiaza mare; în cap de noapte (în capul nopții); la (pe la, în, după) aprinsul lumînărilor; în crucea nopții; la (pe la) cîntatul de ziuă (al doilea) al cocoșilor; cu noaptea-n cap etc.*;

— o perioadă mai îndelungată de timp din cele douăzeci și patru de ore: *din zori și pînă-n seară (pînă-n noapte); cît e ziua (și noaptea) de mare etc.*;

— anumite intervale de timp: *din oră în oră; din an în an; din an în paști, din paști în crăciun; din joi în paști; din răstimp în răstimp etc.*;

— o perioadă mai mare de timp nedefinit sau un timp continuu nedeterminat: *de un car de ani; de la (de) un cîrd de vreme; (pe) cînd era buna fată (mare); de cînd maica m-a făcut; din moși-strămoși; de cînd nemții cu coadă; de cînd cu lupii albi; din negura vremii; din vremea lui han-tătar; de cînd se băteau urșii în coadă; de (pe) cînd scria musca pe perete; de cînd (pe cînd) se potcovea puricele; de cînd cu moș Adam; de cînd lumea și pămîntul etc.*;

— un viitor gîndit, dar inexistent: *cînd va crește păr în palmă; cînd mi-a crește iarbă-n barbă; cînd s-a duce gura la ceafă; cînd mi-oi vedea ceafa; cînd îți vei vedea spatele; cînd va prinde mîța pește; cînd va avea coadă; cînd va face broasca păr; cînd va face plopul mere și răchita micșunele; cînd voi secera scumpia; cînd s-a lipi cerul de pămînt; la sfîntul (la moș) așteaptă; la moșii ai verzi; la paștile cailor (calului) etc.*

Să vedem măiestria cu care au fost folosite unele frazeologisme enumerate mai sus de către scriitorii: "Mergi, dragă, plutind vesel ca pasărea ușoară / *Ce-n faptul dimineții din cuib la ceruri zboară*" (V. Alecsandri): "Mă duc, ziua miază mare, la moș Vasile... să fur niște cireșe" (I. Creangă); "Cunoștea cloșca cu pui și mișcărilor ei *în crucea nopții*" (M. Sadoveanu); "Cu noaptea în cap, unele căruțe răsăreau pe creasta șoselei" (M. Preda); "Aici a fost odată... scaunul vestiților bani ai

Severinului, a căror obîrșie se pierde *în negurile vremii*" (Al. Vlahuță).

FRAZEOLOGISMELE ADVERBIALE CALITATIVE

Frazeologismele adverbiale calitative sau de mod exprimă, de obicei, însușiri și caracteristici ale unei acțiuni sau ale unui proces în desfășurare: *în (din) două vorbe (cuvinte)* "pe scurt, fără multă vorbă (tîrguială), repede"; *cu mîna (cu mîinile) în șold (în șolduri)* "fără a întîmpina nici o rezistență"; fără greutate, în voie"; *cu inima slobodă* "neapăsător de gînduri, de griji; liniștit, împăcat"; *cu pieptul deschis* "fără sfială, fără teamă, plin de curaj" etc. Iată două exemple în context: "Și, *din două vorbe*, fiul craiului îl tocmește" (I. Creangă); "Cum ajunge în tîrg, se duce *cu pieptul deschis* drept la palatul împăratului" (I. Creangă).

În limba română există foarte multe subclase de adverbe calitative: 1) de mod propriu-zise (bine, repede, rău, încet); 2) de afirmație (da, desigur, firește, negreșit, cu siguranță, într-adevăr, de bună seamă); 3) de negație (ba, nici, nicidecum, nu, deloc, defel); 4) de comparație (cum, ca); 5) explicative (adică, anume, bunăoară); 6) de restricție (barem, batîr, măcar, înaltea, cel puțin); 7) de întărire sau de precizare (chiar, tocmai, taman); 8) de probabilitate (parcă, poate, pesemne); 9) de proximitate (aproape, mai, cît pe ce, gata-gata); 10) concludive (de aceea); 11) concesive (totuși, cu toate acestea) etc.¹⁶

În comparație cu adverbele, frazeologismele adverbiale calitative se clasifică doar în cîteva subclase. Cele mai numeroase sînt **frazeologismele de mod propriu-zise**. Aducem doar cîteva exemple din bogatul fond de frazeologisme de acest fel: *de cîntecul cucului* sau *de florile mărului* "degeaba, zadarnic, de pomană"; *cu una, cu două* "ușor, repede"; *cu dragă inimă* "cu multă plăcere"; *cu duhul blîndeței* "cu vorbe bune, cu blîndețe, cu binișorul"; *față-n față* "unul către altul, unul înaintea altuia"; *prin viu grai* "oral"; *gură-n gură* "foarte aproape unul de

altul"; *cu nasul în jos* "supărat, umilit, amărît, trist"; *în rînd cu lumea* "la fel cu ceilalți oameni, așezat, cu rost"; *cu (pe) nepusă masă* "pe neașteptate, pe nepregătite"; *din nebăgare de seamă* "din lipsă de atenție sau de grijă, de neglijență"; *zor-nevoie* "numaidecît, cu orice preț"; *nișel, cîte nișel* "treptat, puțin cîte puțin"; cum a da tîrgul și norocul "după împrejurări"; *văzînd cu ochii* "foarte repede, pe zi ce trece"; *de (pentru) ochii lumii* "de formă, în aparență"; *verde în ochi* "cu îndrăzneală, fățîș, fără cruțare"; *pas cu pas* "încetel cu încetel, treptat"; *tras de pâr* "forțat, exagerat"; *în vîrfurile picioarelor* "fără a face zgomot, pe neobservate, tiptil"; *după chip și asemănare* "întocmai, leit, la fel"; *din tată în fiu* "transmis de-a lungul generațiilor prin descendență directă" etc.

Frazeologismele adverbiale de mod propriu-zise sînt folosite foarte frecvent atît în vorbirea orală, cît și în literatura artistică. Scriitorii apelează la aceste "perle" ale limbii pentru a da operelor lor un colorit viu, autentic, pentru o expresivitate mai vădită și o mai mare putere de convingere. Stilul lucrărilor cîștigă în profunzime, devine mai laconic și mai sugestiv. Pentru a ne convinge de acest lucru să urmărim cîteva exemple: "Patroana nu se lăsa bătută *cu una cu două*" (Camil Petrescu); "Vă poftim *cu dragă inimă* la sărăcia noastră" (M. Sadoveanu); "Mama-mi dă învățătură / Cum se țese-o pînzătură, / Nu cum stau cei dragi de vorbă / *Gură-n gură*" (G. Coșbuc); "Ce-aș mai rîde să te văd întorcîndu-te *cu nasul în jos*" (I. Creangă); "Vreau să te văd om ca toți oamenii *în rînd cu lumea*" (I. Creangă); "*Din nebăgare de seamă* și fără de voia mea am călcat pe coprinsul tău" (P. Ispirescu); "Bătrînul ... vrea *zor-nevoie* să mă ginerească" (I. L. Caragiale); "Cu tărîțe, cu cojițe, purcelul începe a se înfiripa și crește *văzînd cu ochii*" (I. Creangă); "Și *pas cu pas* pe urma ei / Alunecă-n odaie ..." (M. Eminescu).

De obicei, frazeologismele adverbiale calitative de mod propriu-

zise sînt monosemantice. Cazurile de utilizare a acestor frazeologisme cu două sau trei valori semantice sînt rare. Iată cîteva exemple: *Cu mîna goală* sau *cu mîinile goale*: a) fără nimic, fără nici un dar: "N-ai să ieși *cu mîinile goale* din casa mea" (I. Creangă); b) fără nici o armă: "Fără pistoale. Numai *cu mîinile goale*" (Folclor); *cu zilele în mîna (în mîini)*: a) într-o primejdie de moarte, la un pas de moarte; "Vedeți cum se clatină (podul); trecem pe el *cu zilele în mîna*" (N. Gane); b) cu sufletul la gură, cu frica în sîn: "Așteptă răspunsul *cu zilele în mîna*" (Folclor). Frazeologismul *în plata domnului (lui Dumnezeu)* are două nuanțe semantice: una spațială (în legătură cu verbe ale mișcării) "unde vrea, unde știe, unde-i place": "Să-l fi lăsat să se ducă *în plata domnului* cu struguri cu tot" (P. Dumitriu) și alta modală (în legătură cu verbul "a lăsa") "în voia soartei, în pace": "Nu voia să muncească nimic... oamenii îl lăsau *în plata domnului*" (M. Sadoveanu).

O altă subclasă, la fel de numeroasă, o formează **frazeologismele adverbiale calitative de intensitate**. Printre cele mai semnificative am putea menționa următoarele: *cu o falcă în cer și cu una (alta) în pămînt* "vijelios, furtunos"; *pînă la ultima picătură de sînge* "pînă la moarte, pînă la ultima suflare"; *se bat nebunii la gura lui* — se spune despre cineva care vorbește sau mînîncă mult și foarte repede; *într-un hal fără (de) hal* "în cea mai proastă stare"; *pe scară întinsă* "în stil mare, intens"; *din (în, pînă-n) adîncul sufletului* "din tot sufletul"; *(cu) tragere de inimă* "(cu) zel (cu) rîvnă, (cu) ardoare"; *cu trup și suflet* "cu totul, în întregime, integral"; *de-a fir-a-pâr* "cu de-amănuntul, cu minuțiozitate"; *cu lacrimi de sînge* "cu mare durere, zdrobit de durere"; *de mama focului* "cu mare intensitate, cu încordare"; *cu iuțeala fulgerului (glontelui)* "extrem de repede, fulgerător"; *cîine-cîinește* "cu multă greutate, de abia, cu chiu, cu vai"; *cu jumătate de inimă* "fără curaj, fără avînt"; *în vîrfurile buzelor* "fără convingere, fără profunzime" etc.

Utilizate în operele literare,

frazeologismele de intensitate subliniază, accentuează, scot în relief cele mai subtile nuanțe ale circumstanțelor în care poate avea loc o acțiune sau un proces în general. Iată și argumentele: "Și-ți mulțămesc... *din adîncul sufletului* pentru bunătatea ce ai" (P. Ispirescu); "Cînd vei ajunge și tu odată mare și tare, îi căuta să judeci lucrurile *de-a fir-a-păr*" (I. Creangă); "S-aruncă în brațele mîne-sa și *cu lacrimi de sînge* începu a-i spune" (I. Creangă); "Mitralierele prinseră a răpăi *de mama focului*" (E. Camilar); "Treaba o făcuseră numai *cu jumătate de inimă*" (Petre Dumitriu); "Începu a gusta din pește mai mult *din vîrfurile buzelor*" (M. Sadoveanu).

Subclasa **frazeologismelor adverbiale calitative negative** este reprezentată prin cîteva expresii idiomatice: (*nici*) *în ruptul capului*; *cu nici un preț*; *nici pentru toată lumea* (*pentru nimic în lume*), *o dată cu capul* etc. Exemplificăm cu texte artistice: "Nu se astîmpără *nici un ruptul capului*" (I. Creangă); "Buzduganul îl avem lăsat moștenire de la strămoșii noștri și nu-l putem da *nici pentru toată lumea*" (I. Creangă).

Frazeologismele adverbiale calitative de afirmație sînt prezentate doar prin cîteva exemple: *fără doar și poate* "desigur, neapărat, fără nici o îndoială"; *nu (mai) încapă discuție* "desigur, în mod sigur"; *de bună seamă* "într-adevăr"; *cu deplină siguranță* "negreșit" etc.: "*Fără doar și poate, te așteaptă biata fată*" (Al. Macedonski).

Sînt puține la număr și **frazeologismele adverbiale calitative de îndoială**. Le-am putea menționa pe cele mai frecvente: *nici laie*, *nici bălaie*, "nici așa, nici așa"; *nici călare*, *nici pe jos* sau *nici în car*, *nici în căruță* (*nici în teleguță*) "nici așa, nici așa" etc. Exemplificăm: "Voi să vă faceți moarte-n păpușoi, să nu spuneți *nici laie, nici bălaie*" (I. Creangă).

O subclasă aparte o constituie **frazeologismele adverbiale de comparație**. Printre ele: *ca o piatră de moară* "foarte greu, anevoios, neplăcut"; *ca fulgul pe apă* "la voia

întîmplării"; *ca tatăl nostru* "foarte bine, putînd fi spus pe de rost fără greșală"; *limpede ca lumina zilei* "de netăgăduit, clar, evident"; *cum scrie la carte* "așa cum trebuie, cum se cere" etc. Un exemplu din opera lui V. Alecsandri: "Rolurile au să se împartă chiar de pe acum, pentru ca să fie știute *ca tatăl nostru*".

Cît de bine ar fi ca tezaurul frazeologic al limbii române să fie cunoscut de vorbitori tot așa ca tatăl nostru — rugăciune veșnică și nemuritoare.

NOTE:

¹ I. Iordan, *Limba română contemporană (manual pentru instituțiile de învățămînt superior)*, București, 1954, p. 489.

² I. Iordan, *op. cit.*, p. 489.

³ Al. Philippide, *Gramatica elementară a limbii române*, Iași, 1897, p. 180.

⁴ *Gramatica limbii române*, București, 1963, p. 306—307.

⁵ Dumitru Nica, *Teoria părților de vorbire (aplicații la adverb)*, Iași, 1988.

⁶ Vasile Soloviov, *Clasificarea frazeologismelor adverbiale* // "Anale științifice ale Institutului de Limbă și Literatură Moldovenească", v. IX, 1959.

⁷ Vasile Soloviov, *op. cit.*, p. 36—37.

⁸ Gh. N. Dragomirescu, *Locuțiunile adverbiale* // "Limbă și literatură", București, 1961, nr. 5.

⁹ Gh. N. Dragomirescu, *op. cit.*, p. 65—67.

¹⁰ T. Cotelnic, *Asupra caracterizării gramaticale a frazeologismelor adverbiale* // "Limba și literatura moldovenească", 1967, nr. 2, p. 40 și urm.

¹¹ T. Cotelnic, *op. cit.*, p. 41.

¹² Ibidem, p. 42.

¹³ Ibidem, p. 43.

¹⁴ Ibidem, p. 44.

¹⁵ Ibidem, p. 44.

¹⁶ *Gramatica limbii române*, vol. I, București, 1963, p. 307—310.

Ilie DAN
lași

UNELE ASPECTE ALE LEXICULUI ROMÂNESC DE ORIGINE LATINĂ

Poziția deosebită a limbii noastre în cadrul Romaniei se explică prin factorii de natură genealogică și istorică, dar și prin cei de natură tipologică. Cei din ultima categorie au fost analizați mai ales de către învățații care au inclus româna în așa-zisa "uniune lingvistică balcanică"¹. Dar limba română nu se diferențiază de celelalte limbi romanice numai prin influențele străine, care sînt altele decît cele pe care le cunosc limbile romanice din vestul Romaniei. După cum au demonstrat specialiștii de prestigiu ca W. Meyer-Lübke², M. Bartoli³, G. Bonfante⁴, S. Pușcariu⁵ și G. Rohlfs⁶, diferențierea limbilor romanice poate fi studiată și în funcție de lexicul latinesc, în ansamblu, sau pentru fiecare idiom romanic în parte. Pe acest plan, româna prezintă o situație particulară.

La spicata individualità a românei, de care vorbea M. Bartoli, se explică în toată complexitatea ei, dacă ținem cont de circumstanțele istorice care au făcut din română singura limbă romanică vie, continuatoare, în ciuda vicisitudinilor istorice, a latinei populare vorbite în mod neîntrerupt în partea de est (la nordul și la sudul Dunării) a Imperiului Roman. Pușcariu o numește "limba romană de est", în timp ce acad. Al. Rosetti îi zice "latina vorbită în mod neîntrerupt în partea orientală a Imperiului Roman, cuprinzînd provinciile dunărene romanizate (Dacia, Panonia de sud, Dardania, Moesia superioară și inferioară), din momentul pătrunderii limbii latine în aceste

provincii și pînă în zilele noastre"⁷.

Pentru a determina cît mai exact posibil poziția românei printre limbile romanice, trebuie studiate atît moștenirile și inovațiile din latină, cît și influența substratului și a superstratului. Pînă în prezent, unii specialiști au studiat lexicul românesc din perspectivă romanică, alții în raport cu latina balcanică (sau orientală); în ultimul timp se urmărește, pe baza geografiei lingvistice, poziția fiecărui element latin moștenit, atît în cadrul dialectelor și graiurilor românești, cît și în cel al cîmpului onomasiologic în care elementul latin stă alături de sinonime de alte origini⁸.

Care sînt principalele aspecte particulare ale lexicului românesc de origine latină?

În primul rînd, trebuie să avem în vedere păstrarea sau dispariția unor cuvinte de origine latină. Din acest punct de vedere, distingem mai multe grupe în vocabularul latinesc al limbii noastre. Din prima fac parte elementele latinești care s-au păstrat în celelalte limbi neolatine, dar care au dispărut din română.

Dispariția unor astfel de termeni din latină poate fi explicată prin cauze obiective, de natură istorică și lingvistică; în unele cazuri, anumiți termeni nu s-au păstrat datorită întâmplării. Oricum, cuvintele respective ne permit să avem, într-un anumit fel, o imagine a lexicului latinei populare balcanice și, mai tîrziu, al "românei primitive" sau "străromânei". Cercetările care au urmărit (cantitativ) ponderea lexicului românesc de origine latină în vocabularul latinesc comun tuturor limbilor romanice demonstrează că un mare număr de termeni latinești nu s-au păstrat în românește. Numărul acesta este mai mare decît cel din limbile iberice, situate în extremitatea vestică a Romaniei. Acest număr (214) este destul de mare și dacă îl raportăm la cele 488 de cuvinte latinești ale limbii române, care alcătuiesc fondul ei panroman.

Rezultatele aceluiași cercetări arată că cele 214 cuvinte sînt repartizate, astfel, după părțile de vorbire pe care le reprezintă: 129 de

substantive (sau adjective cu valoare de substantiv), 26 de adjective, 5 adverbe, 13 numerale, 38 de verbe și 3 particule⁹. Iată câteva exemple: *aetas*, *alvus*, *amo*, *ballo*, *centum*, *color*, *dunc*, *fons*, *grandis*, *hortus*, *lima*, *mater*, *nego*, *ordo*, *pater*, *plus*, *rosa*, *semp*, *tabula*, *uolo*¹⁰.

Ceea ce interesează în cadrul acestei grupe de termeni este, pe de o parte, originea cuvintelor care au înlocuit pe cele de origine latină și, pe de altă parte, situația derivatelor de aceeași origine în românește.

E de înțeles că anumite elemente lexicale latinești au dispărut într-o primă fază a latinei vorbite, fiind înlocuite tot de cuvinte de origine latină, de termeni daco-moesici sau, mai târziu, de formații pe teren românesc. Alte cuvinte însă au dispărut într-o fază târzie (protoromână, română primitivă sau comună), fiind înlocuiți cu termeni de origine slavă, iar mai târziu, de origine greacă, maghiară și turcă (în alte cazuri, dispariția unor termeni latinești a avut loc după despărțirea trunchiului românesc comun în dialecte și graiuri). Uneori, cuvintele care aveau sensuri speciale au fost înlocuite de cele cu o accepție mai largă. În tot cazul, după opinia lui I. Fischer, pentru cei mai mulți dintre termenii latinești în discuție, sfera lor semantică și realitatea istorică la care se refereau au fost determinante în acest proces.

Un prim strat lexical este alcătuit din elemente latinești care au fost înlocuite încă în latina populară orientală prin termeni de aceeași origine sau provenienți din substrat. Este cazul unor astfel de exemple: *erro* (înlocuit prin *erraticus*), *infans* (prin *fetus*), *pes* (prin *peciolus*), *radis* (prin *radicina*), *uolo* (prin *exuolo*) etc.

Trebuie să presupunem că la un moment dat s-a creat o sinonimie lexicală, cei doi termeni de origine latină circulând în același timp, ca în exemplele: *grandis* (înlocuit prin *mas*, rom. *mai*), *molinus* (prin *mola*, rom. *moară*), *rana* (prin *brusca-bruscum*, rom. *broască*), *sapio* (prin *scio*, rom. *a ști*, dar fr. *savoir*, it. *sapere*).

Din punctul de vedere al sferelor semantice, majoritatea cuvintelor

latinești care nu s-au păstrat în română se referă la domenii diverse, dar, în primul rând, la viața materială. Astfel de termeni privesc ocupații (agricultură, comerț, marină), aspecte ale civilizației, religie și armată.

Alături de aceștia au dispărut din română și o serie de cuvinte din vorbirea curentă, când termenii sau expresiile familiare au înlocuit pe cei banali, fără nici o valoare expresivă.

Din toate aceste cazuri, se conchide în **Istoria limbii române**, putem să observăm tendințele generale ale evoluției vocabularului latinesc într-o epocă târzie, marcată de simplificare, sărăcie și concurență a termenilor, tendințe care s-au manifestat mai pregnant în regiunile dunărene ale României, dată fiind izolarea lor și întreruperea contactelor generale și active cu restul Imperiului Roman și cu Roma¹¹.

I. Fischer e de părere că studiul lexicului latinesc panromanice raportat la limba latină duce la concluzia existenței timpurii a unor diferențieri stilistice între estul și vestul României, ceea ce explică dispariția a numeroși termeni tehnici sau referitori la profesii în limba română¹².

Există, totuși, și termeni latinești care au dispărut din română fără a fi înlocuiți cu alții, cum sînt *falsus* și *forma* (după cum se știe, în româna actuală *fals* și *formă* sînt neologisme). În schimb, în majoritatea cazurilor, cuvintele latinești au fost înlocuite fie de formații românești noi (*contentus* prin *mulțumit* "content", *pius* prin *credincios* "croyant", *semper* prin totdeauna "toujours"), fie prin cuvinte de origine străină — slavă, turcă, maghiară (mai rar): *amare* prin *a iubi* "aimer", *amicus* prin *prieten* "ami", *carus* prin *scump* "cher", *centum* prin *sută* "cent", *inimicus* prin *dușman* "ennemi", *negare* prin *tăgădui* "nier" etc.

O a doua grupă în lexicul de origine latină al limbii române este formată din cuvintele latinești care s-au păstrat numai în limba noastră. În **Romanisches Etymologisches Wörterbuch**, W. Meyer-Lübke citează 120 de astfel de termeni. Mai târziu, Sextil Pușcariu¹³ și

Al. Rosetti¹⁴ au stabilit liste alfabetice care, în linii generale, au fost acceptate de toți specialiștii (la Pușcariu găsim 120 de termeni, la Rosetti numai 95). Cercetările cele mai recente¹⁵ au stabilit un număr de 107 cuvinte, dintre care 44 de substantive, 12 adjective, 2 adverbe, 2 pronume, 46 de verbe și o particulă. Iată doar câteva exemple: *adjutorium* (rom. *ajutor*, "secours", "aide"), *blanditia* (*blîndețe*, "douceur"), *lingula* (*lingură*, "cuillère"), *ovis* (*oaie*, "brebis, mouton"), *placenta* (*plăcintă*, "galette"), *caecia* (*ceață*, "brouillard"), *felix* (*ferice*, "heureux"), *putridus* (*putred*, "pourri"). Unele din cuvintele latinești păstrate numai în română se întîlnesc de asemenea în limba albaneză și în limba dalmată (*conventum* — rom. *cuvînt*, alb. *convent*), *secretus* (rom. *secret*, alb. *skrete*, dalm. *sakrait*)¹⁶; *cingula* (rom. *chingă*, alb. *quingëlë*). Într-un studiu special, **Les éléments latins de la langue albanaise**¹⁷, H. Mihăescu a arătat că, din cele 545 de cuvinte latinești în albaneză, doar 39 de termeni se păstrează în română și albaneză, în vreme ce numărul cuvintelor panromanice din cele două limbi se ridică la 270.

Elementele latinești din lexicul românesc nu deosebesc însă limba română de alte limbi romanice, ci și de unele limbi din Peninsula Balcanică, în care au pătruns cuvinte de origine latină.

Un cuvînt care merită el însuși un studiu special este termenul *român*¹⁸. După cum se știe, româna este singura limbă în care s-a păstrat latinescul *romanus* "roman" ca nume etnic. Faptul se explică prin condițiile social-istorice particulare în care a evoluat poporul român, care a avut tot timpul conștiința romanității sale. Fiind "o insulă romanică" înconjurată de un mediu alogen (din punct de vedere lingvistic), româna a conservat cuvîntul latinesc *romanus* ca nume al poporului care o vorbea; acesta își dovedea astfel, față de popoarele vecine nonromanice, originea sa; chiar la slavi și la alți vecini, termenii

cu care au numit pe români ca popor (*valahi*, *vlahi*, *volohi*) au semnatificat mereu *romanic*, iar mai tîrziu *român*.

După Sextil Pușcariu, cuvintele de origine latină păstrate numai în limba română reprezintă peste 5 % din totalul fondului lexical latin al limbii noastre¹⁹.

O a treia categorie în lexicul latinesc al limbii române este reprezentată de termenii care au în această limbă un alt sens decît în celelalte limbi romanice.

Din lista întocmită mai întîi de Sextil Pușcariu, îmbogățită apoi de Al. Rosetti, pe baza unor noi interpretări, pot fi citați termeni ca: *anima* — rom. *inimă* "coeur" (față de *soufle*), *barbatus* — rom. *bărbat* "homme, mari" (față de *barbu*), *bucca* — rom. *bucă* "joue, fesse" (*bouche*), *excalidare* — rom. *a (se) scâlda* "baigner, tremper" (față de *chauffer*), *insegnare* — rom. *însemna* "marquer d'un signe" (față de *enseigner*), *intendere* — rom. *întinde* "étendre" (dar *entendre*), *tenerum* — rom. *tînăr* "jeune" (dar *tendre*), *vindicare* — rom. *vindeca* "guérir" (dar *libérer, délivrer*)²⁰ etc.

Unele dintre aceste dezvoltări semantice în română au fost explicate de Pușcariu²¹ prin viața strămoșilor noștri în munți și în păduri. Învățatul clujean se gîndea, în primul rînd, la termenii privitori la căile de comunicație. În românește, *cale* (lat. *callis*) are sensul latinescului *via* "drum, șosea", iar lat. *carraria* "drum de care" a devenit în românește *cărăre* "sentière", deoarece, afirmă Pușcariu, nu se puteau trasa în munți drumuri pentru care (terenul fiind accidentat), ci doar simple poteci. În același fel, după opinia savantului citat, termenul latinesc *pons* "pod" a devenit în română *punte* (cu sensul franc. *passerelle*), în timp ce lat. *mergere* "a se scufunda", "a plonja", "a se afunda" a dat în românește *merge* "marcher, aller (ca și alb. *mergonj*). Al. Rosetti²² e de acord că semantica unor astfel de cuvinte se explică prin condițiile sociale și istorice ale vieții românilor (predominarea vieții agricole din provincia romană Dacia, teritoriul pe care se vorbea româna a fost de la

început situat în extremitatea estică a Imperiului Roman, într-o zonă unde acțiunea substratului și influența limbilor vecine s-au manifestat destul de puternic, o anumită viziune asupra lumii proprie strămoșilor noștri din Carpați), dar consideră că unii termeni latinești aveau sensurile din românește încă din latina populară (*a merge*, spre exemplu). Iată de ce o evoluție de sens cunosc unele cuvinte latinești nu numai în română, ci și în albaneză și în dialectele italiene meridionale.

Așadar, din perspectivă romanică, lexicul latinesc al limbii române prezintă, pe lângă un strat activ (fond panroman) cazuri de convergențe și de divergențe lexicale²³. Dar chiar în cadrul celor trei grupe de termeni prezentați mai sus, am lăsat deoparte cuvintele care s-au păstrat în românește sub forma derivatelor, iar în alte limbi romanice, s-a conservat cuvântul de bază sau invers. Listele respective ar putea fi îmbogățite sau reduse, fiindcă pentru unii termeni s-a propus o etimologie multiplă, iar alții, considerați latinești în vechile dicționare, provin din substrat (*mare, mire, pînză* etc.)²⁴

În studiul lexicului latinesc al limbii române, o importanță deosebită o are geografia lingvistică. Cercetările mai vechi ale lui M. Bartoli și G. Rohlfs au demonstrat că repartitia termenilor de origine latină în vocabularul limbilor romanice se explică, între altele, prin configurația geografică a României și prin relațiile de natură economică și politică între provinciile romanizate, cuvintele fiind răspândite în anumite arii: centrale, izolate, laterale. De aceea, situația specială a românei în cadrul României se explică istoric, în primul rând, teritoriul său de formare fiind o arie periferică și izolată, înconjurată de regiuni alogene din punct de vedere lingvistic. Teoria lui Bartoli, potrivit căreia ariile laterale sînt mai conservatoare, se aplică și în cadrul românei, atît în ceea ce privește structura gramaticală, cît și lexicul (Pușcariu o definea "cea mai conservativă" dintre idiomurile

romanice). E concluzia pe care o trage și acad. Al. Rosetti: "caracterul conservator al vocabularului românesc de origine latină se explică deci prin criteriul ariei laterale, care a primit pînă la un anumit moment inovațiile venite din Italia și n-a mai participat la aceste inovații după ruperea contactelor între cele două lumi romane"²⁵.

Observații extrem de interesante prilejuiește studiul lexicului latinesc din dialectele limbii române, indiferent dacă acesta este urmărit pe baza metodei statistice sau a criteriului onomasiologic, de un real folos fiind în această privință hărțile **Atlasului lingvistic român**. Aplicarea metodei statistice (I. Coteanu, Romulus Todoran) duce la rezultate interesante și de o importanță deosebită²⁶, fie că avem în vedere raporturile interdialectale (dialectele limbii române sînt de tip divergent), fie că avem în vedere specificul fiecărui dialect în parte sau al unor graiuri, sub raportul fondului lexical latinesc al fiecăruia.

Dacă acceptăm împreună cu Romulus Todoran²⁷ că limba română are 2188 de cuvinte de origine latină, în cadrul fiecărui dialect acestea se repartizează astfel: dacoromân — 1953 (89,25 %), aromân — 1523 (69,60 %), meglenoromân — 1024 (46,80 %) și istorromân — 584 (26,69 %).

După cum se observă, din punct de vedere cantitativ, există deosebiri mari între dialecte privitor la ponderea elementului lexical latinesc (aproximativ 400—500 de cuvinte între un dialect și altul). Cu tot aspectul relativ al cifrelor, trebuie să ținem cont în acest caz de evoluția dialectelor românești, în special a celor din sudul Dunării (cu influențe străine puternice, cu texte tîrzii din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea). Alături de cuvinte latinești care se găsesc în toate cele patru dialecte românești (21,80 %), există și unii termeni care sînt cunoscuți numai într-un singur dialect: dacoromân (24,40 %), aromân (8,45%), meglenoromân (0,35 %), istorromân (0,31 %)²⁸.

După cum a arătat Al. Rosetti,

în dialectul aromân sînt 73 de cuvinte latinești, necunoscute celorlalte dialecte. Cităm cîteva: *afreață* (*africa*), *arugă* (*rugă*), *apucafi* (*aucupare*), *cusurin* (*consobrinus*), *furnu* (*furnus*), *hic* (*ficus*), *pecunju* (*pecunia*), *arup* (*rupes*), *yinhit* (*viginti*)²⁹.

Și cuvintele latinești care se întîlnesc în două (cazul cel mai frecvent) sau în trei dialecte prezintă un interes deosebit pentru lexicologia și dialectologia istorică românească. Numărul elementelor comune pentru dialectele dacoromân, aromân și meglenoromân reprezintă 423 (19,33%), iar pentru dialectul dacoromân și aromân 352 (16,08 %). Din acest punct de vedere, dialectele dacoromân și istroromân merg împreună, iar cel aromân și meglenoromân se grupează separat. Numărul mare de elemente latinești cunoscute numai în dialectul dacoromân "nu se poate explica altfel decît admițînd un larg teritoriu de formare a limbii și poporului român, în nordul și sudul Dunării, unde a existat un proces de romanizare și admițînd continuitatea elementului romanic pe teritoriul vechii Dacii"³⁰.

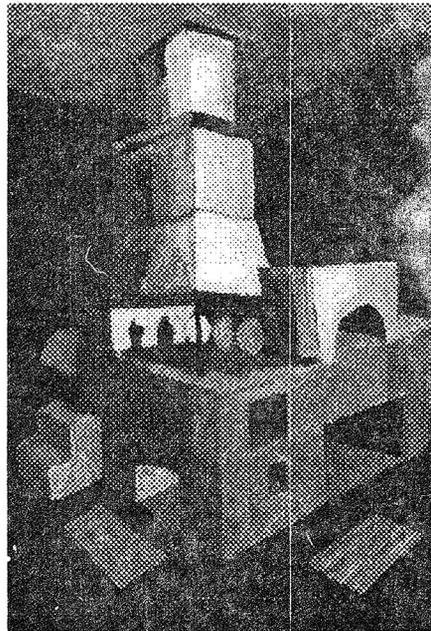
Din punctul de vedere al repartiției dialectale, anumite cuvinte de origine latină nu cunosc o arie unitară, chiar în cadrul dialectului dacoromân. Unii învățați (S. Pușcariu, E. Gamillscheg, G. Reinchenkron, G. Ivănescu) au tras concluzia că "româna primitivă" cunoștea anumite arii lexicale, unele diferențe dintre graiuri existînd, după G. Ivănescu, chiar în "latina populară"³¹. Hărțile **Atlasului lingvistic român** oferă suficient material pentru susținerea unui asemenea punct de vedere. Cuvintele latinești ca *alium* (rom. dial. *ai* "usturoi"), *nix* (*nea*), *pecorarius* (*păcurar*), *pedester* (*pedestru*) circulă numai în vestul și sud-vestul României tocmai în regiunile cele mai populate de coloniștii romani.

În alte cazuri, în jumătatea de nord a țării (Moldova, Maramureș, Transilvania și Crișana) circulă un termen de origine latină, în vreme ce în partea de sud a României se

întîlnește un împrumut, mai ales din limbile vorbite în Peninsula Balcanică, precum: *moare* (lat. *muria*) — *zeamă* (grecesc), *cute* (lat. *cos*) — *gresie* (albanez sau traco-dac), *pîntec* (lat. *pantex*) — *burtă* (fără etimologie sau vechi german).

Hărțile **Atlasului** confirmă una din concluziile lui Pușcariu cu privire la păstrarea unui strat mai vechi de elemente latinești în Transilvania: "regiunile vestice și nordice ale teritoriului dacoromân, teritoriile în care colonizarea Daciei de către romani fu cea mai intensă, păstrează mai bine elementul latin vechi"³². Așa ne explicăm, între altele, de ce anumiți termeni latinești păstrați numai în română au un caracter dialectal: *ageșt* "grosse bûche", *astruca* "couvrir, enterrer", *feri* "fêter, respecter", *sufleca* "retrousser", *custa* "vivre", "maintenir en vie" (în expresia din Crișana, *Zo te custe*, "Dieu te garde").

În mai puține cazuri întîlnim o sinonimie lexicală în cadrul aceluiași dialect (în speță, dacoromân). Hărțile **Atlasului**, ca și textele dialectale, ne permit să delimităm două arii distincte, în fiecare fiind cunoscut un cuvînt latinesc. Astfel, în jumătatea

Gheorghe OPREA. Vatra.

de nord a țării este folosit cuvântul *curechi* "chou" (lat. *cauliculus*), iar în jumătatea de sud a fost înregistrat cuvântul *varză* (lat. *viridia*), care a cunoscut o extindere de sens (pentru că în latină însemna "legume proaspete, verdețuri"), impus și în limba literară.

În sfârșit, în legătură cu grupele de cuvinte latinești menționate pînă acum, trebuie să adăugăm că unii termeni sînt astăzi arhaisme, dar le întîlnim frecvent în textele românești din secolul al XVI-lea: *aua* (*ad-hoc*), "ici", *nescare* (*nescio qualis*) "quelqu'un", *neștine* (*nescio quem*) "quelqu'un", *plasa* (*plausus*) "applaudir" etc.

Deoarece limba română e singura dintre limbile neolatine care a avut foarte puține cuvinte savante de origine latină pînă în secolul al XIX-lea, ea poate fi utilizată ca un criteriu de control al caracterului popular al elementelor latinești din celelalte limbi romanice. Pentru aceasta trebuie avut în vedere și fondul panromanic al limbii române, prezentat și analizat în dicționare și lucrări de specialitate³³.

În tot cazul, pentru lexicul de origine latină din limba noastră, trebuie să luăm în considerare trei aspecte: poziția geografică, factorii socio-culturali³⁴ și evoluția istorică a poporului român. În acest fel putem observa simplificarea și "ruralizarea" vocabularului limbii latine din estul imperiului, iar mai tîrziu constituirea unui fond lexical latinesc cu trăsături particulare (evoluții semantice, arhaisme, arii dialectale, suprapuneri și dispariții).

Dar, ca și în cazul celorlalte limbi romanice, fondul lexical panromanic al românei se situează pe primul plan. Termenii de origine latină se referă la aspectele cele mai importante ale vieții materiale și spirituale, ei definesc aspecte fundamentale ale realității, cunoscută o largă polisemie, fac parte din locuțiuni și expresii și servesc ca bază pentru cuvinte noi. Dar aspectul cel mai important îl constituie, fără îndoială, frecvența termenilor de origine latină³⁵.

Studiind gramatica sau lexicul

limbii noastre, îndreptățiti sîntem să conchidem cu Ovid Densusianu:

"Limba română, așa cum se prezintă astăzi, ne arată în chip neîndoios că romanizarea teritoriilor pe care s-a născut trebuie să fi fost foarte intensă. Tot ce are ea mai caracteristic poartă o pecete pur latină"³⁶.

Deoarece s-a dezvoltat într-un mediu neromanic, româna a suferit, pe plan lexical, influența limbilor vecine, și în primul rînd a celor slave. Dar, așa cum a arătat Al. Graur, aceasta "s-a soldat cu rezultatul paradoxal că româna și-a păstrat mai bine caracterul latin decît celelalte limbi romanice"³⁷.

În sfârșit, în ceea ce privește fondul latin, chiar inovațiile românei dovedesc caracterul romanic al acesteia. O altă serie de inovații însă o apropie de limbile balcanice, ceea ce i-a determinat pe unii cercetători (K. Sandfeld, G. Weigand, Al. Rosetti) s-o încadreze în "uniunea lingvistică balcanică" (din care ar face parte limbi diferite ca origine, dar asemănătoare ca structură: româna, bulgara, neogreaca, albaneza și, într-o mică măsură, sîrbocroata). Dar nu prin ceea ce are particular, nu prin influențe sau asemănări cu limbile vecine (toate neolatine) trebuie definită limba română. Ea se definește, dată fiind originea și structura ei, prin fondul ei latin.

Structura gramaticală și fondul principal lexical reprezintă temelia și specificul unei limbi.

Dacă ne-am imagina limba română ca o construcție impunătoare și durabilă, am remarca faptul că materialele cele mai importante — cărămizi, ciment, grinzi, acoperiș (adică lexicul), precum și arhitectura ei (adică gramatica) sînt de origine latină.

Procesul cel mai important pe care romanistica și românistica îl au în vedere este trecerea de la latinitate la romanitate, proces determinat de coordonatele istorice, sociale, politice și culturale. El a cunoscut faze de continuitate și de discontinuitate într-un context sociocultural specific: evoluția particulară a structurii latine,

pătrunderea unor structuri non-latine, asimilarea unor limbi și culturi în cadrul Romaniei³⁸. Aceste aspecte privesc mai întâi o fază romano-latină, iar mai târziu cea romanică. Romanizarea, diversificarea teritorială a latinei populare (în cadrul unei "unități relative") și individualizarea fiecărui idiom romanic sînt reperatele cele mai importante ale acestui complex proces istoric, social și lingvistic, mai ales în ceea ce privește consecințele romanizării și raportul dintre aceasta și non-romanizare (contactul dintre migratori și lumea romană)³⁹.

Ele susțin, în cadrul unei continuități romanice neîntrerupte în zona carpato-danubiano-pontică, afirmația lui Sextil Pușcariu⁴⁰: "Noi stăm înfipti cu toate rădăcinile noastre, de mii de ani, în neîntreruptă continuitate, în solul în care oasele strămoșilor noștri albesc alături de ale neamurilor care au rîvnit la bogățiile țării noastre".

NOTE:

¹ Vezi K. Sandfeld, *Linguistique balkanique, Problemes et résultats*, Paris, 1930; Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968 (ediția revizuită și adăugită, 1978); I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, ediția a II-a, București, 1967.

² În lucrările sale cele mai importante: *Grammaire des langues romanes*, Paris, 1900; *Rümanisch und Romanisch*, București, 1930; *Die lateinische Sprache in den romanischen Ländern*, în *Grundriss der romanischen Philologie*, I, Strasbourg, 1904—1906; *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*, Heidelberg, 1920.

³ Cf. *Introduzioni alla neolinguistica*, Geneva 1925; *La spiccata individualità della lingua romana*, 1927; *Saggi di linguistica spaziale*, Torino, 1945.

⁴ *La place du roumain parmi les langues romanes*, 1961.

⁵ Vezi *Limba română*, I, București, 1940 (ediția nouă, București, 1976); *Études de linguistique roumaine*, Cluj-București, 1937; *Cercetări și studii*

(ediție îngrijită de Ilie Dan), 1974, p. 133—169; p. 348—359; p. 460—467; p. 488—492.

⁶ Lucrarea care interesează discuția de față este *Die lexikalische Differenzierung der romanischen Sprache*, München, 1954.

⁷ *Istoria limbii române*, 1968, p. 587.

⁸ Iată studiile cele mai importante în acest domeniu (în afară de bibliografia citată pînă acum): W. Domaschke, *Der lateinische Wortschatz der Rumänischen*, în *Jahresbericht des Instituts für rumänischen Sprache zu Leipzig*, XXI—XXV, 1919, p. 65—173; I. A. Candrea, *Elemente latine dispărute din limba română*, București, 1932; *Istoria limbii române*, Editura Academiei, vol. II, București, 1969, cap. III, *Lexicul* (redactat de I. Fischer), p. 110—173; D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, 1961, p. 7—45; Romulus Todoran, *Despre elementul latin în lexiconul dialectelor românești*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, București, vol. II, 1971, p. 185—191.

⁹ Vezi *Istoria limbii române*, II, p. 122—124.

¹⁰ Vezi și excelenta lucrare a lui I. Fischer intitulată *Latina dunăreană*, E.S.E., 1985.

¹¹ Arătînd că "cea mai pertinentă deosebire dintre română și celelalte limbi romanice din Occident se revelă în lexic", Alexandru Niculescu consideră că latina populară care s-a impus în Dacia avea "un statut sociocultural vulgar, colocvial" (*op. cit.*, p. 13).

¹² *Istoria limbii române*, II, p. 128.

¹³ Cf. *Cercetări și studii*, p. 156.

¹⁴ În *Istoria limbii române*, p. 169—180.

¹⁵ *Istoria limbii române*, II, 1969, p. 116—118.

¹⁶ S. Pușcariu, *Cercetări și studii*, p. 158—159.

¹⁷ Publicat în "Revue des études sud-est européennes", IV, 1966, nr. 1—2, p. 5—33; nr. 3—4, p. 323—353.

¹⁸ Cf. C. Tagliavini, *op. cit.*, p. 121—130; G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 249—251. Vezi și Vasile Arvinte, *Român, românesc, România*, E.S.E., 1983.

¹⁹ "Ideea-mamă a întregii culturi românești e ideea romană", afirmă V. Pârvan (*Idei și forme istorice*, 1920, p. 39). Vezi, de asemenea, discuția amănunțită a problemei la A. Armbruster, *Romanitatea românilor*, București,

1972; **Cercetări și studii**, p. 157.

²⁰ *Istoria limbii române*, p. 180—183.

²¹ Vezi *Études de linguistique roumaine*, 1937, p. 40—42.

²² Vezi *Istoria limbii române*, p. 182—183.

²³ Cf. Vladimir Makarov, *Différenciations lexicales des langues romanes*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, I, p. 841—844; Jan Sabrsula, *A propos de la différenciation lexématique des langues romanes*, în "Philologia Pragensia", IX, 1966, nr. 1, p. 23—24. O sinteză în această privință a apărut recent, coordonator fiind Marius Sala, *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice*, E.S.E., 1988.

²⁴ A se vedea remarcabila lucrare a lui I. I. Russu, *Elemente autohtone în limba română*, Editura Academiei, București, 1970.

²⁵ *Istoria limbii române*, 182—183. Iată și alte lucrări importante: Walther von Wartburg, *La fragmentation linguistique de la Romania*, Klincksieck, Paris, 1967; C. Daicoviciu, E. Petrovici, Gh. Stefan, *La formation du peuple roumain et de sa langue*, Bucarest, 1963; Al. Graur, *Evoluția limbii române*, București, 1963; Alf Lombard, *La langue roumaine*, Klincksieck, Paris, 1974; C. C. Giurescu, *Formarea poporului român*, Craiova, 1973; A. Armbruster, *La romanité des Roumains*, București, 1977; Iorgu Iordan, *El lugar de la lengua rumana en la Romania*, în *Beiträge zur romanischen Philologie*, Berlin, I, 1961; Al. Rosetti, *À propos de "La place de la langue roumaine parmi les langues romanes"*, în *Beiträge zur romanischen Philologie*, Berlin, II, 1963.

²⁶ Romulus Todoran, *Contribuții de dialectologie română*, E.S.E., 1984, p. 134—139.

²⁷ *Op. cit.*, p. 186.

²⁸ Romulus Todoran, *op. cit.*, p. 190.

²⁹ Cf. *Istoria limbii române*, p. 172—179.

³⁰ Romulus Todoran, *op. cit.*, p. 190.

³¹ Vezi *Probleme capitale ale vechii române literare*, Iași, 1948, p. 340—341.

³² *Cercetări și studii*, p. 492.

³³ Vezi Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. Lateinische Element*, Heidelberg, 1905; I. A.

Candrea, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elemente latine*, București, 1907—1914 (*a — a putea*); Tache Papahagi, *Dictionaire aroumain (macédo-roumain), général et étymologique*, Bucarest, 1974; *Istoria limbii române*, II, 1969, p. 129—173; Alf Lombard, *La langue roumaine. Une présentation*, Paris, 1974, VII, vorbește de "la grande importance de cette langue".

³⁴ Cf. Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, II, București, 1978, p. 10—18.

³⁵ Vezi, în special, D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, 1961, p. 30—45; C. Dimitriu, *Romanitatea vocabularului unor texte vechi românești*, Iași, 1973; A. Juilland, P. M. Edwards, Ileana Juilland, *Frequency Dictionary of Roumanian Words*, The Hague, Paris, 1965.

³⁶ *Istoria limbii române*, I, Editura științifică, București, 1961, p. 39.

³⁷ Cf. *La romanité du roumain*, 1965, p. 67.

³⁸ Vezi Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 52: "Romanitatea este o structură socioculturală populară care se impune treptat din sec. X—XI. Latinitatea și romanitatea evoluează, începînd de la această epocă separat, ele vor constitui limbi și culturi diferite".

³⁹ Ecaterina Goga, *Introducere în filologia romanică*, 1980.

⁴⁰ Vezi *Limba română*, 1976, p. 417.

George RUSNAC
Chişinău

MATRICE ETEMICE ŞI ETEMEMICE POLIGLOTE

(rediscutarea etimologiei
rom. *talpă*)

Numim matrice etemică poliglotă modelul genetic particular realizat în mai multe limbi (<ridicare>, <curgere>, <asperitate> etc.).

Matricea etememică poliglotă reprezintă tiparul motivemic general raportat la diverse limbi (motivare cinetică, auditivă, tactilă etc.).

E vorba de așa-numitele solidarități motivemice, cercetate sporadic de etimologi, adesea prin prisma unor apropieri incerte sau forțate. Noi propunem criterii sigure de identificare, delimitare și ierarhizare, bazate pe 2 legi lingvistice universale [1] care explică eficiența funcțională și originile limbajului natural: primenirea caleidoscopică a expresiei prin oscilarea segmentelor constitutive ale formațiilor radicale sau afixale, corelată, grație naturii convertibile a simțurilor noastre, cu reluări, amplificări sau modificări în planul conținutului (lat. *palus* "stîlp" — *talea* "id." — *columna* "id.", lat. *trabs* "bîrnă" — *traps* "id.", germ. *murmeln* "a susura" — *Born* "șipot", rus. *terebit'*, "a trage" — *derebit'*, "id." etc.).

În lumina acestor legi se conturează distinct geneza multor noțiuni. De ex., în cazul ideii de *talpă*, numeroase limbi lasă să se întrevadă etemul (motivemul particular) <călcătură, umblet>. Aloetele latinești respective (variantele genetice din planul expresiei): *planta* "talpa piciorului"; "picior", *solum* "id." și *pansa* "om cu talpa lată (sau plată)", care denotă în radical (*pl-*, *sol-*, *pan-*) rotația segmentelor de expresie semnalată anterior, se solidarizează,

intralingvistic, cu *palpare* "a mîngîia"; "a dibui", *plangor* "lovire zgomotoasă", *plaga* "lovitură"; "întindere de pămînt", *planus* "neted"; "vagabond"; "înșelător", *solum* "sprijin"; "pămînt"; "suprafață", *sulcus* "dîră"; "brazdă", *pangere* "a înfige"; "a promite", *pandere* "a construi, a croi", *manus* "mînă"; "labă"; "lovitură", *mancus* "mutilat", *talaria* "gleznă"; "încălțăminte", *talus* "gleznă"; "călcîi", "arșic", *talea* "mlădiță"; "țepușă", "par", *talpa* "cîrțiță" (motivem: <scormonici>), *calx* "călcîi", *calceus* "gheată", *caliga* "cizmă", *calcare* "a călca" etc.

Semnificațiile divergente acumulate de radicalele *pal-*, *pl-*, *sol-*, *pan-*, *man-*, *tal-* etc. se pretează la motivări convergente de ordin cinetic, sonor, tactil etc.

Originea similară a aloetelor românești *talpă* "partea inferioară a labei piciorului"; "partea inferioară a încălțăminte" și *tablă* "id." [2] e validată de seriile indigene spre care gravitează: *talap* "zgomotul unor pași grei" [3], *a tălăpăni* "a călca zgomotos"; "a trîncăni" [3], *tălăban* "om cu picioarele lăboase"; "om cu mers greoi" [3], *a tolopăi* "a merge greu" [3], *a tăpălăi* "id." [2], *toloapă* "încălțăminte prea largă" [4]; "om cu picioarele butucănoase"; "care merge greoi"; "care calcă rar și apăsător" [3], *tăpălagă* "om cu picioare lăboase"; "încălțăminte mare și grosolană" [3], *a tăpș(ă)* "a bătători" [2], *labă* "parte a piciorului de la gleznă în jos"; "picior al unor animale"; "mînă", *lăbărțat* "deformat", *labii* "capre de tăiat lemne" [2], *libidău* "tălpigele războiului de țesut" [2], *a libăzi* "a muștra" [2], *a lăpăi* (*lipăi*, *lipăni*) "a bate" [2] etc.

Aceleași legături asociative genetice apar

— în franceză: *patte* "talpă", *patauger* "a lipăi, a merge prin noroi", *patin* "patină", *pâte* "pată", *patelin* "localitate", *pateliner* "a înșela" etc.;

— în spaniolă: *pata* "labă"; "picior", *patada* "urmă", *patalear* "a tropăi", *pateta* "șchiop", *patasca* "gilceavă", *patraña* "brașoavă" etc.;

— în portugheză: *pata* "labă", *patada* "lovitură"; "prostie", *patear* "a tropăi"; "a lovi", *patata* "furt", *patranha* "minciună" etc.;

— în retoromană (friulană): *talpe* "labă, talpă", *talpâ* "a călca cu putere"; "a lovi (cu copita)", *tâlpade* "amprenta unei labe", *talpinâ* "a umbla", *talpôn* "necuviincios, grosolan";

— în comelică: *talpa* "labă", *talpada* "lovitură";

— în germană: *Sohle* "talpă", *suchen* "a căuta"; "a se strădui", *Schuh* "gheată, pantof", *Fuß* "picior", *fusen* "a se sprijini", *Stufe* "treaptă", *tupfen* "a lovi ușor", *Taps* "lovitură ușoară", *Tatze* "labă", *tätlich* "a lovi, a bate" etc.;

— în engleză: *foot* "picior"; "talpă", *fit* "ciocnire", *hit* "a lovi", *heel* "călcii"; "toc", *hoof* "copită", *hat* "bordei", *totter* "a dibui", *tap* "a bocăni", *step* "umbrelt"; "treaptă" etc.;

— în rusă, ucraineană, poloneză, cehă, slovacă, sîrbocroată: *stopa* "talpă", rus. *stupnia* "id.", *stupit'* "a călca", *stupen'* "încălțăminte", bg. *stăpalo* "talpă"; "treaptă", rus. *topat'* "a tropoti"; "a merge", rus., ucr., pol. bg., sloven., let. *lapa* "labă"; "mînă", dan., magh. *lab* "id.", sued. *labb* "id.", rus. *lapiti* "opinci", *lapotat'* "a plescăi zgomotos" [5], ceh. *tlapa* "labă"; "mînă", *tlak* "apăsare", *tuliti se* "a se lipi";

— în maghiară: *talp* "talpă", *talpal* "a trebălui", *telep* "așezare"; "zăcămînt", *teletöm* "a bate" etc.;

— în turcă, găgăuză: tc. *taban* "talpă", găg. *tapkîr* "chingă"; "a călca în picioare", tc., găg. *topuk* "gleznă", tc., găg. *topal* "șchiop".

Această modalitate poliglotă de structurare etemică și etememică a conținutului și a expresiei cuvintelor luate în discuție relevă legături interlingvistice străvechi, originare, care depășesc hotarele arealului indo-european, fapt ce exclude implicarea influențelor în generarea similitudinilor imanente.

Am verificat și validat, astfel, încercarea lui Marius Sala [6] de a contesta originea străină [magh, *talp* "talpă": 7; 8; 9; 10; 11; magh *talp*, scr., bg. *talpa* "scîndură groasă": 4] a rom. *talpă*.

Respingem, totodată, filiația admisă de Sala: "...se poate presupune o evoluție semantică *talpa* "cîrțiță" → "labă" [6, p. 153]. Între lat.

talpa "cîrțiță" și lat. **talpa* "labă" (reconstruit de C. Tagliavini [apud 6, p. 153], W. Meyer — Lübkke [10], W. von Wartburg [11], Al. Ciorănescu [12] și alți etimologi pe baza faptelor romanice) există un raport, dar de contiguitate, nu scalar. C. Tagliavini a intuit just descinderea separată a celor două cuvinte latinești *talpa* "cîrțiță" și **talpa* "labă" din același radical *tal-*, dar i-a atribuit acestuia semnificații etimologice fanteziste ("deschis", "întins", "pămînt"). De fapt, matricea etememică spre care converg toate semnificațiile radicalului *tal-* stă sub semnul îngemănării motivărilor generale: <<mişcare>> + <<zgomot>>. Din această concurență se vor diferenția și cristaliza pe aceeași tulpină et-ică atât ideea de "scormonitor, rîmător" (raportată la *cîrțiță*), cât și cea de "călcător, bătător" (raportată la *talpă* sau *labă*).

A existat în latină un **talpa* "labă"? Datele dialectelor italiene, retoromane și galoromanice la care se referă etimologii în sprijinul reconstrucției nu reprezintă o probă peremptorie în sensul acesta, căci nu se iau în considerare aportul substratului indo-european (italic, iliric, celtic sau traco-dac) și posibilitatea unor apariții glotice interne postlatine. În pofida acestor dubii înclinăm să credem totuși că latina a cunoscut, regional, ipotetica formă cu sensul de "labă" sau "talpă". S-ar putea invoca în favoarea supozițiilor respective și faptele pe care ni le oferă latina: prezența rad. *tal-* în *talus* "călcii"; "gleznă", înrudit, etimologic, cu **talpa* (prin aceeași semnificație primară: "a călca"). Dar a lăsat vreo urmă lat. **talpa* în idiomele neolatine?

Pentru română, s-ar părea că nu există nici un impediment în calea derivării: **talpa* > *talpă* [12]. Sistemul limbii române se opune însă acestei etimologizări: semantic și fonetic, *talpă* se include, evident, în seria vocabulelor expresive relevate anterior: *talap*, *a tălăpăni*, *tălăban*, *a tolopăi*, *toloapă*.

În cazul idiomului friulan, *talpâ* "a călca cu putere", "a lovi (cu copita)" și *talpinâ* "a umbla" nu sînt derivate

ale lui *talpe* "labă, talpă", cum s-ar părea la prima vedere (și cum crede M. Iliescu [13, p. 184]. Prezența friul. *talpòn* "necuviincios, grosolan" atestă o ancorare mai adâncă a elementelor menționate în sistemul dialectului respectiv, dincolo de nivelul preinsei dependente de sensul "talpă". Trebuie să admitem deci, ca și în română, că baza derivării pentru seria semnalată nu e *talpe*, ci *tal-*, cu o largă gamă de semnificații originale: "lovitură", "călcătură", "greoi", "grosolan", "bădăran", "neîndemînic", "prost" etc. (această cheie sinestezică, unică pentru diverse substraturi ale limbilor de astăzi, explică și convergența-divergența rom. *talpă* cu bg., scr. *talpa* "scîndură groasă" și it. *talpa* "neghiob, prost").

În privința vechimii rom. *talpă* (origine prelatină sau postlatină?), extensiunea, indicată anterior, a rad. *tal-* în diverse limbi relevă o ascendență străveche (traco-dacă). Postularea unui substrat comun (ilir [13] pentru română, friulană și comelică în baza prezenței cuvintelor înrudite pe care le-am examinat mai sus provoacă o justificată rezervă: nu pot oare persista sau apărea fenomene de convergență și între substraturi?

Și o ultimă chestiune: magh. *talp* "talpă" e un împrumut din română? Poziția acestui element în sistemul limbii maghiare (a se vedea exemplele citate) se opune unui răspuns afirmativ, satisfăcînd exigențele reclamate de statutul indigen al cuvîntului în vocabular.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Rusnac G., **Împrumuturi slave sau elemente autohtone?** // *Limba Română*, 1995, nr. 6, p. 42—45.
2. **Dicționarul limbii române**, A-C, D-De, F-L (Lojniță), București, 1913 ș.u.; serie nouă (literele M, N, O, P, R, S — Spongios, Ș, T, Ț), București, 1965 ș.u.
3. Udrescu D., **Glosar regional Argeș**, București, 1967.
4. Scriban A., **Dicționarul limbii românești**, Iași, 1939.
5. Dal' V., **Tolkovyj slovar' jivogo velikoruskogo jazyka**, I—IV, Moskva, 1955.
6. Sala M., **Rom. talpă: împrumut sau moștenit?** // *Studii și cercetări lingvistice*, 1980, nr. 2, p. 151—159.
7. Cihac A., **Dictionnaire d'étymologie daco-romane, I: Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes, II: Éléments slaves, magiars, turcs, grecs-modernes et albanais**, Frankfurt/M.—Berlin—București, 1870, 1879.
8. Tiktin H., **Dicționar român-german**, I—III, București, 1903, 1911, 1925.
9. Candrea I.-A. și Adamescu Gh., **Dicționarul enciclopedic ilustrat**, "Cartea Românească", București, 1931.
10. Meyer-Lübke W., **Romanisches etymologisches Wörterbuch**, Heidelberg, 1935.
11. Wartburg W. von, **Französisches etymologisches Wörterbuch**, Bonn, 1925 ș.u.
12. Cioranescu A., **Diccionario etimológico rumano**, Universidad de la Laguna, 1958—1966.
13. Iliescu M., **Retoromana și cuvintele românești de substrat** // *Studii și cercetări lingvistice*, 1977, nr. 1, p. 181—186.

Maria PETRICĂ,
Școala generală Hirsești,
Argeș

PARTICULARITĂȚI MOLDOVENEȘTI ÎN ROMANUL MANOIL DE D. BOLINTINEANU

I. 1. Unitatea de neam și de limbă a constituit un argument (și încă unul dintre cele mai temeinice) în lupta pentru făurirea unui stat național și a unei limbi unice de cultură.

În prima jumătate a secolului trecut existau încă două variante importante ale limbii noastre de cultură — una de tip muntenesc și alta de tip moldovenesc. Perioada respectivă era caracterizată, în acest context, de preocuparea pentru crearea unei norme unice, supradialectale, ceea ce a dus la o confruntare a celor două variante amintite mai sus pentru dobândirea supremației.

Pentru normarea și unificarea limbii române, toți oamenii de cultură din prima jumătate a secolului al XIX-lea au propus întoarcerea la limba vechilor scrieri religioase, care dobândise, în jurul anului 1750¹, un caracter unitar prin generalizarea variantei muntene. Revenirea la limba bisericască veche, dar nu identificarea cu ea, ci alegerea a ceea ce era mai bun, adică mai "clasic", mai "gramatical" și mai "eufonic"² din toate graiurile vorbite de români, a însemnat, în fapt, un proces de "muntenizare" a limbii noastre literare.

Autorul principiilor de urmat pentru constituirea normei supra-dialectale, Ion Heliade-Rădulescu, a dat dovadă de o profundă cunoaștere a limbii poporului său, de o intuiție aparte a sensului evoluției românei literare.

Scriitorii din toate provinciile românești au aderat la normele propuse de lingvistul muntean, printre cei mai consecvenți adepți numărându-se și Costăche Negruzzi. "Eu sînt acel care am scris urmînd gramatica muntенilor"³, va mărturisi C. Negruzzi într-una dintre **Scrisorile** sale către Heliade-Rădulescu.

Urmare a acestei atitudini, în edițiile succesive ale operei lui C. Negruzzi apar în variație liberă norme moldovenești și norme muntenești, cele din urmă fiind majoritare în ultimele apariții antume ale operelor scriitorului moldovean⁴.

2. Procesul de "muntenizare" a limbii a dat naștere însă și unor reacții de respingere a normelor preconizate de Ion Heliade-Rădulescu.

Lingvistul și filologul moldovean George Săulescu, de exemplu, și el adept al unificării limbii noastre de cultură prin întoarcerea la normele scrierilor religioase vechi, lupta împotriva "muntenizării" exprimării literare românești. În gramatica sa, tipărită în 1833, normele fonetice și morfologice descrise au la bază atît graiul moldovenesc, cît și limba scrierilor tipărite în această provincie românească. Consecința oscilației a fost existența unor dublete, pe care filologul moldovean căuta să le diferențieze în context. Așa este cazul fonetismelor *di* și *undi*, care erau folosite spre a marca locul, iar *de* și *unde* trebuiau folosite pentru a evidenția mișcarea în spațiu.

Dintre normele moldovenești promovate de G. Săulescu în fonetică amintim: *e* medial și final închis la *i* în cuvinte ca: *ominește*, *pepine*, *peptine*, dar *oameni*, *numi*, *undi*; *ea* final accentuat trecut la *e* în cuvinte ca: *zicé*; diftongul *ia* accentuat alternează cu *ie* în lexeme de tipul *giunghiat*; pentru cuvintele terminate în *-îne* (*cîne*, *mîne*, *pîne*) propune și forma *cîne*, *mîne*, *pîne* pentru că graiul comun, remarca filologul moldovean, "intercălează" acest *i*; *r* final are timbru labio-palatal (*altariu*, *ferariu*, *olariu*), iar *ǵ* nu apare în alternanță cu *j* (*gioc*, *gios*, *giudică*, *giumătate*).

În morfologie, de asemenea, erau menționate cîteva norme aparținînd variantei moldovenești (cele mai importante referindu-se la verb); pentru verbele cu radicalul în *d*, *t*, *r* se propuneau forme duble, iotacizate, respectiv cu dentala refăcută, pentru cele terminate în *n* — numai forme iotacizate; imperfectul indicativului prezenta la persoana a III-a plural doar forme cu *u*: *erau*, *lăudau*⁵.

Dintre normele propuse de filologii munteni, dar respinse de G. Săulescu amintim: pronunțarea dură a lui *p* și *d* (*dă*, *pă*, *dîntru*); folosirea formelor verbale *scri*, *scrim*, *scriți*; utilizarea la indicativ prezent, persoana

a III-a plural, a formelor de tipul *ei calc*, în loc de *ei calcă*⁶.

3. În deceniile de mijloc ale veacului al XIX-lea, preocuparea de bază a lingviștilor, a tuturor oamenilor de cultură români, a fost totuși crearea unor norme unice supradialectale în limbă. Aceasta însemna atât renunțarea la unele particularități regionale, cât și adoptarea noului, mai ales în lexic, dar și în sintaxă⁷.

Concurența dintre cele două variante principale ale limbii române literare din secolul trecut s-a făcut simțită în operele unor scriitori din epocă. Am amintit faptul că moldoveanul C. Negruzzi, recunoscând justetea recomandărilor lui Heliade-Rădulescu în privința unificării și modernizării limbii române, a renunțat, în edițiile succesive ale operei sale, la unele regionalisme moldovenești în favoarea unor muntenisme. Acest fapt este atestat și la alți scriitori moldoveni, în special la Vasile Alecsandri și Alecu Russo⁸.

La 1855, când se tipărea la Iași, mai întâi în revista "România literară", condusă de Vasile Alecsandri, și apoi în volum, romanul **Manoil** al lui Dimitrie Bolintineanu, se constată încă dorința de conservare a unor particularități moldovenești. Același fenomen se întâmplă și la apariția **Scrisorilor** lui Ion Ghica, în 1879, în revista "Convorbiri literare".

Limba scriitorilor munteni amintiți, D. Bolintineanu și I. Ghica, a atras atenția unor cercetători ca Paula Diaconescu⁹ și Constantin Cruțeru¹⁰. Ei au semnalat existența unor moldovenisme în operele acestor scriitori munteni.

Paula Diaconescu amintește astfel, în cadrul flexiunii substantivului, pluralul *lacrimi* la Bolintineanu și *școale* la I. Ghica; respectiv alternanța dintre terminația de genitiv-dativ *ei* cu *ii* (*casii*) la Bolintineanu. Tot moldovenisme sunt considerate femininele formate de la numele proprii masculine — nume de persoană: *Moruzoaiei*, *Catinca Slătineanca*, *Brîncovencei*, înregistrate în **Scrisorile** lui Ghica.¹¹

După o scurtă trecere în revistă a particularităților muntenești în scrierile lui D. Bolintineanu¹², C. Cruțeru menționează unele particularități moldovenești, care, spune el, "se datoresc relațiilor lui Bolintineanu cu scriitorii moldoveni"¹³. Dintre fonetisme se menționează: *-e* trecut la *-ă* după *-p*, *-s*, *-ș*: *mă spării*, *mă pusăi*, *te înșăli*; *-e*

neaccentuat trecut la *-i* în poziție medială: *blestemile*, *să discopăr*; *-ea* trecut la *-a*: *să mă trimată*; *-ia* trecut la *-ie* în poziție accentuată: *băiet*, *sffșiet*.

Mai sunt amintite, din cadrul morfologiei, forma numeralului *al doile* și adverbul *mîne*, iar din lexic — *să primble* și *vezeteu*.

II. 1. Parcurgerea integrală a romanului **Manoil**, într-o ediție ai cărei autori afirmă că "au fost respectate formele de limbă specifice epocii și autorului"¹⁴, ne-a arătat însă că particularitățile nemunteneste din textul ediției ieșene a cunoscutei opere a lui D. Bolintineanu sunt mult mai numeroase decît cele semnalate de Paula Diaconescu și Constantin Cruțeru.

Pentru selectarea și clasificarea particularităților nemunteneste existente în romanul **Manoil** de D. Bolintineanu, am avut ca punct de referință normele descrise de Ion Gheție în lucrarea **Baza dialectală a românei literare**¹⁵.

2. Cele mai multe particularități moldovenești înregistrate aparțin foneticii, compartiment în care, de fapt, existau cele mai multe diferențe între cele două variante ale limbii române literare din secolul al XIX-lea.

Dintre normele moldovenești ce țin de vocalism amintim, în primul rînd, un fenomen mai puțin cercetat, trecerea lui *-a* proton la *-ă* în formele verbale ale perfectului simplu: *alăturăi* (39), *aruncăi* (45), *înaintăi* (55), *strigăi* (59); în cele ale indicativului prezent: *scăpăi* (40), ale conjunctivului: *să arăte* (14) sau ale imperativului: *stăi* (100).

O altă particularitate tipic moldovenească, *-ă* proton trecut la *-a*, este atestată în cuvinte ca: *armasari* (92), *calare* (45), *capatasăm* (86), *lasai* (91), *macar* (26, 48, 68, 72, 78, 90), *pacat* (17, 57).

În cuvinte de tipul *blastăm*, *-a* apărea în secolul trecut aproape exclusiv în Moldova: "pot să-l și blastăm" (83).

Păstrarea vocalei *-ă* în *a mulțămii* este, pentru perioada cercetată, tot o particularitate moldovenească, întâlnită frecvent în opera cercetată: *mulțămesc* (23, 27, 29, 30, 72, 107), *mulțămii* (36), *mulțămim* (59), *mulțămire* (46, 76, 91), *mulțămită* (90, 109). Alături de formele cu *-ă*, apar în Moldova și forme cu *-e* hipercorect, *a mulțemi*: *mulțemesc* (16, 86, 120), *mulțemim* (18, 28, 119), *mulțemită* (87, 116), *mulțemiți* (61). Numărul formelor cu *-e* este aproape egal cu cel al formelor cu *-ă*. Forma

astăzi literară — *a mulțumi* — apare o singură dată, în ediția ieșeană a romanului lui D. Bolintineanu, în timp ce în Muntenia, în aceeași perioadă, mijlocul veacului trecut, forma respectivă era atestată în aproape toate scrierile.

Frecvent înregistrată este, de asemenea, trecerea lui *-e* medial aton la *-i*. La substantive, fonetismul se întâlnește și în varianta muntenească a limbii epocii, în special în partea sud-estică a provinciei, influențată, la nivelul limbii vorbite, de normele regionale moldovenești¹⁶: *candelile* (54), *cunoștințele* (19), *ginerile* (20). Specific moldovenesc este însă fonetismul înregistrat în paradigma unor verbe, precum: *a îngâlbini* (72), *a întrevide* (51), *a priface* (84, 107), *a privighea* (61), *a vini* (41), *a videa* (19, 31, 36, 49, 50, 53, 62, 65, 67, 68, 74, 75, 86, 106, 107, 117).

E aton final închis la *i* se întâlnește în: *bileți* (66), *cameri* (79), *închipuiești-ți* (51, 52, 102), *mîni* (adv. — 41, 49, 103), *spuni-mi-o* (48).

Fonetismul *străin*, tipic moldovenesc, apare în alternanță cu *strein*, rostire muntenească, cele două forme avînd o frecvență egală în **Manoil**: *strein* (72), *streine* (72, 101), *streini* (89), *streinătate* (120), dar *străin* (8, 108, 110), *străină* (108, 118), *străine* (22, 59).

Fonetismul etimologic *i* apare păstrat consecvent în *cîne* (22, 25), *mîne* (42, 47, 54(2), 74, 84, 91, 93, 98(2), 99(2), 109, 115), sporadic, *mîine* (13, 16, 17, 21, 31, 48), *poimîne* (17), *pîne* (90, 97, 118). Fenomenul nu poate fi considerat cu certitudine moldovenesc, deoarece, la mijlocul secolului trecut, grafia era aceeași în cele două provincii, urmare a aplicării unei norme ortografice respectate și de munteni¹⁷.

Prezența fonetismului *i* în cuvinte ca: *a îmbla* (39), *a împle* (32, 47) este, aproape sigur, semn al influenței normei moldovenești. Trebuie amintită, în acest sens, constatarea că pînă și C. Negruzzi, oricît de inovator a fost acceptînd principalele norme literare muntene, nu a renunțat la acest fonetism nici în **Păcările tinerețelor** din 1857. În scrierile muntenești din epocă uzuale erau formele cu *i* trecut la *u*: *a umbla*, *a umple*¹⁸.

Particularități tipic moldovenești sunt, de asemenea, transformările diftongului *-ea* în *-e*: *avé* (51), *café* (47), *canapé* (74, 85), *colé* (79, 98), *me* (26), *pre* (29), *trecé* (ind. imperf. — 35), *vedé* (ind. imperf. — 25); aceste fonetisme prezintă însă puține atestări în ansamblul volumului.

În consonantism majoritare sunt formele muntenești. Pot fi menționate totuși atestări ale durificării lui *s* în cuvinte ca: *avusesăm* (110), *auzisăm* (pf. s. — 33), *dasă* (46), *deosăbire* (9), *deschisă* (ind. pf. s. 85), *dusesă* (63), *făgăduisăm* (40), *făcusă* (89(2), 114), *găsăști* (58), *mărturisînd* (121), *pusăi* (47), *venisă* (26, 109). Rostirile dure alternează cu cele moi în formele verbului *a zice* (raportul este de 35/49), în cele ale substantivelor *seară* (*sară* apare de cinci ori: 56, 79, 98, 103, 106, iar *seară* — de unsprezece ori: 29, 49, 60, 63, 74, 81, 86, 101, 103, 113, 118), respectiv *seamă* (*samă* este înregistrat de trei ori: 46, 60, 110, iar *seamă* de șapte ori: 8, 23, 28, 29, 103, 107, 110).

Dintre bilabiale, doar *b* și *m* sunt rostite dur ca în Moldova: *galbăn* (77), *iubască* (87), *tocmală* (28, 40, 41, 44).

În flexiunea cuvîntului *a sfînge*, *t* este totdeauna dur: *sfîngă* (39, 64, 84), *sfîns* (78, 112), *sfîngîndu-se* (108), *sfînseră* (78), *sfînge* (113), *sfînși* (42, 72).

Africata *g* alternează cu *j*: *giucătorii* (68) — *jucătorii* (68), *gioacă* — *jocurile* (68). Frecvența lui *g* este mai mare în adverbul *giur* și în familia acestuia: *împregiurări* (59), *împregiur* (9, 50(2), 69(2)) — *împrejur* (26, 85, 98), *împregiurimi* (49), *încungiurat* (37), *încungiură* (48, 62), *încungiurară* (11), desigur, sub influența prezenței formelor cu *g* și în varianta muntenească.

R "moale", mai frecvent în variantele nordice ale românei literare, este concurat, și chiar foarte mult, de *r* "dur": în poziție "moale" *răce* (27) — *rece* (61), *răpede* (50, 117) — *repede* (37), în poziție "tare" *răpide* (10, 21), *răsipească* (73), *răspins* (37), *răzămată* (50), *vro* (25(2), 92), *vra* (32, 35, 37, 38, 40, 43, 45, 50, 52, 54, 99, 103, 110, 111).

Cuvintele în care apare *ș* dur, folosit în ambele variante, muntenească și moldovenească: *ș* dur în poziție "tare" — *așăzată* (62), *deșartă* (100), *doboșăr* (9), *îmbrățișază* (62), *învioșază* (50), *lingușască* (101), *mătușă* (51), *cerșască* (62), *covîrșăște* (62), *înșală* (17(5), 73(2), 85, 118), *înșăl* (65, 88, 91), *înșălat* (35, 48, 68, 90), *înșăla* (61), *înșăli* (31, 69), *înșălătorul* (49), *sffrșască* (71) — sunt mai numeroase decît cele în care apare *ș* moale în poziție dură: *înșeală* (107), *înșelai* (91). Apar în text și cuvinte în care *ș* este nedurificat în poziție "moale": *șede* (ind. pr. 49, 91, 121), *șese* (21, 86), *șesesprezece* (46), *șapte* (21). Dintre toate exemplele, doar ultimele patru sunt tipic moldovenești.

3. Morfologia oferă ca prim fapt demn de comentat formele verbale cu dentala refăcută, concurente ale vechilor forme iotacizate, uzuale în epocă în Muntenia. Situația se prezintă astfel.

Pentru verbele al căror radical se termină în *d* sunt atestate atât forme iotacizate, cât și cu dentala refăcută. A *auzi* prezintă următoarele forme: *să te aud* (86), *să nu-i audă* (54), *auz* (35(2)); a *cădea*: *să cază* (20), *o să cază* (29); a *(se) deschide*: *să se deschidă* (55), *or să se deschiză* (31); a *(se) închide*: *să ne închiză* (34), *or să se închiză* (31); a *piarde*: *să se piarză* (54), *să se piardă* (54, 84); a *răspunde*: *să răspund* (20), *răspund* (90), *să-mi răspundă* (73); a *ride*: *oi să rid* (78); a *revedea*: *să te revăd* (76); a *vedea*: *să te văd* (26(2)), *să vază* (86), *să te văz* (16, 116), *văz* (40).

În ceea ce privește verbele terminate în *t*, am constatat aceeași variație între formele iotacizate și cele cu dentala refăcută. Verbul *a înghiți* prezintă: *înghiță* (55); a *putea*: *pot* (94); a *presimți*: *să presimț* (71); a *simți*: *simt* (94), *simț* (37, 120).

Verbele cu radicalul în *n* prezintă mai puține forme cu dentala refăcută. Astfel, *a pune* cunoaște pe: *să pui* (47, 119), *o pui* (99), *să se puie* (38, 73, 80), *puind* (89, 102), *puindu-mi* (13); a *rămîne* — pe: *am să rămîn* (108), *să rămîi* (9, 35, 43), *să rămîie* (43, 93), *rămîind* (30, 51); a *spune* — pe: *îți spun* (52), *n-am să-ți spun* (76), *să spun* (76, 84, 90, 107), *îți spui* (55), *să-ți spui* (107), *să-ți-o spuie* (107), *să-mi spuie* (51), *spuindu-mi* (45); a *supune* — pe: *să se supuie* (53); a *ține* — pe: *țin* (63), *țiu* (44, 85), *țiid* (60); a *veni* — pe: *să viu* 935, 114), *eu viu* (45(2), 116, 121), *să nu vie* (30), *să vie* (93, 97, 103, 120(2)), *viind* (51, 80).

Verbele *a minți* și *a simți* apar și cu formele "slabe" (făcînd parte din clasa cu -esc): *mințește* (118), *să simțesc* (11, 73), ca în scrierile moldovenești apărute în epocă.

Analizînd faptele mai șus menționate, constatăm că, în timp ce norma muntenească indică păstrarea formelor iotacizate, în romanul **Manoil** apar, ca în norma moldovenească, numeroase refaceri ale dentalei la formele verbale de indicativ și de conjunctiv prezent: mai multe în cazul verbelor cu radicalul terminat în *d* sau *t* și mai puține în cazul verbelor cu rădăcina în *n*.

În romanul **Manoil** sunt atestate apoi, ca în norma literară moldo-

venească, forme de viitor în care auxiliarul a provine fonetic din *va*: *cînd a afla* (71), *de n-a aduce* (41), *dacă le-a bate* (13), *dacă s-a bolnăvi* (33), *ți-a face mulțemie* (28), *îi vede* (25), *te-i bolnăvi* (32). Sunt atestate, de asemenea, forme create cu auxiliarul a invariabil: *a să cază* (48), alături de forma muntenească *o să cază* (29).

4. Lexicul romanului **Manoil** cuprinde și el multe moldovenisme. Am reținut spre exemplificare următoarele cuvinte:

bacal (s. m.) — "băcan": "maritagiul e bun pentru *bacali* și pentru *dascăli*" (71);

băcălească (adj.) — "specific băcanului": "să puie în practică o virtute *băcălească*" (80);

butilcă (s. f.) — "damigeană mică cu gîtul strîmt, făcută din pămînt ars și folosită pentru păstrarea apei": "așteptînd *butilca* de vin și fumînd țigara, cugetam la Zoe" (74);

burnuz (s. n.) — "manta de lînă cu glugă": "poliția mă sili să dau *burnuzul*" (6 atestări la p. 70);

căltuni (s. m.) — "încălțăminte de sârbătoare, ciorap de lînă": "încălțate numai cu *căltuni* albi de lînă" (55);

cofă (s. f.) — "vas de formă cilindrică făcut din doage de brad cu o toartă, în care se ține la țară apa de băut": "dă-mi să sorb și eu din astă *cofă*" (15);

curechi (s. m.) — "varză": "ce plînta *curechi*" (80);

dinioare (adv.) — "adineauri": "*dinioare* erai egalul meu" (106);

doboșăr (s. m.) — "toboșar": "însă nici măcar un *doboșăr* nu o ceru" (9);

duducă (s. f.) — "termen de politețe care se dădea altădată fetelor și femeilor tinere de la oraș": "în capul scării întîlnii pe *duduca*" (atestări la p. 8(2), 9, 11, 13, 21, 26, 71, 74, 121);

felegean (s. n.) — "ceașcă (turcească) de cafea, neagră, fără toartă": "mă sculai să pui *felegeanul* pe tabla" (trei atestări la p. 47);

harag (s. m.) — "arac": "*haragul* de vie cade" (39);

mumă (s. f.): "*muma* mea, de vro două zile nu mîncase nimic" (110, 111, 117, 118);

ogradă (s. f.) — "curte": "cînd mă coborîi în *ogradă*, văzui o trăsură cu patru cai ce sosise" (49);

primbla (vb.) — "plimba": "au avut onoarea să *primble* persoana mea" (66), v. și

preumbla (vb.) — "plimba": "*preumblîndu-mă* prin grădină" (10, 49, 53, 54);

primblător (s. m.) — "căruia îi place să se plimbe, să hoinărească": "*primblătorii* începuse a se retrage" (97);

preîmblare (s. f.) — "plimbare": "îmi propuse o *preîmblare* pe dealuri" (60);

plînta (vb.) — "planta": "ce *plînta* curechi" (80);

vorbariță (adj.) — "vorbăreață": "vie, *vorbariță*, cochetă" (80);

vezeteu (s. m.) — "vizitiu": "*vezeteul* întoarse sania repede să plece" (21, 93(2), 95, 96);

zevelcă (s. f.) — "fiecare dintre cele două fote dreptunghiulare, cu dungi sau brodate cu flori, care se poartă una în față și alta în spate ca fustă": "două *zevelci* roșii, cu felurite flori, o copereau" (15).

III. Fenomenele prezentate anterior arată că în romanul *Manoil* al lui D. Bolintineanu există numeroase fenomene moldovenești, de regulă, fonetice dar și morfologice și lexicale. Care este explicația apariției lor? Sunt oare acestea urmări ale legăturilor scriitorului muntean cu oamenii de cultură moldoveni, cum s-a afirmat? Sau sunt, poate, consecința acceptării deliberate a unor norme neutilizate în Muntenia de către Dimitrie Bolintineanu?

Răspunsul este sugerat de prezența acestor fenomene numai în romanul *Manoil*, ele lipsind în celelalte scrieri ale poetului și prozatorului muntean. Constatarea ne duce la gândul că particularitățile ar fi fost introduse la tipar, sub influența normelor respectate în imprimăriile ieșene, la mijlocul secolului al XIX-lea.

Nu este cunoscută nici o reacție a autorului romanului *Manoil* la această modificare a limbii textului său. Motivarea s-ar explica prin aceea că în momentul apariției romanului scriitorul nu se afla în țară.

Intervențiile editorului moldovean în textul scriitorului muntean se explică prin promovarea particularităților proprii celor două variante: varianta muntenească și cea moldovenească. "Moldovenizarea" textului romanului *Manoil* scris de D. Bolintineanu ar fi o posibilă replică în timp la "muntenizarea" textului lui C. Negruzzi.

Normele preconizate de Ion Heliade-Rădulescu, în majoritate de tip "muntenesc", vor fi însă treptat acceptate de toți intelectualii epocii. Particularitățile de orice nivel, atunci când mai apar în scris, inclusiv în operele literare, țin de domeniul graiurilor teritoriale, nicidecum de cel al normei

unice pentru toți românii. Atît scriitorii munteni, cît și cei moldoveni au făurit o limbă literară unitară — limba română.

NOTE:

¹ I. Gheție, **Baza dialectală a românei literare**, Editura Academiei, București, 1975, p. 387—415; idem, **Contribuții la problema unificării limbii române literare. Momentul 1750** // "Limba română", XX, 1971, nr. 2, p. 113—124.

² "Curierul românesc", X (1839), nr. 128, p. 445—446; ap. Șt. Munteanu, V. D. Țăra, **Istoria limbii române literare**, Editura didactică și pedagogică, București, 1978, p. 167.

³ Costache Negruzzi, **Scrisoare către Eliade**, // "Muzeul național", ap. S. Breabăn-Cristache // "Limba română", XI, 1969, nr. 3, p. 224.

⁴ Silvia Breabăn-Cristache, **Unificarea limbii în scrierile lui C. Negruzzi** // "Limba română", XI, 1969, nr. 3, p. 222—238.

⁵ Pentru normele menționate, vezi Mariana Costinescu, **Normele limbii literare în gramaticile românești**, Editura didactică și pedagogică, București, 1979, p. 72—99.

⁶ I. Gheție, M. Seche, **Discuții despre limba română literară între anii 1830—1860**, // **Studii de istoria limbii române literare. Secolul al XIX-lea**, Editura pentru literatură, București, 1969.

⁷ Paula Diaconescu, **Elemente de istorie a limbii române literare moderne. Partea a II-a. Evoluția stilului artistic în secolul al XIX-lea**, București, 1975.

⁸ Vezi I. Gheție, **Baza dialectală a românei literare**, p. 516—521.

⁹ Paula Diaconescu, **op. cit.**, p. 83—95.

¹⁰ Constantin Cruceru, **Limba și stilul scrierilor lui D. Bolintineanu** // **Studii de istoria limbii române literare. Secolul al XIX-lea**, Editura pentru literatură, București, 1969.

¹¹ Vezi Paula Diaconescu, **op. cit.**, p. 87—90.

¹² C. Cruceru, **op. cit.**, p. 105—109.

¹³ **Ibidem**, p. 111.

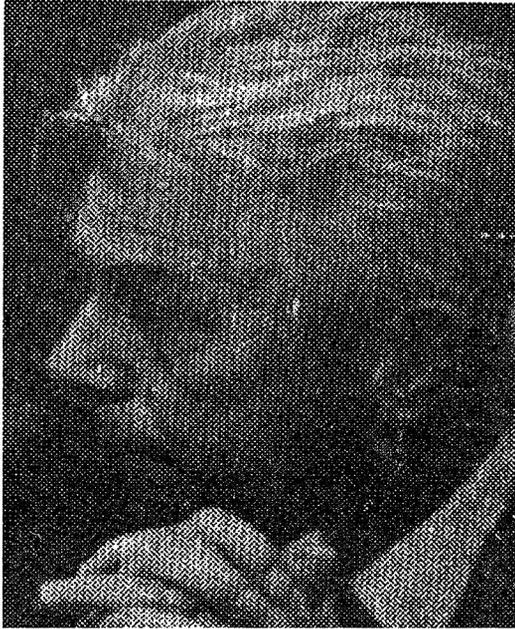
¹⁴ Am cercetat D. Bolintineanu, **Opere alese**, vol. II, Editura pentru literatură, București, 1961. Exemplele reținute sunt urmate în paranteze de trimiterea la pagina acestui volum.

¹⁵ I. Gheție, **Baza dialectală a românei literare**.

¹⁶ Vezi I. Gheție, **op. cit.**, p. 503—507.

¹⁷ Gh. Chivu, **O normă a limbii române literare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea: căne, mâne, pâne** // "Limba română" XXII, nr. 1, 1973, p. 52—57.

¹⁸ Șt. Munteanu, V. D. Țăra, **Istoria limbii literare. Privire generală**, p. 170.

CONSTANTIN CIOPRAGA: 80

Cine poate afirma că îl cunoaște pe academicianul Constantin CIOPRAGA, acela cunoaște mai bine și orașul Iași — importantă cetate a culturii românești. Despre Constantin Ciopraga, scriitorul, criticul și istoricul literar ne mărturisesc cărțile Domniei sale de o valoare incontestabilă, despre profesorul Constantin CIOPRAGA — studenții și doctoranzii, numeroși, mulți dintre ei ajunși astăzi pe culmile împlinirii profesionale și umane. Un lucru poate e mai puțin cunoscut, și anume contribuția deosebită a Domniei sale la apropierea Basarabiei de matricea ei firească. Receptiv la procesul de fuzionare a valorilor spirituale din cele două țări românești, participă la manifestări culturale și literare din Chișinău, prefațează ediția chișinăuiană a operelor lui Mihail Sadoveanu, scrie despre poezia lui Grigore Vieru, Nicolae Dabija, Arcadie Suceveanu, Leo Butnaru, este conducătorul științific a mai multor doctoranzi basarabeni. Ca un părinte cu sufletul deschis spre fiul rătăcitor, găsește timp, răbdare și înțelegere pentru fiecare dintre ei, încurajându-i în diversele situații ale vieții, dar mai ales atunci când disperarea e gata să pună stăpînire pe forțele lor. Prezența sa în inima evenimentelor legate de destinul Basarabiei, apariția frecventă a articolelor în publicațiile chișinăuiene, în special în revista noastră, *PENTRU CARE INTR-UN MOMENT CRITIC A AVUT UN NECESAR CUVINT SALVATOR*, ne amintește că există nu doar un patriotism de paradă, ci și unul adevărat, cel al faptei.

***La mulți ani, maestre!
Multă sănătate, activitate rodnică și îndelungată
Vă urează din partea Basarabiei***

LIMBA ROMÂNĂ.

Dan MĂNUCĂ
lași

SENSUL VIETII

Unul din aforismele lui Lucian Blaga sună astfel: "După ce descoperim că viața n-are nici un înțeles, nu ne rămîne altceva de făcut decît să-i dăm un înțeles" (**Pietre pentru templul meu**). Presupun că profesorul Constantin Ciopraga va fi descoperit, pe front și în prizonierat, că viața nu prea are sens. Presupun că tot atunci se va fi decis să-i atribuie unul.

Născut la Pașcani, în 12 mai 1916, prof. univ. dr. doc. Constantin Ciopraga a absolvit "magna cum laude" Facultatea de Filologie și Litere a Universității "Al. I. Cuza", urmînd apoi, în 1939, un stagiu de specializare în Franța, întrerupt din cauza războiului. Combatant pe frontul din est, ofițerul rezervist Constantin Ciopraga a cunoscut duritatea unor ani lungi (1942—1946) de prizonierat. Profesor la Seminarul "Veniamin Costache" din Iași, între 1946 și 1949, a fost chemat apoi la Catedra de Literatură Română și Comparată "G. Ibrăileanu" a Facultății de Litere a Universității "Al. I. Cuza". Va fi șeful acestei catedre timp de două decenii, fiind acum profesor consultant și conducător de doctorat. Sub îndrumarea sa competentă și plină de solicitudine, au obținut titlul de doctor în filologie aproape cincizeci de cadre didactice și cercetători. Vreme de trei ani (1959—1962), a fost lector de română la Sorbona și la Ecole Nationale des Langues Orientales Vivantes, din Paris. Este membru al Uniunii Scriitorilor din România și al Asociației internaționale a criticilor literari (Paris). A participat la foarte numeroase manifestări științifice din țară și, cu strălucire, la reuniuni științifice din străinătate: Franța, Italia, Polonia, Belgia, Marea Britanie, Elveția, Olanda, Austria, Cehoslovacia, Grecia, Germania, Turcia, Rusia, Mexic, S.U.A. Din 1990, profesorul Constantin Ciopraga însușește, cu participarea

mereu proaspătă a d-sale, reuniunile literar-științifice ale Iașului, precum și întîlnirile, deloc puține, din mai toate orașele Moldovei, unde conferențiază pe teme de istorie literară. Recunoscîndu-i activitatea prestigioasă, Uniunea Scriitorilor i-a acordat două premii (1985 și 1987), fiind de asemenea premiat de Ministerul Învățămîntului (1966), de Cînsiliul Culturii (1971) și de Asociația Scriitorilor din Iași (1973 și 1978). În 1985, a primit "Premio Mediterraneo" (Italia). Este membru de onoare al Academiei Române.

Profesorul Constantin Ciopraga a debutat în publicistica literară în 1931, pe cînd era elev la Pașcani. A reînceput să publice din 1950, în "Iașul nou", numele d-sale puțînd fi reîntîlnit ulterior, aproape număr de număr, în "Iașul literar", "Cronica" (unde a fost și director, de la înființare, 1965, pînă în 1970), "Convorbiri literare", "Steaua", "România literară", "Luceafărul", "Viața românească", "Tribuna", "Ateneu", "Cahiers roumains d'études littéraires", "Contemporanul" ș.a. Cele peste o mie de studii, articole sau cronici l-au impus pe profesorul Constantin Ciopraga printre eseștii noștri remarcabili, cu un stil inconfundabil datorită eleganței expresiei, echilibrului construcției, pertinentei aprecierilor. În publicistica sa literară, totul concurează spre a oferi imaginea unui spirit clasic, ponderat în atitudinea față de textul literar, evînd efuziunile gratuite, însă entuziasmîndu-se fără să pregete în fața valorilor autentice. Format în atmosfera de o înaltă spiritualitate a Iașului interbelic, profesorul Constantin Ciopraga a devenit, la rîndu-i, o personalitate reprezentativă a spiritualității românești, în care aduce, ca notă distinctă, un cartezianism filtrat prin impresionismul lui E. Lovinescu și finețea lui G. Ibrăileanu. Eseurile d-sale sînt adesea meditații despre condiția literaturii, a artei în genere. Nu este de mirare că, dînd curs unei ispite din adolescență, a reînceput să scrie literatură. Este un poet discret, întors către sine și către universul lăuntric (volumul **Ecran interior**, 1975), precum și un mancier dispus la considerații subtile referitoare la existența umană (romanul **Nisipul**, 1989).

Cine l-a auzit pe profesorul Constantin Ciopraga povestind, rareori și cu o sfială rămasă aceeași de-a

lungul anilor, întâmplări din anii de pe front înțelege câtă forță a reușit să cumpănească în sine pentru a supraviețui. "Nisipul" nu este așadar un simplu titlu, ci o metaforă a mirajelor amăgitoare ale vieții. Rezolvarea propusă mi se pare plină de semnificații pentru întregirea portretului moral al autorului: nici unei ispite nu trebuie să i se dea ascultare, dar nici unei ispite nu trebuie să i se conteste dreptul de a ne pune în față o oglindă a propriilor noastre puteri și slăbiciuni. Nisipul existenței e nestatornic și frumusețea vieții se află tocmai în nestatornicia ei previzibilă. **Între Ulysse și Don Quijote** se intitulează reflecțiile despre literatură apărute în 1978. Ulysse ceruse să fie înlănțuit de catarg, pentru a nu se pierde și pentru a nu pierde, totodată, frumusețea cântecului sirenelor. Iar cavalerul visător al lui Cervantes avea nevoie lângă el de prozaicul Sancho. Oscilând între elanurile și reprimările celor doi, autorul eseurilor și-a construit un mod de a fi în care s-au contopit adorația romanticului și parcimonia clasicului.

Profesorul Constantin Ciopraga este considerat, în primul rând, drept un istoric literar de prestigiu, care a impus istoriei literaturii o rigoare și o ținută impecabile. Este locul să observăm, în același timp, că, în concepția d-sale, nu există incompatibilitate între critic și istoric literar, fiind vorba, în ambele împrejurări, de "forme definitorii ale unui umanism în mișcare". De aceea, **Amfiteatru cu poeți**, volumul apărut în 1995, rînduiește în bănci, spre un dialog de o mare finețe intelectuală, artizani ai cuvîntului din epoci diferite și cu particularități diferite. Interesul se îndreaptă spre arta literară, privită mereu în contextul și în corelațiile adecvate, care să ofere sinteze ideatice percutante.

Generații de studenți au audiat cursurile profesorului Constantin Ciopraga, educîndu-se în spiritul unui respect desăvîrșit față de literatura noastră și față de marile ei valori. Se cuvine subliniat faptul că intervențiile din presa literară, cursurile și volumele semnate Constantin Ciopraga au refuzat orice concesie de natură să vicieze interpretarea în spiritul adevărului și al venerației față de valorile reale. Dimpotrivă, prin afirmarea necontenită, chiar obstinată, a unor

permanente indiscutabile ale literaturii noastre, profesorul Constantin Ciopraga a contribuit la crearea și la păstrarea unui climat rezistent față de orice compromis. În statornicirea unei deontologii corecte în investigarea literaturii noastre după 1950, numele Constantin Ciopraga nu poate fi trecut cu vederea.

Literatura română a secolului XX (1971) reprezintă o sinteză nu numai informată, ci și originală asupra literaturii române din perioada 1900—1918, perioadă în genere ocolită de specialiști. Spulberînd prejudecățile, autorul a restituit o epocă de frămîntări și de pregătiri, privind-o, prin prisma unui simț aparte al istoriei și al sensurilor în devenire. De altfel, spiritul de sinteză îi este caracteristic în cel mai înalt grad profesorului Constantin Ciopraga, fapt vizibil mai ales în volumul **Personalitatea literaturii române** (1973; traducere franceză — 1975, traducere engleză — 1981). În stabilirea unor coordonate fundamentale ale literaturii noastre, autorului i-au venit în sprijin nu numai o cunoaștere aprofundată a folclorului, ci și o incontestabilă pregătire filosofică, studierea prealabilă și amănunțită a unor compartimente esențiale ale literaturii noastre culte și posibilitatea unor priviri din unghiuri diferite și totodată complementare. Istoric literar de primă mărime, autorul acestui volum urmărește — pe baza unei metodologii care nu a exclus niciodată contribuțiile teoretice noi — să caute "dinamica globală a valorilor" (**Între biografie și meditație**). Monografiile de referință sînt și volumele despre Calistrat Hogaș (1960), G. Topîrceanu (1966), Hortensia Papadat — Bengescu (1973). Cu totul remarcabile prin noutatea perspectivei rămîn monografiile critice despre Mihail Sadoveanu (1981), în care se urmărește "fascinația tiparelor originare", și despre Mihai Eminescu (1990), dedicată "arhetipurilor și metaforelor fundamentale" din creația marelui poet.

Erudit și, totodată, atent la toate aspectele vieții cotidiene, înțelegînd, dintotdeauna, să răspundă imperativelor cetății printr-un ireproșabil profesionalism, profesorul Constantin Ciopraga reprezintă o personalitate fără de care literatura noastră de după 1950 nu poate fi concepută.

Alexandru HUSAR
Iași

UN "SUFLET FRUMOS"

Rareori titlul unui volum de versuri indică mai fin, mai fidel, mai exact sensul său intim ca **Ecran interior** de Const. Ciopraga. "Ecrane imaginare", "Simplități", "Aventuri cu Vladimir" — cele trei cicluri care încorporează într-o unitate organică un autentic "spectacol de sunet și lumină" în acest volum — reconstituie lent pe aceeași peliculă filmul unei vieți, al unei vieți omenești primate sincronice nu în curgerea ei, ci în optica de ansamblu a unei sinteze esențiale.

Datate Iași-Văratec (1971—1973 și mai înainte), poemele cuprinse sub acest titlu sînt deci rodul unei cristalizări unitare, am spune, retrospectivă a unui poet care, înlocuind cîntecul prin cercetare, cu o formulă a lui Vianu, ni se înfățișă — ani în șir pînă atunci — în ipostaza de critic și istoric literar, ascunzînd cu discreție un talent creator sub roba de magistrat al literelor.

Fără îndoială, poetul, tributar într-un sens, unei solide formații livrești, unul din cei mai distinși intelectuali moldoveni, pe linia mării tradiții academice a locului, trădează pe omul de carte din el. Dante și Shakespeare, Miron Costin "întristatul", Eminescu ("bun pentru durerile sufletului, oricînd"), "ne-nduplecatul Romeo", sau — altădată — "halucinatul Romeo", junele Werther — sînt frecvent invocați, repuși în circulație. Reflexe mitologice ("Orfeu, meșter de cîntece grele", cîinele Sfinx) își asociază ecouri din clasicii vechi ("stima primei noastre iubiri — Maica Luna, sau Maica de Luna"), amintind vag *amica silentia lunae*. Asinii lui Francis James ("Asinii, știți, transportă-n samar pîine și vise"), cățelul pămîntului (din

Eminescu), unicornul lui Blaga convins cu Omul — cerb ("De lîngă omul-cerb zîmbește femeia-papagal"), cuvintele-păuni, cuvintele-cai, sau cuvintele-îngeri, care aduc aminte de Eugen Jebeleanu. Meșterul Doré, sau Domnișoara Pogány — teme din artele plastice, din muzică (elegii de Chopin) sau din folclor ("dispăruta pasăre Dor") coexistă cu vagi filiații din Eliot, Valéry-Larbaud, sau noii englezi. Tehnici din calda paletă a fovilor ("Florile cerului cad leneș din coșuri / peste turnuri roșii, peste taurii negri"), din plastica stranie a lui Giorgio de Chirico ("Cu ochii măriți de prea multă uimire, / eu merg atunci fără teamă de șerpi, / prin luna galbenă, pe trepte de marmoră") își conjugă efecte din suprarealismul lui Miró sau Dali ("Zugrăvesc în glumă brazi roșii și lîngă ei în exil / un flamingo alb-verde, mare cît munții"), din fantastul Chagall ("din fîntîni izvorau duhuri albe, crețoase"; "cîinii, halucinați, lătrînd la distanță"), ce — asimilate în plasma verbală a peliculei — impun un artist de-o modernitate surprinzătoare.

Poetul e însă un nostalgic boem; dincolo de cărți sau sugestii livrești, un observator fin, un contemplativ în căutare de sine:

*După o noapte de lecturi fantastice,
cauți garoafe.
Te cauți și nu te găsești, — iar
în stradă
Observi că și alții se caută chiar din
zori.*

Lumea sa, prin care se înrudește — pe un plan — cu Demostene Botez și George Lesnea din perioada de avînt a poeziei ieșene de odinioară, se compune din elemente ce evocă — în stil lbrăileanu — lumea Adelei: orologiul cu muzică de la primărie; o înmormîntare cu valsuri din veacul trecut, maiorul de roșiori — un poet patetic, farmacistul chel din strada Chopin, ofițerii la pensie — subit columbofilii, colonelul obez, cîntărețul șchiop, taciturn și ursuz etc., etc. În această lume, vecină cu aceea a lui Sadoveanu din **Demonul tinereții**, "Călugărul de-o

sută de ani cere de mult dezlegare, /
Pisicile lui de culoarea toamnei dorm
lîngă vatră, / miroase a pîine
proaspătă și-a miere de brad”) sau
Floare ofilită; “*Tinere fete așteaptă
un aventurier amarez... / Ochii fetei
în negru repetă elegii de Chopin*”. Aici
“*Jacheta neagră e obligatorie, / Nu
putem asculta altfel valsuri arhaice, /
nici întîmplări cu papagali și baroane*”.

În această lume, cu un ușor aer
vetust, de album de familie, “*bătrîna
doamnă cu ochelari și baston / Se
plimbă calm prin spațiile sale gri... /
O stea căzută-n grădina botanică, —
știți / a devenit de mult văduvă
melancolică / ... de treisprezece ani
trecuți doamna ex-stea /contemplă-n
dormitor fotografia soțului ei, / fost
căpitan de muzică, ofițer în retragere*”.
În această lume, avînd farmecul ei,
“*trec fanfare cu clarinete, tobe și cai /
Din cadre de sute de ani izbucnesc
rîsete, / Patul cîntă, bunicii dansează
valsul, polca ...*”, “*Somnambuli, tinerii
lustragii așteaptă minuni... Prin
cașonete și lieduri trec păsări din
sud, — / fete patetice visează marinari
din Sorrento... bătrîne doamne cultivă
pisici și dalii*”.

În această lume, alternînd între
ieri și azi, “*La ora asta Shakespeare
dă porumbeilor boabe, / La lași, vechi
pensionari îngrijesc de albine / ... Pe
străzi multisonore, gemînd de
claxoane în re / Se plimbă spre seară
poeți întristați / Ca-ntr-o gravură de
meșterul Doré*”...

Omul modern nu lipsește de aici,
omul de azi în mediul contemporan,
“omul cu pipa și cizme de plastic”,
“fata cu minijupă, omul cu ziare”. Aici
“Mii de mașini gem lung și frînează /
pe străzi de piatră, doamne moderne,
preocupate”... În această lume —
“tărîm modern”, pe alt plan — cu
“dealuri și ape văzute din avion”,
“experți în poluare”, și “pașnici turiști”,
— “Trece pe stradă neliniștit amicul
nostru-n mașină, / Din nebagare de
seamă se pot ciocni tramvaie cu
vrăbii”...

Dar, dincolo de interferența de
planuri între ieri și azi, sau chiar mîine,
anunțînd noi succese ale tehnicii,
inclusiv consecințele lor (“Între planete
se văd de mult naviplane, / cu cîte o

mie de oameni la bord, — / înfășurați
în ultimele piei de urși albi”), poetul
— alt Proust à la recherche du temps
perdu-, regăsindu-se parcă pe sine,
comunică o nouă experiență a
timpului, ca în acest straniu **Miraj
nocturn**:

*Nu mai aduc în cameră albine și cărți,
Sînt ocupat, chiar incredibil de
ocupat,
Cu îndreptarea afitor orologii și
pendule.*

Clipa devine aci eternitate:

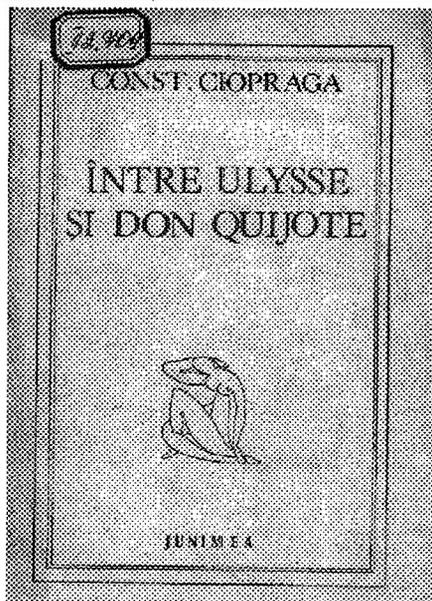
*Fata ceasornicarului mîngîie-un brad
centenar —
Și-mi vine să cred că timpul, ora
exactă,
minutele chiar, se măsoară cu brazii.*

Lumea poetului, adevărata sa
lume, aceea în care se regăsește pe
sine în căutarea unui timp intim, propriu,
începe de aici. Poetul se situează în
lumea ce-i aparține, un spațiu-timp per-
sonal, din interior — cu un ochi degajat,
subtil, comprehensiv, privind viața.

Nu ceea ce e aci obiectiv con-
tingent în afară îl mișcă (“și mari
lunete de astronomi conversează / cu
cifre gigantice, pe care umilitul de
mine / nici nu știu să le scriu”), ci
spectacolul unic, suveran al vieții.
Aventuri imaginare, plimbări pe fața
nevăzută a lumii, revelația naturii,
întîlniri cu elementele ei corelative,
umanizate (“Dacă scatiul vorbește cu
vîrful Omul, / fără fir, fără verb, nu mă
crezi, — știu”) devin componentele
acestei lumi proprii, care — din planul
fizic — ne transmută în planul psihic,
moral al realității: Dintr-un unghi
personal, inedit privind totul —

*“la mînăstire, cîini plictisiți veghează
la stele,
Nu-s cîinii de ieri, — sînt niște duhuri
rele”.*

Vladimir — om devenit pom,
apoi cerb, “stă lîngă brad și paște
uimit, privește-n pămînt, ascultă
scurt, neliniștit” în acest tainic flux al
metempsihozei, pe un fundal de
istorie națională, “în marii lui ochi se

văd focuri, câțiva oameni cu gesturi halucinante. Vladimir și-amintește de ultima noapte / la Valea Albă"...: În acest cadru mitic, aproape hieratic

Selenar, Eminescu trece ca duhul
peste lacuri,
unde va sus, unde e bucurie de
veacuri.

Merg către cer cu greu, subțirii
pelerinii,
bătrâni pe la ferestre discută despre
crini,
Dar cea mai mare performanță e alta:
Toți ochii — îndreptați spre lume —
cântă.

E-o muzică a sferelor, ecoul prin spații al unor orchestre astrale:

Pentru ca marile coruri să fie auzite,
ar trebui să vină cântăreți și vraci
cu glasurile lor nalte foșnind de stele.

Sub vraja ei, totul se desface în pulberi sonore, evanescent imaterializându-se:

Cîntece pline de calm, perfect
cristaline,
prevestesc discret împrăștierea de fum
pe coline...

Și totul se reface, în acest univers de-o transparență aeriană, la nivelul de jos al existenței: "Nimic mai bun pentru păsări — zicea Orfeu — / decât un amestec de pădure și apă, seara, / și-un cer de pînză albă, pe cât posibil, vara". Totul pare aci un joc, un transfer de planuri, ca nivelul uman:

Jocul acesta încîntă și doare, încît
acoperișele
par niște cărți deschise de vînt în
grădină,
în timp ce o fată-și admiră iubitul.

Iubirea e un joc, un joc de-a v-ați ascunselea, într-un sens categoric oponent lui Arghezi:

Te-ai ascuns după lună și te-am găsit,
te-ai ascuns după oglinzi, — te-am
găsit...

Te-am descoperit pe la geamuri și uși,
bătînd străzile celor nouă mătuși.
Ți-ai făcut prieteni cîinii răi ciobănești,
te-ai ascuns în mine, — nu mai știu
unde ești...

Ca-n **Jocul vieții** de Schiller, jocul de-a viața își are aci sensul său:

Dar mi se pare că te joci cu mine
un joc viclean, de tristețea ta vrînd
să scapi...

În același sens, joc al inteligenței și sensibilității, joc al fanteziei libere și degajate, arta însăși e un joc. Nu un joc secund, derivat, ci un joc al creației originare. Meșterul de cristale "dintr-o mie de lebede albe / bizar înghețate într-o iarnă pe lac / face-o lebedă unică, — vie". Poți face orice în acest univers, totul este posibil; cai deveniți statui; oglinzi devenite "corăbii", altele — "aripi" și "săbii". "Poți face, spun unii, cuvinte din greieri și zare, / propoziții din frunză verde și căprioare, / câteva berze pot regăsi pe Manole pietrarul".

Joc al metamorfozei, alchimie verbală, poezia e un joc inocent, amuzant:

*Alege să zicem cinci cuvinte cu F.
De pildă, Fior, Frunză, ori poate*

Floare...

*Jocul e plin de surprize extraordinare.
Parcă lipsește ceva și cauți*

răspunsuri:

*Poate "frumusețe", poate "farmec",
poate "fluturi"...*

Dar aceste "răspunsuri" își află, în context, logica lor. "Frumusețe" și "farmec" sînt, într-un sens, cuvintele-cheie ale poeziei. Divertisment — în accepția pascaliană a conceptului — are un adînc sens moral și estetic. Grația, proprietatea zeiței din Knidos, insuflă atracție — "frumusețe" și "farmec" celor ce poartă centura lui Venus. Sub acțiunea ei, magică, într-un "suflet frumos", sensibilitate și rațiune se acordă, se armonizează, iar grația exprimă această armonie în exterior.

Din acest unghi privit, **Ecran interior** reprezintă, în esență, un univers moral, intim sub genericul grației. Grația ca favoare a naturii morale față de natura sensibilă, cum o definea Schiller, ceva *întrezărit* de sentiment și *revelat* de poezie... Totul se întîmplă, se face aci cu grație. Natura însăși participă la acest joc grațios, dezinvolt și amabil: "Pentru kermeză s-au pregătit valsuri din nouă sute trei // Păsări de aur așteaptă-n somptuoșii tei / ... Femei adună-n coșuri fluturi și anecdote celebre / ca

antidot pentru săptămîni cu tenebre". Un suflet frumos insuflă chiar unei figuri căreia-i lipsește frumusețea arhitectonică (Schiller) o grație irezistibilă și adesea-l vedem triumfînd pînă și asupra infirmităților naturii;

*Tînăra oarbă culege din cîntece soare
și ochi,
Rochii multicolore, balerini în dansuri
de crini.*

Toate mișcările care purced dintr-un suflet frumos vor fi ușoare, line și totuși pline de viață:

*Eu însumi, în lipsă de aripi păreche,
mă prind de fum, mă prind așa de
cuvinte,
mă prind de lumina din ochii copiilor.*

Grația, care atestă un suflet tihnit, în armonie cu sine, și o inimă cu adevărat simțitoare e aci o constantă. Sub scutul ei emblematic, poetul — un apologet al bucuriilor simple — ni se prezintă la nivelul sintezei, ca în aceste **Conversații cu flori**:

*Dacă drept cină mi se oferă mîhniri,
— e totuși bine
Chiar dacă ceața-i deasă, eu
zugrăvesc păsări și flori!...
Soarele aduce apoi bucurii mici,
ultrafine,
Spală totul în cîteva clipe și-ți vine
să zbori.
Chiar dacă-n vis mai cutreieră lupi —
e bine.
Te joci subtil cu moartea, cît mai
curat,
descult, ca și cum nimic nu
s-a-nțîmplat.*

*.....
Chiar dacă ești trudit, e-o plăcere
să conversezi cu flori, cu găini,
cu albine.
Și uite-așa trece timpul... Și-i bine.
E bine.*

Un Jean Richepin al Moldovei i-am spune, dacă *musardiser*, un concept lansat de acela, intractabil în limba română (de la *musarder*, *perdre son temps*, *s'amuser à des riens*:

musarderie ou musardise, acțiune de musarder), i s-ar potrivi:

Spunel nu e mai bună o clătinare de
crengi?
ori la pian, o frază scurtă, cristalină
Agapoi agapi — cuvinte simple-n
elină.

Dar grația aci nu este expresia unui solipsism retractil, ci a unui stenic apel la viață, la umanitate... Uneori persiflant, ușor distant, evaziv ("Nu știu ce va fi, vai, în anul două mii șaptezeci / lau pe domnul geolog martor că munții nici nu-și pun întrebări"); alteori c-un umor fin, condescendent, surprinzând oameni și situații caracteristice, de un discret dramatism ("La farmacie-n colț așteaptă totdeauna / Ana cu liliac alb, — Ana nebuna / Vrea să dea un buchet roșiorului ei, dar mîna lui dreaptă ține sus sabia"); reflexiv, emotiv, cu accente de duioșie ("Puteți admira oameni cu-o singură aripă, — / Cu una singură, ori cu biete frînturi, / Să fi avut ei două, ehei, unde erau!"); liric meditativ ("Dacă-ți spun că n-aud cățelul pămîntului / și că simt pașii tăi, — nu mă crezi! / Dar, vai, dacă-ți vorbesc de păcate / pe care nu le-am făcut, mă crezi"); enigmatic, profund, în forul său intim, poetul e un moralist. Experiența sa de viață se condensează-n sentințe de un ușor gust amar: "Și uite așa, săpăm gropi și ni se sapă, — / gropi umplute cu pămînt ori cu apă. / Frumoasă e mai ales nonșalanța!"

Aceasta implică un nou sistem de relații între om și natură, sau om și om, ca în acest cod moral al singurătății, de-un adînc tîlc uman:
Botează în glumă copacii: un copac,
— un lon!
El e lon, ei sînt loni și vîntul
devine Om
Și uite așa nu te mai sperii de vînt.

Dar și o nouă optică în fața vieții, a omului disponibil de avînt, ca în acest dialog de un suav optimism:

El, trist: "O! e periculos să te-apleci
în afară?
Ei: "Privește-atuncea caii, deprinzi
să pleci oriunde,

calm, împăcat, — oriunde, orișicînd,
oriunde..."

De aci nostalgia sa pentru "pasărea Kivi, imaginară, pe care cîțiva pușcași / au încercat zadarnic s-o captureze la lași" (**Fantastica pasăre Kivi**) și — pe-un ton galant, de amfitrion gentleman al iluziei — invitația în universul său liric:

Să ne plimbăm și astăzi, zic, stîmății
mei oaspeți,
unde va pe fața nevăzută a lunii, —
în căutare de cocoși albi și vulpi fluide.

De aci — în **Hintergrund** — imaginea globală, forma internă, *eidon eidos*, care pentru artistul creator se constituie în procesul creației, iar pentru noi — în procesul receptării acesteia, la nivelul sintezei. Și, dacă a pune de acord forma internă, intuită de noi, cu aceea a artistului, e cu Tudor Vianu, "una din temele criticii literare", analiza axată pe autor, cu un concept uzual azi — interioritatea eului creator pe acest plan, ca potențialitate dinamică originară, care guvernează acest univers — duce prin euristica psihologică la un model estetic în spatele căruia conceptul grației, definit filosofic din natura spirituală, relevă — în eul liric — un "suflet frumos". Un suflet frumos, care se deschide pe sine în opera sa, se culege, se lasă fără griji prea mari în voia inspirației sale, fără a se regla pe principii universale, dar nu ingnorîndu-le totuși, ca în aceste versuri, care transmit cu un surîs elegant, cvasi-festiv, un cald și vibrant mesaj umanist, invocînd acest "totuși":

Totuși-există din fericire un totuși,
dacă gîștele Nilului ciugulesc printre
lotuși,
ori visează solemne, putem spera, —
cred!

Dacă frunzele teilor ard în soare,
dacă milioane de fluturi se nasc
peste plan,
Oamenii au să-și spună totuși
la mulți ani...

Ruxanda TUDOREANU
Chişinău

PREZENTUL DRAMATIC ÎN ROMANELE LUI AUGUSTIN BUZURA

“Pentru realism adevărata libertate și datoria supremă este de a analiza singurul lucru etern în artă, prezentul”¹. Luînd în dezbatere probleme actuale, caracteristice diverselor medii sociale, Augustin Buzura aspiră să fixeze imaginea momentului în pluralitatea manifestărilor sale. Scopul declarat al prozatorului este acela de a investiga realitatea istorică, de a releva — cu mijloace stilistice — reacțiile factorului uman la transformările social-politice contemporane. În viziunea lui Augustin Buzura maturitatea romanului actualității “se apreciază și după tendințele existente, după cantitatea de nou, după diversitatea modalităților de investigație a realității sociale și psihice, după profunzimea și acuitatea analizei, după zonele fierbinți de cercetare, după gradul de sincronizare cu alte literaturi, după maturitatea dialogului purtat cu ele”². Predilecția pentru investigația zonelor curente fierbinți duce la crearea unei vaste galerii de biografii psihologice și etice, implicate multiplu în fluxul unei epoci agitate. Structuri psihice deosebite, nonconformității din romanele sale ilustrează o imperioasă necesitate de a problematiza existența, inclusiv de a explora spațiul labirintic al unui regim totalitar.

În viziunea lui Michel Butor, “distanța fundamentală a romanului realist este nu numai călătorie, ci și periplu; această proximitate a locului care nu se descrie concentrează în ea o întregă călătorie”³. Motivul anchetei, definitoriu pentru itinerarul eroului dilematic al prozatorului

Augustin Buzura, se repetă cu regularitate în toate romanele — de la **Absenții** la **Drumul cenușii**. Ancheta devine o modalitate de căutare a adevărului, oferind protagoniștilor posibilitatea de a recupera timpul pierdut, irosit pe un traseu existențial fals. Finalitatea periplului constă în dobîndirea unor certitudini vizînd impulsurile interioare; e vorba de adaptarea explorărilor la mediul social ostil. Doriința de cunoaștere a eroului dilematic coexistă cu năzuința spre o stabilitate de ordin practic. Simțindu-se amenințat în permanență cu pierderea poziției sociale, intelectualul nonconformist se transformă într-un individ obsedat de problema propriei identități.

Prin însăși natura sa, ancheta presupune un dialog între anchetator și cel anchetat. Rolul de anchetatori revine, de obicei, reprezentanților puterii comuniste, unor despoți neînduplecați, ca torționarul Varlaam din **Orgolii** sau primarul Socoliuc din **Refugii și Drumul cenușii**; aceștia obișnuiesc să-și tortureze victimele în cel mai barbar mod cu putință. Situația “inculpaților” se reduce la o luptă continuă și zadarnică cu exponenții regimului totalitar, înrăutățindu-se cu orice nouă convorbire. Pentru Augustin Buzura “ancheta nu este un procedeu în sine, ci chiar un mod de a ajunge la adevăr”⁴. **Dialogul în contradictoriu**, fie și în condiții de maximă dificultate, relevă calitățile native și principiile de viață ale fiecărui participant la conflict. Mișcarea evenimentială propriu-zisă lipsește, accentul căzînd pe discurs, căruia îi revine rolul determinant în construirea imaginii personajelor.

Deși anevoioasă și adesea iluzorie, **comunicarea, ca act în sine**, are la nonconformiștii lui Augustin Buzura o deosebită importanță, ei neconcepînd existența în afara dialogului și străduindu-se să mențină cu orice preț contacte cu lumea exterioară. Izolîndu-se în urma decepțiilor traumatizante, unii dintre ei nu reușesc să-și recapete liniștea. Spațiul claustrat al încunicării le acutizează, inevitabil, starea de vid

interior. Imposibilitatea de a stabili raporturi normale cu societatea relevă absurditatea existenței acestor inadaptabili. Obsedat de ideea că și-ar putea pierde postul de cercetător științific la institutul condus de către profesorul Poenaru — impostor și arivist fără scrupule, unul dintre numeroșii exponenți ai răului social — protagonistul din **Absenții** se visează discutând cu colaboratorii despre necesitatea “adaptării”. Activiștii frontului ideologic încearcă să-i impună propria lor viziune, urmărind să-l atragă de partea majorității. Deșteptarea nu-i aduce nici o schimbare. Eroul va continua să se agite, căutând disperat răspunsul mîntuitor: “Ceremonialul meu, de dată mult mai recentă, are la origini tot același sentiment: frica; ea este însă de o nuanță aparte, curioasă, încît de multe ori, în timpul obositoare agitații, mă opresc brusc, stăpînit de convingerea că interpretez un rol ce nu-mi aparține, că sentimentele mi s-au tocit demult, s-au stins lent și sigur, iar eu în virtutea inerției, nu fac decît un simplu act mecanic, mă agit steril, inconștient, căutînd să umplu un timp infinit, să dau un fel de culoare zilei”⁵ — constată cu stupefacție acesta.

Autoanaliza confirmă permanența stării de criză; utilizarea **prezentului** și a persoanei întii accentuează impresia de autenticitate. “Mai puțin ambiguu”, pronumele “eu” este totodată “mai puțin romanesc”⁶. Personajul încetează să mai fie un simplu participant la dialog. Nu mai vrea să se justifice în fața unor anchetatori — reali sau imaginari —, preferînd să se autoscruteze cu luciditate și perseverență. Asemenea intelectualului camilpetrescian tînarul cercetător Mihai Bogdan decide să-și revadă experiențele trăite cu un ochi critic, detașat, în intenția unei clarificări interioare fundamentale. În **Absenții** nu e de găsit ca la Marin Preda sau Nicolae Breban preocuparea de “Bildungsroman”, de roman al unei formațiuni. Formațiunea eroului central este văzută fragmentar, implicată în

propriul său discurs impregnat de note critice, autoreflexive.

Situarea “eului” naratorului în afara convenției literare determină abolirea timpului astral, ca pură abstracțiune, și instaurarea duratei subiective de sorginte bergsoniană. Nu mai contează decît trăirea autentică a personajului-narator, interesat în relatarea propriei experiențe existențiale tragice. Timpul subiectiv, elastic, se dilată ori se restrînge în funcție de sentimentele și trăirile individuale. Pe scurt, “jurnalul” lui Mihai Bogdan evocă stări de continuă anxietate, în care timpul, aproape material, îi copleșește psihicul, împresurîndu-l cu imagini terifiante. Bunăoară, scena interogatoriului din vis este dublată de o altă viziune de coșmar: un bătrîn dement, în haine ponosite, se tîrăște pe stradă chiar sub fereastra protagonistului adresîndu-se disperat celor din preajmă: “Cît mi-e de greață!...”, “Nu mai pot de greață cînd vă văd!...”⁷. Privitorul se retrage de la geam, îngrozit, pentru ca o altă imagine de coșmar să-i revină în memorie. Întorcîndu-se acasă mai devreme în una din zile, el rămîne perplex: un vizitator ciudat îi “cotrobăia” prin bibliotecă. O singură privire i-a fost de ajuns pentru a sesiza dedesubturile: “Făcea parte, după cîte mi-am dat seama, din categoria dobitoacelor puternice, de povară, care, prin stîngăcia și, aș spune, imbecilitatea gafelor lor, te intrigă, îți stîrnesc mai degrabă uimirea sau satisfacția decît indignarea”⁸. La întrebarea firească a celui suspectat securistul cu profil de zbir răspunde răstit: “Numai că nu dumneata îmi pui întrebări”⁹. Perspectiva unui dialog cu un astfel de interlocutor, care își ia în serios rolul de anchetator, pare absurdă. Prezentul, ca timp al trăirii subiective, care reflectă continuitatea stărilor de criză ale protagonistului, este totodată și **timpul dialogului-raport de forțe** cu reprezentanții puterii oficiale.

În succesiunea scenelor dialogate timpul acțiunii coincide cu acela al lecturii, înlesnind contacte nemediate cu textul. După cum

susține Sorin Pîrvu (într-un articol publicat recent): “imperfectul, perfectul simplu, perfectul compus și mai mult ca perfectul curg firesc în descrierea unei întâmplări; prezentul și viitorul ne duc cu gândul mai degrabă la “text”¹⁰. Prezentul propune o imagine panoramică a mediului social într-o perioadă istorică dată. Replicile interlocutorilor lui Augustin Buzura nu țin de firul epic, așa cum se întâmplă în dialogurile cu funcție narativă, ci marchează o ciocnire de idei, fiind, de fapt, niște **replici conflictuale**. Dialogurile în cauză contribuie la întreținerea atmosferei de conflict și au, de regulă, o **funcție dramatică**. Autorul nu pare interesat atât de evoluția personajelor în plan sentimental sau profesional, cât de capacitatea lor de rezistență. În momentul începerii narațiunii personajele se află deja în scenă, gata să-și dea replicile.

În ipostaza de timp comentativ, prezentul deține un rol central: el fixează imagini reprezentând momente-cheie. “Imaginea — care este de fapt comentariul — se derulează la prezent, intervalul pregătitor — narațiunea propriu-zisă — ni se transmite la trecut”¹¹. Astfel situația conflictuală, situație-pivot în romanele lui Augustin Buzura, este supusă în permanență multiplicării și amplificării și readusă în prim-plan; în fapt, ea solicită atenția maximă a cititorilor. Nu fără temeii Marin Voiculescu susține că: “prin personajele sale, A. Buzura stă într-un permanent dialog cu cititorul. Încît e greu să abstragem o replică sau alta din concepția sa”¹².

Criza de conștiință a lui Mihai Bogdan, exprimată prin apăsătoare stări de confuzie și disperare, își justifică rațiunea abia după ce luăm cunoștință de existența celor doi vecini din camera de alături angajați într-o interminabilă discuție despre sensul existenței. Eugen Simion subliniază rolul deosebit de important al acestui dialog “ionescian”¹³ în dezvăluirea problematicii întregului roman. Starea depresivă a protagonistului, cu respectivele fluctuații ale subconștientului, evoluează paralel

cu drama absurd-grotescă a cuplului decrepit vădită într-o polemică bizară, aparent gratuită: “Bărbatul zise: Ba am să urlu. Poate o să mai priceapă și el ceva... Ar fi vremea, e mare... / Femeia spuse: Nu, taci, nu e bine... / Bărbatul reveni: Poate că nu e bine. Dar nu-ți dai seama cît simt nevoia să vorbesc și n-am cu cine. Mă îngrozește singurătatea asta insuportabilă. Am și eu ceva de spus și atîta tot. Dar găsește-mi un ascultător, un oarecare inteligent, în cîteva ore îmi termin recitalul...”¹⁴. În esență dialogul bătrînilor amintește de monologul protagonistului, acesta mereu în dezacord cu sine însuși și cu întreaga societate. Același imbold spre resemnare, aceeași revoltă întemeiată.

Referindu-se la opera camil-petresciană, Alexandru Protopopescu menționa că aici “analiza funcționează nu pentru a obține fapte satisfăcătoare, ci pentru a demonstra nevalabilitatea și derizoratul faptului psihic”¹⁵. Practic, “psihologia cu legile ei acuză de fiecare dată inadvertențele analizei”¹⁶. Astfel romanul camil-petrescian ia ființă ca antiteză. Expertiza psihologică nu reușește să explice contradicțiile vieții interioare. Conform cu o adevărată logică a negării, analiza psihologică relevă zădărnicia investigațiilor întreprinse de analist, adevărul situîndu-se dincolo de condiția natural-psihologică a omului. Un fenomen similar oferă și creația prozatorului ardelean. Cu toate că atît critica literară, cît și însuși autorul susțin că tema romanelor în discuție este determinată de reprezentarea obiectivă a raporturilor dintre om și istorie, o lectură profundă ne duce la ideea zădărnicii întreținerii unor asemenea raporturi, de pe urma cărora individul nu cunoaște decît privațiuni și suferințe. Fresca socială se reduce la tematizarea absurdității legilor guvernante în societatea contemporană, iar investigația analitică — la inutilitatea sondajelor psihologice.

Romanul lui Augustin Buzura înfățișează cu o deosebită veridicitate natura problematică specifică fenomenului integrării sociale din

perioada dominației regimului totalitar. Personajele dilematice nu reușesc să trăiască activ, ele par a-și consuma existența în discuții interminabile despre rostul unei angajări plănare. Oscilând mereu între resemnare și angajare, ele ajung să-și piardă integritatea și devin niște nevrozați incapabili de acte decisive. Destinul contorsionat al protagonistului din **Absenții** are valoare de simbol pentru toate romanele lui Augustin Buzura. Asemenea eroilor lui Dumitru Radu Popescu, personajele sale "se lovesc și se apără cu cuvinte"¹⁷. Momentele de maximă tensiune dramatică sînt urmate de grave meditații despre esența răului social; vocile "noapții" se confruntă între ele, pentru a se pierde apoi în spațiul obscur din care au provenit.

Timp al dialogului, **prezentul** apare totodată ca timp al solilocviului, menit să transmită emoțiile și trăirile individuale ale intelectualului inadaptabil. Monologul se deplasează în interiorul conștiinței protagonistului, înregistrînd fluctuațiile psihice de profunzime. În **Arca lui Noe**, Nicolae Manolescu remarca măiestria autorului **Absenților** în captarea vieții interioare, în explorarea celor mai obscure zone ale psihicului uman. Ca fenomen psihic în sine, fluxul conștiinței include, pe lîngă relații coerente, și elemente nonverbale combinate cu diverse nuanțe senzoriale, prezentul constituindu-se, așadar, ca una din coordonatele sale principale. Transcrierea avalanșei de manifestări dezordonate ale conștiinței aduce în atenția lectorului reacțiile psihice ale individului anxios, frustrat de elementare drepturi omenești: "Nu... **am dreptate... am dreptate**, nu... **Am un tic-tac... Am ardeți** legate limba păi... păi... Nimeni... nimeni... **nu e...** De asta nu ne putem **înțelege**"¹⁸. Înregistrarea automatismelor de gîndire probează cît de anevoioasă e integrarea în universul haotic al epocii. Dacă timpul trecut ne invită să urmărim desfășurarea intrigii evenimentiale, prezentul tinde să exprime complexitatea momentului actual, relevînd atitudinea personală a

protagonistului-narator față de aspectele vizate în roman. Ne familiarizăm astfel cu modul individual de a interpreta faptele, mod caracteristic eroului principal. Imaginea lumii exterioare, așa cum se reflectă ea în conștiința lui Mihai Bogdan, duce la o clară dramă existențială amintind de cunoscuta deviză camilpetresciană: "Cîtă luciditate, atîta dramă". La eroii lui Augustin Buzura trăirea intensă a clipei determină luarea unei atitudini radicale față de semenii, mai exact — față de faptele acestora.

Sciziunea interioară ține la personajul dilematic de opoziția dintre timpul interior (al permanenței căutării de sine) și timpul obiectiv, dominator, caracteristic unei societăți în stagnare. Prezentului fluctuant al concretului psihologic i se opune prezentul etern al unor afirmații cu caracter general, incluse în monologurile protagonistului: "De fapt confesiunea frînează transformarea nedorită, închistarea, teama; prin ea îți **controlezi** unghiurile coloanei, eviți orice deviere posibilă"; sau: "**E vremea hibrizilor**"; sau "Elemente care se neagă, plus cu minus, și totuși trăiesc în pace desăvîrșită..."¹⁹. Potrivit opiniei lui Emil Winkler, "prezentul indicativului este timpul judecăților universal-valabile, de tipul "toți oamenii respiră"²⁰. În asemenea propoziții prezentul capătă o valoare atemporală. Utilizarea prezentului atemporal în cadrul discursurilor patetice ale inadaptabililor lui Augustin Buzura denotă, pe lîngă viziunea ironică asupra vieții sociale, o mare decepție în fața normelor rigide de la baza raporturilor dintre oameni. Ca timp comentativ, menit să alimenteze curiozitatea intelectuală a lectorului, prezentul nu are funcția de a înfățișa acțiunile eroului, ci se limitează la conferirea unui grad sporit de intensitate emoțională momentelor semnificative.

Scenele dialogate reeditează problematica monologurilor interioare, contribuind la exteriorizarea celor două poziții diametral opuse față de necesitatea unei angajări sociale plănare. Prezentarea directă a

evenimentelor, caracteristică dialogului dramatic, are darul de a-i procura cititorului sentimentul coparticipării la evoluția conflictului. **Simultaneitatea** trăirilor individuale reflectată în replicile prompte ale participanților la dialog, conjugarea timpului enunțării, relativ limitat, cu acela al lecturii și constituirea unei atmosfere tensionate, adecvate situației conflictuale înfățișate, creează impresia unui "prezent dramatic continuu"²¹.

Dacă prezentul scenic este utilizat în intenția de a ne introduce direct în atmosfera romanului, **prezentul comentariului** ne întoarce cu gândul la persoana naratorului. Istoria vieții lui Mihai Bogdan începe cu un astfel de comentariu la prezent, însumând reflecțiile cu caracter analitic ale protagonistului, distribuit în funcție de narator. Vom lua cunoștință de gândurile, sentimentele și faptele sale chiar din propria-i autocaracterizare: "**Mi-e frică** de timp. Nevoia de succes are la origine tot frica de timp. Timp liber egal timp de autoanaliză. Ori **mi-e greață să-mi amintesc** mereu cât sînt de descoperit și mai ales voi continua să rămîn astfel. Zilele de la institut **mă golesc** și mai mult, deci **mă obligă** să fug și mai insistent de mine însumi. Am fost treptat și inconștient depersonalizat, încît în momentul de față **e suficient** ca profesorul să se uite nu știu cum la mine, să-mi accentueze o frază mai ales sau cel puțin să mi se pară mie numai, ca toată ziua să mă întreb de ce a făcut-o, cu ce scop?..."²². Perfect conștient de dezavantajele poziției sociale pe care o deține, tînărul cercetător științific se simte incapabil de a-și depăși condiția de rob al profesorului Poenaru, care profită de rezultatele muncii subalternilor. Permanent ignorat și umilit, Mihai Bogdan își pierde ațit obișnuita sensibilitate, cît și capacitatea de revoltă. Pauzele descriptive, care intersectează fluxul narațiunii, trădează o atitudine de supremă detașare, semn al **înstrăinării** conștiinței ultragiutate de spațiul existent: "Dulap, bibliotecă,

masă, trei scaune: Nimic nr. 1, 2 și 3 ... perdeaua ancestrală, tavanul pestriț și brăzdat de șanțuri ciudate, selenare și, în sfîrșit, peretele din față, pustiu, îndepărtat"²³. Valoarea de **prezent** a descrierii se datorează situării în același plan temporal a tuturor elementelor enumerate și trimite la caracterul impersonal al reprezentării din operele "noilor romancieri" francezi. Descrierea punctează coeficientul redus de participare a conștiinței centrale la realitatea din preajmă. Se insinuează o treptată obiectualizare a individului marginalizat. "Nimic nu se împlințe în spațiul claustrării lui Mihai Bogdan. Aici este locul lipsei de evenimente, unde nu se naște decît conștiința pierderii personalității"²⁴.

Jurnal și operă de ficțiune, **Absenții** se organizează în conformitate cu viziunea eroului principal asupra evenimentelor descrise. Semnificativă este, teoretic, observația americanului John R. Searle: "O operă ficțională nu are voie să conștie în întregime, și în general nu va consta în întregime din discurs ficțional"²⁵. Frecvențele revenirii în prezent sustrag atenția de la trecutul "narativ" al eroului, determinîndu-ne să ne concentrăm asupra personalității sale. Stările succesive de revoltă și apatie capătă valoare de **prezent etern**, personajul nefiind în stare să ajungă la un echilibru interior. "Teama ne reduce la tăcere"²⁶ — spunea Martin Heidegger. Frica inițială de a-și pierde statutul social într-un mediu guvernat de legi absurde este dublată la nonconformistul dilematic de o hiperluciditate ieșită din comun. Ca atare, confruntarea i se pare o necesitate vitală. Spre deosebire de indivizii adaptabili din jur, el nu se poate împăca cu principiile impuse din afară. "Absent" din viața socială, concepută ca o comunitate de idei și interese, inadapabilul trăiește doar în planul conștiinței, autoanalizîndu-se cu disperare și filtrînd mereu prin propriile-i trăiri faptele ce tîn de realitatea exterioară. Mihai Bogdan, principalul personaj din **Absenții**, face din propria-i viziune documentul

exclusiv al "realității" trăite, aplicându-i acesteia, prin exemplul propriului destin, o judecată morală"²⁷ — observă Mihai Dinu Gheorghiu.

Noul tip de organizare a materiei epice constă în suprapunerea planurilor spațiale și temporale: episoade rediate în spiritul imperfectului narativ, cu valoare rezumativă ce alternează cu imagini ale prezentului dramatic, caracterizate printr-o "obiectivitate împinsă pînă la ambiția hiperrealității..."²⁸, asemănătoare cu aceea a cinematografului. Recurența situațiilor conflictuale denotă intenția fixării perspectivei de ansamblu a textului în conștiința cititorului, conectat direct la prezentul enunțării. Aceste "puneri în abis", multiplicare și proiectate cu o deosebită frecvență în prim-planul narațiunii, reflectă problematica generală a operei: opoziția dintre individul nonconformist și societatea degradată, contaminată de morbul "rinoceritei" ionesciene.

Structura hibridă a romanului de debut, ficțiune realistă, radiografie a mediilor intelectuale din perioada totalitară și jurnal al experiențelor existențiale, reproduse în conștiința ultragiată a tînărului psihiatru, consacră în același timp un protagonist inteligent și spiritual și un "homme égaré" care își caută propria identitate într-un univers obscur, dominat de haos și violență.

NOTE:

¹ Mircea Zăciu, **Teritorii**, apud Anton Cosma, **Romanul românesc contemporan. 1945—1985**, Ed. "Eminescu", București, 1988, p. 89.

² Augustin Buzura, **Bloc-notes**, Ed. "Dacia", Cluj-Napoca, 1981, p. 49.

³ Michel Butor, **Repertoriu**, Cuvînt înainte de Irina Mavrodin. Traducere de Constantin Teacă, Ed. "Univers", București, 1979, p. 69.

⁴ Mihai Ungheanu, **Arhipelag de semne**, Ed. "Cartea românească", București, 1975, p. 206.

⁵ Augustin Buzura, **Absenții**, Ed. "Dacia", Cluj, 1970, p. 21.

⁶ Roland Barthes, **Romanul scriiturii. Antologie**, Selecție de texte și traducere de Adriana Babeți și Delia

Septețean-Vasilii, Ed. "Univers", București, 1987, p. 57.

⁷ Augustin Buzura, **op. cit.**, p. 13.

⁸ Idem, p. 21.

⁹ Ibidem, p. 22.

¹⁰ Sorin Pârveu, **Valori ale prezentului în narațiune**. In **Collegium**, "Societatea de științe filologice din R. S. R.", Iași, 1987, nr. 3, p. 59.

¹¹ Idem, p. 61.

¹² Marin Voiculescu, **Replici**, Ed. "Cartea românească", București, 1983, p. 110.

¹³ Eugen Simion, **Scritori români de azi**, Ed. "Cartea românească", București, 1978, p. 146.

¹⁴ Augustin Buzura, **op. cit.**, p. 56.

¹⁵ Alexandru Protopopescu, **Romanul psihologic românesc**, Ed. "Eminescu", București, 1978, p. 146.

¹⁶ Idem.

¹⁷ Alexandru Ștefănescu, **Preludiu**, Ed. "Cartea românească", București, 1977, p. 205.

¹⁸ Augustin Buzura, **op. cit.**, p. 130.

¹⁹ Idem, p. 243, 227.

²⁰ Emil Winkler, **Grundlegung der Stilistic**, p. 53; apud Tudor Vianu, **Arta prozatorilor români**, Ed. "Hyperion", Chișinău, 1991, p. 352.

²¹ Joseph Warren Beach, **The Twentieth Century Novel**, 1932, după Sorin Pârveu, **op. cit.**, p. 62.

²² Augustin Buzura, **op. cit.**, p. 10.

²³ Idem, p. 269.

²⁴ Petru Poantă, **Radiografii**, Ed. "Dacia", Cluj-Napoca, 1978, p. 53.

²⁵ John R. Searle, **Statutul logic al discursului ficțional**, în vol. **Poetica americană. Orientări actuale**, Cuvînt înainte de Mircea Borcilă, Ed. "Dacia", Cluj-Napoca, 1981, p. 224.

²⁶ Martin Heidegger, **Repere pe drumul gîndirii**, Traducere și note introductive de Thomas Kleininger și Gabriel Liiceanu, Ed. Politică, București, 1988, p. 41.

²⁷ Mihai Dinu Gheorghiu, **Reflexe condiționate**, Ed. "Cartea românească", București, 1983, p. 30.

²⁸ Claude-Edmonde Magny, **L'Age du roman américain**, 1957, p. 84, apud Silviu Iosifescu, **Mobilitatea privirii. Narațiunea în secolul al XX-lea**, Ed. "Eminescu", București, 1976, p. 75.

Ana BANTOȘ
Chișinău

SACRU ȘI PROFAN ÎN POEZIA LUI LUCIAN BLAGA

Conceptul de "sacru", așa cum a fost interpretat de către Rudolf Otto la începutul secolului în lucrarea sa *Sacru*¹, este dependent de sentimentul de spaimă și de acel *mysterium tremendum*, manifestându-se sub forma "terorii sacre". Mircea Eliade privește fenomenul mai amplu, adăugând la descrierile lui Otto o serie de categorii bazate pe conceptul de "hierofanie", prin care înțelege "arătarea", "dezvăluirea" sacralului. Morfologia religiilor este fundamentată de către autorul *Istoriei credințelor și ideilor religioase* pe descrierea fenomenologică a hierofaniilor. Eliade constată că sacralul a cunoscut o contaminare cu profanul, ajungând să fie depistat din chiar profan. "Prin dialectica hierofaniei profanul se poate transmuta în sacru. Pe de altă parte numeroase procese ale desacralizării retransformă sacralul în profan"².

Problema sacralului rămâne, așadar, în continuare deschisă. Dovadă este și complexitatea ariei din care este desprinsă de către diverși autori definiția noțiunii în cauză. După cum afirmă Mircea Eliade, experiența sacralului poate fi numită mai precis cu ajutorul religiei. Prin urmare, ea este în legătură directă cu ideile de ființă, sens și adevăr. O definiție a sacralului și profanului o aflăm la Meister Eckhart, cel mai mare mistic german din sec. XIII—XIV: "În adevărul natural numai Domnul este unic izvor și vîină a bunătății întregii, al adevărului cu ființă și al mîngîierii. Iar tot ce

nu este El are de la natură asprime, potrivnicie și suferință și nimic nu se alipește bunătății care este de la Domnul și este Domnul, ci împruținează și acoperă și ascunde dulceața, extăzul și mîngîierea date de Domnul"³.

Desprindem de aici o corelare a sacralului cu adevărul și binele.

"Omul a ajuns la Dumnezeu prin divin, mai curînd decît ar fi dedus divinul din Dumnezeu", scrie Miguel de Unamuno⁴, subliniind natura umană a sacralului. R. Otto explica geneza sacralului pornind de la "înclinația" care, sub acțiunea factorilor interni și ai celor externi, poate deveni dorință arzătoare și un "instinct religios", din care purcede stările de "har premergător"⁵.

La Miguel de Unamuno întîlnim părerea că "divinul nu a fost (...) ceva obiectiv, ci subiectivitatea conștiinței proiectată în afară, personalizarea lumii..., și că din lipsă de distincție între interior și exterior" decurg și sentimentul și conceptul de divinitate. Cu cît este mai clară conștiința distincției dintre obiectiv și subiectiv, cu atît este mai obscur în noi sentimentul divinității⁶.

Emile Durkheim, la rîndul său, atrage atenția asupra absenței unui hotăr bine conturat între sacru și profan: "Les êtres sacres ne se distinguent pas seulement des profanes par les formes étranges ou deconcertantes qu'ils affectent ou par les pouvoirs plus étendus dont ils jouissent; mais entre les uns et les autres, il n'y a pas de commune mesure. Or, il n'y a rien dans la notion d'un double qui puisse rendre compte d'une pétérogeneite aussi radicale"⁷.

Ambiguitatea sacralului se explică, din punctul de vedere al autorului francez, prin absența unei soluții de continuitate a două forme opuse: pur—impur.

Prin opoziția dintre "sacru și profan" Mircea Eliade subliniază "sărăcirea adusă de secularizarea unui comportament religios". "Este adevărat, scrie autorul lucrării *Sacru și profanul*, că stările asumate de omul religios al

societăților primitive și al civilizațiilor străvechi au fost demult depășite de Istorie, ceea ce nu înseamnă că au și dispărut fără să lase vreo urmă; datorită lor simțem ceea ce simțem, și putem spune așadar că ele fac parte din propria noastră istorie"⁸.

Pentru a înțelege "structura" sacralului e necesar să se țină cont că în dialectica acestuia se conține un paradox. Astfel, după cum arată Mircea Eliade în lucrarea sa **Imagini și simboluri**, "un obiect oarecare devine paradoxal o hierofanie, un receptacol al sacralului, continuând totuși să participe la mediul lui cosmic înconjurător (o piatră **sacră** rămîne mai departe o **piatră** oarecare etc.)"⁹. Lucian Blaga, luînd în obiectiv acest "dat structural", l-a exprimat explicit cu ajutorul noțiunii ample de "sentiment al sacralului": "Un obiect oarecare poate fi "sacru" pentru sufletul omenesc, de exemplu un copac, un izvor, un loc, o piatră, pentru că apoi, din neștiute pricini, obiectul în chestiune să sufere o desacralizare; cu aceasta sentimentul sacralului nu dispăre, totuși, din suflet, ci e supus unui transfer asupra altui obiect, care poate fi un demon, un zeu. Cînd și acest obiect e desacralizat, sentimentul sacralului poate să îndure un nou transfer asupra altui obiect, de exemplu, asupra lui Dumnezeu sau asupra golului metafizic în budism. Dar și asemenea obiecte pot fi desacralizate, și atunci sentimentul sacralului trece iarăși asupra altor obiecte, care pot să fie conștiința morală, idealurile umanității și altele"¹⁰. De aici reiese clar extinderea sacralului — în accepție blagiană — dincolo de domeniul religiei. Un alt moment important ce se conturează și de care vom ține cont este următorul: Lucian Blaga e preocupat de fenomenul în desfășurare astfel încît sacralului și profanului îi corespund sacralizarea și, respectiv, desacralizarea. Dificultatea disocierii sacralului și profanului în lirica blagiană este determinată, prin urmare, de faptul că acestea două sînt concepute ca

organisme vii în dinamică, cu alte cuvinte, în corelație strînsă cu ritmurile unei vieți pline de neliniști.

De la bun început se impune și o precizare legată de definirea deității în creația blagiană. Aici nu trebuie să neglijăm influența lui Goethe asupra autorului **Poemelor luminii**. Este vorba despre reintegrarea goetheană a demonicului în divinitate. Fenomenul este descris de însuși Lucian Blaga astfel: "Demonicul este ieșirea din sine a divinității, o evadare a acesteia din ordinea logică ce și-a impus-o: de aici puterea irezistibilă ce-l caracterizează, de aici latura pozitivă a manifestărilor sale, care diferă așa de binefăcător de cele negative ale drăcescului Mefistofel; de aici și înfrîmplătorul, capriciosul și providențialul în toate izbucnirile demonicului.

Dumnezeu e organic, cîteodată paradoxal manifestat în contradicții. Cînd e paradoxal, Goethe preferă să-l numească "demon". Dumnezeu, întrucît are posibilitatea să iasă din sine, să lupte cu sine, să se joace cu sine, încercînd imposibilul, devine Daimonion"¹¹.

O similară înțelegere a deității desprindem și din creația lui Lucian Blaga.

Sacral "care transcende această lume, unde totul se manifestă, sanctificînd-o și făcînd-o reală"¹², exprimă aceeași realitate absolută în care crede *homo religiosus*, indiferent de contextul istoric în care se află. Omul modern areligios, asumîndu-și o nouă stare existențială, se recunoaște pe sine doar ca "subiect și agent al Istoriei" și refuză transcendența. El "nu acceptă nici un model de umanitate în afară de condiția umană, așa cum poate fi ea descifrată în diversele situații istorice"¹³. Situaerea omului în "imediat", pe de o parte, și într-un spațiu "de dincolo", pe de altă parte, l-a preocupat pe Lucian Blaga, autorul **Genezei metaforei și sensului culturii**. El se va plasa pe o linie mediană, fără a fi adeptul "imediato-maniei" sau al "transcendomaniei". "A aduce, însă, susține filozoful poet,

imediatul în relație simptomatică cu un "dincolo" înseamnă a te situa într-un "mister" ca atare. Nu am atins oare aici pulsul omenescului la încheietura sa cea mai caracteristică?"

Creația lui Lucian Blaga se află sub semnul "existenței în mister", al existenței "săltate într-un orizont, datorită căruia *eo, ipso* lumea, ca împletire și urzeală de date imediate, e depășită și cade ca țărîna de pe călcîie în mers"¹⁴. Între cunoașterea paradisiacă și luciferică — cele două modalități de relevare a misterului — Lucian Blaga îi dă preferință celei de a doua. Cea dintîi, cunoașterea paradisiacă, fiind în afara misterului, este detașată de obiectul pe care îl consideră despăcat în două: într-o parte care se arată și o parte care se ascunde. Cunoașterea luciferică este preferabilă din punctul de vedere al autorului, ea fiind o atitudine demonică ce provoacă o criză în obiect prin faptul că îl despăcă în două — în "dat și ascuns", în "fanic și criptic". După cum arată și Ovidiu Drimba în lucrarea sa **Filozofia lui Lucian Blaga**, "cunoașterea" paradisiacă va aduce în spiritul cunoscător o liniște, o siguranță calmă, momente de stabilitate, cea luciferică va aduce problematicul, "tatonarea teoretică, construcția, adică riscul și eșecul, neliniștea și aventura — tot altele momente care repugnă cadrelor cunoașterii paradisiace"¹⁵. Or, care e, în definitiv, semnificația crizei declanșată în obiect, cu mijloacele poetice, dacă nu cea a repunerii lui în valoare după criteriul frumosului, al perfecțiunii, deci, a-l orienta spre o zonă a sacralului, trecîndu-l prin starea de declin pentru a-l elibera de tot ceea ce e întîmplător, nesemnificativ, profan? Șt. Aug. Doinaș a evidențiat o latură definitorie a lirismului blagian: "O permanentă confruntare cu divinul străbate acest lirism, devenit treptat specific românesc". Divinul e "perceput îndeosebi ca manifestare a unui demonic în care forțele creatoare, germinația universală sunt străbătute de afluvii magice"¹⁶.

Imaginea lumii dezvăluită în poezia lui Lucian Blaga este fondată pe principiul diversităților umane concrete. Corelația sacru—profan în lirica sa se află sub imperiul demnității umane. Confruntarea dintre om și divinitate, justificată prin caracterul istoric al religiei, tinde să devină o coordonată constantă. "Estompînd demnitatea divină a misticismului, nu facem decît să sporim demnitatea sa umană", scrie autorul. Sublimarea sofianică (sofianicul fiind definit de către Lucian Blaga drept sentiment al transcendentului care coboară) din **Miorița**, bunăoară (la care se referă în **Spațiul mioritic**) prin moartea-nuntă, și din **Meșterul Manole** — se are în vedere aici semnificația creștină a jertfei pentru un lăcaș sfînt, — este generalizată.

Poetul este în permanență "provocat" de misterul ce nu se lasă descifrat:

"N-avea să-mi spună
nimic pămîntul?
Tot pămîntul acesta
neîndurător de larg și ucigător de
mut
nimic?".

"Lipirea urechii de glii pentru a "auzi mai bine" trebuie înțeleasă, scrie Constantin Ciopraga, ca: o soluție posibilă a concilierii cu tefestrul, cu descifrarea unui alfabet al misterului."¹⁷

Conștiința fataliei inaccesibilității la condiția ideal mistică a existenței generează dramatismul adînc din poezia blagiană. Un exemplu perfect în acest sens îl constituie drama lui Zamolxe din piesa cu același titlu. "Păgînismul" ia forma inițierii credincioșilor în misterul lui Zamolxe — omul. Este subliniat în felul acesta substratul pămîntesc, istoric al religiei. Despre Zamolxe ni se spune:

"Și oare Dumnezeuul orb al său e
altceva
decît astfel al Fîrei și al dacilor —
sălbatic, chinuit, orb, straniu
și veșnic frămîntat?".

Moartea violentă a lui Zamolxe scoate în evidență natura terestră a zeului și substituirea sacrului cu profanul. Situația aceasta ține de o epocă cîtorită de către Hölderlin, "epoca zeilor care au fugit și a zeului care stă să vină", "epoca de sărăcie", cum o mai numește Heidegger, "pentru că ea se așază sub semnul unei duble lipse și negații: acel "nu mai există" al zeilor fugiți și acel "încă nu" al celui care stă să vină"¹⁸. Același lucru îl constată și Lucian Blaga subliniind tragismul momentului:

"E tragică soarta timpului nostru: avem nevoie de o religie, dar nu găsim nicăieri un Dumnezeu pentru ea", scrie poetul în **Pietre pentru templul meu. Paradisul în destrămare**, cu Pan — "orb și bătrîn" simbolizînd viața inconștientă, efemerul care a "înveninat fîntînile omului", pierderea lui Dumnezeu pentru totdeauna "în țărîină, în foc, în văzduh și pe ape" încheie un ciclu al sofianicului.

De aici încolo un panteism arhaic va constitui spațiul comun al sacrului și profanului — rezultat al concilierii în fața terestrului în care acestea două se potențează reciproc:

*Pe semne învrăbiți de-o veșnicie,
Dumnezeu și cu Satana
au înțeles că e mai mare fiecare
dacă-și întind în pace mîna.
Și s-au împăcat
în mine;
împreună picuratu-mi-au în suflet
credința și-ndoiala, și minciuna
(Pax magna).*

Ipostazierea mitică a vitalității naturii, simbolismul ("La orizont se înalță păduri de simboluri", după cum remarcă C. Ciopraga), acumularea de sensuri abundente ne trimite cu gîndul la hierofania prin intermediul ritmurilor cosmice. Natura în declin din ciclul **Moartea lui Pan** reprezintă prin opoziția Pan—Isus, aceeași substituie reciprocă a celor două planuri, la fel ca și în **Păianjenul**, care, încreștinîndu-se (prin acel semn al crucii de pe spate), va comite un act

de trădare față de Pan. Încreștinarea păianjenului vizează mersul înainte al vieții.

Căutînd să afle ce-i rămîne omului de făcut pentru a înfrunta precaritatea istoriei, Blaga propune o soluție ce ține de domeniul investigației substratului arhaic exprimat și în acel: "Veșnicia s-a născut la sat". Un timp primordial sacru se face prezent prin zăpada asociată cu tăcerea. Să ne reamintim renumitul **Autoportret**:

*Lucian Blaga e mut ca o lebădă.
În patria sa
zăpada făpturii ține loc de cuvînt.
Sufletul lui e în căutare, ...
În mută, seculară căutare,
de totdeauna,
și pînă la cele din urmă hotare*

*El caută apa din care curcubeul
își bea frumusețea și neființa.*

"Acțiunea" are loc deci pe linia de demarcație între ființă și neființă, un centru în care este situat, de fapt, sfîrșitul și începutul:

*Prin ninsoarea abundentă:
Fulgi moi și grași îmi troienesc
în pace lumea ca de scrum
(Infrigare).*

Hierofaniile, așa cum le concepea Mircea Eliade, implică o reiterare pe plan uman a originilor, a creației divine, care a desprins cosmosul din haos. Să ne reamintim felul cum este interpretată în **Spațiul mioritic** moartea-nuntă din balada **Miorița**. Încetînd a mai fi un fapt biologic, "un epilog", moartea "e transfigurată dobîndind aspectul elevat al unui act sacramental; al unui prolog. Ea e nuntă, unire sacramentală cu o stihie cosmică". Întreaga natură deci e transfigurată într-un spațiu sacru, al începuturilor cu putere de anihilare a profanului. Transformarea sfîrșitului în început nu este altceva decît instituirea rînduiei generatoare de cosmos. În credințele populare "rînduiala lumii izvorăște din înțelepciunea lui Dumnezeu" (Ovidiu Papadima). Abstragerea, zăbava, tăcerea, retragerea, alcătuiind

stimulează conexiunea la zonele subterane ale sacralității. Liniștii îi corespunde înserarea:

*Uite, e seară.
Sufletul satului filfilie pe lângă noi.*

Nocturnul în care e prezentă sacralitatea accentuează dramatismul îndepărtării de Dumnezeu:

*... cocoși au cîntat de trei ori în
noapte —*

*și-a trebuit să strig:
Doamne, Doamne, de cine m-am
lepădat?
(Scrisoare).*

Gianni Vattimo într-un dialog despre sarcinile filozofiei sublinia importanța faptului "dacă reușim să trăim fără nevroză într-o lume în care "Dumnezeu a murit"; în care, adică, a ieșit la iveală că nu există structuri

fixe, garantate, esențiale, ci numai niște ajustări în fond. Acestea nu sînt, însă, lipsite de niște linii de orientare: tradiția, mesajul care în experiența omenirii ne vorbește fiind cristalizat în limbaj, în felurite "limbaje", adică și în tehnicile pe care se întîmplă să le folosim, conturează întotdeauna și niște sfere de opțiune, niște criterii de raționalitate sau mai curînd de rezonabilitate"¹⁹. "Semnele" de orientare de mai sus sînt valabile, în fond, pentru reconstituirea sacralului în sfera vieții și a artei contemporane.

La Lucian Blaga ieșirea dintr-un timp cotidian, plin de neliniștile perisabilității, are loc cu ajutorul unor imagini, semne sau numere ce produc iluminarea în urma ruperii de nivel. Astfel, în drama **Meșterul Manole**, bunăoară, prăbușirea zidurilor durează timp de șapte ani, durată convențională ce corespunde creării lumii.

Gheorghe OPREA. *Primăvara*.

Inorogul din poezia **Îndemn de poveste** este îndemnat:

*Atinge cu cornul
de trei ori zăvorul
ca-n rituri de leac
rămase din veac.*

"Citirea în palmă", "rușele", "colinda", "schimbarea zădăriei", "cîntarea", "apoteoza", "aleanul", "ecoul", "taina inițiatului", toate acestea țin de tehnica sacralizării la Blaga. Sacralitatea naturii este exprimată prin cultele solare sau lunare, prin semnificația religioasă a pietrelor (piatra semnificînd puritatea, duritatea, permanența dezvoltînd omului existența absolută), prin rolul religios al păsărilor și al animalelor: porumbelii, vulturul, cocoșul, pasărea Phoenix, balaurul, unicornul. Învieria raportată la marile ritmuri cosmice: la succederea anotimpurilor, a zilei și nopții, la "îmbătrînirea" anului și la renașterea lui, la moartea și renașterea întruchipată în semințe și fruct, păstrează în ele semnificații precreștine. Hierofaniile din poezia lui Lucian Blaga se relevă prin "semne verzi subț șovăiri solare", prin greierii "popi negri vestind sub pămînt soarele", care umblă "pînă-n pragul sicriilor și-acolo mor", prin mugurii și iarba care într-o singură zi "au crescut repede ca unghiile și părul morților", prin dediteii vineți care sînt luminile celor trecuți sub glii. Sentimentul de proșternare al poetului, în fața sacrului, ni se dezvoltă astfel:

*Făpturi care-ați fost, unde vă
țineți?
Nu le călca, soră, luminile —
dediteii vineți
(Echinocțiu).*

Botezul, Arborele vieții, Crucea asimilată cu Arborele vieții, substanțele sacramentale — uleiul, mirul, tămîia, vinul — din sîngele Mîntuitorului, care "prelungesc și dezvoltă anumite simboluri atestate în iudaismul normativ sau în apocrifele intertestamentare"²⁰, sînt motive lirice frecvent întîlnite în

poezia lui Lucian Blaga. Cocoșii vestind trecerea de la întineric la lumină, păsările "ca niște îngeri de apă", îngerii aflați între Dumnezeu și om, tămîia avînd rolul de a înălța rugăciunea la ceruri, de a uni finitul cu infinitul, muritorul cu nemuritorul, clopotele ce evocă poziția a tot ce este suspendat între cer și pămînt, stabilind o comunicare între ele, vîntul asociat și cu influxul spiritual de origine cerească, și, în sfîrșit, imaginea lui Isus, trimisul lui Dumnezeu între oamenii muritori, toate acestea au menirea de a intermedia comunicarea dintre cer și pămînt.

În poezia **Semnal de toamnă** "ceru-și deschide un ochi în pămînt", "stelele curgînd ne spală țărînele", "îngerii mulți murind și-au lăsat lutul în țară". "Acțiunile" de adaptare a înaltului, a dumnezeirii la "figurile" pămîntești, și invers, de raportare a pămîntescului lor destin nu sînt scutite de dramatismul căutării deitășii:

*...De-aici luăm iarăși drumul
Spre țama și valea trădate-nmilit
pentru-un cer chemător
(La cumpăna apelor).*

În altă parte raporturile sînt îmbunătățite cu ajutorul imaginii taurului "în mijlocul dimineții, neînjugat", "stăpînind cîmpul, lucind ca-o castană proaspăt cojită" (aluzie transparentă la ceea ce ține de puritate, de început):

*Printre coarnele lui soarele
vine în sat.*

Scena se petrece "îngă o apă lină", apa fiind, după cum se știe, simbol al regenerării.

Sufletul satului se face prezent prin mirosul sfios de iarbă tăiată, prin fumul în cădere din "streșini de paie". Ne amintim fără să vrem de eminesciențele "streșine vechi" ridicate de case în lună (**Sara pe deal**), proiectîndu-se în ascensiune. Pe cînd la Blaga e stabilit un alt regim al mișcării conform acțiunii de coborîre a transcendentului. Dacă

la Eminescu omul tinde spre Dumnezeu, fără a-i pretinde materialitatea, drept dovadă a credinței ferme în puterea divină, la Blaga înaltul este "tras" spre pământ, lăsînd să se vadă o dorință de materializare a divinului. E ca și cum ar dori să se autoconvertească într-o nouă credință sau, dacă e să utilizăm terminologia lui Constantin C. Noica, neliniștile bliagene se derulează întru credință.

"Instinctul luminii" este cel care va restabili cumpăna credinței scoasă din echilibru. Avînd "un subtrat îmbibat de sensuri biblice" (C. Ciopraga), lumina semnificînd sacrul, pune lesne în evidență profanul. De remarcat lumina "care doare" — aluzie la conștientizarea păcatului originar. Locuirea în lumină este, de fapt, un semn evident al nevoii de sacru în poezia lui Lucian Blaga:

*Lumină ce-o simt
năvălindu-mi în piept cînd te văd
oare nu e un strop din lumina
creată în ziua dinții;
din lumina aceea nsetată adînc
de viață?
(Lumina).*

Haosul-profan se transformă în Cosmos; altfel spus, în spațiu sacru sub acțiunea luminii:

*Nimicul zăcea-n agonie,
Cînd singur plutea-n întuneric și
dat-a
un semn Nepătrunsul:
"Să fie lumină!"*

BIBLIOGRAFIE

1. Rudolf Otto, **Sacrul**, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1992.
2. Mircea Eliade, **Nostalgia originilor**, Ed. Humanitas, București, 1994, p. 208.
3. Meister Eckhart, **Cartea mîngîierii dumnezeiești**, Botoșani, 1995, p. 11.
4. Miguel de Unamuno, **Despre sentimentul tragic al vieții**, Ed. Institutul European, Iași, 1995, p. 147.
5. Rudolf Otto, **op. cit.**, p. 144.
6. Miguel de Unamuno, **op. cit.**, p. 118.

7. Emile Durkheim, **Les formes élémentaires de la vie religieuse**, Paris, 1960, p. 87.

8. Mircea Eliade, **Sacrul și profanul**, Ed. Humanitas, București, 1995, p. 8.

9. Mircea Eliade, **Imagini și simboluri**, Ed. Humanitas, București, 1994, p. 105.

10. Lucian Blaga, **Religie și spirit**, în **Opere**, vol. 10, **Trilogia valorilor**, Ed. Minerva, București, 1987, p. 470.

11. Lucian Blaga, **Opere**, vol. 2, Ed. Știința, Chișinău, 1995, p. 150.

12. Mircea Eliade, **op. cit.**, p. 176.

13. Mircea Eliade, **op. cit.**, p. 177.

14. Lucian Blaga, **Geneza metaforei și sensul culturii**, Ed. Humanitas, București, 1994, p. 168.

15. Ovidiu Drimba, **Filozofia lui Lucian Blaga**, Ed. Cugetarea, București, 1944, p. 13.

16. Șt. Aug. Doinaș, **La centenarul nașterii lui Lucian Blaga**, România literară, 3—9 mai 1995, p. 13.

17. Constantin Ciopraga, **Între Ulyse și Don Quijote**, Ed. Junimea, Iași, 1978, p. 67.

18. Martin Heidegger, **Hölderlin și esența poeziei**, în vol. M. Heidegger, **Originea operei de artă**, Ed. Humanitas, București, 1995, p. 237.

19. Gianni Vattimo, **Dincolo de subiect. Nietzsche, Heidegger și hermeneutica**, Ed. Pontica, Constanța, 1994, p. 26.

20. Mircea Eliade, **Istoria credințelor și ideilor religioase**, vol. 2, Ed. Universitas, Chișinău, 1992, p. 390.

Petru GOLBAN
Chişinău

PROBLEMA CARACTERULUI EXPOŢIONAL AL SCRISULUI ŞI PERSONALITĂŢII LUI ION CREANGĂ

Avem certitudinea că se aşteaptă o nouă lectură a lui Ion Creangă, o nouă viziune asupra operei şi personalităţii sale. Afirmăţia nu este deloc exagerată atunci când ne gândim la faptul că scriitorul, din cauza popularităţii sale, este un caz de nereceptare sau de receptare aproximativă.

Despre Ion Creangă s-ar putea afirma acelaşi lucru ca, de exemplu, despre Grigore Vieru, în sensul că receptarea sa privită diacronic marchează o continuă încercare de a scăpa de lucrurile comune şi prejudecăţile ce dăunează unui scriitor aflat în situaţia de a fi "mai mult citit decât înţeles" (G. Ibrăileanu). Într-adevăr, vehicularea numelui şi legendelor cu caracter biografic, precum şi cunoaşterea operei sale la un nivel foarte ridicat (de aici şi clasicizarea scriitorului) duc nemijlocit la anonimat, el devenind un producător de texte folclorice, valoarea sa identificându-se prin aspectele generalului şi exponenţialului, lăsînd în urmă ceea ce este personal, individual, originalitatea şi unicitatea sa.

De fapt, în cei o sută de ani de receptare critică a operei sale, singurul epitet ce a rezistat se referă la caracterul exponenţial al personalităţii şi scrisului său, Ion Creangă fiind considerat exponentul unei colectivităţi umane, limbii ei materializate prin personajele sale tipice lumii cărei aparţin, mentalităţii

ei exprimate prin tradiţie, folclor, oralitate. Dar Ion Creangă trebuie privit în primul rînd ca personalitate creatoare, ca un artist producător de valori estetice unice, inconfundabile în esenţa lor. Se pune problema care vizează faptul ce preia scriitorul şi ce face cu ceea ce preia din colectivitate, în ce constau fantasticul şi realismul său, unde putem detecta în creaţia sa graniţa ce desparte aceste două dimensiuni ale operei sale, adică, în ultimă instanţă, în ce constă originalitatea sa.

Efortul depus de-a lungul procesului abordării critice a operei lui Ion Creangă s-a concentrat, de fapt, în jurul scoaterii în evidenţă a aspectelor ce conferă personalităţii şi scrisului său imaginea unei individualităţi artistice distincte, inconfundabile, comentariile critice încercînd să descopere principiile şi notele care-l singularizează, îl desprind de povestitorul de natură folclorică, pe de o parte, şi îl individualizează între alţi scriitori români, pe de altă parte, chiar dacă unii critici nu l-au înţeles (de exemplu, Eugen Lovinescu) sau nu l-au abordat niciodată (Paul Zarifopol) din cauza, credem, unei prea mari apropieri de operă. Receptarea estetică a operei lui Ion Creangă începe abia cu George Călinescu, autor ce l-a apreciat mult, ca şi Titu Maiorescu. Acesta din urmă, chiar dacă îl publică şi îl citează, nu-l analizează, considerîndu-l un exponent al ţăranului român şi al limbii populare. Istoria receptării critice a operei lui Ion Creangă, îmbogăţindu-se treptat, a reuşit însă să scoată în evidenţă unele aspecte distincte ale personalităţii sale creatoare, vizînd atît **Poveştile**, cît şi **Amintirile**, aspecte care, în ultimă instanţă, îl scot pe Ion Creangă dintre culegătorii de basme, el reuşind să evite caracterul sincretic al folclorului, creaţiile sale fiind în primul rînd culte. De scriitorul cult ţine şi faptul că la Ion Creangă se găseşte mai multă mobilitate în naraţiune, mobilitate care — alături de limbajul său ("artificial" — N. Manolescu) şi spre deosebire de folclor — conferă schemei populare o nouă dimensiune,

convertind basmical în nuvelistic. Conștiința artistică a lui Ion Creangă duce spre o detașare a autorului de personajele sale (unele inventate — Dănilă Prepeleac — și toate puternic individualizate), el rămânând obiectiv și astfel, spre deosebire de creatorul popular ce urmărește în primul rînd o funcție (de cele mai multe ori în planul moralei), plasîndu-se în tabelul valorilor artistice. Artisticitatea lui Ion Creangă se manifestă și prin faptul că în planul moralei el urmărește factorul comic, astfel exploatănd eticul în favoarea unui comic strîns legat de realitate, de un personaj ce suferă mutații însemnate sub raportul acțiunii efectuate. Comical lui este de multe ori legat de o anumită obsesie a personajului (cu pregnanță în **Amintiri**), autorul luînd o situație reală și adăugîndu-i o idee, iar sentimentul superiorității noastre față de o persoană obsedată este, dacă îl parafrazăm pe Bergson, una dintre sursele cele mai importante ale rîsului. Un astfel de personaj — legat de o anumită obișnuință sau ciudățenie invariabilă — este important nu atît pentru că degajă comical, cît pentru faptul că obsesia sa conturează acel aspect ce conferă și creează condițiile acțiunii sale, pe de o parte, și un altul esențial pentru condiția umană — individualitatea sa, pe de altă parte. Ion Creangă nu posedă capacitatea de a indica însușirile care îl individualizează pe om în raport cu alți oameni. El nu pune accentul pe existența interioară a personajului, pe straturile adînci ale eului său, căci numai prin contactul personajului cu alți oameni acesta își relevă caracteristicile și aspectele proprii cel mai bine, contacte care în cazul lui Ion Creangă au loc de cele mai multe ori în cadrul familiei ca parte componentă a colectivității.

Ion Creangă scrie cel mai bine atunci cînd narează din perspectiva copilului (el este instinctiv, posedă o puternică imaginație și senzații acute etc.), în spiritul tradiției "bildungsroman"-ului, relevînd în **Amintirile** sale etapele devenirii unei personalități umane puternic marcate de o gamă largă de personaje și incidente

datorate imaginației creatoare a scriitorului însuși.

În **Povești** însă, după cum am spus, Ion Creangă se detașează de personajele create sau preluate din tradiția orală, acțiunile lor motivîndu-se psihologic, iar vechea opoziție bine/rău suferă mutații considerabile: binele ce-l caracterizează pe Harap-Alb, de exemplu, își pierde valoarea atunci cînd personajul își relevă naivitatea și este ajutat de alți protagoniști; la fel și Spînul ca întruchipare a răului, prin participarea activă la conturarea binelui, devine o necesitate cu funcție pozitivă.

Ion Creangă se caracterizează prin creativitate, printr-o raportare critică la realitate și prin conștiința valorii binelui. Aceste elemente nu pot caracteriza un creator popular, îl caracterizează însă pe Ion Creangă și îi conferă imaginea unui scriitor cult, original și unic în felul său. Chiar prezentînd prin opera sa o scară a valorilor și un punct de vedere asupra existenței, Ion Creangă urmărește factorul comic, finalitatea însăși făcîndu-se în plan comic și nu etic. Astfel scriitorul humuleștean are nu o viziune filozofică și/sau morală asupra lumii, ci una populară, privind "lumea ca spectacol" (George Munteanu). Din perspectiva aceasta Ion Creangă se reîntoarce spre tradiția sacră, revelația primordială, existența "începuturilor", adică spre mitos-ul românesc privit ca "istorie adevărată", cu referiri la realitate, și opus basmului ca "istorie falsă", cu referiri la evenimente care, chiar dacă au produs schimbări în lume, n-au modificat condiția umană ca atare. Devenirea personajului din opera lui Ion Creangă, lumea cea de toate zilele prezentată în ea marchează o continuitate a unor evenimente primordiale mitice, în urma cărora omul a devenit ceea ce e azi, adică o ființă muritoare, organizată în societăți, produs al istoriei.

În opera lui Ion Creangă mitul mai este încă viu prin încercarea scriitorului de recuperare și reconstrucție a unor valori fundamentale și specifice civilizației românești.

Prof. Valentina CRĂCIUN
Șc. normală, Lipcani,
Briceni

LEXICUL RELIEFULUI ÎN CREAȚIA LUI V. ALECSANDRI

Un loc aparte în opera lui V. Alecsandri îi revine lexicului privitor la relief. A varia formele de relief înseamnă pentru Alecsandri mult mai mult decât a ne purta dintr-o țară în alta sau a ne coborî de pe munte la mare. Conturul reliefului (schițat, pictat sau sculptat de maestru) este un sensibil indicator al vibrațiilor sufletești: de la extaz la agonie — două extreme afective ce stăpînesc adeseori personajul literar alecsandrian. Deci nu este întâmplător faptul că poetul, atunci cînd descrie aceste două poluri ale sufletului, zugrăvește paralel și culmea muntelui, dar și prăpastia. Semnificative sînt, din acest punct de vedere, legendele **Dan, căpitan de plai, Mărioara—Florioara, Ghioaga lui Briar.**

Un rol deosebit în **Dan, căpitan de plai** îl are imaginea muntelui (tablourile I, III, IV, VII). Dan și Muntele... Doi străjeri la hotarul gliei strămoșești, pe care furtunile sorții nu i-au înfrînt nici la bătrînețe. Muntele — înțelept ca Omul; Omul — tare ca Muntele. Nu cunosc un mai trainic legămînt dintre om și natură decît cel din capodopera sus-numită, legămînt relevat de autor cu ajutorul paralelismului și mai ales al personificării muntelui, perechea neînsuflețită a lui Dan, efigia lui de granit, pe care însăși ghea-mumă a sculptat-o. Cuplul respectiv e completat cu încă o imagine: stejarii. Astfel, tripticul poetic Dan-Muntele-Stejarii focalizează dominantă celor trei constituente: țaria. Acolo, în inima muntelui, în trunchiul secular al stejarului, sălășluiește Duhul Neamului

Românesc.

Imagine polivalentă, muntele alecsandrian, iradiază mai multe semnificații:

Aceste sensuri le găsim risipite în toată creația poetică a Bardului de la Mircești.

Dacă omul a învățat a lupta de la furtună, de la munte el a învățat a fi rezistent și statornic. Așa e Dan, cel mai frumos, după noi, simbol alecsandrian al românilor, care a stat neclintit la hotarele țării strămoșești, păstrînd-o cu sfințenie pentru urmașii lui. Însuși eroul se identifică cu muntele, înțelegînd prea bine menirea lui pe pămîntul străbun. Refuzînd a-și trăda credința, plin de demnitate, Dan răspunde lui Ghirai:

— *Ceahlăul sub furtună nu scade
moșunoi!*
*Eu, Dan, sub vîntul soartei să cad
păgîn nu voi.*
*Deci nu-mi convine viața mișelnic
cîștigată,*
*Nici pata fărdelegei în fruntea mea
săpată”.*

Muntele nu poate fi clintit din loc. Nu e îngenuncheat nici Dan. Și nu există o răsplată mai mare pentru un fiu credincios țării sale pînă la ultima suflare decît recunoștința gliei-mume. Cînd se duce la Moldova să-și ia rămas bun:

“Sărmanu-nngenunchează pe iarba ce
străluce,
Își pleacă fruntea albă, smerit își face
cruce.
Și pentru totdeauna sărută ca pe-o
moaște
Pământul ce tresare și care-l
recunoaște...”

Eroii naționali iau adeseori în literatură chipul muntelui (stîncii), al stejarului, al bradului. Dan este Omul-Munte, neclintit pînă la moarte. Om-Munte e și Sfarmă-Piatră, dar acesta e un “munte în turbare” (**Răzbunarea lui Statu-Palmă**). Păstrînd dominantă (tăria), autorul înlocuiește huanțele suplimentare, prezente în prima legendă, cu altele, Sfarmă-Piatră fiind un personaj negativ. Imaginea muntelui apare transfigurată în a doua lucrare, precum schimonosită de mînie și de invidie este fața personajului cînd acesta o vede pe Ileana Cosînzeana alături de Făt-Frumos. Hercule al folclorului românesc, aprinzîndu-se de furie, el aleargă spre “munții pleși”, împătăția lui (“Unde vede-o stîncă naltă, el o macină cu palma”). Cînd mînia atinge punctul culminant, Sfarmă-Piatră se preface el însuși într-un munte, apoi în “volcan”. Șirul metamorfozelor de relief creează acel peisaj fantastic de care au nevoie legendele. Din “măsurariu” al rezistenței, muntele devine unul al furiei.

Mai distanțată este imaginea acestui colos al naturii de portretul feminin. Aici va predomină concordanța cromatică dintre cele două imagini, dar nu va lipsi, pe alocuri, nici cea afectivă. Deși autonomă, descrierea munților în legenda **Mărioara-Florioara** e raportată și ea la portretul feminin:

“Iar la munți cînd răsărea,
Munții vechi întineră
Și cu mușchi s-acoperea,
Și copaci-și înverzea,
Și apele-și limpezea...”

Metamorfoza cromatică a naturii este și proiecția transformei sufletești a personajului literar.

Nu o dată autorul va concretiza imaginea: “stîncile Carpaților”, “la Crîm”, “munții Pirinei”, “Alpiile-Albăstriei”, “Ceahlăul”; locul: “la picioarele-unui munte”, “pe culmi luminoase”, “pe-a munților gol umăr”, “pe-un picior de plai”, “vîrfurile muntelui”, “la poale” etc. Mai frecventă ni se pare a fi imaginea vîrfului de munte. Anume el va fi focarul cromatic al tabloului (alb, auriu, roșu, negru), reliefind, pe alocuri, și gradații coloristice, iar prin acestea și unele afective. Pe culmea muntoasă va înfrîna Alecsandri luna și soarele:

“Cînd deodată se iveră,
Sus, pe munte, strălucea
Țintă mică de lumină
Pîn-se făcea lună plină,
Lună plină și voioasă
Ca o frunte de mireasă”.

(**Mărioara-Florioara**)

De pe ea va revărsa autorul rîul de lumină al zorilor:

“Faptul zilei se aprinde pe a dealurilor
frunte
Ș-un rîu falnic de lumină se revărsa
peste munte”.

(**Cositul**)

Creasta muntelui e un indicator cromatic și dimensional ce sugerează punctul culminant al formei, al unui aspect temporal, dar și pe cel al unei stări afective ce stăpînește personajul literar.

Muntele e și locul intrigilor, al omorurilor. Pe culmea lui, Grui-Sînger săvîrșește cel mai mare păcat: uciderea propriului tată. Răul e plasat de Alecsandri pe cel mai înalt loc spre a fi văzut mai bine și de toți. Astfel, culmea montană nu e numai focarul sublimului și al frumosului, ci și al tragicului:

“Sus, pe muntele Ceahlău,
Stă la pîndă Duhul rău
Și aruncă peste munți
Ochii săi șerpii și crunți...”

(**Biserica risipită**)

Pentru ca imaginea muntelui să fie mai înfricoșătoare sau mai

mărează, poetul utilizează și aici catalizatorii cromatici și dimensionali (negura, fantasma, noaptea):

*"Ca ființele din basme
Pe sub pîclă se arată
Munți, gigantice fantasme,
Stînci cu fruntea fulgerată".*

(Legenda de la Dorna)

Plastice sînt descrierile munților, acești Atlanți ai naturii, în cupluri. Frecvent este tandemul stîncă — mare, pe care îl descoperim îndeosebi în poeziile despre Italia. Marea și stîncă nu sînt numai niște "suvenire" ale iubirii trecute; ele sugerează deseori zbuciumul și rezistența — două stări sufletești între care a plănătit mult timp după moartea Elenei Negri sufletul poetului. De țarm va lovi autorul valul durerii, rămînînd pînă la urmă neînfrînt ca stîncă:

*"Îmi place a stă singur, pe-o stîncă
dărîmată
S-aud pe maluri vîntul cu groază
suierînd,
Să văd pe-ntinsul negru furtuna
întărtată
și cerul fulgerînd".*

(Pe malul mării)

Două perechi de imagini contrastante vor apărea pe tabloul alecsandrian în momente tragice: muntele — prăpastia și muntele (stîncă) — marea. Accentuarea distanțării de către primul tandem va fi completată de cel de-al doilea cu "scrîșnetul" valurilor:

*"Naltă e stîncă,
Marea-l adîncă!
Spumegă valul
Jos clocotînd..."*

(Floarea oceanului)

Antiteza nu e unicul procedeu creat de cuplul munte—mare. Suprapunerea celor două imagini e o modalitate îndrăgită de autor. Nu o singură dată vom revela conturul munților pe chipul mării. Superpuși peste talazurile înfricoșătoare, munții vor "măsura" durerea, iar valurile îi "vor da glas":

*"Dar vîntul crunt deodată, suflînd cu
vijelie,
Schimbă a mării față în munți
îngrozitori..."*
(Pe malul mării)

Contemplați de la distanță, munții sînt comparați cu norii, care vin să ajute poetului a descrie depărtările:

*"Departa unde cerul se lasă pe pămînt,
Pe unde munții falnici apar ca
nourele..."*
(Legenda ciocîrlei)

Noaptea muntele se preface într-o fantasmă care îi mărește dimensiunile și îl însufletește, intensificînd și mai mult groaza pe care o iradiază în jur:

*"Și arbori, stînci, prăpastii și oricare
făptură
la forme urieșe prîh negura cea
sură..."*
(Grul-Sînger)

Dar cel mai dramatic tandem pare a fi muntele—prăpastia. Dacă creasta muntoasă o vom zări totuși dincolo de nori, prăpastia e un abis fără fund. Adîncul ei poate fi doar intuit undeva, în inima pămîntului:

*"Stai, oprește!.. de pe stîncă
În prăpastia adîncă
Au picat stăpîn și cal!"*
(Strigoiul)

Mai mult un amplificator al groazei decît un măsurariu al adîncimii este prăpastia.

Printre tablourile montane vom întîlni și imaginea primordiale a munților:

*"Pe cînd erau ca iarba anticii codri deși
Și mici ca moșunoaie Carpații
uneși..."*
(Legenda ciocîrlei)

Imaginea litotică a munților ține de lumea fantastică a legendelor; autorul pictînd niște "vremi demult apuse", vremi mitice.

Întîlnim în lirica poetului de la Mircești și expresii populare de tipul: "peste munți și peste mare", "peste codri, peste munți" etc. Împrumutate din creația orală, ele descriu țări necunoscute, mult îndepărtate:

*"Peste codri, peste munți,
Peste ape fără punți,
Unde-s florile frumoase,
Unde-s fetele frumoase..."*
(Maghiara)

Ecoul este cîntecul muntelui și nu o dată îi va sonoriza imaginea. El este graiul în care muntele "vorbește" cu valea, cu cerul, cu omul. Gradul de intensitate a "vocii" lui variază în funcție de caracterul uman, de conflictul literar etc. Ecoul este dublura sonoră a personajului, în special a celui ireal:

*"Vîntul bate, cerul sună,
Munții urlă, Satan rîde".*

Dintre cele patru verbe auditive (bate, sună, urlă, rîde) cel mai puternic e produs de munte, amplificatorul sonor al tabloului, uneori înfricoșător, alteori armonios:

*"Munții vechi întinerea...
Și păsările-și trezea..."*
(Mărioara-Florioara)

Muntele a învățat a cînta de la păsări, de la copile; a șuiera — de la "voinici cu negre plête", între aceste elemente existînd o perfectă consonanță melodică:

Parte a pămîntului strămoșesc, leagănul neamului nostru, muntele ocupă un loc deosebit în peisajul lui V. Alecsandri. Cele mai românești sînt tablourile cu turme păscînd pe coasta muntoasă (**Legenda de la Dorna, Miorița** etc.):

*"Se văd turme-albind pe coaste,
Rîuri lungi pe văi frumoase.
Și, creșcuți în rînd de oaste,
Brazi pe culme luminoase".*
(**Legenda de la Dorna**)

Alte forme înalte de relief sînt dealul și colnicul. Să cităm un fragment din poezia **Groza**:

*"Cînd creștinul ista, Domnu-
odîhneasă!
Pe-un cal alb ca iarna în deal se ivi
Ș-aproape de mine calul își opri".*

Înălțat pe culme, obiectul e suprapus pe fundalul cerului, a cărui monocromatică va reliefa mai pregnant imaginea din prim-plan. A doua cauză ar fi, după noi, tendința de a zugrăvi cît mai frecvent depărtările, Alecsandri fiind și un cîntăreț al lor:

*"Pe colnic, în zarea lîncii, un plop
mare se ridică
Cu-a lui frunză argintie făcînd umbră
pe vâlcică".*
(**Vînătorul**)

Doar umbra e proiectată pe pămînt, spre a-i amplifica și mai mult nuanța întunecată. Alteori obiectul e înălțat spre a înspăimînta sau pentru a accentua măreția lui:

*"Saraiul pe o culme se-nalță și apare
Ca o fantasmă neagră ce dă înfiorare".*
(**Garda saraiului**)

Vocabula *movilă*, exprimă mai des un sens negativ: loc tragic, mormînt, o grămadă de morți:

*"Mult timp Murad în lupte tocindu-și
iataganul,
Mărise, apăruse întreg Aliotmanul
Și-n Asia supușă, clădind movilli de
morți,
Luase titlul falnic de Spada Naltei
Porți".*
(**Hodja Murad Pașa**)

Dintre formele adînci ale reliefului, cea mai semnificativă este prăpastia. Fiind cea mai adîncă și cea mai întunecoasă, ea devine lăcașul obscur al duhurilor rele, precum peștera neagră adăpostește un paricid. Prăpastia este un "balaur negru" ce înghite om și fiară, e locul blestemat unde-și pierd viața mulți

voinici (**Ghioaga lui Briar, Strigoii** etc.).

Cu "muchii de prăpăstii" "tivește" Alecsandri drumurile străinătății:

"Pe muchii de prăpăstii, lunecînd ușor,
Cu corbii de iarnă mă-ntrecream în
zbor..."

Căci mergeam departe... el cătră o
stea,
Eu, înstrăinatul, cătră țara mea!"
(**Întoarcerea în țară**),

în timp ce pe meleagul strămoșesc drumurile sînt "cu flori":

"În țara mea dulce sînt drumuri cu flori;
În dulcea mea țară zbori, murgule,
zbori".
(**ibidem**)

Și mai oribilă este prăpastia în vecinătatea stîncii:

"Stai, oprește!... de pe stîncă
În prăpastia adîncă
Au picat stăpîn și call!"
(**Strigoii**)

Mîna în mîna cu primejdia și cu spaima, nu mai puțin setoase de vieți omenești, sînt groapa, tranșeele; mormîntul — forme de relief create de mîna omului. Dacă în prăpastie și în rîpă moartea e adusă de soartă, în ultimele ea este un rezultat al violenței. Și cel mai "crunt săpător de gropi" este Hodja Murad Pașa:

"Poporul însă, pradă urgiei, ce-l
văzuse
Săpînd gropi largi și dese, pe care le
umpluse
Cu sute, mii cadavre,
toate-așezate-n snopi,
Mai drept îl poreclise: crunt săpător
de gropi..."
(**Hodja Murad Pașa**)

Însoțite de păsări răpitoare, formele adînci ale reliefului sînt răpitoare terestre neînsuflețite:

"Și om, și lupi, și bivol — vîrtej
misterios,

Cu zgomot dispărură
în fundu-ntunecos!...

Dar peste șapte codri, deasupra
unei rîpi,
Se vede-un stol de vulturi ce mișcă
din aripi
Și peste rîpa largă adîncă-ngrozitoare,
În care nu pătrunde în veci voiosul
soare,
Din mal în mal se-ntinde o punte de
stejar..."
(**Ghioaga lui Briar**)

Rezumînd cele spuse mai sus, am vrea să relevăm următoarele:

vocabularul reliefului devine în poetica lui V. Alecsandri un sensibil indicator al vibrațiilor sufletești sugerînd, cu preponderență, extremele afective;

dintre formele înalte de relief muntele este cea mai frecventă imagine simbolizînd credința, eternitatea, statornicia, locul de geneză al neamului românesc;

cuplul poetic munte—om exprimă legămîntul perpetuu dintre om și glia-mumă;

adeseori muntele devine un constituent al portretului fizic și moral, pictînd Omul-Munte și marcînd tăria și statornicia lui;

dintre părțile muntelui, preferabilă e culmea, ea devenind adeseori focarul cromatic și afectiv al tabloului;

tandemurile munte—mare și munte—prăpastie, pe lîngă imaginea lor autonomă, participă și la zugrăvirea unor gradații afective în momentele cele mai dramatice;

o altă formă înaltă de relief este dealul, acesta fiind deseori dublura muntelui, preluîndu-i și funcțiile poetice;

printre formele adînci de relief întîlnim rîpa și prăpastia — simbolurile morții cauzate de soartă.

În peisajul alecsandrian apar și forme de relief create de mîna omului: groapa, tranșeele, mormîntul — semne ale morții violente. Ele ar putea constitui un subiect aparte.

Mihaela CERNĂUȚI-GORODEȚCHI
lași

**REALITATEA BASMULUI.
CÎTEVA SCURTE
CONSIDERAȚII
(CU APLICAȚIE
LA TEXTE DE EMINESCU
ȘI CREANGĂ)**

Istorisirea unui basm este un act lingvistic de tip special, diferit de cel obișnuit, "normal", cotidian. Funcția referențială este distorsionată mai ales de funcțiile expresivă și poetică. Realitatea înființată prin limbaj este o altă lume, cu legi proprii. Poetica aristoteliană statua adevărul operei literare ca principiu ordonator *intern*, acceptat prin convenție. Basmul este verosimil nu pentru că ar fi (ori ar trebui să fie) oglinda "realității adevărate"¹, ci pentru că are o coerență (logică și artistică) ce îl instituie ca lume posibilă. Organism autonom, această lume posibilă este și reală — este "realitatea ideală", depinde de "atitudinile propoziționale ale cuiva care o afirmă, o crede, o vizează, o dorește, o prevede etcaetera"². Condiția "realității" este păstrarea unității punctului de vedere, evitarea interferenței cu alte lumi: "O lume ca nelumea este posibilă, neîntreruptă fiind de-o altă ordine de lucruri"³. Această normă este cu sfințenie respectată în basm. Rama poveștii (formulele convenționale de început și de sfârșit) delimitează clar universul ficțional, îi apără omogenitatea și adevărul propriu⁴. Basmul este una dintre acele "lumi care se formează aievea așa cum le dorești" (scrie Eminescu), este un vis, o "fantazie" transportând spiritul în "spații iluminate de un albastru splendid, umed și curgător". Pentru Eminescu visul structurat ca basm este o modalitate de stăpânire a misterului prin verb (stăpânire care, în termeni blagieni, poate pendula între *plus cunoaștere* și *minus cunoaștere*). Basmul are o semnificație ontologică, descrie *ființa* la diferite niveluri de realitate⁵. Visul structurat ca basm se adresează nivelului celui mai profund. Dan și Maria, în cetatea din lună, "visau amîndoi același vis". Nu este

visul identic a doi oameni comuni, adică asemănători în felul lor de a fi obișnuiți, ci este visul *ființei* revelate prin iubire în cele două suflete. Codul care face posibilă comunicarea deplină este simburele de divinitate din om. Dan vrea să vadă fața lui Dumnezeu; "dacă nu-l ai în tine, nu există pentru tine și în zadar îl cauți, zise îngerul serios". Epifania nu se produce, așadar, pentru că divinitatea există și acționează deja în Dan; esența refuză să devină aparență, să se lase pradă cunoașterii empirice — pentru că Dan trebuia s-o fi depășit; cînd principiul divin lucrează în om nu mai este nevoie de cuvinte, se comunică simpatetic. Dorița de a vedea absolutul este ea însăși o cădere din starea de grație. Prăbușirea efectivă nu este numai o sancțiune atrasă de *hybris*. Pedeapsa nu vizează atît îndrăzneala în sine, cît sensul consecințelor acesteia: identificîndu-se cu Dumnezeu, Dan nu se înalță spre divinitate spre a ființa întru absolut, ci degradează sacrul, coboară absolutul într-un individ concret, căci el nu reușește să depășească limitele *persoanei* sale. "Oare fără s-o știu nu sînt eu însumi Dumne...?" se întreabă el, prizonier al ego-ului aflat atît de aproape de impostură. Profanarea nu se realizează totuși, nu este un act încheiat — din fericire, și datorită grației divine. Aruncarea din paradisul lunar este un avertisment dat într-un moment critic, dar care nu este un punct al imposibilității revenirii/căinței; împlinirea păcatului e stopată de clemența lui Dumnezeu, a căruia dialectică oferă posibilitatea unui nou start: greșeală—pedeapsă—căință—ispășire—iertare—izbăvire. După cădere Dan/Dionis e un om nou, el poate iniția o nouă tentativă gnoseologică — iubirea Mariei îl susține. Problema este că, subteran, el se îndoiește de îndreptățirea justiției divine; or, îndoiala este simburele răzvrătirii. Dionis păstrează amintirea obscură a primei sale aventuri ca eșec, așadar el nu-și regretă elanul, nici sensul acestuia, ci faptul că nu și-a putut consuma experiența pînă la capăt. Lăuntric el rămîne nesupus autorității divine; oglinda (obiect cu virtuți magice, revelatorii) trădează înstrăinarea definitivă, prin propria-i voință, a lui Dionis de instanța supremă; el nu mai recunoaște/acceptă normele — adică ordinea — acestea. Cînd Dionis și Maria se privesc în oglindă, apele adînci ale oglinzii reflectă "chipul unui tînăr demon lîngă chipul unui înger ce n-a cunoscut niciodată îndoiala".

Visul — în orizontul căruia se constituie, așadar, basmul eminescian — exercită o stranie și dulce vrajă, o învăluitoare și irezistibilă magie. "Frumoasa fără corp" este o fermecătoare nălucă intangibilă obsedând, istovind și ducând spirite la pierzanie ca o altă Lorelei. Zină blândă, sfioasă, a unui spațiu paradisiac, ea este, de fapt, o crudă amăgire, pentru că rămîne veșnic "umbra unei idei". Dacă zinele din folclor pot fi aduse în spațiul mundan prin îmbrățișarea unui muritor (sacru fiind astfel adus în profan), Miron se lasă purtat de "Dorul după ce-i mai mare / 'N-astă lume trecătoare", se abandonează fatalei atracții, deși înțelege că nu poate comunica decît în gînd și prin cuvînt cu supranaturalul. Cotidianul și extraordinarul nu mai sînt două tărîmuri învecinate, străbătute cu egală nonșalanță de către erou, ca în basmele tradiționale; ci două lumi fiindînd după principii diferite, care fac imposibil orice contact. Tenșiunea creată de curiozitatea gnoșeologică pentru spațiul straniu, cu alt număr de dimensiuni, nu se rezolvă niciodată. Frumoasa imaterială nu poate lua consistența accesibilă ființei efemere și substanțiale, iar Miron nu are cum să se lepede de trup și să pătrundă, să fie admis în universul reveriei sale. Prin neîmplinire, însă, se permanentizează "dorul de luceferi", fascinația necunoscutului; visul "din toate cel frumos", visul absolutului, schimbă perspectiva, dă un sens ascendent existenței, devine lumina vieții. Așa înțelege Cătălina să-și găsească echilibrul personal și *locul* în lumea ei, care nu este și a Luceafărului; opțiunea ei pentru o existență comună îi trivializează destinul "la vedere", dar îi purifică aspirația pe care o păstrează în adîncuri; ea acceptă să plătească tributul convenit lumii de lut, se lasă trăită de o banală iubire pămîntească, însă corpul ei eteric dobîndește autonomie și exclusivitatea reveriei, se plasează pentru totdeauna și în totalitate sub raza Luceafărului — adică în raza lui de acțiune, de fascinare. Soluția Cătălinei este dramatică pentru că ea nu duce la armonie; echilibrul este fals, disimulează sfîșierile lăuntrice ale unui spirit schizoid. Aspirația demăsurată către absolut îl face pe Miron să respingă lumea obișnuită, căci "nimic nu-i de măsura / Celor ce ave'a în gînd". El refuză compromisul nu din principiu, ci pentru că nu se mai poate integra într-o lume de care s-a desprins definitiv; el

încearcă să revină "acasă", dar, ca și în basmul **Tinerete fără bătrînețe**, spațiul odinioară familiar îi pare acum străin; trecutul afectiv s-a spulberat; abia acum realizează că și-a pierdut identitatea. Neîmplinirea lui nu se poate rezolva decît prin moarte: viața nu-l mai primește și nici el n-o mai dorește. Aflat în limbul chinurilor, el se lasă consumat deopotrivă de amărăciunea iubirii irosite și de amintirea tantalizantei năluciri a frumuseții perfecte — "Trist, retras, rînit de moarte", "adîncit în amintire / Și-n amor, el a murit". Patima lui Miron este și pasiune nelimitată, obsesie, și supliciu; "rănit de moarte" e o formulă voit ambiguă: pe lîngă sensul de "îndurerat peste poate" sugerează și ideea că absolutul e ne-ființă (definit apofatic și nu neapărat ca stare antagonică ființării, vieții). Cătălina are intuiția adîncă a naturii aspirației sale: "de luceafărul din cer / M-a prins un dor de moarte". Dacă ea refuză chemările Luceafărului în "sfera" lui și se agață de spațiul securizant, de lumea pe care o cunoaște, de viață, așa cum îi este dată, Miron nu mai are cale de întoarcere, căci s-a dus prea adînc în acel *altceva* numit "moarte".

Prăpastia dintre cele două moduri (substanțial diferite) de existență se încearcă a fi trecută fie dintr-o parte, fie din cealaltă. "Puntea" este iluzorie și se realizează prin privire. Muritorii sînt atrași în acest act de comunicare prin manifestări vizibile (accesibile, inteligibile) ale absolutului. Prefigurînd întrupările Luceafărului, zmeul din basmul **Fata în grădina de aur** ia, mai întîi, chipul unui "geniu mîndru", "demon rătăcit din șoafe"; iar apoi se atată ca "înger din țării", ca "moft frumos cu ochii vii". Deși fascinată, fata își păstrează măsura, nu uită să șublinieze deosebirea esențială care interzice transgresarea limitelor: "a ta nemurire / Ființei trecătoare e peire"; ce nu are sfîrșit nu are nici început — deși există, nu trăiește; iar în ochii omului comun ce nu este viață e moarte. Refuzul de a încerca trecerea *dincolo* nu are ca resort teama de destrucție fizică; ci spaima de pierdere a normelor proprii; a noimei personale, într-o lume a cărei coerență este construită pe baza altor legi, necunoscute. Conviețuirea nu este, deci, cu puțință, dar e posibilă comunicarea — în vis / cuvînt / gînd. Epifania divinității este un semn de inițiere a unui dialog, este o formulă de adresare "tradusă" în "limba" pe care o vorbesc oamenii. În **Făt-Frumos din**

Iacrimă eroul este preschimbat de Genarul înfuriat într-un pîriu; Isus, Logosul întrupat, la rugămintea Sfîntului Petru (care catalizează procesul de comunicare), reînființează, reînvie omul pierdut în moarte: "Doamne, fă ca acest izvor să fie ce-a fost mai înainte!" "Amin!" zise Domnul, ridicînd mîna sa cea sfîntă. Trezit din nou la viață, Făt-Frumos înțelege "minunea învierii sale" văzînd "chipul strălucit al Domnului"; rugăciunea "izvorului plîngător" este ascultată și îndeplinită; miracolul este conștientizat și decodat ca mesaj divin; așadar, comunicarea se realizează la inițiativa divinității — care alege să coboare în corporal, să poposească în spațiul acestui basm cu Făt-Frumos, să se odihnească tocmai în proximitatea izvorului doinitor, să înfăptuiască o minune ce relansează aventura eroului, proiectînd-o în spiritual. Miraculosul creștin remediază dezechilibrul fantastic, face drum înțelegerii către o realitate superioară; intervenția divină este ordonatoare și integratoare; lumea își recapătă armonia și sensul primejduite o clipă.

In Povestea lui Stan Pățitul, fantasticul se îmbină cu umorul condescendent; ființa supranaturală are prestigiul șifonat de atitudinea ireverențioasă a unui narator funciarmente pus pe șotii și deloc temător ori măcar impresionat de puterile excepționale atribuite tradițional divinității infernale. Această detașare nu provine din convingerea morală că forțele întunericului sînt limitate și eficient combătute de autoritatea supremă a lui Dumnezeu și că sub ocrotitoarea "aripă" dumnezeiască omul își poate permite (mai mult sau mai puțin) furtive dări cu tîfla în orizontul unui *je-m'en-fiche*-ism înflorit circumstanțial. Deficitul de considerație este rezultatul unei îndelungate experiențe de supraviețuire într-o lume atît de birocratic ierarhizată, încît comunicarea "se sufocă", se pierde, iremediabil distorsionată pe lungul drum dintre baza piramidei și vîrfurile ei. Delegarea puterii, nesupravegheată atent, slăbește poziția celui aflat mai presus de toate și poate duce la o criză de autoritate. "Pînă la Dumnezeu te mănîncă sfinții" este o remarcă acidă, insolent veninoasă, provenită din disperarea vorbirii în deșert; piramida autorității începe să semene a turn babilonic; nimeni nu se mai înțelege cu nimeni și fiecare încodează și decodează mesaje după capul lui. Avantajul celui din afară este

că nu trebuie să facă eforturi pentru a se menține în structura aceasta; el nu are ce pierde decît firava, inconsistentă șansă de a se face auzit. Gafa vreunui "funcționar", sancționată pe linie de serviciu, este un prilej de compensator-jubilantă zeflemisire. Stan Pățitul se procopsește cu un servitor neașteptat de supus și de "săritor", care nu e decît un slujbaș, pățit și el, intrat în bucluc din neglijență și dornic să repare ce se poate repara; zelul cu care îl slujește diavolul pe un om încetează să fie suspect și devine comic în momentul în care se revelă a fi o disperată încercare de a reintra în grațiile unui șef exigent și cu umori schimbătoare. La început, nedumerit de ceea ce (i) se întîmplă, Stan se lămurește în timp cum stau lucrurile și devine martorul amuzat al vredniciei lui Chirică. Cu toate că știe care este resortul norocului subit care a dat peste el, el păstrează discreție, preferă să nu înțeleagă. Simulează candoarea, astfel că dialogul dintre el și Chirică e un joc al reflexelor conștiente și voit deviate; distorsiunile sînt produse de aceeași prismă: convenția protagoniștilor de a comunica într-un anumit cod, care nu angajează ființa intimă, convingerile cele mai adînci, dar permite înțelegerea. Contractul este tacit, dar ambele părți îl respectă cu strictețe, onorînd totodată și clauza (nici ea exprimată formal) de a nu discuta termenii contractuali. Fiecare știe că celălalt știe adevărul, dar convenția rămîne neschimbată; cu timpul, comunicarea dintre ei dezvoltă o tainică semantică subtextuală. Sub cumintele dialog de suprafață mustesc înțelesuri subversive; normele unui discurs (auto)impus, deși aparent respectate fără murmur, sînt subminate de mici răzvrătiri concretizate în simulate "scăpări" (pe cite un personaj "îl ia gura pe dinainte") ori în aluzii cu tîlc pentru partenerul de discuție. Jocul duplicității este împărțit cu plăcere de cei doi protagoniști; complicitatea născută între ei descrie un spațiu spiritual în care omenescul și supranaturalul pot coexista și comunica.

Problema lui Ivan Turbincă este tot una de limbaj; una îi spune Dumnezeu să facă, și alta face el, sub pretextul că așa a decodat el mesajul divin. Deficitara lui competență lingvistică este o pretinsă neajutorare, la adăpostul căreia Ivan speră să-și impună propria lege. Șiretlicul este transparent, dar din rațiuni misterioase manevrele tot mai impertinente sînt o

vreme tolerate. Deși contrariată și de-a dreptul ultragiată, Moartea nu încetează să sere că justiția divină va reimpune ordinea într-o bună zi; ceea ce n-o împiedică să-și exprime năduful scrișnit la adresa excesivei îngăduințe care favorizează anarhia: "Numai răbdarea și bunătatea lui Dumnezeu cea fără de margini poate să precovîrșească fărădelegile și îndărătnicia ta". "Uitîndu-se cam lung la Dumnezeu", Ivan are aerul că ar vrea să negocieze o împuțernicire pe care nu îndrăznește să o ceară direct. Dumnezeu ia în seamă neexprimata solicitare și acceptă tacit experimentul, dar numai pînă cînd acesta amenință să zdruncine ireversibil, iremediabil coerența lumii create de el. Prestigiul divinității e pus sub semnul întrebării, căci nostima turbincă este germenul dezordinii care dereghează mecanismul perfect al puterii absolute, infailibile. "Scaunul" lui Dumnezeu pare să se clatine serios cînd Moartea "bodrogănește", ajunsă la capătul răbdării, fără să se mai gîndească la consecințe; "Bine mi-ar părea să-l văd și pe Dumnezeu într-o zi, cît e de mare și puternic, în turbina lui Ivan; ori de nu, măcar sfîntul Petrea. Numai atunci mi-ar crede ei mie". Abia acum Dumnezeu intervine suspendînd virtuțile magice ale obiectului care tinde să înghită lumea, după bunul plac al lui Ivan, care se joacă de-a instanța supremă. Deposedat de privilegiu, el caută febril o altă posibilitate de a se sustrage condiției profane: "Oare nu-i de făcut vreo șmichirie, pînă mai este încă vreme?" — vremea este cea de care mai dispune el pînă la sorocul morții, și nu și-o petrece, desigur, fără de folos, ci pune la cale o nouă stratagemă. "Dumnezeu atunci, vîzînd pînă unde merge îndrăzneala lui Ivan, a început a se cam lua și el pe gînduri de năzdrăvaniile lui" — întemeiată îngrijorare, întrucît ulterior însuși sistemul justiției și retribuției divine, factor de echilibrare, este compromis cînd Moartea își permite luxul de a refuza "să-și răzbune și ea acum pe Ivan"; obligația de a seceera vieții devine un drept la compensație pe care Dumnezeu i-l acordă, în fine, dar invitația la revanșă este net refuzată. Reacția aceasta bizară a Morții (care se neagă astfel pe sine) este un răspuns vindicativ, adresat prin ricoșeu divinității, însă Moartea respinge asumarea responsabilității de a stinge un conflict ce o depășește, se răzvrătește împotriva condiției de instrument punitiv și de eliminare a

indezirabililor; ea îi lasă pe protagoniști să se descurce singuri unul cu altul, iar aceștia par să fi acceptat o remiză care seamănă a dublu abandon: Dumnezeu dispare, pur și simplu, din cadru, fără să mai spună ceva, în timp ce Ivan o ține într-un chef "ca să nu înnebunească de urît". În absența comunicării lumea întreagă pare destrămată, ca o creație abandonată de stăpîn.

Basmul poate da un sens vieții și o poate înnobila: "S-ascultăm poveștile, căci ele cel puțin ne fac să trăim și-n viața altor oameni, să ne amestecăm visurile și gîndurile noastre cu ale lor... În ele trăiește Archaeus... Poate că povestea este partea mai frumoasă a vieții omenești. Cu povești ne leagăm lumea, cu povești ne adoarme"⁶. Basmul încifrează un dublu mesaj: oferă consolare, mîngîiere, favorizînd nu atît escapismul, cît deprinderea științei magice de a transforma realitatea dată într-un orizont spiritual nemărginit; pe de altă parte, conferă / susține / sporește încrederea în puterea creatoare și salvatoare a imaginației, adică a facultății de a inventa, de a înființa o altă realitate.

NOTE:

¹ Cf. Mihai Eminescu, **Archaeus**: "Lumea cum o vedem nu există decît în crierul nostru (...) Care este criteriul realității? (...) Nu avem criteriu... Nu știm dacă știm ceva... O credem, fiindc-o cred și alții, pentru că e o normă predominantă, și asta nu fiindcă lumea ar fi cum ne-o închipuim, ci pentru că om cu om samănă mai mult sau mai puțin" // **Poezii. Proză literară**, vol. II, Ed. Cartea Românească, București, 1978, p. 500.

² Umberto Eco, **Lector in fabula**, Ed. Univers, București, 1991, p. 177.

³ Mihai Eminescu, **Archaeus** // **op. cit.**, ibidem.

⁴ Cf. J.R.R. Tolkien, **On Fairy-stories** // **Tree and Leaf**, Unwin Books, London, 1975, p. 69—70.

⁵ Cf. Constantin Noica, **Luceafărul și modelul ființei** // **Introducere la miracolul eminescian**, Ed. Humanitas, București, 1992.

⁶ Mihai Eminescu, **Archaeus** // **op. cit.**, p. 501).

Valeriu OROS
Baia Mare

ÎNTRE "VALUL MARCONI" ȘI "GALAXIA GÜTENBERG"

Cultul lecturii, ca una din coordonatele personalității umane, se realizează în școală în mod sistematic și instituționalizat. Confruntarea elevilor cu textul scris înrîurește conștiința și sensibilitatea acestora, contribuind la educarea sentimentului estetic și etic prin infuzarea trăsăturilor luminoase caracteristice omului: spiritul justițiar, demnitatea, echilibrul, spiritul de sacrificiu pentru un ideal înalt etc. Orice operă literară este realizată cu scopul de a influența și își dobîndește caracterul estetic doar prin receptare "prin fantezia și sensibilitatea subiectului receptor" (I. Volkelt). Imaginile artistice din lectura *însușită și interiorizată* se suprapun și se întrepătrund în conștiința cititorului tînăr, se asociază și se completează potrivit personalității sale și devin ale lui, fundament al culturii umaniste din care cresc opiniile și atitudinile lui în viață. Valoarea estetică a unei opere iese în evidență atunci cînd "trezește un puternic ecou interior în subiectul receptor, cînd determină în acesta un complex de acte de trăire și gîndire" (E. V. Mașek).

Literatura, spune marele savant M. Eliade, "este expresia totală a ființei umane". În afara ei *omul poate viețui, dar nu trăiește*. Ca atare, poate elevul școlii contemporane să rămîină în afara acestei "expresii totale a ființei umane"? Și... totuși...

Rațiunile de mai sus ne-au condus la investigarea unui eșantion format din 760 de subiecți din patru licee cu profiluri diferite (chimie-biologie, matematică-fizică, electro-

tehnic și economic) cu scopul de a cunoaște gradul de aderență sau nonaderență la lectură în condițiile invadării "galaxiei Gutenberg" de către "valul Marconi", respectiv a "luptei concurențiale" dintre cultura scrisă și cea audiovizuală.

Din cei 760 de subiecți investigați (63,81 % fete și 36,19 % băieți) doar 42,09 % citesc efectiv, fie lectură școlară obligatorie (23,02 %), fie lectură preferențială, liberă (19,07 %). În schimb crește procentul neaderenților: 57,89 %. Dacă la aceștia se adăunează, în perspectivă, și cei 23,02 %, care deocamdată citesc din obligativitate școlară, atunci procentajul neaderenților ar putea crește la 80,92%. Nu cititorii autentici ne rețin atenția, acum și aici: aceștia oricum citesc, fie din nevoia interioară a cultivării spiritului, fie din obligație școlară. Ne rețin atenția subiecții pentru care *lectura nu constituie încă, și nu pare a constitui nici în perspectivă, o cale de deschidere spre sine și, prin sine, spre lume*.

În spatele acestor date se revelează o suită de cauze ce pot îndepărta, izola sau obtura deschiderea elevului spre lectură. Înainte de a concepe anumite modalități viabile de stimulare a lecturii, se impune cu necesitate cunoașterea factorilor ce determină reticența față de lectură în contextul vieții contemporane. Din multitudinea de motive și justificări privind neaderența la lectură, unele au un suport obiectiv, datorat unor mecanisme sociale, cum ar fi structura universului comunicațional, iar altele, un suport mai mult sau mai puțin subiectiv: navetismul, cursuri alternative — dimineață — după masă, orarul școlar de la 7 la 14 (6—7 sau chiar 8 ore zilnic), lipsa fondului de carte, prețul înalt al cărții, implicarea efectivă în treburile familiei angrenate în privatizare, teroarea timpului, multitudinea și tentația canalelor TV, care-i "sclavează" pe mulți elevi lipsiți de capacitatea de a discerne "valorile de finalitate" (J. Piaget), de "valorile" efemere.

Unii subiecți (14,58 %) consideră lectura "consumare inutilă a timpului liber" pe care îl pot utiliza în vederea "unor câștiguri bănești". Pentru aceștia chiar învățătura constituie o activitate secundară, transferabilă într-o zonă periferică. Pe alocuri se aud și voci ce consideră că rolul cărții, ca suport al transmiterii și stocării de mesaje, începe a fi "foarte serios concurată de cultura vizuală". Mulți tineri substituie cartea cu caseta video, iar lectura cărții cu micul ecran. Unii sînt mai bucuroși, chiar vanitoși, cînd reușesc să-și procure prioritar o casetă, și nu o carte. "Lectura" unora dezvăluie o anumită instabilitate și superficialitate: "Îmi place să citesc, dar n-am răbdare să citesc o carte pînă la capăt. Vreau totul dintr-o dată. De aceea citesc fragmentar" (R. I.). Grave, dar sincere și nu lipsite de interes sînt unele motive și justificări puse pe seama unor cadre didactice, marcate de "orgoliul" și egoismul disciplinei lor ("profesorul de matematică mă detestă pentru că pierd vremea citind" (G. M.)) sau a părinților, care își impun voința proprie în orientarea școlară a copiilor, ignorînd aptitudinile acestora ("tata mă blamează de fiecare dată cînd citesc o carte, reproșîndu-mi că nu învăț la economie și că uit că trăiesc într-o economie de piață" (E. T.)).

Aceste motivații, ca și altele, li s-ar părea unora derizorii: urmarea lor însă nu poate fi ignorată în planul culturii și al reformei școlare.

Constatăm cu regret că la absolvirea liceului, lectura beletristică — chiar lectura în general — nu este percepută drept ceea ce este sau ar trebui să fie: *dialog intim cu sine în plan rațional, afectiv, motivațional și volitiv*. Tînărul lumii moderne, angajat într-o viață agitată și zgomotoasă, e dominat de televiziune, radio, film, casetofon etc., ceea ce-l îndepărtează de carte, de lectură, reducîndu-i sau chiar anihilîndu-i timpul pentru citit sau îl determină să citească superficial, îi micșorează rezistența la efortul de studiere și îi restrînge primejdios posibilitățile atenției voluntare. "În fața unui text literar ne vedem neputincioși. Chiar dacă citim o carte, ne vine greu s-o comentăm, fie că nu

avem încă priceperea necesară și nici timp suficient pentru aprofundare, fie din comoditate, de aceea recurgem la "textele comentate", dar cum uneori stilul și vocabularul acestora, în loc să ne stimuleze, ne inhibă, ne rezumăm la niște notițe luate dezînat, pe care le tocim în graba timpului în vederea unei note, care, după părerea mea, nu este nici obiectivă, nici reprezentativă, deci ineficientă. (I. M.)

Așadar, se evidențiază o învățare *reproductivă*, impersonală și ineficientă în detrimentul învățării *productive*, cu amprentă personală, în care elevul să talmăcească într-un limbaj propriu *cumulativ* și *progresiv* paginile autorului, contribuind, prin decodificare și codificare, cu un supliment de informații, la convocarea diverselor conotații oferite de textul literar. Opera literară este expresia unui proces de figurare a realității, este realitatea artistică în care s-a convertit, prin metaforă și simbol, realitatea obiectivă. Acest proces poate fi înțeles și poate deveni benefic doar prin lectură, prin *contactul direct cu textul scris, prin recitare, aprofundare și valorificare*.

La primul contact cu opera literară, subiectul receptiv, elevul, încearcă sentimentul de dăruire, de subscriere la mesajul autorului și se transpune, aproape total, în atmosfera operei. În această etapă, a înțelnerii cu opera, trăirile elevului sînt intense, dominanți fiind factorii emoționali. Perceperea estetică se completează în mod fericit la *reluarea lecturii*, prin semnalarea detaliilor, a *structurii operei*, a *armoniei*, a *simbolurilor*, a *modalităților de expresie*, a *grafemelor* etc. Spiritul critic, factorii intelectuali intervin de data aceasta mai pregnant (decît în prima etapă a înțelnerii cu opera), cooperînd la însușirea și interiorizarea operei și, implicit, la realizarea conștiinței de sine, care devine un factor dinamizator, deschis spre noi orizonturi ale investigării textului literar.

Lectura redimensionată și generalizată nu se poate realiza în afara textului tipărit. Invadarea culturii scrise de către cultura audio-vizuală se reflectă cu prisosință în limbajul și

comportamentul omului a cărui cultură se naște din "cioburi" și se înmulțește "cu cioburi". Actul lecturii sistemice și profunde, sub imperiul audiovizualului, este vizibil afectat.

Cercetările de sociologie a lecturii și de estetică relevă faptul că "minunata invenție a lui Gutenberg" nu poate fi concurată deocamdată de mijloacele tehnice audiovizuale, oricât de sofisticate ar fi acestea. Ele rămân sub incidența lecturii, fără de care aceste mijloace nici nu s-ar fi putut naște și nici n-ar putea exista.

Nu "divorțarea" culturii scrise de cea audiovizuală trebuie să ne preocupe, ci complementaritatea lor, văzută din perspectiva specificității și finalității fiecăreia, mizînd pe caracterul *prioritar formativ* al celei dintîi și cel *prioritar informativ* în cazul culturii audiovizuale.

Cartea este destinată *lecturării* și *relecturării* ei de *generațiile succesive*, și nu *vizualizării sau audierii*. În ea sînt cuprinse marile valori ale umanității.

Școala, și nu numai, nu se poate limita la a administra cartea, o anumită carte, "lectura obligatorie", ci trebuie să declanșeze și să mențină în timp, printr-o motivație intrinsecă, *nevoia de carte, cultul lecturii personalizate*, care îl înalță pe om, pentru că "nu iaste alta mai frumoasă și mai de folos în toată viața omului zăbavă — spune Miron Costin — decît cetitul cărților". Lor le datorează și marele lorgă formarea sa ca om adevărat: "O, sfintele mele cărți... cît vă datoresc că sînt om, că sînt un om adevărat". Fără aceste "sfinte cărți" nu ni-i putem imagina nici pe Blaga, Noica, Cioran, Pârvan, Babeș, Palade, Călinescu etc. și nici pe cei care vor veni.

"Carte frumoasă, cinste cui te-a scris!" exclamă cu respect și admirație T. Arghezi. Cinste și respect datorăm și *celui care te citește*. Prin tine, "carte frumoasă", se formează personalitatea umană în tot ce are ea *mai bun, mai trainic și mai frumos*.

În lucrarea *Războiul viitorului*, E. Toffler vorbește despre o "civilizație informațională" cu tendințe dominatoare. În acest caz, lectura

încotro? Cum va arăta omul fără lectură, știind că ea "este expresia totală a ființei umane? Lectura își va mai păstra identitatea de dimensiune culturală universală?

În condițiile în care colectivitatea umană devine bipolară în raport cu lectura (ca necesitate sau depășire, anacronism), e firesc să ne punem întrebări, spre care reformă își poate focaliza atenția privind școala din perspectiva existenței ei ca factor principal de cultură, civilizație și educație, care să asigure inserția viitoare a educabililor în societate: spre ce tip de societate și civilizație tindem?, cum trebuie să arate educația?, ce fel de educație?, ce fel de om formăm?, care este statutul lecturii în general și al celei beletristice în special?

Datele înregistrate, ca și aprecierile valabile în spiritul lor, se vor a fi o invitație la reflecții privind lectura într-un sistem educațional modern, concentrat pe mass-media și pe informatică, dar și cu privire la ceea ce rămîne să ofere informatica și mass-media lecturii.

În absența culturii umaniste (cuprinse în paginile cărților) oare *omul* nu riscă să iasă din regnul său și să devină o curiozitate jalnică a naturii, iar *dragostea, prietenia, mila, iertarea, altruismul* să-și piardă dimensiunea și profunzimea, *binele, frumosul, adevărul și utilul* să devină noțiuni *anacronice* și *ridicole* la orizontul mileniului al III-lea, în care ar trebui să pășim cu mai multă speranță și încredere în puterea omului de a fi el însuși, de a fi — cum spune Arghezi — propriul său stăpîn?

"E timpul, slugă veche și rob
al celui rău.
Tu, omule și frate, să-ți fii stăpînul
tău."

Această rațiune trebuie să caracterizeze relațiile interumane, iar școala, ca instituție educațională prin excelență, ce-și desfășoară activitatea în baza textului scris, nu poate rămîne în afara acestei rațiuni.

Cornel SIMIONESCU
București

VICTOR ION POPA

Despre complexa personalitate creatoare a lui Victor Ion Popa s-a scris mult chiar în timpul vieții lui. Aprecieri ca aceea de "om al Renașterii", aparținând lui E. Lovinescu, de "artist desăvârșit", de "artist polidisciplinar", de "cumular de vocații și talente", sau de "pluriliteratur", cum îl caracteriza Șerban Cioculescu, sunt nelipsite din orice exegeză. În ce-l privește pe autor, acesta credea că îndeletnicirile unui om, oricâte ar fi, poartă "pecetea inimii și minții sale" și că "opera începe să fie spovedanie pentru sufletul autorului, chiar din clipa de pornire" și, am adăuga noi, de pornire a operei și, mai înainte, a omului.

Victor Ion Popa s-a născut la Bîrlad, la 29 iulie 1895, dar își petrece copilăria la țară, în satul Călmățui, lângă Ivești, unde părinții lui au funcționat o vreme ca institutori, sau la Dodești, lângă Bîrlad, la bunicii dinspre tată, răzeși cu străvechi rădăcini în partea locului. Acestei origini, ca și mediului sătesc în care a crescut, îi datora dîrzenia, spiritul de inițiativă și dragostea de muncă, sufletul generos, sentimentul de compasiune față de cei sărmani și nevoia irepresibilă de a le lumina existența. Tot din mediul copilăriei — plin de oameni memorabili, de istorii și întâmplări emoționante, de povești, snoave, ghicitori — își va extrage scriitorul bună parte din motivele operei sale literare.

După amintirea celor apropiați lui, era de mic ceea ce s-ar numi un copil interesant, vioi și iscoditor, care și-a manifestat de timpuriu înclinațiile, încît nu greșim văzînd în copilărie prefigurația personalității complexe de peste ani. La vîrsta școlii și apoi în anii liceului la Iași se arată a fi un elev

silitor; dar mai ales îi place să fie liber, să citească, să deseneze, să imagineze tot felul de jocuri. Cu timpul, începe să scrie poezii, referate, redactează reviste, traduce și joacă teatru, cîntă la vioară, construiește, împreună cu alți colegi, tot felul de aeromodele, pe care le lansează din curtea liceului, face sport și debutează cu versuri și desene la "Revista noastră" și la "Versuri și proză".

La absolvirea liceului, nu se îndreaptă, cum ar fi dorit părinții, spre Politehnică și nici spre școala de zbor fără motor, care-l tenta, ci se lasă cucerit de pasiunea pentru teatru. Urmează Conservatorul de Artă Dramatică și, concomitent, joacă mici roluri pe scena Naționalului ieșean. Războiul îl smulge însă cu brutalitate din lumea de vise pe care și-o făurea. Urmează o școală de ofițeri și face războiul în prima linie la Mărăști și Oituz, apoi în Ardeal, ca locotenent. Insemnările de pe front — căci nici condițiile aspre ale războiului nu-i stăvilesc dorința de a crea — îi vor servi mai târziu la realizarea romanului **Floare de oțel**; scrie piesele în versuri **Vultoarea și Lucia** și trimite desene antirăzboinice la "Cuvîntul liber". Termină comedia **Flori și fluturi** și lucrează la piesa **Ciuta**.

În 1920 este angajat ca redactor și desenator la "Revista copiilor și tinerimei", iar în 1921 îl aflăm la Cluj, unde îl ajută pe Cezar Petrescu la cititoria revistei "Gîndirea".

Două evenimente din această perioadă îi vor aduce confirmarea talentului. Este vorba de succesul obținut la "Salonul umoriștilor" din 1922 și, în același an, premiera piesei **Ciuta**, pentru care i se decernează "Premiul criticii" și apoi "Marele premiu Caragiale".

Astăzi, puțini dintre cititorii săi știu că Victor Ion Popa a fost și un foarte talentat artist plastic. Picta peisaje, făcea grafică de carte, decoruri, costume, sculpta, excela cu deosebire în portrete și caricaturi, fiind un atent observator și un fin psiholog. Un număr impresionant de portrete de oameni politici și personalități ale vieții artistice și literare, de caricaturi

politice și desene satirice așteaptă încă să fie puse în valoare.

Îi va da multă satisfacție și dramaturgia, dar marele vis al lui Victor Ion Popa rămînea teatrul. Acesta îl fermecase, după propria sa mărturisire, din copilărie, de la 11 ani, cînd asistase pentru prima oară la un spectacol. El vedea în teatru o artă complexă, în care-și putea valorifica deplin posibilitățile. Arta spectacolului este o artă integratoare, care îmbină arta scrisului, a arhitecturii și a desenului cu acea vrăjitorie, care-i permitea regizorului și actorului să creeze o lume nouă, un nou univers, o viață paralelă cu cea reală. Teatrul îi dădea astfel posibilitatea să se desfășoare total și să-și potolească pînă la epuizare fizică acel neastîmpăr al faptei care-l caracteriza de mic copil. Chiar dir-rector fiind, făcea de toate: era autor sau traducător, regizor, arhitect, decorator, pictor scenograf și costumier, ba chiar și tîmplar, electrician și mașinist improvizat (numai la actorie renunțase, considerînd că nu are suficient talent). În felul acesta, la teatrele la care a lucrat — Teatrul Popular (1926—1928), Teatrul Național din Cernăuți (1929—1930), Teatrul Maria Ventura (1930—1932), iar mai tîrziu la Teatrul Muncitoresc “Muncă și Lumină” — a reușit să aducă un suflu nou și o concepție personală cu privire la menirea teatrului și la arta spectacolului. “Teatrul, spunea el, trebuie să fie, poate, nu o tribună, dar în orice caz un loc din care să se poată învăța ceva. Să fie dominat de o credință”. Încearca să imprime spectacolelor sale o înaltă ținută artistică, să orienteze repertoriul în mai mare măsură spre dramaturgia națională, fiind un adversar hotărît al teatrului bulevardier de proastă calitate și a tot ce înjosește și trivializează numele de Teatru. Era preocupat apoi să descopere, să definească un specific național, chiar și în arta interpretativă: “Asta trebuie să găsim — o linie de interpretare a noastră. Aportul străin e mult prea mare la noi. Problema

asta m-a muncit întotdeauna. [...] Și în regie trebuie să existe această notă românească”.

Înțelegînd teatrul ca o școală de formare a omului, introduce matinee speciale pentru copii și scrie piese anume pentru aceștia; scrie piese pentru sate și montează spectacole pentru săteni; ține un curs de regie pentru învățători; inițiază expoziții, conferințe, o publicație-program — “Spectacolul” — la Cernăuți și, pentru prima dată, spectacole în aer liber, în cadru natural; organizează audii muzical-teatrale de inițiere, serbări și turnee în provincie, iar cu Teatrul “Muncă și Lumină” dă spectacole în fabrici și, în timpul războiului, pentru soldați.

Era fatal ca o astfel de viziune asupra teatrului și o astfel de energie să vină în conflict cu conducerile teatrelor la care a lucrat, preocupate mai mult de miza economică a spectacolelor. De altfel, după plecarea de la Teatrul Maria Ventura, în 1932, se va despărți pentru mulți ani de activitatea teatrală, la care va reveni abia în 1938 cînd este chemat la Teatrul muncitoresc “Muncă și Lumină”, dar și de aici va fi scos, după șase ani de frumoase înfăptuiri, de noile autorități instalate după cel de-al doilea război mondial.

Între 1932 și 1939 se dedică prozei și unor mari inițiative social-culturale. Este mereu prezent în librării prin noi romane și povestiri dar, în afară de acestea, este redactor la ziarul “Ordinea”; publică articole despre aviație, cronici teatrale, reportaje, note și caricaturi în diverse publicații, printre care “Ordinea”, “Vremea”, “A.B.C.”, traduce, călătorește în străinătate și în țară în scopul documentării pentru o monografie despre Aurel Vlaicu, primul constructor de avioane și zburător român. Tot acum este însărcinat de Fundația Culturală Regală cu organizarea teatrului sătesc și se ocupă de colecția “Cartea satului”, paralel cu o asiduă activitate la Radiodifuziune, în emisiuni pentru săteni și pentru copii.

O bună parte din timp și-o consacră orașului București,

colaborând la "Gazeta municipală" și susținând tot felul de acțiuni edilitare. Este unul din organizatorii "Lunii Bucureștilor", începând cu anul 1935, ai Expoziției cărții și, mai cu seamă, ai Muzeului Satului, în 1936. Se zbate pentru crearea unui Teatru Municipal, a unui teatru pentru copii, a unui teatru studentesc și a unei Academii de Studii Teatrale și lucrează la proiecte vizând ridicarea urbanistică a Capitalei. Printre acestea, cel mai spectaculos era acela de a face din București un oraș Olimpic, în care scop plănuiește amenajarea Colentinei și a comunei Fundeni, prin construirea unui mare stadion olimpic și a unei așezări care să deservească Jocurile Olimpice. Conform proiectului elaborat de el, lucrările puteau fi terminate în cinci ani, iar prima Olimpiadă la București putea să aibă loc în 1948 sau 1952. Vise și planuri din care unele au fost spulberate de război, iar altele s-au realizat după moartea sa.

În 1937 organizează pavilionul României la Expoziția Internațională de la Paris, pentru care este decorat de statul francez cu "Legiunea de Onoare", iar un an mai târziu primește "Medalia Aeronautică" pentru meritele sale în susținerea aviației românești.

Dar Victor Ion Popa va fi răsplătit în posteritate mai ales pentru dramaturgia și proza sa. A scris numeroase piese de teatru, din care i s-au reprezentat în timpul vieții puține. La **Ciuta**, amintită mai sus, adăugăm **Mușcata din fereastră**, **Tache, lanke și Cadîr**, **Răzburarea sufleurului**, **Apă vie**, **Acord familiar**, iar altele i-au rămas în manuscris, fiind reprezentate postum, precum **Răspîntia cea mare**, **Cătușa**, **Moartea e prietena mea**. Este de asemenea autor al unui mare număr de piese într-un act. Dar cele care i-au adus faima peste ani au fost primele trei — **Ciuta**, **Mușcata din fereastră** și **Tache, lanke și Cadîr**. Străbătute de un profund umanism și de o poezie învăluitoare, cu personaje memorabile, cele trei piese au devenit o constantă pe scenele contemporane.

La fel de cunoscute sunt și romanele scriitorului: **Floare de oțel**, **Sfirlează cu fofează** și, de departe cel mai îndrăgit de cititori, **Velerim și Veler Doamne** (1933), romanul care i-a adus consacrarea. Tema romanului se situează în prelungirea prozei noastre de la începutul secolului, abordând drama omului simplu, din popor, devenit victimă a angrenajului complicat și deseori absurd al vieții sociale din trecut. Apreciat de critica literară încă de la apariție, romanul **Velerim și Veler Doamne** este o operă de o distinctă originalitate, cu o mare audiență la public.

S-au bucurat de o mare răspîndire nuvelele și povestirile sale din volume ca **Povestiri cu prunci și moșnegi**, **Ghicește-mi în cafea** sau **Bătaia**, multe din ele atrăgătoare peste timp, antrenante, palpînd de viață, admirabile la lectură, recomandîndu-l pe autor ca "unul dintre puținii scriitori de proză frumoasă". Din păcate, însă, o altă mare creație a autorului, romanul în trei volume **Maistorașul Aurel — ucenicul lui Dumnezeu** (1939), se află și astăzi în postura de operă nedreptățită. Romanul a cunoscut la apariție cel mai mare tiraj și s-a epuizat în două săptămîni. Războiul, mai întîi, apoi instaurarea comunismului, pentru care era o operă proscrisă, deoarece ar fi făcut logiul monarhiei, i-au barat orice încercare de reeditare.

Subintitulat "cronică a vremii și vieții lui Vlaicu", **Maistorașul Aurel**.. se situează la confiniul dintre monografie și viața romanțată și este o frescă viu colorată a societății românești de la începutul secolului. El ne recompune un Vlaicu plauzibil, în mijlocul unei galerii de personaje — cele mai multe reale — dintre care nu lipsesc regele și regina, cunoscuți oameni politici și cei mai de seamă scriitori ai timpului. Multitudinea de personaje interesante și de situații inedite, pasiunea arzătoare a constructorului și zburătorului Aurel Vlaicu fac din această carte o lectură de neuitat. Reeditarea romanului se lasă așteptată încă, datorită reținerii manifestate de edituri în fața

investițiilor pe care le presupune tipărirea celor trei volume, nedreptățind romanul pentru a doua oară.

După apariția **Maistorașului Aurel — ucenicul lui Dumnezeu** și după șase ani petrecuți ca director al Teatrului "Muncă și Lumină", Victor Ion Popa devine profesor la Conservatorul din București și director la Oficiul Național Cinematografic, iar din 1944 regizor la Teatrul Național din Capitală.

Poate puțin derutat și abătut de unele insatisfacții, mai cu seamă în relațiile cu teatrele la care a lucrat, descurajat uneori, dar totdeauna nemulțumit de propriile-i prestații, — personaj al unei "legende tragice", cum îl caracterizează un confrate —, Victor Ion Popa nu a fost niciodată un înfrînt. Putea fi văzut trecînd, la fel de modest, cu pălăria sa maro cu boruri largi, de sub care se desena o frunte înaltă și știutoare și niște ochi frumoși și visători, luminînd o față tot mai ascuțită de suferință. Mergea să-și facă datoria din aceeași impresionantă dăruire dintotdeauna. "Eu am muncit mereu, spunea, și niciodată n-am știut ce e vacanța. Mă odihnesc schimbîndu-mi ocupațiile". Și, am adăuga noi, fumînd țigară după țigară și bînd kilograme de cafea, deși îi erau fatale.

Născut să se dăruiască oamenilor și să facă apostolat pentru generația sa și pentru cele viitoare, Victor Ion Popa ar fi trebuit să aibă o viață îndelungată. Din păcate, n-a fost să fie așa. Vieții sale îi fusese scris să se consume prea repede, cum spunea Tudor Arghezi, ca o lumînare aprinsă la ambele capete. Și cu cît boala îl slăbea, cu atît devenea mai însetat de viață și de fapte; căci se stîngea cu fața nu spre trecut, ci spre viitor, făcînd tot felul de proiecte și visînd la realizarea lor. Această intensă trăire era însă expresia exclusiv a spiritului său, a tăriei sale sufletești inepuizabile, căci puterea fizică îl părăsea clipă de clipă. "A murit visînd", scria la moartea sa un prieten apropiat. Așa cum îi plăcuse să viseze toată viața și cum ne îndeamnă și pe noi prin una din poeziile sale.

"Visează!

N-ai săgeată în inimă, ai visul;

Pe piept n-ai zale, ai visul;

N-ai coif, n-ai lance, n-ai arcuri,

n-ai cal.

Ai visul, visul, visul.

Călește-l în para fiecărui amurg

mai tare,

Rotunjește-l, ascute-l, fă-l nebiruit!

Închipuirea de ieri e viața de mîine

Cînd crezi în ce-ai închipuit,

Și din toată lupta pentru un dor,

O nebulie ori o pîine

Mîine

Doar visul rămîne.

Visează!"

A murit în ziua de 30 martie 1946. Trăise doar 50 de ani, și mai avea atîtea de făcut!

A lăsat în urmă o amintire de neșters, o operă perenă și un fiu, Sorin, talentat scenograf, care să-i continue lucrarea, dar care, zvîrlit în închisoare la 25 de ani, va ieși la 40, după 15 ani de pușcărie în temnițele comuniste, pentru tragica, dar nobila "vină" de a fi afirmat și susținut apartenența la România a pămîntului strămoșesc al Basarabiei.

Irina DIGODI
Chișinău

INSTITUTUL SOCIAL ROMÂN DIN BASARABIA

Multe aspecte ale vieții culturale din Basarabia, rămase într-un trecut nu prea îndepărtat, sunt la fel de puțin cunoscute de contemporanii noștri ca și evenimentele de o vechime multiseculară. De fapt, întreaga perioadă interbelică rămîne "terra incognita", situație determinată de politica deliberată de înstrăinare a basarabenilor de valorile culturale românești. Ignoranța și reticența la românism a autorităților ce pun stăpînire pe Basarabia după fatalul an 1944 au făcut să se piardă în neant datele despre mai multe acțiuni culturale și științifice de prestigiu din provincie, și implicit despre personalitățile ce-și dau concursul la încetățenirea unei culturi de anvergură românească. Impresia (falsă) pe care o lasă o atare politică este că acțiunea științifică și culturală în Basarabia începe la mijlocul deceniului al cincilea și este o operă integral comunistă. Între timp, arhivele și bibliotecile necontaminate de campaniile de "epurare" păstrează încă suficiente date și dovezi ce confirmă un adevăr infailibil și irevocabil; Basarabia românească a cunoscut o viață culturală intensă, plină pînă la saturație de manifestări ale spiritului creator și constructiv al intelectualității basarabene. Una din manifestările de acest gen a fost întemeierea la Chișinău, în 1934, a filialei Institutului Social Român, numită la început Institutul Social Român din Basarabia. Această realizare se datorează eforturilor combinate și repetate ale reprezentanților intelectualității din provincie și din țară. Încă în 1932 Al. Boldur, cunoscut istoric și militant pentru recunoașterea Basarabiei ca provincie românească (în primul rînd

și înainte de toate prin lucrarea sa de doctorat "La Bessarabie et les relations russo-roumaines. La question bessarabienne et le droit international"), apărută la Paris în 1927 și premiată de Fundația Culturală Regală "Regele Ferdinand I") înaintează lui D. Gusti, ministrul de atunci al Culturii și Cultelor din România, o notă prin care își exprimă convingerea că în Basarabia este vital necesară o instituție științifică similară ISR, care ar ridica această provincie la înălțimea rigorilor științifice ale timpului. Intenția nu se materializează decît peste doi ani, cînd D. Gusti sosește la Chișinău și organizează o întrunire a reprezentanților mișcării culturale și intelectuale de aici. Întrunirea s-a ținut la domiciliul lui Pan. Halippa și s-a finalizat cu hotărîrea de înființare a ISRB, instituție ce a beneficiat de sprijinul moral și material al lui D. Gusti. ISRB s-a dorit o instituție științifică cu implicații adînci în viața socială a provinciei. Preocuparea fundamentală a membriilor și colaboratorilor ISRB a fost cercetarea relațiilor sociale din Basarabia. Inițialmente, Institutul s-a organizat pe secțiuni (15 la număr). Unii membri ai Institutului s-au pronunțat împotriva structurii atît de ramificate ce ar putea duce la inhibarea bunului mers al cercetărilor (printre aceștia fiind și Al. Boldur). Totuși, prin majoritatea pledărilor, a fost menținută această formulă organizatorică.

În momentul înființării sale ISRB îl are în frunte pe Pan. Halippa, care rămîne în postură de președinte pînă în 1938. Funcția de secretar general îi revine lui Petre Ștefănuță. Președintele și secretarul erau secondați la conducere de un comitet. Timp de patru ani și trei luni de la înființare, ISRB a avut statut de instituție particulară. Din 1938 intervin schimbări în formula organizatorică, în urma cărora Institutul se încadrează în Serviciul Social Român cu titlul de Institut de Cercetări Sociale, Regionala Chișinău. Echipa de conducere era alcătuită din T. Știrbu, vicepreședinte, P. Ștefănuță (folclorist), director și N. Moroșan

(geolog) în funcție de secretar general.

Azi, din perspectivă istorică, ISRB nu poate fi privit decât ca o formă incipientă a unei Academii de Științe Sociale cu efecte benefice asupra vieții culturale din Basarabia. Ambiționată să ia naștere într-o perioadă marcată de o situație economică precară, instituția înviorează climatul cultural din Basarabia contribuind la cunoașterea și popularizarea realităților și particularităților basarabene.

Din chiar momentul nașterii sale ISRB s-a condus de o doctrină — cea elaborată de D. Gusti, și de un program științific pe care l-a urmat cu perseverență, fără a pactiza cu doctrina vreunui partid politic. Fără a ne propune întocmirea unei fișe de activitate a Institutului, vom reproduce aici câteva din punctele esențiale ale programului său:

— cunoașterea localităților Basarabiei (în primul rînd a satelor ca bază a specificului național, dar și a orașelor) prin metoda anchetelor monografice aplicată pe larg de ISR din București;

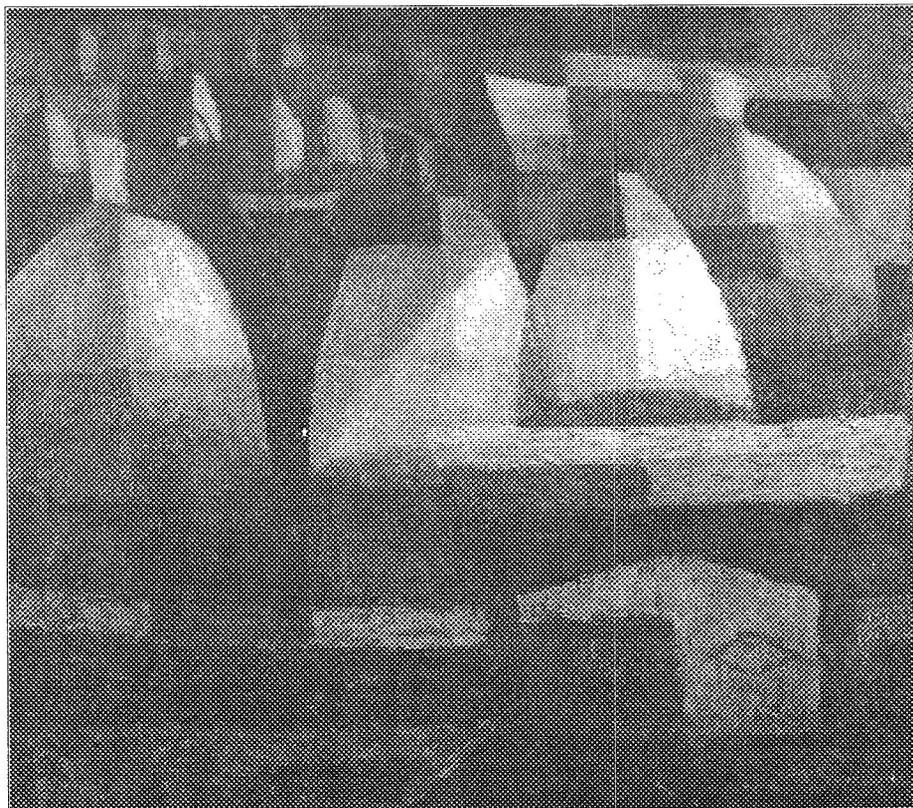
— organizarea unui muzeu sociologic al Basarabiei;

— organizarea unei biblioteci sociologice cu o secție ce ar cuprinde toate cărțile privitoare la Basarabia;

-- întocmirea unui îndreptar bibliografic al studiilor istorice, monografice, de folclor și sociologice asupra Basarabiei;

— organizarea de conferințe publice cu participarea personalităților distinse din întreaga țară în scopul difuzării și popularizării problemelor de ordin cultural, economic, politic și social cu care se confruntă Basarabia și România în întregime.

Programul se remarcă prin amploare și complexitate. Nu toate

Gheorghe OPREA. Noapte cu lună.

punctele lui au putut fi puse în viață din motive lesne de înțeles și pe care le vom invoca în continuare. Totuși, ISRB a înscris destule fapte la capitolul "realizări". După numai trei ani de activitate, așa cum aflăm și din darea de seamă pentru 1937 a președintelui Pan. Halippa, Institutul a grupat în jurul său profesori, savanți, învățători, oameni de cultură și de vastă erudiție și a reușit să dea la lumină, în acest an, tomul I al Buletinului ISRB (cel de-al doilea urmînd să apară în 1938). Buletinul făcea publice rezultatele cercetărilor monografice ale satelor Iurceni, Nișcani și Stolniceni (jud. Lăpușna), și a satului Copanca (jud. Tighina). Rezultatele studierii celorlalte sate (Vîprova, Dașcova și Popeștii de Sus) erau destinate pentru publicare în tomul III care, din nefericire, nu a văzut lumina tiparului, astfel încît concluziile prețioase, făcute în urma unor anchete, nu au ajuns la cunoștința specialiștilor din țară și a publicului larg. Totuși, aceste rezultate au făcut obiectul unor conferințe publice ținute la Chișinău sub auspiciile Institutului în perioada 15 octombrie—15 martie a anilor 1935—1939. Conferințele s-au ținut pe două cicluri. Primul, din 17 conferințe, cu genericul "Valorificarea producției basarabene", și cel de-al doilea, din 26 de conferințe — "Doctrină economică și politică contemporană".

Rezultatele anchetelor și cercetărilor monografice a satelor basarabene, cercetări de o importanță ireductibilă și care azi păstrează o valoare științifică veritabilă, și-au găsit oglindire în mai multe publicații periodice ale timpului, dintre care vom menționa revistele **Viața Basarabiei**, **Sociologie Românească**, **Însemnări leșene**, **Pagini Basarabene**, **Școala Basarabească**, precum și ziarele **Cuvînt Moldovenesc**, **Viața Basarabiei**, **Gazeta Basarabească**, **Tribuna Tinerimii**, **Curentul**, **Universul**.

Institutul a fost un punct de atracție pentru elementele tinere din provincie, contribuind la formarea și consolidarea elitei intelectuale din provincie. În darea de seamă amintită,

Pan. Halippa formulează convigerea cercetătorilor basarabeni de la ISRB: "Dacă ne referim la Basarabia, românismul trăiește în plin mai ales la sate care n-au fost atinse de cultura acelorora care au stăpînit-o mai bine de 100 de ani. Vrem să cunoaștem satul moldovenesc așa cum se prezintă el, prin cercetările noastre, să fim utili întregii conduceri publice, care și-au luat sarcina de a ridica nivelul cultural și economic al satelor noastre. Și Statul, și atîtea instituții publice doresc să se apropie de sat și să-l ajute; dar este așa de greu să-l ajuți pe cineva dacă nu-l cunoști sufleteț, nevoile și aspirațiile". În cercetările sale ISRB se orienta la cunoașterea problemelor economice, sociale și culturale ale satului, urmărind o anume finalitate: de a determina organele de resort să procedeze la ameliorarea situației, acolo unde acest lucru se impunea, și la anihilarea imaginii false sau incomplete a Basarabiei în țară.

Din 1939 a fost suspendată Legea Serviciului Social. ISRB urma să se încadreze în Institutul de Științe Sociale al României (înființat, acesta din urmă, în noiembrie 1939). La această dată ISRB avea un plan amplu de activitate, care nu a putut fi pus în acțiune în virtutea schimbărilor politice survenite în 1940. În aceeași ordine de idei vom menționa că pentru unii membri ai ISRB activitatea în cadrul acestei instituții prestigioase a fost un act de curaj și de conștiință națională, soldat în mod barbar și nefiresc cu moartea în închisorile comuniste (este notoriu cazul cercetătorului în domeniul folcloristicii Petre Ștefănuță). Aceasta confirmă o dată în plus importanța ISRB pentru afirmarea caracterului românesc al Basarabiei și pentru desfășurarea operei de culturalizare a provinciei. Or, o cultură nu poate evolua în afara instituțiilor de profil, acestea fiind chintesența civilizației și elementele ei definitorii.

Lăcrămioara CHIHAI
Iași

**CĂRȚI VECHI
ROMÂNEȘTI
DIN DONAȚIA HASDEU
ÎN PATRIMONIUL
BIBLIOTECII
CENTRALE
UNIVERSITARE
"M. EMINESCU"
DIN IAȘI**

Asemenea lui Cantemir, Eminescu sau Iorga, Hasdeu este un *uomo universale*. Figură de excepție a veacului trecut, savantul și-a câștigat faima prin vocația creatoare în multiple domenii. Spirit romantic, aspirînd spre o cuprindere totală a absolutului, omul de știință și scriitorul se mișcă abil în diversitatea problemelor investigate.

Ca o oglindă a preocupărilor sale de istorie, limbă, literatură, filosofie, științe exacte stă mărturie impresionanta donație făcută Bibliotecii Școalelor din Iași. Istoricii literari și biografii care s-au ocupat de B.-P. Hasdeu ne oferă doar în treacăt informații despre cele 4000 de volume¹ date acestui așezămînt de cultură. Și activitatea de bibliotecar la Iași a părut cercetătorilor destul de ștearsă, dar, reconstituită după documentele de arhivă existente, ea poartă amprenta personalității savantului, a erudiției lui fabuloase.

La 19 ani, cînd sosește la Iași, fiul lui Al. Hîjdeu era, fără să fi făcut studii sistematice, o puternică personalitate intelectuală. După o scurtă ședere la Cahul, unde a fost numit judecător și apoi destituit la 8 martie 1858, Hasdeu² revine la Iași. Scoate ziarul "România" (din care apar patru numere) și revista "Foaia de storiă română". Tot acum "prințul"

Hasdeu³ face o generoasă donație Bibliotecii din Iași. Efectul s-a simțit și la Departamentul Cultelor și al Instrucțiunii Publice, pentru că, nu peste mult timp, este numit custode al acestei instituții⁴. Nu putem ști ce l-a determinat pe tînărul abia sosit să facă un asemenea gest. Obișnuit de acasă să aibă totul la îndemînă, în biblioteca părintească, dăruind cărțile își crea iluzia că biblioteca îi aparține și că ea trebuie să-l deservească cu prioritate⁵. Gestul făcut de Bogdan-Petriceicu nu-i era străin părintelui său. Probabil că l-a și sfătuit ce cărți să aleagă, așa cum de mic îi îndrumase toate lecturile. În actul de donație (care se păstrează doar în copie la BCU —Iași, cota DOC-314, originalul fiind la Arhivele Statului din București), în numele său și al tatălui său, B.-P. Hasdeu formulează niște condiții în legătură cu fondul dăruit: Să nu fie înstrăinat, să fie marcat în cataloage cu litera "H" (îngă cotă), să fie îmbogățit anual cu alte donații. Așa se explică de ce mai avem cărți donate de Hasdeu după anul 1860. Mărinimia Hîjdeilor nu se oprește aici. Într-o scrisoare adresată fiului, după ce acesta plecase la București⁶, Al. Hîjdeu îi scrie că și-a refăcut biblioteca, avînd acum cam 2.000 de volume pe care vrea să le doneze Academiei. Despre biblioteca lui Al. Hîjdeu vorbește cavalerul Costache Stamate, unul din intelectualii de vază ai timpului. Într-o scrisoare din 15 ianuarie 1841, acesta îi mărturisește arhimandritului Filaret Scriban că Al. Hîjdeu "are desăvîrșită erudiție în cele patrioticești științe și obștești învățături, carele, ca un alt [Dimitrie] Cantemir, ne face cinste română", și care are o bibliotecă "*plină de cele mai rare cărți vechi a istoriografiei Daco-României*" (s.n.)⁷.

Astăzi, după mai bine de 130 de ani, nu cunoaștem cu certitudine numărul exact al cărților date de Hasdeu Bibliotecii din Iași. El ar fi fost cel mai în măsură să întocmească lista de donație, dar n-a făcut-o la momentul respectiv. Probabil că după ce a fost destituit din funcția de bibliotecar și-a mai luat și o parte din cărți cu el. Sau poate nici nu au ajuns

la destinație toate cele 4000 de volume hărăzite, fiind probleme cu transportul⁸. Așa s-ar explica de ce în 1863, cînd au fost inventariate, după spusele lui Hasdeu, noul bibliotecar dădea următoarele date: 10 manuscrise și 1629 de volume, din care 1490 de cărți, 77 de broșuri și 72 de "uvraje necomplete"⁹. Chiar și redusă, această donație rămîne cea mai bogată și cea mai valoroasă de la jumătatea veacului trecut¹⁰.

Inventariul cărților din 1863 cuprinde 751 de titluri + 10 manuscrise, iar **Catalogul** lui Cătănescu, din 1868, 500 de titluri, dispuse pe materii. Cele mai multe volume sînt de istorie (180 titluri), urmează literatura modernă (88 titluri), medicină (53 titluri), teologie (47 titluri), bibliografii și jurisprudență (cîte 27 titluri fiecare), geografie (16 titluri), filosofie (13 titluri), lexice (dicționare) (9 titluri), economie politică (4 titluri), biografii și memorii (3 titluri), gramatică (2 titluri), chimie (1 titlu). Un loc aparte îl ocupă periodicele (21 titluri), unele fiind colecție completă. Greșeli de înregistrare am găsit în ambele cataloage, unele titluri repetîndu-se la poziții diferite sau făcîndu-se înregistrarea fiecărui volum în parte. De exemplu: Operele lui Herder în 56

de volume ocupă în listă 34 de poziții. La altele s-au scris greșit anii, ceea ce a îngreunat identificarea lor.

Valoarea donației constă în faptul că 116 titluri din lista inventarului din 1863, care se regăsesc și în Cătănescu, reprezintă cărți pînă la 1800 (din care 25 din sec. 16—17) și că multe volume sînt unicate în biblioteca noastră. Ne referim aici în special la cartea poloneză și cea rusă, dar și la alte domenii. De exemplu, volumul **Doine** al lui Alecsandri, apărut la Paris, 1853, este singurul exemplar pe care îl posedăm. La acestea se adaugă și titluri de carte veche românească, din care amintim: D. Cantemir, **Opisanie Moldavii**, Moskva, 1789, 2 exemplare diferite, cu însemnări; **Codicele lui Calimah**, Iași, 1816; **Gramatică ruscă și rumânească**, Sanktpeterburg, 1827, a lui Ștefan Margela, cu însemnările lui Al. Hîjdeu pe foaia forzaț.

Din nefericire, nu pe toate volumele există ex-libris semnătură sau ștampilă, ceea ce îngreunează refacerea integrală a fondului donației. Dar peste tot aproape, Hîjdeii au notat cu conștiinciozitate **No** (cu cerneală neagră), pe altele este scris și numărul de ordine, probabil, din cataloagele personale de bibliotecă sau alte

Gheorghe OPREA. Noapte de toamnă

precizări, cum ar fi apartenența la un domeniu: **Mold-Val** (vezi volumul Stefan Margela, **Gramatică rusească și rumânească...**, Sanktpeterburg, 1827 (RV-III-160), studiat de Al. Hîjdeu și amintit în articolul său **Literații basarabeni**). Mai întâlnim pe foile liminare liste de cărți cu prețuri sau diverse socoteli. În urma investigațiilor putem spune că mai făceau parte din donație și următoarele cărți fără semnătură, despre care M. Bodinger nu precizează nimic în **Catalogul cărților rare și prețioase**, vol. 3: **Molitvenic**, Iași (1785?) (RV-III-20), Nicephorus Theotokis, **Kiriakodromion**, Iasi, 1816 (RV-IV-20), **Lexiconul romano-latino-ungurescu-nemțesc**, Buda, 1825 (RV-III-138 d), **Dumnezeieștile liturghii**, Buzău, 1768 (RV-II-38), **Carte folositoare de suflet**, 1819 (RV-III-98). Pe alte volume întâlnim semnăturile lui Al. Hîjdeu și Tadeu Hîjdeu cu caractere chirilice, latine sau combinate¹ și alte însemnări (vezi **Codicele lui Calimah**, vol. 1, Iași, 1816, pagina de titlu: "Alexandri de Hizdeu, origine Moldavi Bessarabiensis, jure indigenatus Nobilis in Rossia & Austria, 1821"). Interesant este că doar pe volumul lui Francisc I, împăratul Austriei [**Patent pentru Galiția, Lodomeria și Bucovina**], Viena, 1817, se păstrează un sigiliu cu inițialele "A. F. G.", surmontate de o coroană și o parafă "Aleksandr Faddeevici Gîjdeu", cu caractere chirilice modelate în stilul goticelor. Pe marginea textului sînt note de lectură în limba germană. Același tip de notații apar și pe alte cărți, dar ele nu fac acum obiectul studiului nostru (vezi **Anexa**).

Intenția noastră este să alcătuim un catalog cît mai complet al donației. Din păcate, există și un număr restrîns de cărți care nu au putut fi găsite. (Să nu uităm că în timpul refugului fondurile bibliotecii din Iași au avut un drum lung de străbătut.) Unele, poate, nici n-au fost înregistrate, fiind exemplare defecte, iar altele au fost lăsate "rezervă", cum notează Cezar Cătănescu în **Catalog**, și chiar uitate mai mulți ani pînă cînd au fost înregistrate. Așa s-ar explica de ce la

unele titluri din donația Hasdeu avem astăzi exemplare cumpărate sau de altă proveniență.

În ansamblul ei, donația a îmbogățit fondurile bibliotecii noastre cu un număr impresionant de volume, care au o dublă valoare: ediții rare, unele exemplare fiind menționate în cataloagele cărților rare și prețioase, altele unice în bibliotecă, și multe dintre ele împodobite pentru posteritate cu semnăturile unor mari cărturari și patrioți: Al. Hîjdeu și B.-P. Hasdeu.

NOTE:

¹ Arhiva B. C. U. Iași, Registrul Intrări—leșiri pe anul 1860—1861, f. 15.

² Cînd sosește la Iași, tînărul învățat își schimbă simbolic numele din Tadeu în Bogdan-Petriceicu Hasdeu, în amintirea strămoșului său, Ștefan Petriceicu, domn al Moldovei (1672—1674). Vezi Gh. Bezviconi, **Profiluri de ieri și de azi**, București, Edit. I. Carabaș, 1943, p. 208—213, și **Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru**, București, Fundația "Regele Carol I", 1940, p. 242—244.

³ Iuliu Dragomirescu, **Ideile și faptele lui Bogdan Petriceicu Hasdeu**, partea I: 1836—1863, București, Göbl, 1913, p. 28.

⁴ În Arhiva B. C. U., Iași, Registrul Intrări—leșiri pe anul 1859, f. 266, se păstrează doar procesul de luare în primire a fondului bibliotecii din data de 11 oct. 1859.

⁵ Vezi Viorica și Grigore Botez, **B.-P. Hasdeu bibliotecar la Iași**, în "Călăuza bibliotecarului", 10, nr. 7, iulie 1957, p. 11.

⁶ Iuliu Dragomirescu, **op. cit.**, p. 42.

⁷ Apud Mihai Drăgan, **B.-P. Hasdeu**, Iași, Junimea, 1972, p. 21.

⁸ Arhiva B. C. U. Iași, Registrul Intrări—leșiri pe anul 1860—1861, f. 15.

⁹ "Inventariul cărților și manuscriselor hărăsite bibliotecii de B.-P. Hăjdeu după arătarea D-sele, 1863, Iasi. Nu s-au găsit trecute în condica Bibliotecii și Inventariul e făcutu de Comisiune și dl. Buznea noulu Bibliotecariu. (SS) Gusti". Documentul se găsește în Arhiva B. C. U. Iași, Registrul Intrări—leșiri pe anul 1861—1863, f. 428—443.

¹⁰ În acel moment Biblioteca Școalelor dispunea de 1823 opere în 4166 volume. Vezi Cezar Cătănescu, **Catalogul general al Bibliotecii centrale din Iassi**, Iassi, 1868, p. IV.

¹¹ Pe cărțile care au aparținut Hasdeilor aflate în colecțiile noastre întâlnim următoarele semnături: **Th. A. Gișdeu, A. Hîjdeu, Taddeu Hîjdeu, Hizdeu, Faddei Ghijdeu, Thaddaeus a Hizdeu, Alexandri de Hizdeu, Thad. Hizdeo, A. F. G., Aleksandr Faddeevici Gijdeu, Thaddee Higedeo, Thaddeu Hîjdeu, Thaddeu Hîjdeu Moldovan, Thaddeu Hîșdeu, Aleku Hîjdeu, Alexandru Hăjdeu, Alex. Hăjdeu, Tadeu Hîjdîu, Bogdan Petriceicu Hîșj/dău**. În revistele de la Iași, B.-P. Hasdeu semnează **Hăjdău și Hîjdău**, ca profesor **Hăjdîu**, iar în revistele de la București mai adaugă și **Hajdeu**. Apoi din 1870 **Hasdeu**, dovadă semnăturile autografe păstrate pînă astăzi. Această semnătură există și în colecțiile noastre pe volumul **Istoria Critică a Românilor**, București: Imprim. Statului, 1875.

ANEXĂ

Carte românească veche din donația Hasdeu (în ordine cronologică)

1. **Tărnosanie**, Iași. Duca Sotiriovici, 7260 /1752/. Ex-libris ms. "Th. A. Gișdeu" (cu chirilice) pe p. titlu. (RV-II-24).

2. Cantemir, D., **Opisanie Moldavii**. Moskva, Tip. Novikova, 1789. Ex-libris ms. "Alexandru Hîjdeu" (cu chirilice) pe v. copertei anterioare (RV-II-50).

3. Cantemir, D., **Istorieskoe, geograficeskoe i politiceskoe opisanie Moldavii...**, Moskva, Tip. Novikova, 1789 (ediție diferită de cea de mai sus). Ex-libris ms. "A. Hîjdeu" (cu chirilice) pe p. titlu. Însemnări ale lui Hasdeu pe f. forțat (RV-II-195).

4. Manuilos, A., **Tropaion tis orthodoxou pisteos...**, Viena. Iosif Haumeister, 1791. Ex-libris ms. "Taddeu Hîjdeu" (cu chirilice) pe p. titlu (CR-III-265).

5. Pop, Zenovie, **Metrikes biblia 2**, Viena, 1803. Ex-libris ms. "Hizdeu" (cu latine) pe p. titlu (RV-II-91).

6. Sincai, G., **Epistola... ad... Ioannem de Lipszky**, Buda, Tip. Univ., 1804. Ex-libris ms. "Thaddei Hizdeu" (cu latine) pe p. titlu (RV-II-67).

7. **Această orînduială pentru sfințirea bisericii...**, Iași, 1809 (RV-III-55).

8. Donici, Andronachi, **Adunare curpinzătoare în scurt...**, Iași, Tip. Mitrop., 1814. Ex-libris ms. "Faddei Gijdeu" (cu chirilice) pe f. forțat și "Aleksandr Hîjdeu m. pr." (cu chirilice, ultimele latine) pe p. titlu (RV-III-197).

9. **Molebnic**, Chișinău, Tip. Eparhială, 1815. Ex-libris ms. "Thaddei Hîjdeu" (cu chirilice) pe f. 1 (RV-II-100).

10. **Kodix politikos tou Prinkipatou tis Moldavias / Codicele lui Calimah /**, vol. 1—3, Iași, Tip. grecească de la Trei Ierarhi, 1816. Ex-libris însemnare "Alexandri de Hizdeu, origine Moldavi Bessarabiensis, jure indigenatus Nobilis in Rossia & Austria. 1821" pe p. titlu, vol. 1. Ex-libris ms. "Thaddaeus a Hizdeu" (cu latine) pe p. titlu, vol. 2 și "Thad. Hizdeo" (cu chirilice) pe p. titlu, vol. 3 (RV-V-51).

11. Francisc I, Împăratul Austriei, **[Patent pentru Galiția, Lodomeria și Bucovina]**, Viena, 1817. Sigilliu cu inițialele "A. F. G." surmontate de o coroană și ex-libris ștampilă "Aleksandr Faddeevici Gijdeu" (cu chirilice modelate în stilul goticelor) pe f. liminară (RV-VI-59).

12. **Nomothesia tou... Ioannu Georgiou Karadja Voevoda**, Viena. I. B. Zweck, 1818. Ex-libris ms. "Thaddee Higedeo" (cu latine) pe p. titlu (RV-II-207).

13. Molnar, Ioan, **Deutsch-Wallachische Sprachlehre...**, Ed. a 3a. Sibiu, Martin v. Hochmeister, 1823. Ex-libris ms. "Thaddeu Hîjdeu Moldovan" (cu chirilice) pe p. titlu (RV-II-144).

14. **Hrisov domnesc de întăritură**, Chișinău, Duhovnaia Tip., 1827. Ex-libris ms. "A. Th. Gijdeu" (cu chirilice) și ex-libris însemnare pe f. nenumar (RV-V-63).

15. Margela, Stefan, **Gramatică ruscă și românească...**, Sankt-peterburg, Tip. Departam. Educației Poporului, 1827. Ex-libris ms. "A. Hîjdeu" (cu chirilice) pe p. titlu (RV-III-160).

La acestea se adaugă și cele amintite în lucrare:

16. **Evhologhion seu Molitvenic**, Iași, 1785, (RV-III-20).

17. **Dumnezeeștile liturghii...**, Buzău, 1768 (RV-III-38).

18. Nicephorus Theotokis. **Kiriakodromion**, Iassi, 1816, 2 vol (RV-IV-20).

19. **Carte folositoare de suflet...**, Iași, Tip. Mitrop., 1819 (RV-III-98).

20. **Lexiconul romano-latino-ungurescu-nemțescu**, Buda, 1825 (RV-III-138 d)

(toate fără însemnări de proprietate).

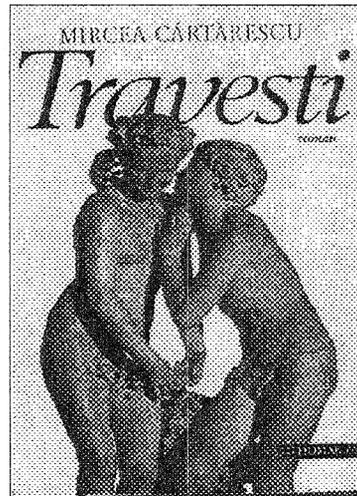
Mihai VACULOVSCI
Chișinău

TRAVESTI DE MIRCEA CĂRTĂRESCU — ROMAN MODERN

Pe lângă volumele de poezie care i-au făcut un nume de unii adorați, de alții urâți, dar în nici un caz nelăsându-te indiferent, și anume *Faruri, vitrine, fotografii* (1980), distins cu Premiul Uniunii Scriitorilor pe anul 1980; *Aer cu diamante* (volum colectiv, 1982); *Poeme de amor* (1983); *Totul* (1985); *Levantul* (1990), cu care ia Premiul Uniunii Scriitorilor pe 1990; *Dragostea* (1994), Mircea Cărtărescu e, fără îndoială, tot atât de original și ca prozator. Cititorul din Basarabia se poate convinge de acest adevăr și datorită merituasei librării "Lucefărul", unde au apărut volumul de poezie *Dragostea*, și ultimul său roman *Travesti*, scos de aceeași editură, "Humanitas", în același an, 1994. Deși scriitorul a mai editat și alte cărți de proză, *Desant '83* (volum colectiv), *Visul* (1989), deținătoare a Premiului Academiei Române pe 1989, care fiind tradusă în limba franceză, a cucerit și publicul din Franța, luând Premiul pentru cea mai bună carte străină pe 1992 și Premiul Medicis; *Nostalgia* (ediție integrală a cărții *Visul*, 1993), ne vom opri doar asupra romanului *Travesti*, sperînd că vom trezi astfel curiozitatea bibliofilului basarabean.

Travesti e un roman de factură modernistă. Cu toate că pe copertă se accentuează cu litere mari și roșii că ținem în mîini "un roman despre splendoarea și abjecția adolescenței, la început observînd asemănări cu *La un pas de prăpastie* de Salinger, după o citire atentă vedem că tema centrală se dovedește a fi complet alta — căutarea insistență a eului propriu, încercarea cunoașterii de sine, dezlegarea necesară a "himerei" vieții sale, vindecarea "maladii minții" personajului central, care se agață ca de cel din urmă pai (comparația îi aparține) de gîndul că va putea totuși dezlega "atît cît mă țîn puterile, ghemul ăsta, încurcătura asta de intestine, mandala asta întreșută în creierul meu" (p. 17). Enigmă proprie doar lui, căutată nebunește pînă la sfîrșitul romanului.

În centrul atenției sa află o singură persoană, Victor: dar două personaje,

doi Victori, pînă cînd enigma e dezlegată și ei (sau el) ies(e) victorioși(s), devenind un tot întreg. Romanul are două planuri. Pe primul plan narator e scriitorul Victor, de 34 de ani, omul ce încearcă din toate puterile să rezolve problemele legate de propria cunoaștere cu ajutorul scrisului. Pe planul al doilea e singuraticul adolescent de 17 ani Victor, care acționează după legile sale nescrise, mai bine zis neglijînd toate legile. Precum e și firesc, aceste două planuri se întretaie, Victor la 17 ani, acel din 1973, din trecut, trăind în visurile și amintirile acestuia din 1990, din prezent, Victor la 34 de ani. Acțiunea romanului relevă o săptămînă la masa de scris a scriitorului Victor și una de trai a adolescentului Victor în tabăra Budila, moment de care se leagă acum personajul pentru descifrarea enigmei vieții sale, care-l chinuie mereu. Budila însemna mult pentru limpezirea apelor, ce devenise atît de necesară de la un timp. Observăm importanța acestui loc din descifrarea toponimului de către personajul nostru: "În acest cuvînt, Budila — budă, closet, cloacă nebunească și împutită, dar și gigantic Buddha zîmbitor, cu pleoapele coborîte, înconjurat de un nimb de perle și flacără vie, — e concentrat totul" (p. 14).

Dacă am vrea să urmărim o linie de subiect a romanului, aceasta ar fi următoarea: un scriitor, torturat de necunoscuta vieții sale, se izolează la o vilă, hotărînd s-o identifice în orice chip, fie adevărul cît de crud. Cu ajutorul amintirilor și al visurilor sale, el iese învingător din această bătălie apăsătoare. Modul luptei fiind scrisul. Căci personajul nostru crede că scrisul e o terapie ce poate vindeca și speră în

ajutorul lui. Acest gând îl face să "mînjească" filele nu cu cerneală, ci "cu supurația rănilor" vechi, sperînd că toată purulența, murdăria va trece în aceste pagini, el golindu-se astfel de veninul ce-l îneacă. Scrisul e pentru Victor unica speranță. E o luptă psihică din care ori va ieși vindecăt, spune el, ori nu va ieși niciodată. Cu ajutorul scrisului el încearcă să se apropie de himera insuportabilă ca "o insectă străvezie de coaja becului fierbinte și orbitor" (p. 61), scrisul fiind asemeni împregnării "cu sînge și cu puroi a tifonului înfășurat pe o rană" (p. 163). Singurul om pentru care scrie și a scris vreodată e "dragul", "apropiatul", "singurul cititor", "unicul prieten" — Victor, adolescentul de 17 ani. Aflăm chiar din a doua propoziție a romanului. Acest Victor nu-l uită nici o clipă pe acel Victor adolescent, autorul făcîndu-ne în permanență martorii frecventelor dialoguri dintre ei; alte tipuri de dialoguri lipsind completamente în roman. Un simbol folosit în repetate rînduri de M. Cărtărescu în **Travesti** e oglinda, de care nu uită nici în poezia sa. În cea din urmă carte de versuri, **Dragostea**, oglinda are chiar același simbol ca și în roman. Ea e "oglanda din mijlocul minții" (vezi **Apocalips, Oglinda**), de care poetul ne preîntîmpină să ne ținem mai departe, căci "încep apoi niște trepte", aceleași trepte-perioade ca în roman. Coborîte de către personajul nostru pentru șansa de a putea pași înainte. Adesea se întîmpla ca scriitorul Victor să se uite în oglindă. Și în majoritatea cazurilor imaginea pe care o vedea era a adolescentului Victor: "nu era de fapt fața mea, ci a ta, Victor, dragul și singurul meu prieten" (p. 8). Ochii din oglindă "sînt frumoși, puternici, cinstiți, de cavalier fără pată de prihană" (p. 9). Ochi pe care actualului Victor îi vine greu să-i înfrunte, crezîndu-se vinovat pentru trecutul său, care-l roade mereu, ascunzînd o pată nedescoperită. De aceea se simte jenat față de adolescentul "curat și spiritualizat" (p. 35) pe care-l vede în imaginația sa "ghemuit acolo-n oglindă" (p. 57). Căci și atunci Victor avea obiceiul de a se privi în oglindă, uneori dezarmat: "Mă priveam uneori, gol, în oglinda de la baie" (p. 188). Eroul nostru caută cu o dăruire totală de sine, scriind zi și noapte, "tremurat", "zgîriind de fapt pagina" (p. 36), „deoarece trebuie să scrie. Povestirea decurge încet, întrucît "rana e profundă și durerea săgetează pînă și din cele mai banale amănunte" (p. 536). Dar chipul lui Victor

adolescentul îl ajută grozav. Acel Victor singuratic, deosebit de ceilalți colegi ai săi, acel Victor torturat de visurile care îl chinuiesc și acum, acel Victor curat și harnic, dorindu-și un viitor măreț doar din punct de vedere profesional, vrînd să scrie cartea Totală și apoi să moară. Liceanul Victor la tabăra Budila, era mult mai singur ca acum "cînd sînt foarte singur" (p. 11). Meseria sa atunci era singurătatea, spune eroul central. El se simțea permanent exclus din mediul colegilor săi. Cînd aceia mergeau la discotecă, fiind într-o beatitudine colectivă, sentiment rar întîlnit la o personalitate artistică, străin și de Victor, el, împreună cu vreo "șapte gâlbejiți", recita poezii la un cenanclu. Pe cînd colegii săi se dau în vînt după haine, fiind în posesia unor impresionante garderobe, Victor avea "doar trei cămăși, dar pe două dintre ele aproape că nu le purtam. În schimb, cea prăzului se rupsesse la mîncă de-ațita purtat. Aveam o singură pereche de pantaloni și o pereche de pantofi... Nu rîvneam evazații colegilor mei..." (p. 115). Era cîntecele liceenilor, atît de dese în roman, astfel autorul reușind a caracteriza atmosfera în care trăia Victor. Cîntecele sunt inima colegilor cu care a mers spre Budila, s-a aflat acolo, s-a întors în oraș. Fără ele nu se producea nimic. Pe fundalul acelor cîntece a trecut adolescența lui. Cităm cîteva mostre din roman pentru a vă imagina atmosfera în care trăia un adolescent cu gînduri frumoase, visa la un viitor strălucit, avea un gust fin și elevat: "Frunză verde-a bobului / Era aia calului / Și calul, băiat deștept, / Se bătea cu ea pe piept!" (p. 27); "Păi măi nevastă, ce mîncăm? / Păi ne cordim și ne culcăm / Păi copilașii ce mănîncă? / Păi se cordesc și-apoi se culcă" (p. 75). Sau: "la te uită, ce să fie? / Un om mort cu aia vie! / Să ferească sînta soartă / De om viu cu aia moartă!" (p. 76). Cîntece comentate ironic de autorul care susține că dacă alături de colegii săi era vreun autor de carte despre adolescență sfioși și idealști, ar fi uitat de Makarenko, aruncîndu-se din mers din autobuzul blestemat. E interesant că aceste "versuri" nu intimidau nici măcar domnișoarele, care, dacă era vorba de vreo necesitate de completare a lor, o făceau cu o veselie francă. Nu lipseau nici reclame gen: "Pînă și-mpăratul Nero / Se spăla la fund cu Dero" (p. 29) sau bancuri de tipul celui de la pagina 113, "eroul" dorind să afle dacă mireasa lui e fată mare.

Victor adolescentul era oripilat de colegii săi, pe care-i compara cu o hidră ostilă. Vulgaritatea îl revolta, fără a înțelege că așa era stilul vremii și că "dincolo de puțoismele lor alintate, nu erau decît puștii eterni, amorfi și răvășiți" (p. 19). Victor era omul spiritului, cel care citea și care avea să scrie; ei erau oamenii cărnii — "cei care, fericiți și crețini, viețuiau ca niște plante" (p. 20), strigînd obișnuitele cîntecă porcoase, care i-au încărcat tinerețea "ca un strat gros de jeg în urechi" (p. 20). Aceasta era realitatea, cele mai răspîndite obiecte fiind magnetofonul, discurile și revistele porno. Discuțiile lor serioase nu treceau de muzica rock. Cîtă exactitate e în ironizarea acestui moment de M. Cărtărescu: "tot timpul îl apuca pe cîte unul cîntatul la o chitară invizibilă, strîmbîndu-se și tremurîndu-și mîna dreaptă pe stomac, ca și cum ar fi manurat vibratorul. Altul făcea pe bateristul, lovind printre dinți țîșiiitul măturicilor" (p. 111). În fiecare grup, în orice timp, spune naratorul, era măcar un tip cu aere de vedetă care chinuia chitara. Iar toate ideile și preocupările lor ajungeau pînă la urmă la dragostea care era pentru ei "un roman care se termină cu introducerea" (p. 22). M. Cărtărescu creează un personaj străin celorlalți adolescenți, Victor avînd în gînd un roman "nesfîrșit și ilizibil", care ar cuprinde Totul, visîndu-se scriitorul Total, "produsul final și absolut al umanității" (p. 20). Chiar din prima seară în tabăra Budila Victor rămase singur în odaie, așa cum avea să fie pînă la focul de la închidere: "Eram absolut singur, un nechemat, un strigo" (p. 96). Era atît de însingurat, încît avea momente cînd credea că-i invizibil, dorind sincer să devină ca ceilalți. Dar imediat cerea să fie lăsat în pace, în nebulia proprie, deosebită, strigînd uneori cu disperare: "Lăsați-mă-n pace! Lăsați-mă dracului în pacer!" (p. 117).

Tema singurătății e tratată cu familiaritate și în poezia lui M. Cărtărescu. În volumul, **Dragostea**, o poezie poartă titlul **Din nou singur**. Victor (aș) visa să devină Totul, să-l privească-n ochi pe Dumnezeu, dorindu-și o viață scurtă, atît cît va termina cartea ce va avea ca filigran cea-mai-frumoasă-poveste-de-dragoste "în care Prințesa-Ovul se contopea cu Prințul Spermie..." (p. 25). Iar la 34 de ani avea altă întrebare: cum să scape de acel furuncol infiltrat în pielea singurătății sale, maladie pe care o numea Lulu, "axă a vieții mele, așa cum

viermele cu antene și piciorușe este axa fluturelui" (p. 25). Lulu era un coleg de-al său de liceu, un flăcău tipic, de-acel ce cînta porcării, strigînd fiecare cuvînt "de parcă ar fi vrut să compenseze cumva statura lui minusculă și mutra obraznică de ciocănitoare" (p. 26), părănd turbat. Totdeauna cu o pipă în botul cu rînjelul său zălud și înconfundabil, mișcînd din fund muiereste. Acesta e realul Lulu, dar Victor are și un Lulu închipuit, inventat de el, un simbol al abjecției vieții sale, pe care l-a simțit atunci cînd nu deosebea lumea de mocirlă, la acea Budilă, "budă împuțită și plină de viermi, dar și fantastic Buddha" (p. 102). Atunci, la 17 ani, cînd se afla la apogeul vieții sale, după cum spune Victor scriitorul, dar nu știa că fiecărei creșteri urmează o descreștere, că după bine vine rău și, aflîndu-se în vîrf, s-a poticnit. Atunci a simțit artificialul opus lui, buzele rujate întinse pe viața sa, "țîțele alea de vată, fusta aia de curvă împuțită, peruca aia,... farduri(le) făcute din urină de pisică, în parfum din spermă de zibelină" (p. 7), numite Lulu, datorită căruia a rămas în viața de-atunci. Anume acel Lulu imaginar trimite la tunelul împîntat adînc în țeastă naratorului, "un loc obligatoriu de trecere spre adevărata Enigmă" (p. 83). Lulu realul și imaginarul erau ca un centru opus lui Victor, care avea nevoie de această balanță, pînă la urmă hotărîtoare pentru descifrarea mării întrebări, a neînțelesului, necunoscutului din viața sa, simbolizată prin acel păianjen veșnic prezent în visuri, care îl ia, o ia în prizonierat pe Lulu. Autorul folosește des ambele genuri cînd e vorba de Lulu. Realul Lulu la balul de încheiere a taberei se maschează în femeie cu ajutorul hainelor, adică se travestește, moment important pentru descifrarea Enigmei. "Păianjeni mulți îmi caută inima", recita buimac Victor adolescentul. Acest păianjen apare în visurile sale de diferite culori, foarte atrăgătoare, ce erau și emoție, și stare de spirit. Se arată în formă de soare, dar un soare criminal. Căci oricît de mirific colorat, veninul fiarei era omorîtor. În unul din nenumăratele visuri, încît autorul lor nu le deosebea adesea de realitate, acest păianjen, care locuia în creierul lui Victor, sugînd și îngrășîndu-se din amintirile, din sîngele, din bucuriile, din poemele, din frica sa, după ce-l prinse în mrejele sale pe Lulu, care-l urmărea neînduplecat, îl ghemuise și pe Victor. Trebuia ori să rămînă acolo și să moară ca un gîndac,

ori să se-ntoarcă să-nfrunte păianjenul. Ceea ce în adolescență părea un vis, o halucinație, avea loc acum aievea. Victor scriitorul declarase război acestui păianjen, cu care se lupta pe viață și pe moarte. Travestitul Lulu, abjectul(a), falsul(a), schimbatul(a) Lulu din visurile sale, căci realul Lulu murise cu puțin timp după Budila, îl duse la alt vis-amentire — soră-sa, despre care mamă-sa nu dorea să-i povestească nimic, nici unde se află, dacă trăiește, nici să-i arate mormîntul. Nimic. În majoritatea visurilor sale apare această soră, cu filme de familie și cu gheare teribile pe care dorea să le împlînte în corpul lui Victor, să-l zgîrie. Ființa aceasta se ivește ca un chin groaznic, ca o rană veșnic sîngerîndă. Rolul hotărîtor în căutarea naratorului îl joacă anume ea, căci e partea cea mare a enigmei. Cu ajutorul amintirilor, și mai ales al visurilor de acum și din adolescență, Victor se întoarce întrebător la deprinderile mamei sale de a-l îmbrăca pînă la patru ani în haine de fetiță și a-i da pentru joacă doar păpuși. În aceleași visuri el privește atent și înfricoșat ochii fetiței ridicăți spre el și rămîne uimit de îndelungata sa rătăcire și neîncrezător că pînă acum nu i-a recunoscut, "căci OCHII ACEIA negri și fărmi, jenați delicat, ERAU OCHII MEI, așa cum mi-i văzusem de atîtea ori în oglindă, în copilărie, ca să-i uit apoi pentru atît de lungă vreme. Ființa cu cozi împletite stîngaci, în rochița cu un desen în piept, știam acum, ERAM EU. Acum îmi aminteam (dar se numește amintire leșinul acela, topirea aceea în chinul nostalgiei?) pozele străvechi din pachetul pe care-l găsisem cu doi ani în urmă" (p. 170), anume acele filme de familie din mîinile "surorii" sale, ce-l urmărea în vis, de ciudatul capriciu al mamei sale de a-l îmbrăca "numai în fată", nedorința categorică de a-i vorbi de primii săi ani. "Știam acum de ce-mi venea atît de des în minte dimineața umedă, cu imense ceruri roșii, cînd, ținut de mînuță de mama, ne-ndreptam direct spre globul de purpură al soarelui, printr-o zonă a orașului necunoscută, cu ziduri uriașe și statui vechi de bronz închipuind Himere... "Mergem la Ancuța să ne jucăm cu jucăriile ei", îmi spunea mereu mama, dar eu știam că acela nu era drumul spre verișoara mea. Mi-era tot mai frică. Am ajuns în fața unei construcții gigantice, cu mii de ferestre în chenare solemne, cu o poartă care mi s-a părut, încadrată cum era de două femei goale, de ipsos, sprijinite de niște

urne, o intrare către altă lume. "Să fii cuminte", mi-a mai zis mama, și m-a lăsat, urlînd după ea, pe un coloar nesfîrșit, în grija unei femei în veșmînt alb. M-am pomenit pe o masă cu cearșaf aspru, sub o mare farfurie de becuri orbitoare. Un cap bărbos s-a aplecat deasupra mea, am mai țipat o dată, cu disperare și n-am mai știut nimic. Am plîns apoi săptămîni întregi după rochițele și păpușile mele, dispărute pentru totdeauna..." (p. 171). Acest citat cuprinde rîndurile cele mai importante ale romanului **Travesti** de M. Cărtărescu. Ele sunt enigma la descoperirea căreia se frămînta din toate puterile Victor scriitorul. Această scenă "teribilă" i-a schimbat cursul vieții. Iar sora sa "geamănă" pierdută a fost găsită din nou după deschiderea acestei uși interzise, nedescuiată încă de nimeni, schimbată într-o clipă "într-un morman de organe însîngerate" (p. 173). Alt moment simbolic, atît de crud, dar după care naratorul s-a simțit, în sfîrșit, VINDECAT. Acum capătă sens și alte puncte din roman. Citirea **Metamorfozelor** lui Kafka în prima seară la Budila. Uitarea acestor **Metamorfoze** în ultima seară, apoi, cînd se întoarce și o găsește, neînțeleasa suferință de nedescris. Statuia din conac, care în vis apare cu sex opus. Mascarea lui Lulu în femeie. Păpușile din copilărie. Hainele lui de fetiță. Dorința lui de a fi totul, și bărbat, și femeie: "Visam că am sîni și vulvă, eram totul, bărbat și femeie..." (p. 101), în același timp, făcînd "dragoste cu sine însuși" (p. 160). Se limpezește și poziția de la începutul romanului, unde "doar fetița aia nefericită și cu mine" (p. 8) au văzut hidoșenia necunoscută celorlalți.

Scriitorul Victor Iese Victorios, acesta fiind și numele său, "căci nu asta înseamnă numele nostru?" (p. 174, s.n. — M.V.).

Observați, zice "al nostru", ci nu al meu. Căci acum, cînd Enigma vieții sale îl ținea în loc, îl urmărea insistent, era descoperită, Victor scriitorul îl mai privește pe Victor adolescent o dată în oglindă, spunîndu-i "dispari". Acum Victor putea pași alte trepte.

Travesti e romanul omului singuratic, ieșit din comun, care se întreabă de ce se întîmplă acest lucru anume cu el, căutînd, totodată, răspunsul. E un roman modern ce te ține în încordare pînă la sfîrșitul său, hrănindu-te din cînd în cînd cu cite o bănuială.

**ANDREI BODIU: POEZII
PATRIOTICE**
(Ed. Marineasa, Timișoara, 1995)

Prin cea de-a doua carte a sa, **Poezii patriotice**, Andrei Bodiu devine reprezentativ în exprimarea impasului în care a ajuns poezia tînăra românească. Andrei Bodiu însă, comparativ cu ceilalți colegi de promoție '90, duce criza limbajului poetic pînă la ultimele consecințe, chiar pînă la dispariția poeziei. Astfel, poezia cotidianului pe care o ilustrează și el, călcînd pe urmele încă proaspete ale lui Mușina și Iaru, devine o poezie a deznădejzii existențiale. "Ce ți-a rămas. O venă / deschisă și propria iluzie / Că te mai poți omorî. / Că te mai poți sinucide. / Agățat de vreun copac." Totuși grija prea mare pentru exprimarea scîrbei la modul cel mai direct va atenua multe dintre efectele scontate, cum ar fi cel al spaimei și al desperării, în locul lor cititorul mai păstrează doar un sentiment de milă. Deznudarea limbajului de toate ornamentele retorice nu mai impresionează astăzi pe nimeni. Acest lucru îl știe și Andrei Bodiu. Acest lucru îl știu foarte mulți tineri poeți. Umbra generației optzeciste mai este încă strivitoare pentru poezia tînăra. Sub această umbră se zbate și poezia lui Andrei Bodiu. Sunt două posibilități de a ieși din criză: 1) prin epuizarea proiectului optzecist și 2) prin descoperirea unei noi retorici și a unei noi sensibilități. Deocamdată, deși toate eforturile tinerilor poeți sunt îndreptate în cea de-a doua direcție, rezultatele sunt nule. Și atunci singura posibilitate care rămîne este secătuirea sensibilității postmoderniste. Căderea într-un nou manierism, cînd poezia chiar nu mai exprimă nimic. "Ce ochi închis. Tulburat. / Cine-și va aminti de el / Ucigașul sau prizonierul?" Aceasta este însă chiar o posibilitate? Ne temem că nu.

**Dumitru CRUDU
Chișinău**

Andrei BODIU

Ei pun pariuri pe cît o mai duci.

*Dar unul își mușcă limba și
Cade lat.*

*Celălalt e stacojiu la față
de cît grîu a mîncat.*

*Al treilea nu s-a ras demult
și a zăcut trei zile beat.*

*Al patrulea e șef la un partid
Și are o gagică-n pat.*

*Al cincilea te pune la muncă
De-ți tremură mîinile.*

*Al șaselea a preferat să doarmă
pe jos
Decît cu nevastă-sa.*

*Al șaptelea și-a trădat generația
Și cu averea și-a luat injecții.*

*Al optulea s-a îngrășat ca un purcel
Și s-a lăsat de băut.*

*Al nouălea se crede că-i la Praga
Dar l-a văzut lumea la TV.*

*Al zecelea sunt eu.
Și mi-e la fel de frică de moarte.
Ca și vouă.*

Iulian CIOCAN
Chișinău

EMILIAN
GALAICU-PĂUN:
GESTURI
(TRILOGIA NIMICULUI)

Indubitabil, romanul lui Em. Galaicu-Păun este unul dintre cele mai bune scrise vreodată în Basarabia și poate unicul care ar putea să se înscrie fără dificultăți în paradigma prozei postmoderniste de la John Barth încoace. Parabola biblică devine pentru autor o obsesie (vezi poezia lui) și în **Gesturi**, unde totul este construit cu migală tocmai pentru a sugera subtil existența modelului creștin în realitatea înconjurătoare. De ce preferă Galaicu-Păun de fiecare dată raportarea la un model biblic, creștin și nu se centrează pe unul simbolic, caracteristic prozei contemporane? De ce la fel procedează și frații Strugațki în romanul **Povara Răului sau după patruzeci de ani** (1989)? Oare n-a citit tînărul prozator basarabean romanele lui Joyce și Updike? Oare nu știe că cititorul modern s-a săturat de literatura metabiblică? Cu siguranță, Em. Galaicu-Păun le cunoaște pe toate foarte bine, el revine deliberat la motivele și temele creștine tocmai pentru faptul că vrea să găsească o formă nouă, un semnificat nou pentru ele. În acest sens textul lui Galaicu-Păun este realmente o "practică semnificată" (acceptiune lansată de "Tel Quel"), o formă nouă pentru un conținut vechi, dar în același timp și o producere de sens nou, dacă vreți.

Să vedem însă cum începe și cum se termină prima parte a "trilogiei nimicului" pentru a înțelege importanța dimensiunii formale. Iată începutul:

"(continuare din P.S.)

da — atunci cînd seara, "Cîntă!"
— i-au urlat, punînd într-un vîrf de băț

un disc răblăgit, închipuind astfel un soi de gramofon, El (scris cu majusculă numai pentru a fi identificat) fugăritul, prinsul și adusul de El, urmînd a o face pe acul vorbitor care să dea glas dialecticii..."

Dar iată și sfîrșitul:

"... m-am grăbit să împlinesc voia providenței, pentru care am fost ales chiar de El în persoană: să-i mărturisesc, precum am și făcut-o în grădina Ghetsimani, de-atunci încoace reîncarnîndu-mă de nenumărate ori (cererea și oferta!), în toate epocile și societățile, ubicuu, odată fiind căutat — să nu-mi ziceți pe nume: iu-

(sfîrșitul în prima frază)".

Ajungînd aici, înțelegem că *naratorul este chiar Iuda* și că discursul lui se suprapune peste discursul *naratorului* — *Iuda contemporan* din orașul C-hău (citește Chișinău), care ajută o ceată de copii ai străzii să prindă un băiat (un Isus Hristos contemporan) pentru a-și bate joc de acesta și a-l obliga să cînte sub "acompaniamentul" unui disc răblăgit din vîrf de băț. Așadar, un motiv creștin (în cazul de față trădarea lui Iuda) poate avea loc oriunde și oricînd, poate lua forme dintre cele mai grotesci, bizare, ridicole, căci Iuda este "în toate epocile și societățile, ubicuu...". Iată de ce narațiunea e fără sfîrșit și revine la prima frază, forma

corespunde conținutului, cercul se închide pentru că scena descrisă este eternă, ea se repetă și se va repeta întotdeauna, iar forma trebuie să sugereze această veșnică repetare.

Gesturi este, nu în ultimul rând, un roman cu o mare miză intertextuală. Multe dintre subtilitățile detaliilor descrise pot fi înțelese mai bine prin raportarea la alte texte. Iată un exemplu care ne trimite la romanul **1984** de Orwell:

“... lămpile de neon ale numeroaselor lozinci le spun De unde vin, cine sînt, încotro merg... oriunde-ai privi, transpare, filigranat, chipul Marelui Conducător...” și mai departe “de-odată lumina orbitoare a unui proiector devastează camera —”Se interzice a pune storuri la ferestre!”... Se trîntesc ca la comandă pe pat și tac, clipe nesfîrșite și rușinoase, pînă ochiul scrutător al luminii se mută aiurea. “Crezi că ne-a observat?” “Taci...” “Crezi că știi cine sîntem?” “Să nu ne spunem pe nume!...”

În continuare un exemplu care ne trimite la Robert Musil: “... (Prefăcută candoare! Își amintește de-a-fir-a-păr noaptea “căderii” sale, e pierdută noaptea-aceea de acum, deși, din punctul de vedere al omului fără însușiri, nu (i) s-a întîmplat nimic.” Mai există și alte paralele: Cartea egipteană a morților, Kafka etc. Vă aduceți aminte cum începe romanul lui Umberto Eco **Numele trandafirului**? Em. Galaicu-Păun e de altă părere: “La început a fost gestul, nu cuvîntul, căci însăși apariția cuvîntului a fost un gest înainte de a fi sunet. Sfîrșitul lumii va depinde și el de un gest”. Într-adevăr, noi toți putem fi distruși de gestul neațent al unui dement ajuns la putere.

Gesturi este o metaliteratură pentru că în text ni se explică construcția textului: “va trebui să evite a i se spune personajului său pe nume, a-i indica vîrsta, naționalitatea, a-i zăgrăvi portretul, biografia, caracterul etc.”. Autorul face și ne spune că face o proză “axată pe ideea depersonalizării”, căci destinul personajului este destinul întregii omeniri.

Este foarte greu să descifrezi multe din detaliile care au un mecanism complicat de construcție. Chiar de la început narațiunea sucombă în fantastic, pentru că apare un melc misterios care se instalează în apartamentul unei familii și o fetiță urmărește cu groază cum melcul se bagă între picioarele mămicăi. Peste o vreme mămica nu mai este nicăieri, iar melcul nepoftit crește ca pe drojzii și ajunge la dimensiuni fabuloase. “Cine sau ce să fie acest melc?” — se va întreba cititorul, dar îi va trebui un spirit de observație fin pentru a înțelege că e vorba chiar de *Timpul care ne înghite pe toți*.

O dimensiune obsesiv exploatată în acest roman este și cea a corporalității. Aici drumurile **Bibliei** și ale **Gesturilor** se despart, căci la Galaicu-Păun corporalitatea este ceva foarte important (vezi începutul celei de-a doua părți). Omul își simte insuficiența corpului care nu-i permite o adevărată comunicare cu universul.

Romanul lui Em. Galaicu-Păun este, într-adevăr, o performanță pentru proza românească din Basarabia și constituie o nouă treaptă în scara prozei tinere după **Martorul** lui Vasile Gîrneț, **Cubul de zahăr** al lui Nicolae Popa și **Schimbarea din strajă** a lui Vitalie Ciobanu. Viziunea asupra lumii este în **Gesturi** una cioraniană, în pofida “dialogului” cu modelul biblic. Un roman bun, bine gîndit și realizat, credem totuși că ambiția inițială a autorului a fost mult mai mare. Se pare că pe parcursul scrierii Em. Galaicu-Păun a renunțat la proiectul grandios pe care și-l dorea.

CONTRAFORT — REVISTĂ A SCRIITORILOR TINERI

Numărul al treilea (1996) al **Contrafortului** se înscrie într-o serie din 17 apariții lunare ale noii publicații (director: Vasile Gârneț, redactor șef: Vitalie Ciobanu) marcate de un discernământ riguros și de orientarea spre dimensiunile esențiale ale spiritualității românești. Structura revistei, constituită deja, probează mai multe modalități de abordare a diverselor teme, subiecte și probleme, de prezentare a lucrărilor literare.

Începînd cu editorialul **Ratarea libertății**, semnat de Vasile Gârneț, cititorul poate lua act de spiritul non-conformist al revistei, de optica inedită prin care se caută soluții pentru cazurile aparent incurabile: "În Basarabia nu s-a discutat niciodată la modul serios și responsabil despre "trădarea intelectualilor", despre abdicarea lor — în numele unor ideologii de moment — de la condiția de observatori și comentatori critici imparțiali în cadrul societății. Un intelectual trăiește din practicarea exercițiului critic, care este (trebuie să fie) principala sa vocație. Nu s-a discutat nici despre colaboraționismul gros, la vedere, știut sau bănuit, despre relațiile "amicale" ale intelectualilor cu poliția politică (securitatea), în sfîrșit, despre rușinoasa slăbiciune a oamenilor noștri de cultură de a se ralia întotdeauna puternicilor zilei."

Și de această dată revista ne oferă revelația unui dialog consistent, axat pe ideea tatonării valorilor literare, condiției scriitorului din Țară, din Basarabia și din exil, specificului literaturii române. Scriitorul Dorin Tudoran, emigrat în S.U.A., este cel ce ni se destăinuie "provocat" de întrebările tînărului scriitor Vitalie

Ciobanu. În particular, referindu-se la valorile literare autohtone, dl Tudoran afirmă: "E vorba de o stranie industrie, care, spre deosebire de altele de pe aici, prosperă incredibil. Aș numi-o **industria umflării de baloane**. Un ciudat amestec al multor complexe de inferioritate (unele din ele neîntemeiate) cu la fel de ciudat de multe (și deseori neîntemeiate) complexe de superioritate (mai ales morală) dă imbold numitei industrii. Un exemplu este **Cazul Ion Druță**."

Din motive de înțeles — măcar parțial —, într-o anumită perioadă au trebuit create imagini de tip Ion Druță. Era nevoie de niște vîrfuri de lănci culturale, morale, politice, prin care să se încerce declanșarea apărării mai susținute a unor valori năpăstuite, înăbușite, batjocorite fără recurs de atîta și atîta amar de vreme. Nefericirea este că atît dl Druță, cît și unii din cei ce au umflat balonul cu același nume pînă la mărimi ridicole au început să fie convinși că această imagine Ion Druță este reală. Plutind deasupra capetelor celor ce l-au umflat, balonul a început, cînd și cînd, să-și dea în petec. Aere de filozof al culturii, aere de înțelept printre înțelepți, aere de mare scriitor național și internațional, aere de părinte al patriei, aere de întemeietor, aere de salvator al neamului, aere de Talleyrand, aere de Rasputin. Aere, aere, aere... Mirosul lor a fost trecut cu vederea de multe ori, căci, nu-i așa?, balonul Druță era încă foarte necesar. Numai că, copleșit de incredibilele-i proporții, balonul a plesnit. Și de data aceasta, pînă și unii din cei ce l-au umflat n-au mai rezistat, n-au mai tăcut, s-au indignat de mirosul gazului eliberat de Balonul Druță. [...] iată cum, dl Ion Druță — nimic mai mult decît un faimos scriitor mediocre, autor avînd încă jenante dificultăți cu limba în care scrie, cînd limba respectivă este alta decît limba rusă, semidoct cochetînd mai de curînd cu impostura apostolică — devine ce devine".

Pagina poetică cuprinde ca și în numerele precedente poezie de

calitate — poemul **Eulalie în grădina de vară** de Mariana Codruț (Iași).

Octavian Paler publică un nou fragment din **Jurnalul american**.

Critica literară este semnată de Grigore Chiper, Arcadie Suceveanu și Iulian Ciocan.

Gheorghe Crăciun (Brașov) prezent anterior în **Contrafort** cu un memorabil interviu, acordat poetului basarabean Dumitru Crudu, ne propune eseul **I. D. Sîrbu și sentimentul auxinic al ființei**.

Pentru tinerii intelectuali frustrați de mizeria vieții cotidiene — materiale, dar mai ales spirituale — revista **Contrafort** este gura de oxigen necesară fortificării și regenerării. Alura nobilă a publicației, logica francă a argumentărilor, profesionalismul demonstrate cu prisosință și beneficiind de un limbaj elevat o fac căutăată și apreciată.

O concludentă atestare a calităților scriitorilor și publiciștilor de la **Contrafort** este și referința "României literare" din 10—16 aprilie 1996: "**Revista basarabeană "Contrafort" tinde să devină o publicație literară valabilă, ca monedă de schimb, pe ambele maluri ale Prutului. Tinerii scriitori care se îngrijesc de apariția ei au**

încetat să mai viseze la poduri de flori și la alte forme de izolare a basarabenilor prin intermediul metaforelor. "Contrafort" e o revistă care ignoră granițele, în numele literaturii române. Apărută la Chișinău, ea ar putea fi la fel de bine editată la București sau la Iași. Forța ei e că transformă Chișinăul într-un București, ad-hoc, al scriitorilor basarabeni, fără a privi Bucureștiul drept un soi de metropolă literară. Tinerii scriitori basarabeni nu vor să fie priviți drept frați cu probleme de peste Prut, ci drept scriitori cu drepturi și forțe egale ca cei din București sau din Iași (ca exemplu). Direcția lor, de scriitori pur și simplu, nu ignoră condiția lor de scriitori din Basarabia, ci o acordă sensibilității lor actuale, de scriitori români."

Leo BORDEIANU

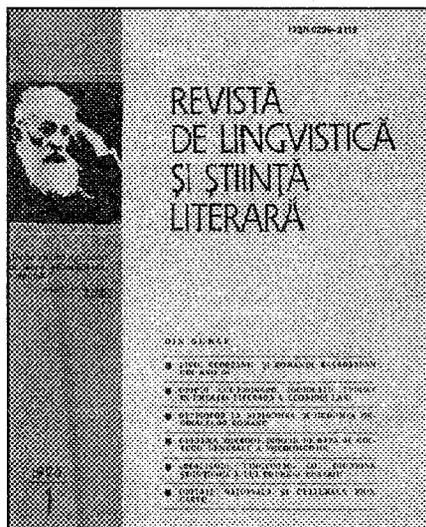
REVISTĂ DE LINGVISTICĂ ȘI ȘTIINȚĂ LITERARĂ, 1996, nr. 1, 128 p.

Din cadrul revirimentului cultural-științific de ultimă oră face parte și apariția primului număr din acest an al "Revistei de lingvistică și știință literară" (editori: Institutul de Lingvistică și Institutul de Istorie și Teorie Literară ale Academiei de Științe din Moldova).

Diversă sub aspect tematic, bogată în material factual, realizată la un susținut nivel științific, revista include și materiale ale cercetătorilor din București, Iași, Suceava (**Arhiva fonogramică a limbii române** de M. Marin; **Toponimia urbană** de A. Rezeanu; **Miorița. Mit și destin** de L. Berdan; **Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului** de Gh. Moldoveanu).

Este variată aria de preocupări ale autorilor acestui număr — de la studiul creației populare pînă la investigarea poeziei moderniste (**Mitul Meșterului Manole în poezia contemporană** de T. Botnaru; **Miorița în exegezele de după M. Eliade** de A. Hîncu; **Liviu Rebreanu și romanul basarabean din anii 30** de Al. Burlacu; **A. Dio — pseudonimul lui Alecu Donici?** de V. Ciocanu; **Chipul lui Leonard Tuchilatu evocat în creația literară a Leonidei Lari** de A. Langa); sau, în lingvistică — de la studiul strict științific la cel aplicativ, cu proiectări pe un larg fundal cultural al ființării noastre în acest spațiu la sfîrșit de mileniu (a se vedea studiile: **Referitor la structura și originea ordinalelor române** de M. Gabinschi; **Cîmpul funcțional-semantic al categoriei verbale Aktionsart în limba română** de A. Savin-Zgardan; **Denumiri de calitate și de acțiune în volumele lexicale ale ALM** de V. Corcimari; **Etimologie structurală** de G. Rusnac; **Structuri ce contravin normei de îmbinare a cuvintelor** de A. Dîrul; **Cultura vorbirii, indiciu de bază al culturii generale a vorbitorului** de I. Ețcu; **Unitate națională și culturală prin carte** de V. Chiriac).

Un cuvînt aparte trebuie spus referitor la "aducerea acasă", la valorificarea tezaurului științific al marelui nostru conațional

Eugen Coșeriu, preocupare, de altfel, permanentă a conducerii revistei. În nr. 1 se publică două materiale la acest capitol: valorosul studiu **Realismul lingvistic sau doctrina științifică a lui Eugenio Coseriu** de un alt mare basarabean, D. Copeag, deocamdată, puțin cunoscut la noi, în virtutea vitregiilor timpului, și cel de al doilea — **Traducerea rusă a studiului coșerian Sincronia, diacronia e historia și aspecte ale receptării lui în fosta U.R.S.S.** de tînăra cercetătoare a operei coșeriene E. Bojoga.

Și, în sfîrșit, se încheie acest număr, în mod tradițional, cu rubrica **Cronica vieții științifice**, în care este reflectată neobosita și fructuoasa participare a lingviștilor chișinăueni la diferite întruniri științifice atît din țară, cît și de peste hotarele ei, și în care găsim dovada unor pioase omagii aduse patriarhului filologiei noastre, academicianul Nicolae Corlăteanu, precum și ilustrațiilor dispăruți — academicienii Alexandru Rosetti și Haralambie Mihăescu.

Tamara RĂILEANU
Chișinău

ICOANA UNUI OM MINUNAT

Îmbracă-te în haine de doliu, mult pătimită Basarabie — s-a stins din viață unul din marii tăi apărători și îndrumători...

În modesta sa locuință din București încăpea o bună parte din Basarabia: mulți erau cei care au trecut prin ea cu păsurile, cu problemele, cu durerile lor. Iar uneori veneau fiind chemați de Octavian Ghibu pentru a da seama de unele acțiuni nu prea chibzuite. Cineva din oaspeții, care-i călcau deseori pragul, pe drept cuvânt, l-a botezat "prim-ministru spiritual al Basarabiei".

Într-adevăr, a fost un om de stat fără portofoliu, fiind primit la cel mai înalt nivel în ambele state românești, era ascultat cu atenție și consultat în cele mai dificile probleme. Opiniile dumnealui cîntăreau greu...

Octavian Ghibu întruchipa acea Românie la care visam noi, basarabenii, în anii de lungă înstrăinare. El știa să ne asculte cu înțelegere și compasiune, nu-l iritau nici vorba, nici rătăcirile noastre — avea încredere în noi chiar și atunci cînd greșeam. Așa se poartă un adevărat părinte. Cu el deveneam și noi mai buni, mai generoși, mai puțin încrîncenați.

Enorma experiență acumulată de-a lungul anilor și-a pus-o toată în slujba cauzei întregirii Neamului, continuînd opera tatălui său, Onisifor Ghibu.

Afîta timp cît trăia el, știam că la grea cumpănă avem cui ne adresa, are cine să ne ajute și cu vorba, și cu fapta.

...Toamna trecută am plecat împreună la Sibiu la congresul "Astrei". În una din zile m-a invitat să mergem împreună cu soția, dna Constanța, la mormîntul părintelui său, Onisifor Ghibu. Am depus flori. Alături de lespedea cu numele tatălui său mai era încă una, fără inscripție.

— Aici voi fi înmormîntat eu, a rostit el pe un ton liniștit, în șoaptă. De cîtva timp își pierduse vocea, boala nemiloasă, care avea să-l doboare, dădea primele semne.

— Să veniți aici din cînd în cînd, a adăugat el. Era toamnă tîrzie, foșneau frunzele căzute, lucea blînd soarele, părea că înainte e o viață lungă, lungă...

...Acum trei săptămîni am vorbit ultima dată la telefon. Boala se agravase, abia-i auzeam vocea șoptită, răzbătînd cu greu la mii de kilometri. Am vrut să-l îmbărbătez, spunîndu-i că ne vom revedea de curînd la București, dar domnul Ghibu m-a întrerupt cu îngăduință, m-a rugat să am grijă de sănătatea mea și a soției mele, care tocmai fusese operată... Să te gîndești la alții, aflîndu-te în asemenea stare... Mi-au dat lacrimile. Am citit în cărți despre oameni neobișnuți. Acum îmi dau seama că Octavian Ghibu a fost unul dintre ei. Plecarea lui a lăsat un gol imens. Mi-au rămas în minte cîteva din povețele lui, cu toate că n-a fost un moralist.

— Să avem răbdare, să nu disperăm, mai ales în clipele de grea cumpănă.

— Să avem încredere în valorile eterne, în legea lui Dumnezeu, să cultivăm neobosit cumsecădenia pe care el o socotea ca pe un al doilea Botez. Nu era laudă mai mare decât să zică despre cineva: "Om cumsecade".

— Avem, desigur, ticăloși destui, mă rog, nu-i pădure fără uscături. E trist, pentru că ticălosul n-are memorie istorică, n-are imaginație, altfel și-ar da seama la ce rușine își condamnă copiii, care vor purta pe veci pecetea provenienței dintr-un vînzător de neam sau coadă de topor.

Nu-i plăceau văicărelile noastre. "Ele dezarmează, demobilizează" — spunea el. A fost un om al acțiunilor concrete, bine chibzuite. Activitatea sa din ultimii ani era mai puțin cunoscută în țară, mai mult în

Basarabia, pentru care a făcut atîtea — e de-ajuns să amintim doar înființarea Bibliotecii "Onisifor Ghibu" la Chișinău, prima bibliotecă de carte românească în Republica Moldova, imediat după ruperea acesteia din Imperiul Sovietic.

A locuit la București, s-a ocupat de Basarabia, e înmormîntat în Transilvania — așa se întregește un neam. Basarabeni vor trece Prutul, vor trece munții, ca să se închine la mormîntul acestor mari transilvăneni, care-au fost Onisifor Ghibu și fiul său Octavian Ghibu. Se zice că omul trăiește atîta cît e vie memoria despre el. Cei care au avut norocul să-l cunoască pe Octavian Ghibu vor purta totdeauna în inimi icoana luminoasă a acestui om minunat. Fie-i țărîna ușoară! Ferice de țara care are asemenea fiii!

Ion UNGUREANU

Octavian GHIBU la Zilele Onisifor Ghibu.
Chișinău, 1995.

Florica DIMITRESCU

ULTIMUL MARE CERCETĂTOR STRĂIN AL LIMBII ROMÂNE: ALF LOMBARD

Scrisoarea Yvonnei Lombard ne anunță o veste tristă: tatăl ei, eminentul romanist și românist Alf Lombard s-a stins din viață la 1 martie și a fost înmormântat la cimitirul Nord din Lund ... De altfel, încă de dinainte de Crăciunul 1995 — în ultima sa scrisoare — profesorul ne mărturisea, cu luciditatea sa franceză, că nu se simte prea bine și că, dacă nu va mai fi, vom fi înștiințați de fiica sa, căreia i-a lăsat adresele unor prieteni din străinătate...

Am avut privilegiul de a-l cunoaște pe Alf Lombard — prin intermediul prietenului său de o viață, neuitatul nostru profesor Alexandru Rosetti — de mai bine de 40 de ani. Am participat, alături de el, la Congrese sau Colocvii de lingvistică și am "colaborat" cu el atunci când mi-a cerut să-i citesc manuscrisele a două cărți. În 1968 am avut ocazia să lucrez împreună cu profesorul la Universitatea din Lund unde am fost invitată să țin un curs de istorie a limbii române. Adaug aici vizitele sale — secrete, în anii negri ai ceaușismului! — acasă, la București și, după aceea, la Paris, în exilul pe care îl înțelegea nu fără tristețe; l-am întâlnit și în căldura căminului său din Lund alături de soția sa, Eva, și, în fine, ne-am plimbat, în 1992, la Paris, pe Bulevardul Saint Michel, împreună cu fiica sa Adrienne, pe care a avut durerea să o piardă în 1994. l-am fotografiat pe amândoi în fața liceului unde tatăl lui predase germana ca și, vis-à-vis, în fața casei sale natale.

Alf Lombard s-a născut la 8 iulie 1902, la Paris, în plin cartier latin, pe Bulevardul Saint Michel nr. 89: era fiul unui profesor francez (așa se explică numele său pur franțuzesc) și al unei mame suedeze (de aici prenumele său). Mama sa, pe care o evoca adeseori cu duioșie, a fost aceea care i-a călăuzit

drumul formativ, i-a cultivat bilingvismul franco-suedez și după ce, rămasă de timpuriu văduvă, în grele condiții materiale, s-a întors în Suedia. Aici a studiat, la Uppsala, spaniola și italiana, dar, surpriză!, tînărul Lombard, la 20 de ani, adaugă acestor limbi — învățînd pe cont propriu — și româna, unica reprezentantă a romanității în Orientul Europei. Rezultatul cercetărilor sale din Suedia și de "pe teren", din România, nu a întârziat să apară: în 1935 și-a publicat la Uppsala **La prononciation du roumain**, lucrare temeinică, neînlocuită pînă astăzi în literatura de specialitate. Au urmat, pe lîngă numeroase articole care au impus numele lui Alf Lombard în lumea filologică prin profunzimea analizelor și prin siguranța metodei, o serie de opere de bază privind româna. Cea mai însemnată dintre ele este, de bună seamă, **Le verbe roumain. Étude morphologique** în două volume (I, 1954, Lund; II, 1955, cu un total de mai bine de 1200 de pagini!) în care este examinată flexiunea verbală românească: apar aici, sub lupă, caracteristici morfologice pe care lingvistica românească, din "interior", nu le relevase.

În 1973, rod al experienței sale didactice, publică prima "gramatică a limbii române" în limba suedeză: **Rumänsk grammatik** (Lund). Alf Lombard o dă la lumină apoi și în franceză: **La langue roumaine. Une présentation** (Paris, 1974), cu un titlu modest care ascunde valoarea ei: este cea mai bună descriere sintetică a limbii române. În această lucrare, astăzi celebră în Universitățile Europei — apare clară opinia autorului despre limba română ca avînd o "triplă însemnatate", științifică, pragmatică și

literară: fără a cunoaște româna, lingviștii nu-și pot face o idee cât de cât completă despre ce a devenit latina în zilele noastre, fără ea nu se poate comunica direct cu cea mai mare națiune din Sud-Estul Europei, iar necunoașterea ei îi privează pe cercetători de contactul cu una din marile literaturi europene actuale.

În 1981 a apărut la Editura Academiei din București, tot în limba franceză spre a-i facilita circulația, **Dictionnaire morphologique de la langue roumaine**, scris în colaborare cu regretatul Constantin Gîdei. Acest volum reprezintă o noutate pentru lingvistică, în perspectiva concepției și a rigurozității. "Dicționarul", împreună cu **La langue roumaine. Une présentation**, se află în bibliografia obligatorie a oricărei Facultăți cu o secție de română, acolo unde studiul limbii noastre nu se reduce numai la nivelul strict practic, ci tinde spre orizontul superior, al cercetării.

Profesorul respectat din Lund se obișnuise a nu lăsa nimic din subiectele tratate în afara unei examinări amănunțite. Problemele urmărite de el erau întoarse pe toate fețele pînă la epuizarea argumentelor pro și contra. Un singur exemplu recent. Acum cîțiva ani, solicitat de Academia Română din București, Alf Lombard nu a pregetat — la 90 de ani — să se aplece cu interes asupra mult controversatei chestiuni a ortografiei limbii române, trasîndu-i istoricul în articolul **Despre folosirea literelor â și î** (Limba română 10/1992, p. 531—540) care se încheie astfel: "Eu personal votez, în concluzie, pentru statu-quo. Totuși *mă bucur că am avut ocazia să studiez aici problema întreagă, sub diferitele ei aspecte*". Cuvintele subliniate de noi nu constituie oare o dovadă a spiritului său științific mereu viu? Alf Lombard a fost totdeauna prezent cu toate armele cercetării detaliate, cu o deosebită prosepțime intelectuală. Atent, pînă la sfîrșitul vieții, la eventualitatea unei "pierderi" a structurilor corecte în română, se interesa și în ultimele-i scrisori de starea cunoștințelor sale de română; din timp în timp ne întreba, anxios, deși vorbea și scria impecabil româna: "Spuneți-mi, vă rog, cum vă pare româna mea, judecînd după scrisorile mele? fac greșeli? stilul este oare curgător sau apare tradus?" (2-5-95).

Alf Lombard și-a văzut încoronate eforturile: a fost ales membru de onoare al Academiei Române, a primit titlul de Doctor honoris causa al Universității din

Cluj-Napoca, iar la împlinirea vârstei de 65 de ani i-au fost oferite **Mélanges de philologie** (Lund 1969) în care, alături de nume din spațiul lingvisticii internaționale, au semnat articole nu mai puțin de 10 compatrioți de-ai noștri. Dar ceea ce a "construit" Alf Lombard, timp de 70 de ani din îndelungata și bogata sa viață, în special pentru lingvistica românească, este înfinit mai prețios decît ceea ce i s-a dăruit. Alf Lombard a inaugurat, din 1936 (vezi **Amintirile sale din Secolul 20**, 355—357, 1995, p. 241—260), la Uppsala, cursul de limba română, o premieră absolută pentru Suedia. A creat, din 1938, catedra de limba română a Universității din Lund unde a predat 31 de ani și a organizat o vastă bibliotecă la Institutul de limbi romanice condus de el. Se poate afirma, fără umbră de tăgadă, că Alf Lombard a ridicat, în lumea occidentală, un adevărat monument dedicat limbii române prin activitatea și prin opera lui. Ar trebui să nu uităm nici că, avînd avantajul de a figura printre personalitățile ce puteau face propuneri pentru premiul Nobel, a încercat să promoveze pentru înalta distincție scriitorii români. Autor al lapidarei și memorabilei "formule" după care "limba română este al patrulea picior al mesei romanice", Alf Lombard s-a identificat cu centrul de românistică de la Lund. Chiar și după pensionare, el a continuat să anime cercetările de română; într-un interviu publicat în paginile revistei noastre (nr. 11/1994, p. 15) amintește despre faptul că, în acel moment — avea 92 de ani! — conducea trei teze de doctorat în specialitatea "limba română".

Prin dispariția lui Alf Lombard lingvistica a pierdut un mare savant. Noi, românii, am pierdut un maestru și un devotat prieten și slujitor al limbii, al culturii noastre.

**"România literară",
27 martie—2 aprilie 1996**

GHEORGHE OPREA

Dacă, referindu-ne la creația lui Gheorghe Oprea, s-ar cere să-i aplicăm doar un singur calificativ, ar fi de spus că ea este profund națională. Prin culoare și forme, investindu-și talentul și hărnicia, pictorul a ținut să exprime firea, sufletul poporului său, precum și irepetabila frumusețe a plaiului natal. Artistul evită însă impetuoșitatea culorilor aprinse, ațîțitoare, chiar dacă acestea sînt specifice pămîntului nostru, preferînd tonuri întunecate, din cele "purtătoare de viață" — negrul țarinii, roșul vinului, maroul de toate nuanțele — culori din care provine varietatea vieții din jur.

Predilecția tematică a pictorului o constituie niște subiecte actuale oricînd, în toate epocile, indiferent de formația lor socială. Este vorba de sentimente veșnice prin esența lor: dragostea de baștină, căldura unificatoare a casei părintești, atitudinea trepidantă față de tot ce crește și trăiește alături, precum și de conștientizarea aceluia loc pe care-l ocupă în această lume propriul tău eu.

Tabloul *Vatra* (pînză, ulei, 1993) ne înfățișează un interior modest de casă țărănească, locul dominant aparținînd unui cuptor, care, acest lucru este ușor de sesizat, e făcut de o mînă de bun meșter și de bun gospodar. Cuptorul însă nu pare deloc un element arhaic, ba, dimpotrivă, e un constituent activ, absolut indispensabil modului de viață pe care-l duc oamenii din această casă. Lemnele pregătite pentru a se face focul, vesela simplă — evident, toate acestea se află aici la locul destinat anume lor, pentru a fi folosite oricînd de gospodină. Interiorul, deși e de o uluitoare simplitate, face să-ți tresalte inima în piept, mai ales dacă ești un om de proveniență satească, pentru că tot ce reprezintă tabloul îți este foarte cunoscut și foarte drag. Anume simplitatea și sinceritatea îi imprimă tabloului un conținut extrem de bogat și o emotivitate palpitantă. Cel ce va zăbovi în fața lucrării și îi va percepe cu sufletul culorile și contururile va trăi sau va retrăi sentimente nostalgice, profunde. Iată lumina și căldura pe care le emană lemnele trosnind în cuptor. Iată-l pe tata așezat pe un scăunel care din cînd în cînd le împrăștie ca vatra să devină mai fierbinte... Iată-o pe mama așezînd piinea în tăvi... Și... iată și mireasma amețitoare a pîinii proaspete, abia scoase din cuptor...

Una din ultimele lucrări ale pictorului este tripticul *Sărut* (pînză, ulei,

1995—1996). Dîndu-și bine seama de faptul că este aproape imposibil să percepi în totalitate caracterul efemer și fragil al conceperii unei vieți noi, autorul apelează la culorile luminoase, de pastel și doar foarte rar la culorile sale preferate — cele întunecate. Și forța de convingere a lucrării se datorează anume reușitei corelații coloristice, ritmul echilibrat de linii și contururi, atmosferei unificatoare de culori. În secțiunile laterale ale tripticului vedem copaci bătrîni, cu crengi rețezate, însă anume în ei își face cuib o familie de cocostîrci, fapt simbolic ce semnifică nu numai viitorul păsărilor, ci și pe cel al copacilor...

Autorul meditează permanent asupra fenomenului de succesiune în natură. Abia născîndu-se, omul intră și el în acest nesfîrșit cer. Cum și unde să-și găsească punctul de reper, pivotul care i-ar permite să nu dispară fără a nu lăsa nici o urmă (o urmă benefică!) în această continuă mișcare?! În secțiunea din mijloc a tripticului vedem punctul de reper găsit de pictorul Gheorghe Oprea — este vorba de *Dragoste*. Un tînăr și o tînără s-au contopit într-un sărut pătimaș. Pentru dînsii, acest sărut este o revelație, tinerii fiind ferm convinși că nici pînă la ei și nici după ei nimeni nu a trăit și nu va trăi un asemenea sentiment. Autorul nu încearcă să-i convingă cumva că greșesc. Compozițional, pune accentul pe partea de sus a acestei perechi unite într-un tot unitar, sufletele celor doi plutind în euforie anume aici, în această parte. Artistul însă e înțelept, știind bine că printr-o asemenea trăire revelatoare oamenii au trecut și vor trece mereu, pentru că omenirea există numai datorită dragostei și că tot ce e veritabil și valoros se naște din acest sentiment. Copacii care seamănă unii cu alții ca niște frați (secțiunile laterale), porțile din scînduri la fel (secțiunea centrală) plus cerul omogen și întregul colorit, elaborat cu o deosebită minuțiozitate — iată modalitățile prin care se obține integralitatea tripticului. Deși fiecare din componentele lui are o încărcătură semantică individuală, din punct de vedere compozițional tripticul reprezintă un tot unitar. Prin acest fapt pictorul subliniază încă o dată participarea naturii, în toate aspectele ei, la succesiunea fără de început și fără de sfîrșit a vieții.

Clopotnița (pînză, ulei, 1994) e o lucrare ce frapează prin perfecțiunea executării. Acest edificiu luminos, eteric, înălțîndu-se cu semeție spre cer, adică, spre Dumnezeu, redă o stare de suflet a celui ce l-a zidit. Omul a simțit necesitatea interioară ca anume aici, în mijlocul cîmpiei, să dăinuie o clopotniță care, prin dangătul său, să ne mențină conștiința

mereu trează. Nu contează că pereții ei sînt meșteriți din bușteni strîmbi, iar acoperișul — din paie. Important este faptul că meșterul a investit în această construcție extrem de simplă ceea ce avea el mai scump — propria inimă.

În general, toate lucrările pictorului sînt o mărturie incontestabilă a profesionalismului lui Gheorghe Oprea, artist deosebit de ingenios mai ales în ceea ce privește compoziția. Nimic înfîmplător sau secundar, tot ceea ce este zugrăvit ocupă locul său firesc în spațiu, acesta reieșind din contextul semantic al lucrării.

Merită a fi menționat tabloul **Cugetul basarabenilor** (pînză, ulei, 1991). Un grup de bărbați și femei stau în jurul unei mese pe care nu se află nimic altceva decît piine și un ulcior cu vin. Structura coloristică a lucrării e obținută prin tonuri ruginii ale toamnei. S-a încheiat ciclul anual al naturii, munca acestor oameni a fost răsplătită — iată piinea și vinul, iată oboseala plăcută născută de sentimentul datoriei împlinite. Compoziția tabloului este executată ondulat, epicentru constituindu-i masa. Primul cerc reprezintă mîinile spirjinite de masă, al doilea, acesta un pic mai larg, cuprinde capetele și picioarele celor șezînd. Al treilea cerc include în curbură sa natura înconjurătoare, după care celelalte cercuri se lărgesc și într-un anumit moment ca și cum ies din cadrul tabloului; astfel senzația pur vizuală capătă o nouă calitate, devenind gîndire, cugetare.

E uimitor și acest talent al autorului — de a crea în comun cu spectatorul. Lucrările sale nu conțin imagini cu un singur sens, nu posedă o precizie fotografică, încît să nu mai fie posibilă o interpretare pe care să și-o poată permite spectatorul cu propria sa imaginație asociativă. Fețele din lucrări sînt diferite sau reprezentate doar printr-o pată; figurile deseori nu sînt proporționale, gama de culori diferă de cea pe care o surprindem în mediul înconjurător. Dar anume toate aceste componente, filtrate prin sufletul artistului și orientate spre concepția sa despre lume, creează în ultimă instanță acea atmosferă emotivă, aproape palpabilă, acea aură ce dă senzația unui miracol. Nefiind silit să-și concentreze atenția la fețe concrete, la chipuri și caractere bine conturate, spectatorul își poate permite să filcuiască subiectul bazîndu-se în primul rînd pe propria sa experiență de viață, adică pe cunoștințele pe care le deține, pe orizontul său sentimental, și abia după aceea căutînd punctele de joncțiune cu universul intim al pictorului. Insuflă respect deosebit această tendință a lui

Gheorghe Oprea de a-l angaja pe spectator în calitate de coautor, rezervîndu-i posibilitatea de a materializa el însuși o idee sau chiar cîteva concomitent, aplicînd propria imaginație. Nu oricare pictor e capabil de un asemenea gest generos. De obicei, unui artist îi vine foarte greu să accepte ultima tușă, și să considere lucrarea definitivată. El caută mereu ce ar mai fi de adăugat, tărăgînînd astfel clipa cînd va trebui să-și ia rămas bun de la opera sa.

Să contempli tabloul **Vatră** e o mare plăcere. Lucrarea vădește în deplină măsură că Gheorghe Oprea este un colorist excelent. Modalitatea aplicată de artist la plăsmuirea lucrării în cauză — contrastul de tonuri deschise și întunecate în maniera clarobscur, semitonurile lipsind aproape în totalitate — prezintă, trebuie s-o recunoaștem, un procedeu riscant. În cazul dat însă riscul e justificat. Fiecare pată de lumină, fiecare tușă e atît de "la locul ei", toate împreună se îmbină atît de organic, încît, involuntar, compari acest tot din fața ochilor cu un mecanism foarte bun, în a cărui construcție toate piesele, inclusiv cele mai mici, sînt ajustate impecabil. Nimic nu ar fi posibil de șters din imaginea de pe pînză, nici chiar cel mai neînsemnat detaliu: orice intervenție ar provoca năruirea casei și astfel imaginea și-ar pierde integralitatea. Tabloul este valoros anume prin caracterul său desăvîrșit, prin structura coloristică neobișnuit de echilibrată.

Lîngă autoportretul pictorului e imposibil să stai doar cîteva clipe. Față de copil, dar ochi plini de înțelepciune, care privesc blînd, trezindu-ți sentimentul că acest om este conștient de predestinarea sa pe acest pămînt...

Cîndva, Gheorghe Oprea ne-a mărturisit că cineva l-a numit pictor-țăran. Acel cineva s-ar putea să fi avut dreptate. Căci și pictorul ară an de an — "ară" în cîmpul culorilor și imaginilor artistice. Cei ce vor veni după noi vor putea afla din "brazdele" trase de Gheorghe Oprea ce fel de oameni am fost, ce anume a constituit pentru noi sensul vieții.

Valentin IARMENKO
Chișinău

**Pentru cei ce susțin examenele
de absolvire și de admitere,
pentru liceeni și cadre didactice!**

Doriți să deprindeți repede și bine tehnica
întocmirii unui comentariu literar sau să vă
completați cunoștințele la limba română în corelație
cu programele de învățămînt și de admitere?

O ȘANSĂ SIGURĂ

vă oferă

catedrele de specialitate
ale Universității de Stat din Moldova,
propunîndu-vă lucrările:

COMENTARIU LITERAR

și

LIMBA ROMÂNĂ

**(GHID PENTRU SUSȚINEREA EXAMENELOR
DE ABSOLVIRE ȘI DE ADMITERE)**

Comenzile pot fi expediate pe adresa redacției.

Corector: Ion COJUȘNEANU

Procesare computer: Lucia PÎSLARU, Lilia CIOBANU

Pictor: Vlad AFANASIU

Casa Presei, str. Pușkin 22, Chișinău, 2012

Căsuța poștală nr. 83, bd. Ștefan cel Mare nr. 134, Chișinău, 2012

Tel.: 23 44 19, 23 25 83

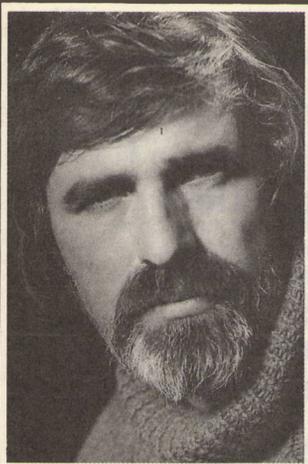
Bun de tipar: 19.04.96

Format: 70 x 108 1/16. Tiraj 5300.

Com.nr. 1788. Preț 2 lei.

Tipografia Editurii "Universul"

**Articolele publicate în revistă reflectă punctul de vedere al semnatarului,
care nu coincide neapărat cu cel al revistei.**

Gheorghe OPREA—50

Născut: 1946, Tirnova, Edineț.

Studii: Colegiul de Arte Plastice

"Alexandru Plămădeală" (1974);

Facultatea de Grafică a Universității

Pedagogice "Ion Creangă" (1989).

Expoziții:

Republica Moldova, România, Ungaria, Austria.

Lucrări în muzee și colecții particulare din republică și din străinătate.

